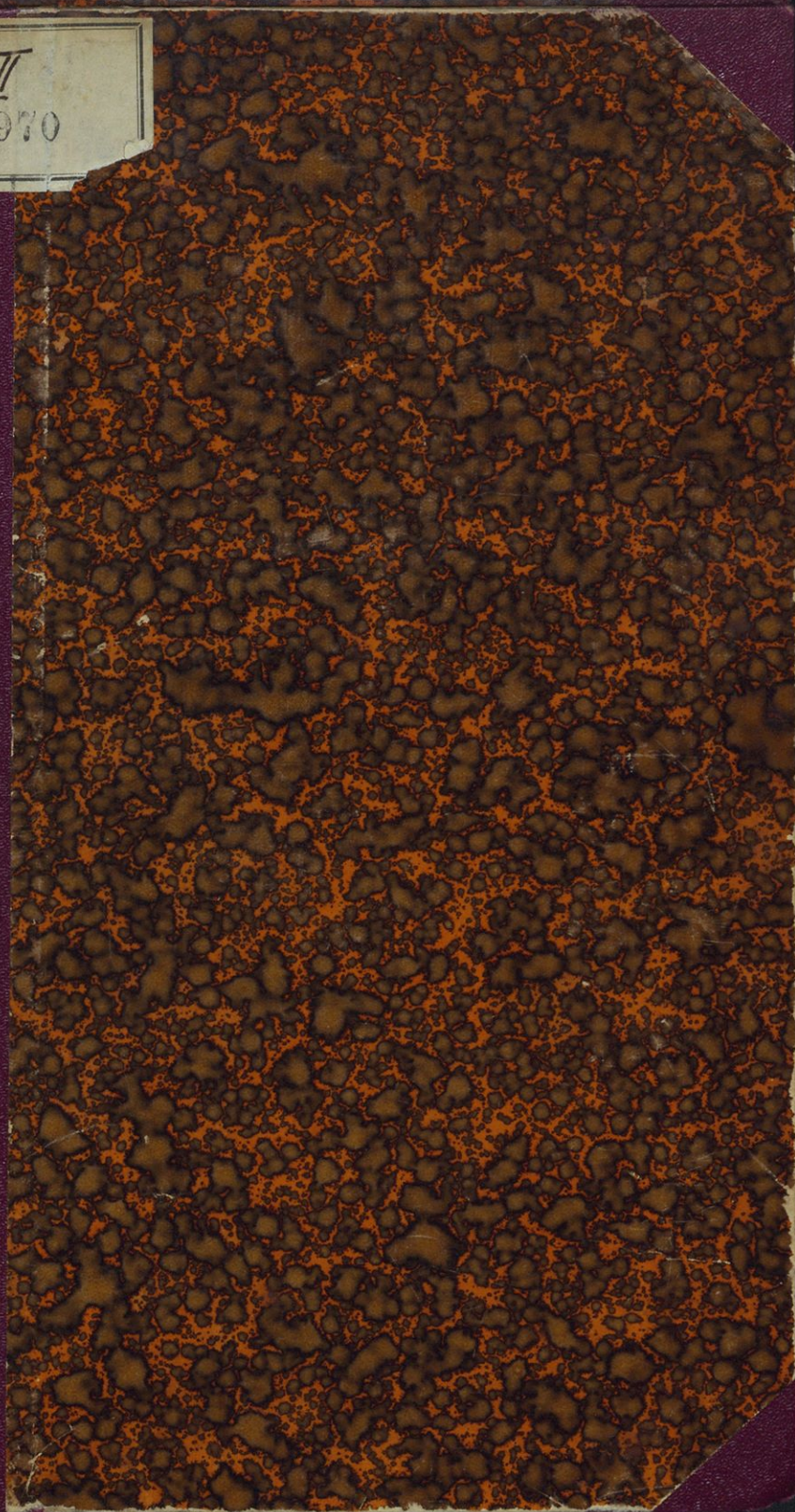
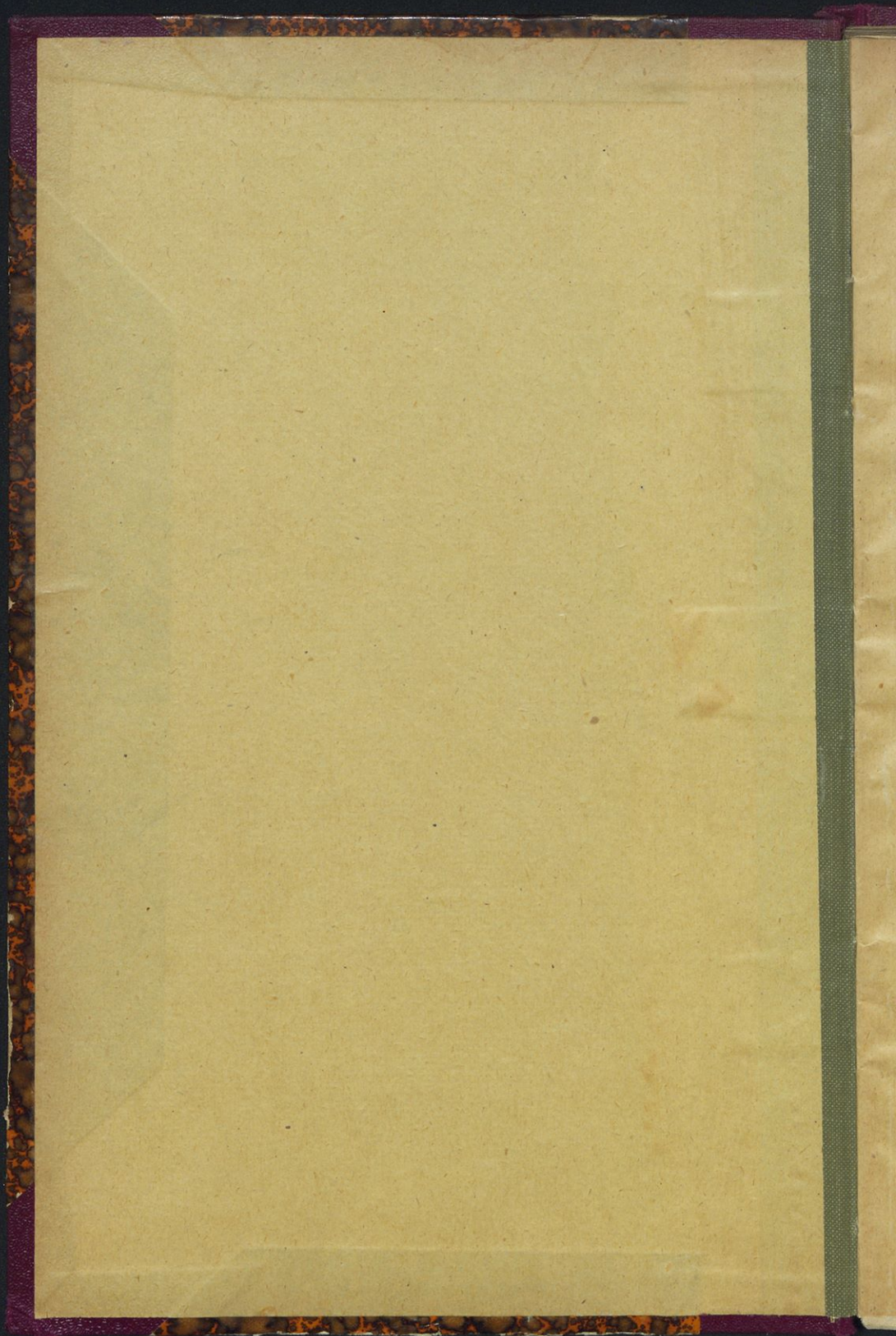

II

43970

Marka Fabija Kvintilijana

govorniški pouk.

Prevel, uvod in komentar

spisal

Franc Brežnik,
c. kr. profesor v Rudolfovem.

MARIBOR 1889.

Založil pisatelj. — Tiskala Ciril-ova tiskarna.

II
43970

030005792

7
20

Predgovor.

 Kvintilijan pravi (I, 2, 18), da se oni, ki se z nikomer ne primerja, v prazni domišljavosti napihuje in samega sebe preveč povzdiguje. To pa ne velja le o posameznem človeku, ampak tudi o celem narodu. Posebno pa velja Kvintilijanova trditev gledé na načela vzgoje in pouka. Nobeden narod ne more reči, da sta v njem vzgoja in pouk dovršena. Kajti kaj bi se pač dalo gledé na vzgojo in pouk v človeštvu dovršenega najti? Saj se nahajajo pri vsakem narodu vrline in napake. Torej je treba vsakemu narodu, ki hoče napredovati, vzpoznavati pedagoška načela drugih narodov ter je primerjati z domačimi odnošaji. Tako ravnanje ne koristi samo zaradi tega, ker lastnim vrlinam po primerjanju pravo veljavo odmerimo, ampak tudi lastne napake bolj vzpoznavamo in je tudi lažje odpravljamo. Posebno važno pa je vzpoznavanje pedagoških načel in poučne metode onih narodov starega veka, ki so se najbolj samostalno in originalno razvili in najvišji vrhunec olike dosegli, namreč Grkov in Rimljanov.

Rimsko vzgojo in pouk nam je najbolj natančno opisal Marko Fabij Kvintilijan, najvrlejši in najbolj izkušeni pedagog in učitelj vsega rimskega življenja, čegar pedagoško delo (dvanajstere knjige o govorniškem pouku) nam se je célo ohranilo. Da-si je vse, kar je spisal, izvrstno, ödlikuje se vendar posebno kot praktični pedagog, kot pravi, prvi in edini školnik starega veka. Čitanje tega pedagoškega velikana ne bode koristilo le vsem olikancem, ampak med njimi vzlasti onim, ki se sami s poukom pečajo, ker bodo vzpoznavali zvezo in sorodnost naših poučnih razmer z onimi starega veka in ker bodo po takó izvrstnem vzgledu vzpodbujeni z večim veseljem in bistrejšo razumnostjo svoj posel opravljali. V ta namen sem poslovenil v pedagoškem oziru najvažnejše oddelke Kvintilijanovega dela.

Upajoč, da si bodo pedagoška načela Kvintilijanova tudi v Slovincih pridobila mnogo prijateljev in ceniteljev, pošljem prvega pedagoškega klasika med Slovence.

Mojemu kolegu, gosp. profesorju R. Perušek-u, ki je blagovolil moj rokopis pregledati, izrekam presrečno zahvalo.

V Rudolfovem, meseca oktobra 1889.

Pisatelj.

Uvod.

I.

Vzgoja in zgovornost pri Rimljanih.

Kratek je pouk za pošteno in blaženo
življenje. Kvint. XII, 11, 12.

Dandanašnji državljani si išče po svojem dvojnem bistvu, kateremu primerno bi morala tudi vzgoja in olika urejena biti, zemeljske sreče in večnega vzveličanja. A v starem veku je bil namen vzgoje in olike človeške le srečno življenje na zemlji.¹⁾ Torej je moral srečen človek trojno dobro v sebi združevati namreč vnanje, telesno in duševno. Toda vnanja dobra so omejena, kakor vsako sredstvo, saj preveliko bogastvo, moč ali slava imatelju ali škodujejo ali ne koristijo. Dočim so duševne vrline takošnega bistva, da so tem koristnejše in tem lepše, čim večje so. Torej se blaženost življenja mnogo bolj posreči onim, ki se odlikujejo z oliko duha in blagostjo srca, če tudi so jim vnanja dobra le v oskudnej meri dana, nego onim, ki imajo teh obilo, a onih premalo. Saj nas vnanja dobra doleté večinoma po naključju, pravičen pa in samega sebe obyladajoč še ni nihče nastal po naključju. Tedaj je blaženost življenja pri vsakem človeku odvisna od njegove kreposti in razumnosti. V dokaz za to je Bog, ki je gotovo srečen in blažen, pa ne po vnanjem dobri, ampak le sam od sebe in po kakovosti svojega bistva.²⁾

Toda blaženost človeškega življenja sèstaja v vspešnem delovanju, torej je za državo in posameznega človeka najboljše življenje delavno. Izmed narodov starega veka se ni nobeden tako odlikoval po vstrajnem in neumornem delovanju nego Rimski. Zatoraj je bila pa tudi vsa vzgoja in olika pri Rimljanih vže od nekdanj tako urejena, da je pripravljala državljane za spretnost v zasebnem in državnem poslovanju. Rimljan se ni bal težavnostij življenja, temveč jim je rad nasproti šel. Zatorej je zmatral za najvišjo nalogo življenja neumorno delovanje na foru in na bojišču. Tako je postal Rimljan praktično razumen mož, ki pri vsakem dejanju ni drugega iskal nego koristi, vse nekoristno je izključil

¹⁾ V starem veku še ni bil duh od narave celó ločen. Sicer so vže grški modrijani učili nesmrtnost duše, toda njeno življenje po smrti telesa je še le kristjanstvo kot dogma proglasilo. Vsled tega se je dala tudi državam nova podstava in njenim udom veliko večje pravice. Novorojenec ne postane samo ud dotične države, po katere zakonih se ima vzgojiti in izolirati, temveč tudi ud cerkve, ki mu podeljuje sredstva, s katerimi si more privrati večno vzveličanje duše in srečno življenje po smrti.

²⁾ Prim Arist. polit. VII, 1—5.

in vsled tega mu je bilo delovanje za državo smoter, za katerim je edino težil, dočim se je potegoval nežno čuteči Grk, ki je bil poln žive dovzetnosti, za družljivost, katera mu je bila najvišji in edini cilj življenja. Zatorej je proslavila Helada z deli dovzetnosti in duha grško ime za vse čase, Rimljani pa so si podjarmili narode z mečem, plugom in zakoni.

V tako izvrstno delavnost sta pripravljali Rimljane vzgoja in zgovornost, in sicer je bila v prvih stoletjih rimske države od ustanovitve Rima do zadnje punske vojske vzgoja glavna stvar in merodajno za mladega Rimljana; v drugi dobi od razrušenja Kartagine do propada zapadne rimske države pa je vrla starorimska vzgoja polagoma zginila in zgovornost njeno ulogo prevzela. Teoretski pouk se je začel po šolah vedno bolj širiti in vse véde, katerih so se učili mladi Rimljani, služile so v dosego zgovornosti, ki je postala ideal rimske olike.

V prvi dobi (754.—146. pr. Kr.) se Rimljani s teoretskim poukom in védami prav nič niso pečali, temveč vso svojo pozornost obračali so na vzgojo in značajnost mladine. Zatorej je bil sedež vzgoje rodbina, v katerej je pri tem važnem poslu prvo ulogo imela mati. Pri Rimljanih pa je bila žena (mater familias, matrona) veliko bolj čislana nego pri Grkih in je imela iste pravice z možem kakor pri Grkih v junaški dobi. Rimska matrona je bila doma gospodinja in je vodila vse gospodarstvo, ker je mož vsled državnih opravil odsoten bil. Potemtakem se je razvilo rodbinsko življenje pri Rimljanih vse bolj živo in ognjevito nego pri Grkih. Svojo najvažnejšo in najlepšo delavnost pa je razvila Rimska matrona pri vzgoji otrok, kedar so začeli govoriti. Ona je prižigala nežnemu deškemu duhu prve iskre, vzbujala krepost in pobožnost in jih učila lepo govoriti, tako da je njen vzgojevalen vpliv bil merodajen za vse življenje vzgojenčeve. Ko so otroci odrasčali, učili so jih roditelji, kako je treba bogove častiti, katere dolžnosti mora vsak izpolnjevati proti državi in državljanom. Vrlo marljivo so ogrevali in navduševali mlada srca za pravičnost, hrabrost, zmernost in vse druge kreposti, da je navada na te kreposti postala dečkom druga narava. Posebno pa so jim zabičevali sramežljivost, ki ohranjuje lepo vedenje. Do sedemnajstega leta, ko so stopili dečki v mladeniška leta in se pričeli pripravljati za javno delovanje, bila je mati osrednje vzgoje, odslej pa oče ali stric. Dočim je mati v deška srca vsajala one nežnejše kreposti, moral je oče mladenče privajati ostrejšim zakonom. Najpreje trebalo je telo uriti in je tako ystrojiti, da je moglo prenašati vse težavnosti vsakovrstnega poslovanja. Največa krepost mladenčeva je bila hrabrost v vojski in v miru. Zatorej so utrjevali očetje mladenče v raznih delih in v potrpežljivosti. Posebno pa so jih učili prenašati glad in žejo, mraz in vročino, rane in trpljenje. Ta vzgoja je bila seveda nekako surova, priprosta in skromna, ker se je ozirala le na praktičen smoter; toda državi je bila primerna in blagodejna. Torej se niso brigali Rimljani v tej dobi za teoretski pouk in véde, temveč vzgajali so mladi zarod za vstrajno delovanje ter za pošteno narodno mišljenje. In tako pričeta vzgoja se je nadaljevala skozi vse življenje. Vzgojevali niso le roditelji in sorodniki, temveč tudi vsa država je bila šola vzgoje,¹⁾ kjer se pa mladenči niso navzeli teoretskih nauk, temveč delovanja in poštenega življenja, to je

¹⁾ Prim. Seyffert Moritz: „Uebungsbuch zum Uebersetzen aus dem Deutschen in's Lateinische“, str. 135.

rimске kreposti (*virtus romana*), ki je obsegala vse moške vrline, hrabrost in razumnost, dostojnost in poštenost, pravičnost in vestnost.

A v drugi dobi (od punskih vojsk do propada zapadne rimske države 146. pr. Kr. do 476. po Kr.) se je po vplivu grške literature in življenja vzgoja in olika Rimljanov celó izpremenila. Za vzgojo se v tej dobi Rimljani niso posebno brigali. Svoje sinove so prepuščali grškim pedagogom, ki niso razumeli rimskega življenja in čuvstvovanja; zatoorej niso vzgajali takih Rimljanov, kakoršni so bili v prejšni dobi, ampak izneverjali so vzgojence pravemu Rimljanstvu. Iz te malomarne vzgoje je vzraslo le malo značajev, pa veliko veterinjakov in koristolovcev, ki so postali prava šiba božja za rimsko državo in svobodo.

Dočim je prava narodna vzgoja v tej dobi začela pešati, razvijal se je tem lepše teoretski pouk, kateremu vrhunec je bila zgovornost. Zgovornost, brez katere se ni mogel nobeden državlján spretno pečati z državnimi posli, vzraščala in razevitala se je vže od l. 494. pr. Kr., ko se je začela borba med plebeji in patriciji. Svoboda je razvila moč govora in ljudski tribuni, ki so bili prvotno redkobesedni, postali so s časom vrli govorniki. Forum in kurija postali sta pravo gojišče zgovornosti. Kajti ondi se je razvijalo državno življenje, ondi je bila kovačnica rimske svetovne vlade, ondi razpravljali so se zakoni pogodbe, vse važne državne in meščanske zadeve, ondi se je odločevala osoda raznih narodov, ondi so sukali državniki uma svitle meče, ondi je žela častilakomnost najlepše vspehe. Iz Cicerona (de inv. I, § 6) je razvidno, da so mnogokateri zgovornost celó poistovetovali z državoznanstvom. Za časa cesarjev pa, ko je bila svoboda rimskega naroda omejena, umolknila je tudi zgovornost na javnih mestih, tembolj se pa teoretsko gojila po šolah in je bila Rimljanom neka odškodnina za izgubljeno svobodo.

O razvitku rimske zgovornosti v prvem kristjanskem stoletju napisal nam je Kvintilijan, ki je sam dvajset let v Rimu učil zgovornost, enciklopedijo, ki je tem važnejša, ker nam ne razpravlja Kvintilijan le pouka pri retorju, temveč ves pouk od elementarnega čitanja in pisanja do retorskih vaj pri učitelju zgovornosti. Največje važnosti za nas je to delo, ker razvija Kvintilijan tudi poučno metodo in podaje navodilo za vzgajanje dečkov vže od prvih let. Sploh smemo Kvintilijanovo delo imenovati prvo praktično pedagogiko, v kateri razpravlja učeni retor vse točke, ki se tičejo vzgoje in pouka. Poglejmo tedaj, kako da tolmači Kvintilijan fundamentalna vprašanja o vzgoji in pouku, kaj je v njegovem delu pohvalnega, kaj napačnega in kake zasluge da ima Kvintilijan za napredek vzgoje in pouka sploh.

Nekako čudno nam se zdi, ako vidimo prečitavši dvanajstero knjig govorniškega pouka, da služita krepost in npravstvenost, najvišji vzori, za katerimi dandanes težimo, Kvintilijanu le v eden smoter, namreč v zgovornost. Vsaj na videz niso spisane dvanajstere knjige v dosego vsestranske olike niti v dosego npravstvenosti ali pa vrlega značaja, ampak v izoliko onega, ki hoče govornik postati. Toda nas ne zanimajo te knjige zaradi lepo donečega naslova, ampak posebno zaradi izvrstnih pedagoških razprav, katere je nakopičil Kvintilijan v dvanajstarih knjigah govorniškega pouka.

A poglejmo si, je-li katera sorodnost in zveza med vzgojo in zgovornostjo?

Po Kvintilijanovem mnenju je vzgoja le sredstvo, zgovornost pa ima sama svoj smoter. Pa zgovornost, katero Kvintilijan vedno hvali in povečuje kot kraljico znanostij, nima dandanes one vsemožečne veljave, katere si je bila pri Rimljanih priborila, ki so jo gojili kot umetnost, ampak umaknila se je različnim vědam, s katerimi se bistri um in blaži srce ter doseže harmonska izolika človeška. Zatorej bi se smelo domnevati, da nima Kvintilijanovo delo za nas nobene vrednosti več. Kdor bi tako mislil, varal bi se zeló. Nek tretji pojem je, ki nam pedagoško stališče Kvintilijanovo razmotruje in med vzgojo in zgovornostjo posreduje, in ta pojem je *pravstvenost*.

Kvintilijan trdi vže v uvodu svojega dela, da mora biti govornik pošten mož (vir probus), in tega mnenja se drži v vsem svojem delu; koncem govorniškega pouka, v dvanajsti knjigi, ko ponavlja vse, kar mora biti v pravem govorniku vteleseno, povdarja še enkrat poštenost kot krepost govorniku neizogibno potrebno in jo kot vodilo za življenje govorniku zabičuje. Zatorej pa tudi večkrat opozarja, da je zgovornost po malomarnosti onemogla in propala, ker je etiko opustila, nasproti pak je tudi filozofija, ki se je opuščenege dela polastila, v najgršo hinavstvo zabrela, ker sta se pouk in življenje razdružila. Kvintilijan pravi, da je poštenost za govornika važnejša od zgovornosti (XII, 11, 11: Kajti to, kar je važnejše in večje, da smo pošteni možje, izvira najbolj iz volje.) Potemtakem se spremeni vzgoja govornika, kakor jo zahteva Kvintilijan, v vzgojo poštenega moža in blagega značaja, za čimur teži dandanašnja vzgoja in olika. Da nam ta zahteva Kvintilijanova, govornik mora poštenjak biti, bolj jasna postane, oglejmo si nekako govorniško delovanje, kakor nam se kaže v praktičnem življenju.

Za dandanašnje razmere nam se ta trditev Kvintilijanova skoraj neverjetna, da celó čudna zdi. Saj vidimo, da se zgovornost rabi v najpodlejše namene, da so oni, ki se tega nebeškega daru poslužujejo, najhujši samopašneži in krivičneži, pravi volkovi v ovčjih kožah. Takim je lastna korist najvišji smoter; saj govorijo za vsako stvar, za katero jim se da plačilo. Govornik za vsako reč pa ne more nikakor poštenjak biti.

Seveda je tudi dandanes velik razloček med tako zvanim *Ex-offo* govorom in govorom iz prepričanja. Kar se pri *Ex-offo* govorih najbolj pogreša, je gorečnost in navdušenost za predmet, o katerem se govor vrti. Kjer pa manjkate ti dve lastnosti govoru, tam govornik gotovo nima pravega prepričanja o istinitosti in pravičnosti dotične stvari; on ni vnet za to, da bi si tudi poslušalci osvojili njegovo mnenje. Tedaj *Ex-offo* govornik tudi za uspeh svojega govora malo mara. Celó drugo stališče zavzema narodni govornik. Njemu je stvar, katero zastopa, sveta. Zatorej pa tudi govor kipi iz živega vira. Predmet, ki ga zanima, ga je tako prevzel, da se poteguje zanj z dušo in telesom. Poslušalce prepričati, jih z govorom za dotični predmet vneti, to zmatra narodni govornik za svojo sveto dolžnost.

Še bolj živo nego pri dandanašnjih razmerah kazalo se je to v starem veku. Pri Grkih in Rimljanih je za časa svobode javno življenje in delovanje za državo vse državljane tako zanimalo, da so vsi z združenimi močmi delovali za prosep države; sloga in nesebičnost sta prešinjali vseh mišljenje in delovanje tako, da so posamezne rodbine bile tesno spojene z občno blaginjo in

se v njej vtapljale. Vsi pojavi javnega delovanja kazali so neko čudovito harmonijo vsega državnega življa. Pri takih razmerah je bilo tem lažje govorniku ves narod pridobiti za občno korist, čim bolj je vse prešinjala le ena ideja, namreč prosep države. Če pa sestaja govornikovo delovanje zlasti v tem, da poslušalce gane, pridobi in jih tega prepričati poskuša, o čemur govori: more le oni dovršen govornik biti, ki s prepričanjem govori.

Toda nič ne bi javnemu in zasebnemu življenju bolj škodovalo nego zgovornost, ako bi bila dana zlobnemu človeku, kakor meč roparju. Zatorej je vže M. Kato starejši le onega zmatral za pravega govornika, ki je poštenjak in zgovoren. Najbolje pa tolmači vzgojo govornika Kvintilijan trdeč, da ne zadostuje govorniku le poštenjak biti, ampak da sploh ne more govornik postati, ako ne bi bil poštenjak. Kajti to, kar so pravi govorniki vseh časov v svojih govorih zastopali, bilo je dobro, krepost, občni blagor. Potem takem zamore le oni postati dovršen govornik, ki teži za dobrim in krepostjo ter je o tem tako prepričan, da je tudi dejanstveno stori. Zlobnežu pa to ni mogoče, ker ni v tem, kar je dobro in blago, nikakor dosleden. Saj on drugače misli in drugače govori. Zgovornost brez poštenosti pa ni le drugim ampak govorniku samemu v pogubo in nesrečo. Kajti licemerstvo se napósled vendar le izda, če se še tako skrbno varuje.

S tem vzvišenim mnenjem o zgovornosti, da mora govornik poštenjak biti, razlikuje se Kvintilijan od retorjev svoje dobe in pobija njihove podle nazore o govorniškem poklicu, kakor se je nekđaj Sokrat zoperstavljal napačnim filozofskim načelom sofistov. Vendar Kvintilijanov pojem kreposti nikakor ne dosega Sokratovega mnenja o kreposti. In to je najbolj kvarljiva nedostatnost Kvintilijanovih etskih nazorov, da Kvintilijan npravstvenost tako rekoč v zgovornosti vtaplja in jo torej zgovornosti zapostavlja. Kajti po njegovem mnenju ima zgovornost svoj samostalen smoter, npravstvenost pa naj ji služi v dosego tega smotra. Kvintilijanu je zgovornost cilj, za katerim teži, npravstvenost le sredstvo. To pa je svet naróbe. Potem takem se pripeti, da nastanejo iz Kvintilijanovega načela semtertje prav slabi nasledki, kakor n. pr. v II, 17, da sme govornik celo neresnico braniti, ako zahteva to občna korist. Tedaj sme zgovornost včasih rabiti nedovoljena in nepoštena sredstva; saj jih smoter odobrava in opravičuje. A to napačno mnenje ni zakrivil Kvintilijan sam, ampak njegovi sodobniki sploh, ki so zmatrali zgovornost za ideal praktične rimske olike.

Zgovornost pa, katerej namen je druge pregovarjati celó z nepoštenimi sredstvi in je prevariti, ne zaslužuje imena umetnosti, ker se ne drži vselej najvišjega smotra, namreč resnice. Za časa Kvintilijana je pa zgovornosti ta znak ravno tako manjkal, kakor modrovanju za časa Sokrata, dočim mora prava zgovornost in pravo modrovanje težiti le za resnico. Vsled tega so Kvintilijanovi nazori o zgovornosti ravno takó naperjeni zoper podlost sodobnih retorjev, kakor je Sokrat pobijal sofistovsko načelo τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν = krivično stvar na videz v pravično izpremenjati. Z iznajdljivo dialektiko premagal je Sokrat podlo eristiko (prepirljivost) sofistov, Kvintilijan pa je ovrgel navadno in nedostatno retorsko definicijo zgovornosti, da je namen zgovornosti pregovarjati. Kvintilijan namreč trdi, da je zgovornost umetnost dobro govoriti (II, 17) ne gledé na vsep, ker teži pravi govornik za dobrim, koristnim in pravičnim. Če

tudi govornik ne zmaga, dosegel je vendar svoj namen, ako je dobro govoril. V tem, da postavlja Kvintilijan nalogo govornika v dobro govorjenje, ki se le s poštenostjo doseže, kaže se prav imenitno etsko-pedagogiška vrednost in veljavnost zgovornosti.)

A Kvintilijan ni samo govorniški pouk sestavil, ampak tudi vse stvari, ki se šolstva tičejo, v svojem delu, ki je namenjeno vzgoji govornika, razpravljal, da ne bi marljivi čitatelji ničesar pogrešali (II. 10.) Zatoraj ne tolmači le občnih načel pedagogičskih, kakor Platon in Aristotel v svojih delih o državi, ampak on razpravlja, kar je veliko važnejše, jako bistroumno metodo pouka. Kvintilijan je celo nova prikazen med pedagogi starega veka, ker se deloma vjema s zastopniki staroveškega sistema, v drugem oziru pa se približuje novodobnim pedagogom, posebno ondi, kjer nastopa kot praktičen šolnik. On razvija celo nove misli o vzgoji in pouku, ki so še dandanašnji neovrgljive, n. pr. prednost javnega pouka pred privatnim, ravnanje z učenci na raznih stopinjah pouka, kako se mora učitelj na individualnost učenčevu ozirati in vsakega za to vzgajati, za kar ima nadarjenost, potem metodika za prvi pouk, navod, kako gre značaj vzgajati vže od mladih let. On daje prirodnosti prednost pred poukom; sploh pa je on zelo natančen opazovalec narave in človeškega duha. Mimo velike učenosti kaže Kvintilijan uzorno ljubezen do učencev, t. j. ono lastnost, ki je prvi in najvažnejši znak pravega pedagoga. Zatoraj tudi odločno postopa proti pretepanju učencev in se s tem vrlo razlikuje od rimskih učiteljev, ki so bili kot strahonje razupiti. Te točke, katere smo tukaj na kratko naveli, kažejo izredno pedagogiško vlastitost Kvintilijanovo, o katerej hočemo pozneje bolj obširno razpravljati. Nahajajo se pa v Kvintilijanovem delu še tudi oddelki, ki so zastareli in zatoraj manj važni, n. pr. pravila o slovnici in navodila za zlog, katera je povzročil Rimljanom lastni poučni načrt in ki zanimajo le starinoslovce.

Delo Kvintilijanovo je po dobro premišljenem načrtu sestavljeno in po strogi razporedbi razdeljeno. Red nakopičenega gradiva v dvanajsternih knjigah „Govorniškega pouka“ (*Institutiones oratoriae*) je Kvintilijan sam označil s temi le besedami: „Prva knjiga bode namreč obsegala to, kar spada pred retorjev posel. V drugi knjigi bom razpravljal prvi pouk pri retorju in vprašanje o pravem bistvu zgovornosti. Potem bom napisal pet knjig zaporedoma o iznajdbi, ker s to je v zvezi tudi razporedba (*dispositio*), štiri o govorniškem izražanju, h kateremu spada učenje na izust in prednašanje. Potem bo sledila knjiga, v katerej bom imel govornika samega poučevati, da razložim, kolikor bo moji slabi moči mogoče, kakošen more biti njegov značaj, kako treba pravde vzprejemati, učiti se jih ter voditi, katere vrste govor je potreben, kedaj naj neha javno braniti in kaj je potem početi“. — Gledé na prvo vzgojo in elementarni pouk sta posebne važnosti prvi dve knjigi, izmed katerih se v prvi razpravlja otroška vzgoja, v drugi pa značaj in dolžnosti učiteljske. Onim pa, ki se z višjim poukom in izoliko pečajo, bodeta izvrstno ugajali deseta in dvanajsta knjiga. V deseti knjigi so označeni grški in rimski pisatelji ter načrtana metoda, kako se mora oni, ki hoče postati vsestransko olikan mož in vrl govornik, s čitanjem in pisanjem uriti, v dvanajsti knjigi pa kaže Kvintilijan, kako se izobražuje blag in pošten značaj. A tudi v ostalih osmih knjigah, kjer raz-

pravlja Kvintilijan izključno le podrobnosti govorniškega pouka, vpletenih je mnogo pedagoških opazek, ki svedočijo izredno pedagoško vlastitost Kvintilijanovo.

Toda izvrstna načela Kvintilijanova v žalostnih socijalnih razmerah Rimskih niso se mogla vkoreniniti. Sledniki njegovi ga ne dosegajo več. Retorji kakor Fronto in Galec Julij Victor so ga hlapčevsko izpisavali in snutke delali, a ne razumevali. V sledečih stoletjih do Karolingov je bil Kvintilijan razumništvu še znan, potem pa je tičal pozabljen v nekaterih bibliotekah, dokler ga ni Poggio zopet našel v Sent-Galskem samostanu v Švici za časa Kostinškega cerkvenega zbora — „še celega in nepoškodovanega, vendar pa čisto zaprašenega in zamazanega“ —. V dobi preporeda umetnostij in ved je bila izvrstnost Kvintilijanova zopet pripoznana in posnemajoč lepi jezik Kvintilijanov so učenjaki in razumniki zopet otresli se barbarsko pokvarjenega jezika in klasični latinščini približevali. Prva izdava je izišla v Rimu l. 1470.; potem pa je bilo Kvintilijanovo delo večkrat tiskano še v istem stoletju. Posebno zanimanje za Kvintilijana se je pričelo, ko so se uvele v 16. stoletju govorniške vadbe v šole. Izredno číslan je postal Kvintilijan v dobi francoskega kralja Ludovika XIV. Paskal in Fenelon sta ga študirala in Rollinovo pedagoško delo (*Traité de études*) pripravilo je Kvintilijanu prej nepoznano veljavnost in číslanost v šolah. Sicer je pa Rollin prav imel, da je Kvintilijana zaradi nepotrebnega prilizovanja cesarju Domicijanu (ins. or. IV, provem. in X, 1, 91—93) oštel. Po vzgledu Francozov vzpodbujeni so se začeli tudi Nemci za Kvintilijana zanimati. Kako obširno naj bi se Kvintilijanov govorniški pouk v pruskih šolah rabil, kaže nam pruskega kralja Friderika Velikega ukaz za ministra Zedlitza, dan 5. sept. 1779. leta.

Spalding je izdal (1798—1816) v Lipsiji vse Kvintilijanovo delo in vnel učenjake, da so se marljivo s Kvintilijanom pečali in mu pot v šole na Nemškem gladili. Tako je postal Kvintilijan pri vseh olikanih narodih kažípot do humanizma, vsem onim pa, ki hočejo postati izvrstni govorniki in državniki, pravi vodnik v dosego vsestranske izobraženosti. In instrukcije, katere je propisalo visoko c. kr. avstrijsko ministerstvo z ukazom 26. maja 1884. za pouk gimnazijem, posnele so mnogokatero načelo in navodilo Kvintilijanovo gledé na metodo pri pouku sploh, posebno pa gledé na metodo pri pouku klasičnih jezikov.

II.

Kvintilijan in socijalne razmere v njegovi dobi.

Ako hočemo namen Kvintilijanovega pouka o govorništvu prav razumeti in zasluge njegove v oziru vzgoje in pouka natančno oceniti, moramo premotriti razmere življenja, ki se je razvilo v Rimu v prvem kristjanskem stoletju. V Rimu je živel v tej dobi blizu poldrugega milijona ljudij, med temi eden milijon sožnjev. Ostali prebivalci so bili ali bogatini ali berači; srednji stan pa je bil celó izginil, ker so vse posle opravljali sožnji. Neizmerne vsote de-

narja, katerega so naplenili v premaganih mestih in deželah, pripomogle so rimskim mogotcem, da so začeli čudovito potratno in razkošno živeti. Za obede, obleko, nakit, igre in velikanska in krasna poslopja so porabili na stotine milijonov. Toda v taki razkošnosti in potratu je živelo prav malo Rimljanov. To so bili senatorji (600), vitezi (10.000) in nekaj oderuhov in trgovcev. Večina prebivalcev pa je živela od poljskih pridelkov, osobito od žita, katero jim je ali država darovala ali cesar, toraj od milih darov.

Po tem takem niso bili Rimljani te dobe, v katerej je živel Kvintilijan, celò nič podobni onim repulikanske dobe. Ljudovlada se je bila umaknila cesarstvu, ker Rimljani niso bili več sposobni prenašati svobode. Mesto onih krepstij, ki so dičile Rimljane republikanske dobe, zavzele so najgrše napake in najhujša izprijenost. Brezverstvo se je bilo tako razširilo, da najblažjega čuta pobožnosti niso več poznali; sicer so javno še hlinili običajno bogočastje, toda sreča njihova bila so prazna bogaboječnosti. Ljubezen, ona sveta vez, ki veže s čudovito udanostjo moža na ženo, otroke na roditelje, prijatelja na prijatelja, bila je skoraj celò izginila, in če se je kje pokazala, služila je ali najpodlejšim nakanam, ali pa je bila preganjana. Ljubezen do domovine, ki je za časa ljudovlade toliko vrlih činov povzročila, tičala je sedaj le v trebuhu. Zmernost, katero imenuje Sokrat vir vseh krepstij, izpodrinili sta grozna nezmernost in požrešnost. Nepoštenost in krivičnost sta vladali v zasebnem in javnem življenju. Najgrozovitejši pa je bil propad нравstvenosti. Tacit (annal. III. 55) imenuje čas od Akeijske bitke do cesarja Galbe dobo največje nenravnstvenosti in pohotnosti. Zadnji posledek realistovske vzgoje in olike pri Rimljanih je bil strašen materijalizem, v katerem je poginila rimska vera, nrravnstvenost, država in rodbina.

Poleg grozne izprijenosti pa se je razvila najvišja formalna olike. Za pesništvo in umetnost je nastopila zlata doba; toda iz pesništva je izginil starorimski znak in izprazneno mesto je zavzela hlimba in priliznenost, umenost pa je služila gizdavosti in šegi, za kar so potratili Rimljani velikanske vsote. Sicer so sodobni pisatelji izprijenost in pregrehe natančno vzpoznali in je tudi bičali. Tako pravi Horacij (Od. III, 6): „Ni še odraslo dekle, vže se uči nesramnih plesov in pohotnica se uri v nesramnem namigovanju, in od nežnih let vže hrepeni po nečisti ljubezni; potem (ko je odrasla in se omožila) išče si, medtem ko njen mož pri vincu sedi, mlajših ljubimcev in ne izbira, komu da bi se udala v nedovoljeno slast; ampak celò vpričo moža se poda, bodi-si, da jo kliče kramar, bodi-si da kak hispanski trgovec, ki jej nesramnost sè zlatóm plača. Ne od takih roditeljev, pravi Horacij dalje, bila je ona mladina; ki je nekdanj morje rudečila s punsko krvjo, ki je potolkla Pira in krutega Hanibala“. Zatorej svari Horacij malopridne sodobnike z grozečimi besedami ter jih opominja pokoriti se bogovom. Perzij je z vso silo svoje satirske žile zabičaval popačenim Rimljanom načela stojske filozofije in hotel takó zadušiti grozno nenravnstvenost in pohotnost. Še huje je pikal izprijene sodobnike satirik Invenal, ki je razkril sè svojimi satirami grozno brezdnò pogreznenosti moškega in ženskega spola. Toda vse to ni nič pomagalo. Žalibože, da so nastopili tudi taki pesniki, ki so popačenost pospeševali n. pr. Marcijal, jako dovtipen in včasih trpek pesnik, ki je pa vso spolno nesramnost in nečistost z groznimi barvami

naslikal in se s to nesnago laskal in prikupoval cesarju Domicijanu in pohotnim meščanom. Jednako nesramna je bila muza Ovidejeva v prvi dobi.

Ta izprijenost je imela zelo slabe nasledke posebno gledé na vzgojo otrok. V imovitih¹⁾ in imenitnih rodbinah so oddajale matrone, ki so v prejšnjih časih same otroke dojile in vzgajale ter ponosne bile le za otroke živeti, a sedaj ves čas porabljale za lepotičenje, pojedine in kratkočasenje, vže novorojence malovrednim grškim sožnjicam. Ko so otroci nekoliko vzrasli, bili so v varstvo izročeni ničvrednim in izprijenim sožnjem, od katerih se otroci niso kakor v prejšnjih časih od matere ali kake stare sorodnice učili dostojnosti, poštenosti in lepega vedenja ter vzraščali v nedolžnosti, ampak učili so se prazne blebetavosti, nedostojnosti in ošabnosti in se kmalo seznanili z vsemi bedastostmi in neumnostmi rimskega mesta.

A tudi v teh strašnih časih propadanja rimskega ljudstva nahajamo vrlih mož, ki so kakor močni stebri se upirali občenemu propadu in vrla načela o vzgoji in oliki razširjali. Taki učitelji in pospešitelji poštene vzgoje in prave olike so bili Seneka, Kvintilijan, Tacit in oba Plinija. Najvažnejši izmed teh strokovnjakov je gledé na vzgojo in pouk Kvintilijan, čegar življenje in delovanje hočem v sledečem obširneje popisati.

Poročila o življenju Marka Fabija Kvintilijana so zelo borna in pomanjkljiva. Nekateri stvari se dajo sicer nekoliko razjasniti, ako primerjamo razna poročila s Kvintilijanovimi izjavami v govorniškem pouku. Da je bil v Kalaguri tarakonenske Hispanije²⁾ rojen, ne pa v Rimu, je dognano. Manj natančno se da določiti rojstno leto njegovo; vendar pa ni rojen leta 42. po Kr., kakor Dodwell³⁾ (*Annales Quintiliane*) trdi, ampak okoli l. 35. Ker Kvintilijan sam omenja (IX, 3, 73), da je bil njegov oče učitelj govorništva (retor) v Rimu, prišel je gotovo vže v prvi mladosti v Rim, kamor so hodili mnogi nadarjeni mladenči iz vseh pokrajin rimske države likat se v raznovrstnih znanostih. Da je oče Kvintilijanov kot izkušen vzgojitelj in učitelj jako vestno svojo očetovsko dolžnost pri svojem sinu opravljal, svedoči nam vsestranska izobraženost in zdravi nazor o vzgoji in pouku, katere razvija Kvintilijan v govorniškem pouku. O svojih učiteljih pripoveduje Kvintilijan (I, 2, 23), da so dečke v razrede delili in red predavanja po duševni vzmožnosti določevali. Vsled tega so dečki

¹⁾ Tacit. dial. c. 29.

²⁾ Sploh se je bila znanost in olika v Hispaniji, kjer so bili rojeni oba Seneka, Kvintilijan, Marcijal, Pomp. Mela, Lukan in Kulumela, vrlo razširila, posebno gramatika, zgovornost, filozofija in pesništvo. Kako naglo so se poizvodili rimske literature po Hispaniji in Galiji širili, kaže nam Horacij (Od. II, 20, 20. Epist. I, 20, 13.)

³⁾ Dodwell je v napominani knjigi vsa poročila o rojstvenem letu jako marljivo zbral, toda njegova sklepčna trditev, da se je narodil Kvintilijan leta 42. po Kr., ne vjema se z drugimi poročili. Kvintilijan sam pravi (VI, 1, 14), da je kot mladenič slišal pravdo proti Kosucijanu Kapitonu, ki se je vršila po pričevanju Tacitovem (ann. XIII, 33) l. 57; nadalje pripoveduje Kvintilijan (X, 1, 86), da je kot mladenič slišal od Afra Domicija, ki je leta 59. po Kr. umrl, mnenje o Vergiliju. Mladenstvo pa je pri Rimljanih se računilo od 17. do 30. leta in sicer prvi oddelek, *adolescentes minores* (po lex Plaetoria ali *quinvicenaria*) od leta 17.—25., drugi oddelek, *adolescentes maiores*, od leta 25.—30. Tedaj pač ne gre rojstveno leto Kvintilijanovo po letu 35. po Kr. nastavljati. Še več takih izjav Kvintilijanovih (X, 3, 12; X, 1, 24; VI, 3, 51) kaže, da se je Kvintilijan narodil med letom 30.—35. po Kr. Natančno dognati se rojstno leto Kvintilijanovo ne bode dalo.

za zmago vrlo tekmovali, ker je bilo najlepše v razredu prvemu biti. Vsak mesec so učenci tekmovali za prostore; in tako prvi v marljivosti niso ponehali, zadnje pa je boleost priganjala sramoto odpraviti. In to jih je bolj vzpodbujalo k učenju zgovornosti nego opominjanje učiteljev, varstvo dečkovodij in želje roditeljev.

Na drugem mestu (II, 4, 26) poroča Kvintilijan jako koristen in prijeten način, s katerim so njegovi učitelji učencem duh bistrili. Učenci so namreč morali na stavljeni vprašanja hitro odgovarjati n. pr. zakaj je Venera pri Lacedemoncih oborožena? Zakaj si predstavljajo Kupida kot krilatega dečka, s puščicami in bakljo oboroženega? — Po nekem razpravljatelju satirika Juvenala (sat. VI, 452) je bil Remij Palemon učitelj Kvintilijanov v jezikoslovju. Potem je prestopil Kvintilijan v govorniško šolo, kjer je poslušal najboljše retorje svoje dobe. Izmed teh imenuje sam izvrstnega Domicija Afra (V, 7, 7. X, 1, 24. X, 1, 118. XII, 11, 3), Julija Sekunda, Julija Afričana, Servija Nonijana, Galerija Trahala in Vibija Krispa. Da se je pa Kvintilijan Lucija Aneja Seneke, slavnega učitelja cesarja Nerona, ogibal, svedoči nam vže Kvintilijanovo mnenje (X, 1, 125) o literarnem delovanju tega retorja; vendar ni gotovo, je li Kvintilijan, stopivši v javno prakso, se sprl sè Seneko in zaradi tega Rim ostavil leta 60. po Kr. ter se v Hispanijo napotil z Galbo, kateri je v tem letu nastopil namestništvo tarakonenske Hispanije. V svojem rojstvenem kraju Kalaguri je pričel govorništvo učiti in je retorski posel opravljal skozi osem let. Še le po smrti cesarja Nerona leta 68., ko je cesarski prestol zavzel Galba, vrnil se je Kvintilijan ž njim v Rim, ter začel plodovito delovanje pred sodišči kot branitelj v pravadah in kot učitelj govorništva. O pravdarskem zastopanju na foru pripoveduje na mnogih mestih. Tako pravi (IV, 2, 86), da mu je bilo dostikrat naročeno stvarno dejanje razložiti. Izmed govorov, katere je bil imel, objavil je iz mladeniške častitljivosti samo onega o pravdi Nevija Arpinijana (VII, 2, 24); kajti drugi govori, ki nosijo njegovo ime, so po nemarnosti beležnikov pokvarjeni in po tujih dodatkih celó zmedeni med ljudstvo prišli. Izmed drugih pravnih govorov omenja še govor za kraljico Bereniko (IV, 1, 19) in govor zaradi neke dedščine (IX, 2, 73). — Toda suhoparno pravdarsko poslovanje brez idealnega cilja Kvintilijanovemu duhu ni dolgo ugajalo. Poprijel se je potem učiteljskega poklica in odprl šolo za govorništvo, kjer je dvajset let podučeval.

Kot učitelj govorništva pa je kazal Kvintilijan tako nadarjenost, učenost in pedagoško vrlost, da ga je imenoval cesar Vespazijan profesorjem govorništva ter mu odredil letne plače 100.000 asov (12.000 gld.) iz državne blagajnice. Dvajset let se je bavil s podučevanjem mladenčev in tako vplival ne samo na zgovornost, ampak na vse literarno gibanje svoje dobe. O njegovih učencih sicer nimamo obširnih poročil, vendar smemo besede zmatrati resnične in opravičene, s katerimi ga je proslavil Marcijal (II, 90, 1): „O Kvintilijan, izvrstni vodnik nestalne mladine, ti dika rimljanstva“. Med mnogoštevilnimi učenci Kvintilijanovimi sta bila najodličnejša Plinij mlajši in zgodovinopisec Tacit. O prvem ni dvomiti, ker sam to priznava (Ep. II, 14, 10; VI, 6, 3), pri Tacitu je pa verjetno, ker kaže v svojem prvem spisu (dialogus de oratoribus), da se je bil poprijel onega zloga, katerega je Kvintilijan priporočal, namreč Ciceronovega. Da bi Ciceronov zlog zopet veljavo dobil, postopal je

Kvintilijan z vso strogostjo in pobijal v šoli Senekino pisavo, ki je bila zmedena, in ni dopuščal, da bi se Senekini spisi boljšim pisateljem predpostavljali.

Mimo velike časti in odlikovanja pripravil je Kvintilijanu učiteljski poklic tudi blagostanje (Juvenal VII, 186), kajti on ni dobival samo plačila iz državne blagajnice, temveč gotovo še posebne nagrade od svojih učencev, ki so ga mnogoštevilno obiskovali.

Rodbinsko življenje je obrodilo Kvintilijanu malo veselja, pa mnogo žalosti. Oženil se je s hčerjo moža, ki je bil pretorskega dostojanstva. Ko mu je bila dva sina porodila, pokosila jo je smrt, komaj deyetnajst let staro. Toda smrt mu je tudi sinove pobrala. Mlajši bil je izredno ljubeznjiv in jako nadarjen deček, ki je očeta neizrečeno ljubil. Ta deček je umrl pet let star. Odslej stavlja je Kvintilijan vse svoje nade na starejšega sina, ki je kazal vrlo nadarjenost za vse vède, posebno pa za govorništvo. Pa tudi ta je podlegel smrtnim bolečinam po osemmesečni bolezni, deset let star. In tako je ostal Kvintilijan sam neizmerno žalujoč po prerano umrlih sinovih in ženi. Svojo tógo in nesrečo izraža z ginljivimi besedami v uvodu šeste knjige govorniškega pouka. Edino tolažilo bile so mu vède in literarno delovanje, katerega se je posebno poprijel, ko je bil nehal javno poučevati.

Po dvajsetletnem (menda od l. 70—90 po Kr.) izvrstnem delovanju dobil je Kvintilijan vsled lastne prošnje odpust in verjetno je, da je bil to prvi slučaj upokojenja učitelja, kakor se je to pozneje redno vršilo. Da se je Kvintilijan tako rano javnemu delovanju odtegnil, je menda najbolj zakrivila izguba žene in sinov, ki ga je napravila tožnega za vse življenje. Zatorej je iskal leka za skeleče srčne rane v samoti in premišljevanju človeške osode (II, 12, 12). Ko je bil nastopil svoj počitek, pričel je sestavljati večkrat omenjeno (VI. prooem. VIII, 6, 76) delo „de causis corruptae eloquentiae“ (Kaj je zakrivilo propad govorništva?)

Nekateri prijatelji in častitelji so Kvintilijana prosili, da bi sestavil vse, kar je o govorništvu skozi dvajset let predaval, v poučno knjigo. Kvintilijan se je tej prošnji izprva ustavljaj, potem pa udal prvič zaradi tega, da bi pokazal samostalnost in neodvisnost svojega mišljenja in učiteljskega delovanja, drugič da bi svojim največjim dobrotnikom izkazal polno hvaležnost. To delo, kateremu je dal naslov „institutio oratoria“ (govorniški pouk), spisaval je dve leti in po dovršenju je delo za nekoliko časa odložil in potem kot čitatelj še enkrat predelal. Še prej ko je dovršil bil dvanajst knjig govorniškega pouka, postal je vzgojitelj sinov sestre cesarja Domicijana, ki je bil dal očeta teh nečakov, Flavija Klementa umoriti. Po priporočbi napominanega Flavija Klementa je bajè Kvintilijan vže preje bil dobil naslov konzula (ornamenta consularia), kar je bilo izredno odlikovanje v tej dobi. Objavljen je bil govorniški pouk menda leta 95. po Kr., gotovo pa pred smrtjo cesarja Domicijana.

Kvintilijanovo ime nosi pa tudi zbirka 19 večih in 145 manjših deklamacij, t. j. govorniških vadeb. Veče vadbé za gotovo niso Kvintilijanovo delo, pač pa menda kakega Kvintilijanovega učenca. Manjše vadbé držé nekateri učenjaki za načrte, katere so učenci po Kvintilijanovih predavanjih sestavili. Brž ko ne so pa tudi manjše vadbé izdelki poznejših retorjev. Sicer so pa tudi

te zbirke poučljive, da-si se v njih pogreša ono strokovnjaštvo in ona temeljitost, koje kaže govorniški pouk.

Kvintilijan je doživel brezdvomno visoko starost. Sè zmernostjo, katero posebno priporoča (X, 3, 26), ker je prvi pogoj zdravja, in mirnim delovanjem si je podaljšal življenje. Katerega leta da ga je smrt od trudapolnega pedagoškega delovanja poklicala v naročje matere zemlje, se ne da dognati. Najbrž je umrl okoli leta 115. po Kr., koncem vladanja cesarja Hadrijana.

III.

Razvitek govorništva pri Rimljanih.

Zgovornost je ona vèda, katero so Rimljani rano z velikim veseljem gojili, ki je v kratkem času dosegla visoko izoliko in konečno se do dovršenosti pospela v Ciceronu. Ustava rimske države je bila iz početka takošna, da je morala duh Rimljanov na praktično pot pripeljati; zadostiti vsem potrebam življenja bil je glavni smoter, občna korist pa vodilo. Vže za časa kraljev so težili Rimljani le na to, da bi v bojih s sosednimi narodi meje Rimske države razširili, doma pa z izvrstnimi zakoni in naredbami ustavo utrdili, kar se jim je tudi vrlo posrečilo. Ko je pa rimska država postala ljudovlada, ostal je smoter države taisti, a svobodna ustava je odprla Rimljanom novo pot do slave. Dočim so za časa kraljev odlikovali se s hrabrostjo in vojskovodstvom, zakonodajstvom in državoznanstvom, kazali so svojo zmožnost za časa svobode s zgovornostjo, s katero niso samo državi koristili, temveč tudi posameznim meščanom pomagali, in na ta način so najlože dosegli najviša dostojanstva, visoko čast, spoštovanje in vpliv pri someščanih.

Toda praktični Rimljani so se teoretskemu pouku kolikor mogoče izogibali in vsled tega so jako pozno začeli znanstveno pečati se s zgovornostjo, in to se je zgodilo tedaj, ko so prišli z Grki v neposredno dotiko in pričeli grško literaturo vzpoznavati. Prej ko še grški duh ni povsem vplival na izoliko Rimsko, likal se je mladi Rimljan, ki je hotel postati govornik, jako priprosto. Oni nauk,¹⁾ ki je bil prostorojenemu Rimljanu potreben, predelal je doma ali v šoli. Potem pa ga je oče ali kak sorodnik pripeljal k kakemu izvrstnemu pravoznancu ali govorniku, da je v občejanju in razgovarjanju s tem vzpoznaval državne zakone in naredbe, šege in navade ljudstva ter se onemu poslovanju priučil, ki je bilo državniku in govorniku neizogibno potrebno. Temu je sledil

¹⁾ Pred punskimi vojskami so prve elemente, t. j. čitanje, pisanje in računanje očetje sami učili svoje sinove ali pa so jih pošiljali v šole, ki so se nahajale v Italiji, kakor pravljica pripoveduje, vže za časa ustanovljenja Rima. Romul in Rem sta baje v Gabijih se čitati učila. Livij (V, 27 in VI, 25) pripoveduje da so bile šole v Tuskulu in Falerijih, v katere so meščani otroke h pouku pošiljali. Prvo privatno šolo v Rimu omenja Livij (III. 44) v povesti o decemviru Apiju Klavdiju. Toda te šole so bile privatne in so se imenovala „ludi“. Ker so se nahajale v Rimu navadno ondi, kjer se je več ulic stekalo, imenovala so se tudi trivijalne (trivium = tripotje) šole. Zatorej so imenovali v poznejših, bolj olikanih časih ono oliko, katero si je pridobil Rimljan v trivijalni šoli, zaničljivo *scientia trivialis* = trivijalno znanost (Kvint. I, 4, 27.)

pri vseh javnih poslih, spremljal ga je v sodišča in ljudsko skupščino in poslušal ondi govore. To praktično pečanje sé zgovornostjo je bilo mladim Rimljanom v veliko korist. Ker so poslušaje govornike na borišču in vsredi zbranega ljudstva se učili zgovornosti, privadili so se ne bati se obilice ljudstva in samozavestno postopati, vzpoznavali so lahko vrline in napake govornikov, pridobili si dosti lastne izkušnje in ker so to, kar so slišali in videli, še s svojim vrlim sodnikom in učiteljem predelali, postalo jim je to navodilo za lastno postopanje. Na kratko rečeno, pridobili so si razumnost, merodajno razsodnost in ono mirnost in dostojnost, katere občudujemo pri Rimljanih republikanske dobe.

Ko so pa Rimljani spodnjo Italijo, Sicilijo in Grško si bili podvrgli, seznanili so se tudi z grškimi učenjaki in po teh z grško literaturo, ki jim je vrlo ugajala tako, da so se začeli pridno zanimati za vse stroke grških ved in umetnostij. Borna domača olika jim ni več zadostovala, ker je bila preveč priprosta. Tako nastalo zanimanje za grško učeno oliko so povečavali grški modrijani in govorniki, ki so v Rim prihajali tamkaj javno po šolah predavali, katere so ukaželjni mladenči marljivo pohajali. Toda stari Rimljani so se bali, da bi grška olika mladež omehkužila in vstrajnemu delovanju v miru in vojski odtujila. Zatorej so za konzulovanja Gaja Tanija in Marka Valerija Mesale (161. pr. Kr.) v senatu sklenili, da morajo retorji in filozofi Rim ostaviti. Pa kmalu potem (156. pr. Kr.) so poslali Atenčani tri izvrstne filozofe kot poslance v Rim, novoakademika Karneada, peripatetika Kritolaja in stojika Dijogena. Ti so predavali v Rimu modroslovno in drugo znanstveno tvarino, katerih predavanja so mnogi imenitni Rimski mladenči poslušat hodili. Pa tudi ti trije modrijani se niso smeli dolgo v Rimu zadržavati, ker je stari Marko Porcij Kato, strogi varuh in zaščitnik starorimske vzgoje in olike zahteval, da se imajo poslanci domu odposlati. Po Katonovem predlogu se je tudi sklenilo, da v prihodnje grški retorji in modrijani ne smejo več v Rim prihajati. Kato je mislil, da so taki ljudje rimski državi nevarni, ker so širili v svojih predavanjih demokratična načela. Toda ukaželjnost po grških vedah, katera se je bila v bistrih glavah rimskih mladenčev vzbudila, se ni dala ugasiti in zatreti po ukrepu rimskega senata. Ravno narobe, grška olika poganjala je polagoma zmeraj močnejše korenine; grški učenjaki prihajali so zopet v Rim ter so bili od mogočnih državnikov in slavnih vojskovodij jako čislani. Kato sam, ki se je novi oliki toliko upiral, učil se je kot starček grškega jezika, Cezar in Varo pečala sta se še v starejih letih z grškimi vèdami; sploh se je vsa olika pri Rimljanih tako izpremenila po vplivu grških vèd, da se je zmatrало za dokaz dobrega okusa, ako so šli Rimski mladenči v Atene učiti se grške modrosti in zgovornosti. Toda temeljita izobrazba v grških vèdah in umetnostih se je v Rimu še le udomačila, ko je Avgust pri Akciju (31. pr. Kr.) zmagal in samo-vladar rimske države postal. Cesar Avgust sam in njegovi prijatelji Mecenasi, Mesala, Polio, Horacij in Vergilij bili so veščaki grških vèd. In ta čas je bila zlata doba zgovornosti.

Pouk, ki je bil pred punskimi vojskami jako boren, razširil se je sedaj v tri stopinje. Na prvi stopinji poučeval je literator, ¹⁾ γραμματιστής = ljudski učitelj,

¹⁾ Tega je treba ločiti od nastopnega, literatus grammaticus imenovanega grškega jezikoslovca. Literator bil je mož srednje olike in izprva večinoma soženj. Tak soženj

prve elemente teoretskega pouka, namreč čitanje, pisanje in računanje. Za višo stopinjo olike pripravljala je gramatska šola, v katero so prestopili dečki po dovršeni ljudski šoli. Grammaticus ali literatus, tako so imenovali učitelja na drugi stopinji pouka, razlagal je grške pesnike,¹⁾ pozneje tudi latinske. Glavni namen te šole je bil dečkom vcepiti okus za blagoglasje in lepoto grškega in latinskega jezika. Zatorej je obsegal ta pouk dvoje: Znanost pravilnega govora (*scientiam recte loquendi*) in razpravo pesnikov (*enarrationem poetarum*). V prvej se je razvijala metodika in je obsegala naglašanje besedij in pravopis; razpravljalo se je tudi glaso- in oblikoslovje, skladnja in kar je še drugih sloynici potrebnih stvari. Drugi del, *enarratio*, tikal se ni samo pesnikov ampak tudi prozajikov n. pr. Katona in Sallustija. Pri čitanju pesnikov razpravljala se je tudi metrika in ritmika, težki izrazi, bajeslovna zgodovinska in zemljepisna tvarina. S čitanjem najboljših grških in rimskih pesnikov razvila se je olika na celo novi pedagoški podstavi, ki se je v primeru s prejšnjo borno izoliko približevala idealni grški oliki v Atenah, dasiravno je praktična stran pri Rimljanih vedno premagovala. A tudi gramatska šola ni imela strogo strokovnjaškega značaja, ker je pripravljala le občno znanost in formalno oliko, kakor dandanes gimnazije, nikakor pa ni ona pripravljala za posebno stroko. Pravih strokovnjaških šol za modro- in pravoslovje v prejšnjih časih ni bilo, še le v zadnji dobi ljudovlade so se ustanovili oni zavodi, iz katerih se je razvila najvišja rimska olika, — namreč retorske šole ali šole zgovornosti, ki so bile izprva samo grške.

Seveda je trajalo dolgo, prej ko se je pečanje z vedami in grška učenost pri Rimljanih v obče vdomačila. Celo izvrstni govorniki pred Ciceronom so bili slabo izolikani v pravoiznanstvu in niso marali za učeno sliko.²⁾

Pravi vzrok, da so jako nadarjeni možje kakor Marko Antonij nekako zaničljivo gledali na grške vede, tiči pač deloma v vseskoz praktičnem mišljenju rimskih državnikov in govornikov deloma v njihovem z delom preobloženem življenju, katero jim ni dopuščalo temeljito pečati se z grškimi vedami. V drugem oziru pa so to zaničevanje zakrivali tedanji Grki sami, učitelji modroslovja in zgovornosti, ki so bili sicer jako učenjaki in bistroumni, a večinoma blebetavi, cepidlaki in gizdavi učenjaki, ki so po sobah posedali, državnemu delovanju se pa odtegovali. Taki možje pač niso bili pripravi pridobiti si Rimljane, ki so ljubili strogo resnost in vrlo dostojnost, katerih delovanje je bilo povsem posvečeno državni službi in blaginji someščanov, katerih duh si je s ponosom predočeval svetovno vladu Rima, in jim vdihaval ljubezen in spoštovanje do znanostij.

poučeval je ali samo otroke svojega gospodarja ali pa tudi tuje, za kar so pa morali starši teh otrok gospodarju onega sožnja učinio plačevati. Pozneje pečali so se z elementarnim poukom tudi osvobodenci, ki so služili kot domači učitelji ali pa po najetih sobanah (*pergulae*, *tabernae*) ljske šole odpirali. Kajti država se za pouk podložnikov ni brigala, ampak vse prepustila rodbinam in si pridržala samo nadzorstvo nad šolami gledé npravstvenosti.

¹⁾ Po pričevanju Plutarhovem (*Quaest. Rom. LIX*) bil je Spurij Karvilij prvi, ki je osnoval (234. pr. Kr.) šolo za višo učenost v Rimu. Še bolj je vzpodbudil Rimljane za učenje gramatike Krates, ki je bil prišel 166. pr. Kr. kot poslanec kralja Atala v Rim in pri tej priliki nekočrat javno predaval.

²⁾ Cic. *de orat.* I., 10., 40.

Pouk v retorskih šolah je obsegal dva dela. Prvi, teoretski del — *disserere* — sestajal je v predavanjih in razpravah o bistvu zgovornosti in njene logike; temu sledilo je čitanje in razpravljanje izvrstnih govorov, o Ciceronovi dobi posebno Katonovih in Grakovih govorov. Praktični del retorskega pouka pa je imel nalogo različne vrste govorov sestavljati in spisavati, katerih so razločevali tri: Prva vrsta so bili epideiktčni-slavnostni govori obsegajoči pohvale in graje, druga vrsta posvetovalni govori *suasoriae* in tretja vrsta sodnijski govori (*controversiae*.) Primer epideiktčne šolske vaje: Je-li bolje na deželi ali v mestu živeti? Primer posvetovalne vaje: Agamemnon prevdara, ali bi svojo hčer žrtvoval? Ali: Bi-li naj Hanibal po bitki pri Kanah Rim napal?

Najtežavniše so bile *controversiae*; zatorej so se v njih še le bolj zreli in izurjeni učenci vadili: Primer prepirke: Zatožba proti sinu, ki se je zoper očeta pregrešil.

Poleg teh prepirnih vadeb prednašali so učitelji lastne govore in jih potem z učenci natančno predelali. Teh govorov so se morali učenci na pamet učiti in jih prednašati. Tako izurjenim učencem so se vprašanja, katera so pismeno obdelali in je učitelju v popravljanje predložili.

Učitelji zgovornosti v Rimu ki so se odlikovali po visoki, znanstveni olik, bili so izprva samo Grki. Pozneje pa, v dobi Lucija Licinija Krasa, nastopili so tudi latinski učitelji zgovornosti, katerim je pa napominani Kras kot cenzor (93. pr. Kr.) z ukazom delovanje ustavil, ker je njihov pouk tako slab bil, da se razum mladih Rimljanov ni bistril ampak otopil in ker so bile njihove šole vadnice nesramnosti in predrznosti.¹⁾ Vendar se je oni ukaz kmalu razveljavil; kajti v zadnjih letih L. Krasa nastopil je Lucij Plocij kot latinski retor. Pa ne samo on ampak tudi drugi rimski učitelji zgovornosti, ki so za njim nastopili, bili so oproščenci, pri katerih se je pogrešala boljša in višja olik. Zatorej so svetovali Ciceronu njegovi prijatelji Plocijeve retorske šole ne obiskovati, ker so grške vaje za bistrenje duha držali za koristnejše.²⁾ Še le za časa cesarja Avgusta nastopil je nek rimski vitez kot učitelj zgovornosti.

Znano je, da so Rimljani od Grakov naprej vrlo napredovali v zgovornosti, da je nastala dolga vrsta odličnih govornikov, prvi pa in najizvrstnejši je bil Cicero, ker je govorništvo v vseh njegovih delih znanstveno obsegal in svoje nazore o tej umetnosti deloma po pečanju z grškimi viri deloma po lastni izkušnji in lastnem premišljevanju si pridobil ter popisal v knjigah, ki se ne odlikujejo samo po izvrstni vsebini, temveč tudi po izredno lepi pisavi. Najvažnejše v tem oziru je njegovo delo *de oratore* = o govorniku.³⁾ V prvi dobi cesarjev pa je kot učitelj govorništva najbolj slovel Kvintilijan, ki je dal vsemu govorniškem pouku in delovanju zvišeno, npravstveno podstavo ter sestavil poučno knjigo, ki je važna vsled podrobnostij govorniških pravil, še bolj pa vsled etških načel, katerih naj bi se držali Rimljani ne samo pri vzgoji in pouku, temveč posebno pri delovanju v praktičnem poslovanju.

¹⁾ Cic. de or. III., c. 24, 93.

²⁾ Suet. de clar. rhet. II.

³⁾ Prim. Dr. Raphael Kühner: Cicero's drei Bücher vom Redner str. 8.

IV.

Kvintilijanov načrt vzgoje in pouka.

Pred vsem naj bi bili po Kvintilijanovem nasvetu roditelji sami pravi vzor olikanosti. Torej ne samo telesna roditelja naj postaneta oče in mati, ampak ona dva naj na svojega otroka tudi duševno in nravstveno tako vrlo vplivata, da bode postal pravi original očetovega razuma, resnobe, poštenosti in pravičnosti ter materine pobožnosti, ljubeznjivosti in zgovernosti. Toda prvi in najvažnejši del vzgoje pripada materi. Njen vpliv na nravno in duševno razvitje otroka ni samo merodajen za vse življenje vzgojenčeve, ampak za ves razvoj naroda. Toraj naj bi se matere posebno odlikovale po lepoti govora, kakor so slule zaradi leporečnosti rimske matrone republikanske dobe.¹⁾ Ker pa pri vzgoji otrok varuške pomagajo, naj bi pri izvolitvi teh roditelji posebno previdni bili in pred vsem na njihovo nravno vedenje se ozirali; kajti one ne pomagajo samo otrok telesno vzgajati, ampak vplivajo tudi na njih duševno razvitje. Potem pa naj varuške tudi pravilno govorijo, da se deček, ki jih bo poslušal, vže izprva navadi pravilnemu govoru in lepemu glasu. Taista previdnost je potrebna tudi gledé na posle, med katerimi se bode odgajal deček, določen za tako nadepolno prihodnost. Dečkovodje (pedagogi) pa naj bodo ali prav olikani ali pa si neolikanosti v svesti.²⁾

Helenizem, ki se je na kvar romanizmu bil v Rimu vkoreninil, ni vplival le na vzgojo, ampak tudi na pouk. Dočim je bila vzgoja za časa republike narodno-konservativna, goječa pristne rimske lastnosti, prevarila se je po vplivu helenizma v svetovno-liberalno, odgovarjajoča novim zahtevam države. Zatorej zahteva Kvintilijan gledé na grške vede, da naj se prične jezikovni pouk z grškim³⁾

¹⁾ Vže prvi misleci starega veka so trdili, da so vrli možje bolj sinovi svojih mater nego svojih očetov. [Pa tudi učenjaki novega veka zastopajo trditev, da ima mati izključljivi vpliv na duševno vlastitost otroško, dočim oče na postavo in značaj vpliva. Tudi slovenščina ima v tem oziru prav pomenljiv izraz, namreč besedo „materinščina“. In kateri Slovence se pri tej priliki ne bi spomnil matere prvega slovenskega pedagoga, Slomškega. Njegova mati je tako blagodejno vplivala s svojo bogaboječnostjo, pobožnimi povestmi in lepimi pesnimi na dečka, da je postal Slomšek pravi vzor bogaboječnosti, vrl pesnik, iskren slovenski pisatelj in tako izvrsten cerkveni govornik, da so ga poslušalci le občudovali. Zavoljo polno-glasnega in srebrno donečega glasu in krasnega jezika rekali so, „da tako govorijo, kakor bi rožice sadili“. Vse njegovo dejanje in početje je plamtelo v ljubezni do Boga, do vladarja in slovenskega naroda. (Prim. Anton Martin Slomšek Fürst-Bischof von Lavant dargestellt von Franz Kosar, Marburg 1863, s. 6, 7, 9.) Za vse to pa je brezdvomno položila temeljni kamen njegova vrla mati. Matere slovenske posnemajte lep vzgled Slomšekove matere in vzgajajte otroke, kakor je to ona storila.

²⁾ Nekateri pedagoški pisatelji grajajo do pravici malomarnost roditeljev pri izvolitvi pedagogov, tako posebno Plutarch (v izgoji otrok pogl. 7.) Skopi očetje so jemali dostikrat take sožnje za dečkovodje, ki niso bili za nobeden drug posel sposobni, telesno pohabljeni, v duševnem in nravstvenem oziru pa prave spake. Da so taki dečkovodje dečke le kvarili, razume se samo ob sebi. Zatorej priporoča Kvintilijan roditeljem posebno pozornost pri izvolitvi dečkovodij.

³⁾ Le prenapeta udanost tujemu jeziku, ki izvira iz hiperkulture, povzročila je to protinaravno načelo Kvintilijanovo. Dandanes se vrši jezikovni pouk na podlagi materinščine; kjer se pa to ne godi, tam se duh ne vzgaja, ampak mori in narodnost zatira. Saj je v obče znana resnica, da postanejo otroci v onih ljudskih šolah, kjer se poleg materinščine tudi tuj jezik poučuje, suhoparni in vso duševno živahnost zgubé.

jezikom, ker latinščini se privadi deček lahko v občenju, vendar naj ne govori izključno le grški, ampak tudi latinski. Na tak način se bode izognil napakam v izgovarjanju latinskega jezika, katere povzročuje vedna raba grškega jezika.

Navadnemu mnenju, da se pouk pred sedmim letom ne sme pričeti, upira se Kvintilijan trdeč, da je ona doba, ki je sposobna za razvitek značaja, sposobna tudi za pouk. Torej naj se deček, ki vže zna govoriti, takoj primerno poučuje. In če se s tem poukom le malo pridobi, vendar koristi ta dobiček v dovršenost; potem, ker je treba spomin uriti vže od prvih let, ki je baš v malicah najboljši. Vendar se pri tem pouku ne sme strogo postopati, da se otroka ne polasti mržnja do ved, ampak uči naj se igraje in tudi z darili naj se k pridnosti vspodbuja. Torej je posebno treba potrpežljivosti, da učitelj ne preobloži nevzmožnosti začetnikov, ampak da se razumu poslušalčevemu približa. Pravega učitelja naj ne vodi pri vzgoji in pouku le dolžnost, ampak posebno udanost do roditeljev ter ljubezen do učencev. Kajti naloga učiteljeva je, vzgojenca pridobiti za vse resnično, lepo in dobro. Kakor pa se jednako le z jednakim doseže, tako mora učitelja, naj se kaznuje ali hvali, vzgaja ali poučuje, ljubezen do vzgojenca voditi in navdajati, ako si hoče dovoljen uspeh zagotoviti. Ker je tedaj prvi pouk tako važen in težaven, upotrebljava naj se takoj izprva najboljši učitelj.

Tudi gledé na pouk v čitanju ne ugaja Kvintilijanu navadna metoda, po katerej so se otroci imen in reda preje učili kakor podob črk.¹⁾ Po njegovem mnenju naj bi se imen in podob ob jednem učili. Potem naj se pri čitanju ne hiti, ampak večkrat ponavlja tako dolgo, da se doseže popolna hitrost. Kedar bodo črke dobro znali, naj jih sestavljajo v zloge in iz teh naj vežejo besede. Potem še le naj se preide k čitanju stavkov.

Pri prvem pouku v pisanju naj se črke vdolbé v lesene table, da se učence sam navadi po teh brazdah z roko slediti in s pisalom ali dletcem²⁾ podobe črk ponarejati. Na ta način učitelju ni treba učenčeve roke voditi. Kvintilijan zahteva naglo in lepo pisavo, ker počasno tekoče pero ovira mišljenje in grda pisava se težko čita. V propis predloženi stavki pa naj obsegajo lepe nauke, ki človeka v starost spremljajo in na značaj blagodejno vplivajo.

Kedar pa začne deček učiti se, treba ga je v javno šolo pošiljati in javnim učiteljem izročiti. Kvintilijan se odločno poteguje za javne šole ter kaže

¹⁾ Kvintilijan je prvi in edini pedagog starega veka, ki je zavrgel tako zvano zlogovalno metodo, katera se je rabila v ljudski šoli pri ponku v čitanju. Protinaravnost te metode je sestajala v tem, da niso razločevali med glasom, črko in imenom črke. Pri samoglasnikih je glas objednem tudi ime črke (a je a); pri soglasnikih pa je še le razširjen glas (namesto b je b) ime črke. Ker so je tedaj čitalo po zlogih: es, ce, ha, em, e, zet, ne pa po glas h: s, c, h, m, e, z; nastala je napačna zlogovna metoda. S tem, da zahteva Kvintilijan, naj se otroci objednem imen in podob črk učé, zahteva brezdvomno tako zvano glaskovalno metodo, po katerej glas in podoba črke eden drugemu natančno odgovarjata in se vriva vmes modifikovan glas, ki pri zlogovalni metodi čitanje zelo ovira. (Prim. Lindner's Encyclop. Handbuch der Erziehungskunde str. 490.)

²⁾ Za pisanje so rabili Rimljani povoščene table, po katerih so pisali s pisalom ali dletcem, ki je bilo na enem koncu debelo (da so lahko vosek pogladili in pisano izbrisali) na drugem ostro za pisanje. Učenci so pisali po učiteljevem propisu. Ko ni pisava potrebovala nobene poprave, pisali so na papir (charta) s črnilom ali na pergament (membrana).

veliko prednost javnega pouka pred privatnim, ugovore pa in pritožbe proti javnim šolam opovrgava jako bistroumno. Nasprotniki javnih šol trdijo, da se v veliki druhali 1. npravstvenost kvari. Na to krivdo odgovarja Kvintilijan, da ni nevarnost za deško npravstvenost doma nič manjša; sicer je pa vse odvisno od deške narave in skrbnosti roditeljev pri vzgoji. Pri tej priliki napada Kvintilijan po pravici vzgojo otrok za časa prvih cesarjev, ki je bila zelo mebkuzna in vso duševno in telesno moč zaroda vničevalna. V škrlat zaviti rasli so otroci v nosilnicah in dobivali jedi, ki celo odraslim ljudem živce razburjajo. Videli in slišali so pri roditeljih take stvari, o katerih naj bi sploh nikdar nič ne vedeli. Take izprijenosti so se otroci v rodbini naučili preje nego so vedeli, da je hudobnost na svetu. Iz tega je razvidno, da se otroci ne izpriajo v šolah, ampak da prinašajo hudobnost v šolo. Drugič menijo nekateri roditelji, da deček v učenju bolj napreduje, če se bavi učitelj le z enim učencem, dočim se njegova delavnost v šoli na več njih deli. Pa tudi to ni res; kajti učenčeva pazljivost ni tako stalna, da se ne bi utrudila po vednem opažanju; potem je večina predmetov taka, da se s taistim glasom ob enem vsem prednašajo, kakor daje solnce vsem enako veliko luči in toplote. V veliko korist pa je tudi, da poskuša deček součence posnemati in je prekašati. Torej se vznbuja v javnih šolah častiželjnost, ki je dostikrat vir krepostij. Za prihodnjega govornika je pa posebne važnosti, da se navadi od mladih nog javno živeti, ne bati se ljudij in ne bledeti zaradi samotarnega življenja. Kajti duh je treba vedno vznbu-jati, ki v samotah opeša in se v prazni domišljavosti napihuje, ker se z nikomur ne primerja.

Učitelju je treba natančne pazljivosti in velike izvedenosti človeškega duha, da vzpozna pri učencih prirojeno nadarjenost. Gledé na različno prvotno jedro vzgojenčevega duha mora učitelj pri vzgoji in pouku pri vsakem različno postopati in se s primernimi sredstvi na individualnost ozirati. — Znamenje dobre glave pri otrocih je pred vsem spomin, kojega prednost je dvojna, naglo si zapomniti in natančno v glavi obdržati. Drugo znamenje nadarjenosti je posnema. Kvintilijan trdi, da dober učenec predavano tvarino prav lahko razúme, za nekatere stvari praša, vendar pouk bolj dohaja nego naprej hiti. Rano zreli talenti obrodé redko kedaj sad. Ko učitelj učenčevo nadarjenost vzpozna, mora tudi s primernimi sredstvi svoj posel opravljati. Nemarne učence je treba priganjati, nekateri ne prenašajo radi povelja, nekatere strah brzda, druge zbegava, nekatere olika stanovitnost, v drugih navdušenost več opravi. Kvintilijan si želi dečka, katerega pohvala gane, čast veseli, ki zaradi očitanih napak joče. Če se kaže pri katerem učencu posebna nadarjenost in veselje do kakega predmeta, n. pr. zgodovine ali pesništva, naj učitelj te prirojene vrline s poukom posebno goji, da se učenec zlasti v tem vzreja, v čemur se odlikuje. Vendar je treba učitelju ravno pri tem poslu velike previdnosti.

Toda kakor v človeškem življenju ¹⁾ sploh menjava resno delo s počitkom, tako je tudi učencem treba počitka dati, ker njih nežne duše še ne morejo

¹⁾ Platon v postavah (653, C. D.; 659, D. E.; 643 C.; 846, E.) pravi, da so bogovi iz usmiljenja do človeštva, ki je rojeno za delo, praznike, katere njim na čast praznujemo, določili v oddih od dela; zlasti pa je mladina, ker še njene duše ne morejo polno resnost prenašati, dobila igre in pesni, da bi po teh oduševljena korakala po poti do kreposti.

prenašati neprestanega truda in gole resnobe. S počitkom se pospešuje uka-
željnost, ki se nahaja posebno v počitih in novih učencih. Sè silo pa naj se
učenec ne priganja k učenju, ker vnetost za učenje iz volje izhaja, ki se ne
da prisiliti. Pa ne samo počitnice, ampak tudi kratki prestanki med poukom
naj se učencem dajo, posebno začetnikom, katerih pazljivost še ni vstrajna. Torej
naj se dnevni pouk na več delov razdeli, in učenec si bo v posameznih delih
predavano tvarino tem bolje zapomnil, čim veči je bil prestanek med urami
(Kvint. IV, 5, 22.) — Nadalje svetuje Kvintilijan učiteljem, da naj tudi igranje
pri učencih dopuščajo. Kajti tudi igre koristijo pri vzgoji. One vzbujajo veselje
do življenja, napravljajo dečke živahne in bistrijo njihov um. Posebno blagodejno
vplivajo na razvitje značaja, ki se pri igranju bolj naravno kaže.

Pretepanje²⁾ učencev v šoli Kvintilijan vsekako odsvetuje, ker se s te-
penjem pouk nikakor ne pospešuje in če je kateri učenec tako poreden, da se
z opominjanjem ne poboljša, utrdil se bode gotovo tudi proti udarcem, kakor
najzlobnejši soženj. Najbolj kvarljivo pa vpliva pretepanje na značaj učencev.
Prestrogo ustrahovani učenci postanejo potuhnjenci. Pri takem postopanju tudi
učitelju ni mogoče učenčeve nadarjenosti vzpoznavati. Kadar pa učenci take
tepešnice za vselej ostavijo, kažejo celo drug značaj, kakor so ga učitelju stra-
honji hlinili; dostikrat pa se njihov pogum tako pohabi, da se celò ljudij ogib-
ljejo in se jim do njih gnjusi.

Ko so se dečki pri elementarnem učitelju tudi grško in latinsko dobro čitati
in pisati naučili, pričel se je jezikoslovni pouk, ki je obsegal dva dela, namreč
znanost pravilnega govorjenja in pisanja ter razlaganje pesnikov, posebno grških.
Ves pouk je dobil na tak način idealno podlago, ker so dečki najboljše proizvode
grških pesnikov vzpoznavali in si iz njih nraevstvene nauke in modrost nabirali,
katere so si kot vodnike za življenje zapamtili. Se ve da so se čitali v šoli
pred vsem taki pesniki, ki so zamogli duh in srce mladine vzgajati in blago-
dejno na-njo vplivati. Zatorej je postal Homer osredje šolskega pouka, kakor pri
Grkih. Toda mimo grških jezikoslovcev (grammatici graeci) so poučevali tudi
latinski jezikoslovci (grammatici latini), ki so učno tvarino jemali iz latinske
literature. Mesto Homera so čitali Livija Andronika latinski prevod Homerove
Odiseje, Terencijeve komedije. Vergilijevo Enejido in oddelke iz Horacija.

Metoda čitanja in razlaganja je bila pri grških in latinskih taista. Toda
Kvintilijan razvija tudi o metodi vrle nazore iz lastne izkušnje 20letnega po-
učevanja. Učiteljeva naloga je pesnike z učenci tako čitati, da si ne osvojijo
samo vsebine, ampak naberejo tudi obilje besed. Kdor pa hoče vsebino razumeti,
treba mu je posebno natančne izolike v slovnici. Zatorej pravi Kvintilijan, da
naj nihče elementov šlovnice ne zaničuje, ker bode onemu, ki v notranjost
tega svetišča pride, mnogo lepega očito, kar ne more samo deškega duha
bistriti, ampak tudi najvišjo oliko in znanost pospeševati. Zatorej naj se deček
natančno pouči v pravopisju, glasoslovju, v deklinaciji in konjugaciji, v besednih
plemenih in etimologiji. Toda pred razlaganjem naj se vrši pravilno čitanje.

²⁾ Pri Rimljanih imel je vže nraevnostrogi Katon (Plut. Kat. 20) o rodbini človeko-
ljubne nazore gledé na ustrahovanje in je trdil, da tisti, ki svoje žene in otroke tepó, sè
svojimi rokami največja svetišča oskrunjajo. — Gledé na šole graja posebno Marcijal
(Epigr. X, 62) grdo kričanje in pretepanje in toži o tožnih palicah, žezlih rimskih učiteljev.

Zatorej naj učitelj izprva sam naprej čita, posebno težje oddelke iz pesnikov, da se navadi deček pri čitanju paziti na posameznosti v izgovarjanju, naglaševanju, prenehavanju in da vé, kaj in s katero glasovno premembo je treba počasneje ali nagleje, bolj razburjeno ali bolj krotko izgovoriti. V obče naj se čitanje izprva vrši možato in z neko miloto resnobno, ne celò prôzi, pa tudi ne celò pesni podobno.

Pri razlaganju naj učitelj tolmači besedna plemena, pomen besedij, metrične posebnosti, prilike in podobe. Posebno pa naj v deški duh vtisne, katere vrline se nahajajo v ekonomiji (primerni razredbi), katere v nravni dostojnosti, kaj je vsaki osebi primerno, katere misli in katere besede so pohvale vredne, kje obilnost ugaja, kje zmernost, da se nežni duh, ki precej globoko osvoji vse, kar koli ga se v neolikanih in vsega nevednih letih prime, ne samo krasnorečnosti privadi, ampak še posebno poštenosti.

Poleg slovnice naj se učitelj pri razlaganju pesnikov ozira tudi na stvarne znanosti kakor mitologijo, zgodovino in zemljepis, naravoslovje in modroslovje, da se dečki mimogredé navzamejo najvažnejšega iz teh strok. Da bi se pa dečki v govoru in zlogu dobro izurili, naj bi začeli učitelji ž njimi tudi prozajske pisatelje čitati. Izprva naj se učé dečki pripovedovati Ezopove basni in druge kratke povesti, katerih preprosti zlog naj tudi v pismenih nalogah posnemajo. V vajo zloga naj preobražajo tudi pesniške oddelke v prôzo. Pa tudi v prostih nalogah naj se učenci vežbajo pri jezikoslovcu, katere naj se raztezajo čez čitano tvarino; potem naj izdelavajo reke slavnih mož v obliki „hrijet“; v mišljenju precej izurjenim naj se v razpravo predlagajo tudi znakopisi ali etologije.

Mimo slovnice naj se dečki pri jezikoslovcu tudi drugih znanostij učé, ki so za občno oliko (*ἐγκύκλιος παιδεία*) potrebne, katerih posebno prihodnji govornik nikakor ne more pogrešati. Pred vsem priporoča Kvintilijan glasbo, toda moško resnobno, ki premnogo koristi v ganjenje in pomirjenje src. Glasba ni samo potrebna v dostojno kretanje, v izpreminjanje obraza in modulacijo glasa, ki se *ἐρπυρία* imenuje, in v čemur obstoji jako važen del prednašanja, ampak v primerno razvrščenje besedij in umetno sestavo ¹⁾ celega govora. Potem pa mora prihodnji govornik tudi pesnike čitati, kar se brez znanja glasbe ne more zgoditi.

Ker mora govornik — in tega vzgaja Kvintilijan — o vsaki stvari govoriti, ne sme nikakor brez pouka v geometriji ostati. Kajti geometrija, ki obsega številjenje in oblikovje, ne koristi samo med poukom, ker duh mika, razumnost bistri in ker od nje prihaja naglost razumenja, ampak pospešuje tudi v praktičnem življenju govornikov posel. Nič ni namreč v govoru bolj potrebno, nego so dokazi in logični sklepi. Teh pa se ne more govornik nikjer drugej bolje naučiti nego v geometriji, katere dokazi so najbolj natančni.

Naposled želi Kvintilijan, da bi se deček tudi v gimnastiki izuril, toda samo v gimnastiki, ki uči dostojnost v telesnih kretnjah in gibanju pri prednašanju, da se zamore pozneje kot govornik hrabro in možato obnašati pri

¹⁾ Kakor petje še le tedaj dopada in se še le tedaj lepo imenuje, ako je ubrano po ritemskih in harmonskih zakonih, tako nam tudi govor še le tedaj ugaja, če je umetno izdelan vsled lepe sestave, vnanje uglasjenosti in pravilnosti posameznih delov. K temu pa veliko pripomore glasba, ko nam kaže, katere glasovne sestave, katere besedne zveze in redi ugajajo olikanim ušesom in kakšen ritem mora govor prešinjati. (Prim.: Die Rhetorik der Griechen und Römer von R. Volkmann, 2. Aufl. Leipzig 1885.)

predavanju. Zatorej naj deček posveti komedjašu nekaj časa tako dolgo, da si znanost prednašanja prisvoji.

Ko se je deček pri jezikoslovcu v strokah, ki so bile za občno izoliko neizogibno potrebne, dobro izobrazil, prestopil je v retorsko šolo, ki je bila tretja stopinja izolike udomačene pri Rimljanih. Kakor pri jezikoslovnem, tako je prevladovala tudi pri retorskem pouku grščina sè svojimi izvrstnimi vzgledi. Dočim je bil pouk pri jezikoslovcu na idealni podlagi osnovan — kajti učenci so se navzeli iz pesnikov vrlih mislij in nevenljivih vzorov — približeval se je učenec prestopivši v retorsko šolo realnim tlem dejanstvenega življenja — iz nežno čuteče, divne poezije dospel je v krepko prôzo — kjer se je pripravljaj za svoj poklic. Kajti pri retorskem pouku so se čitali zgodovinopisci in govorniki. Retorjeva naloga je tedaj bila dečka izuriti v umetnosti govorjenja, kar se pa ni zgodilo s poukom suhoparne teorije, ampak z vežbanjem v pismenem in ustmenem izražanju raznovrstne tvarine. Kvintilijan zahteva, da se prične pouk s kratkimi pa zanimivimi povestmi, katere naj učenci za učiteljem pripovedujejo in spisujejo. Te naloge naj učitelj prizanesljivo presoja, da vzbudi v učencih veselje do učenja. Kajti izvrsten bode gotovo oni deček, ki je živahnega duha in pogumen, ki mnogo stvari poskusi, iznajde in se iznajdenih veseli, če tudi niso dovršene. Potem naj deček poskusi te povesti, ki so vzete iz bajeslovja in zgodovine, oprovgavati in dokazovati. Na to naj premišljuje čine slavnih mož in ž njihovimi krepostmi blaži duh in sree. V veliko korist mu bode tudi primerjanje njihovih vrlin in napak. Tudi občne razprave, ki predložujejo napake človeškega značaja brez ozira na osebo, so prav primerne vaje za sodnijske govore. Za govorniške vaje dajejo tudi vprašanja iz stvarnih primerov obilno tvarino, in vežbanje v izmišljenih pravdah tudi koristi. Najbolj pa bo učitelj zgovornosti napredku učencev pripomogel, ako z učenci zgodovinopisce — in govornike čita, njih vrline pa tudi napake dokazuje, povod in namen govora razjasnjuje, potrebne stvari o iznajdbi in izražanju pripominjuje, o razdelitvah, o dokazovanju, o moči in prijaznosti govornikovi, o neotesanosti psov in lepoti dovtipov razpravlja, in napósled pokaže, kako govornik z dušnimi pretresi gospodari, v srca sega in sodnika pregovarja. Učitelj mora pa to tvarino učence tudi izpraševati in njihovo razsodbo skušati. Tedaj bodo učenci pazljivi postali in dosegli zaželjeni cilj, da sami tvarino najdejo in razumejo. Vendar naj se ne uče dečki vsega, kar spišejo, na izust, da bi je prednašali. Kvintilijan svetuje, da naj se dečki raje na izust uče oddelkov nabranih iz govorov ali povestij, ki so prednašanja vredni, ker se na tak način spomin bolj uri, potem pa si o tem učenci tudi vzgledov v posnemo pridobé. Po dovršenih študijah naj se oklene kot praktikant za eno leto kakega izvrstnega govornika in ga naj spremlja pred sodišča in na forum, da se nauči praktičnega poslovanja za svoj poklic; kajti dejanstveno življenje je najboljši učitelj, ki značaj utrdi in nadarjenosti pravo pot pokaže. Tukaj naj se uči prave zgovornosti, ki se brez prazne gostobesednosti le predmeta drži in s pomočjo resnice v srca sega. On naj pravde, katerih obravnavanje je tukaj slišal, sam pismeno izdela za obe stranki. To je koristnejše nego protigovore pisati proti starim govorom.

Govornik zamore le poštenjak biti

ali Kvintilijanovi nazori o vzgoji značaja.

Toda zadnji cilj, za katerim se popenja vsa vzgoja in olika, je izobrazba blagega in npravstvenega značaja. Zatorej trdi Kvintilijan (XII, 1.), da mora oni, ki hoče postati vrl govornik, biti vsekako poštenjak, „vir probus.“ Kako pa se izobrazuje značaj? Značaj se izobrazuje ali posredno¹⁾ s poukom npravstvene tvarine (etike), ali pa neposredno, ako vpliva odgoja naravnost na voljo; kajti npravstvenost in značaj sta pojava volje. Brez volje ni niti značaja, niti npravstvenosti. Kvintilijan nam razpravlja oba načina izobrazbe značaja. Treba je torej, pravi Kvintilijan²⁾, vže od prvih let negovati otroško voljo³⁾, da se privadi otrok storiti dobro in varovati se slabega, saj ni nobena starost tako slaba, da se ne bi takoj učila, kaj je dobro, kaj slabo. Torej je treba dečka takoj opominjati, da ne stori nič poželjivega, nič nepoštenega, nič strastnega; vedno naj ima Vergilijev izrek pred očmi: „Toliko velja navada od mladih nog.“ Tako se vkorenini v zavesti vzgojenčevi krepka in obilna volja storiti npravstveno dobro. Iz take navade pa postanejo prava npravstvena načela in značaj. Po vzgoji pridobljena spretnost npravstvenega hotenja in dejanja je objektivna stran značaja. Subjektivna stran značaja pa je notranje mišljenje, ki ne izhaja samo iz lastnega npravstvenega hotenja in mišljenja, ampak posebno iz učenja in opetnega premišljevanja etskih zadev v izgledih in življenjepisih. Tudi to stran značaja vzgaja Kvintilijan prav imenitno in veli, da mora govornik tiste pisatelje natančno predelati, ki razpravljajo pouk o kreposti, da kaže v svojem življenju natančno vedo božjih in človeških zadev. Pa ne samo etske nauke mu je treba znati, ampak še bolj ona vglledna dejanja, katera podaje zgodovina, posebno rimska. Kvintilijan razpravlja vse to v prvem in drugem poglavju XII. knjige tako-le:

Tedaj naj bo govornik, katerega vzgajam, tak, kakor ga znači M. Kato, pošten in v zgovornosti izurjen; vendar pa naj bo, kar je oni na prvo mesto postavil in kar je po naravi sami važnejše in večje, vsekako poštenjak. To pa ne le zaradi tega, ker ne bi za državne in privatne zadeve nič pogubnejšega, bilo od zgovornosti, ki bi služila hudobnosti, ampak tudi jaz sam, ki sem po vzmožnosti poskusil pospešiti zgovornost, bi si prav slabe zasluge pridobil za človeštvo, če pripravljam to orožje roparju, ne vojaku. Pa zakaj govorim o sebi? Narava sama, ki je ljudem ta izvenredu dar poklonila in nam s tem prednost dala pred drugimi živalmi, ne bi se bila izkazala mater, ampak mačeho, ako bi bila zgovornost iznašla kot zavetnico hudobije, nasprotnico poštenosti in neprijateljico resnice. Kajti po tem takem bilo bi boljše, da bi se nemi in brez razuma narodili, nego da bi darove božje previdnosti porabili v mejsobno

¹⁾ Prim. Linder: „Encyklopaedisches Handbuch der Erziehungsurkunde“ 143.

²⁾ Prim I. 3.

³⁾ Aristot. (polit. VII, 13, 22) pravi: Kakor telo preje nastane nego duša, tako se tudi vzgoja nespametnega dela duše preje začne nego pametnega. O tem ni dvomiti. Strast in volja, da celó poželenje se nahaja pri otrocih vže po porodu, dočim se mišljenje in razumnost še le razvijati začne, ko nekoliko odrastejo. Zatorej se ima vzgoja najpreje ozirati na telo in potem na dušo.

pogubo. Pa moje mnenje gre še dalje. Kajti jaz ne trdim samo tega, da mora oni, ki je govornik, pošten mož biti, ampak tudi, da bo mogel le poštenjak govornik postati. Saj ne bi nihče razumnosti onim priznal, ki bi, ako jim se pokaže pot poštenosti in nesramnosti, rajši stopili na slabšo pot, niti modrosti onim, ki se dajo včasih od najhujših postavnih kaznij zadeti, vsekako pa od slabe vesti grizti vsled izida stvari, od njih samih nepričakovanega.

In če ni samo v trditvi modrecev, ampak tudi v splošni govorici vselej kaj resnice, da je hudoben človek tudi neumnež: potem gotovo neumnež nikdar ne bo govornik postal. Dalje se more duh le tedaj s tem krasnim predmetom pečati, ako je prost vseh napak; prvič ker v enem in istem srečanju ne moreta bivati ob enem poštenost in hudobnost in ker se more jedna duša ravno tako objednem z najboljšimi in najslabšimi mislimi pečati, kakor taisti človek dober in zloben biti; potem tudi zaradi tega, ker mora duh, tako važnemu predmetu udan, prost biti vseh drugih, tudi nedolžnih mislij. Še le potem bode duh, ako ga nobena stvar ne moti in drugam ne vleče, z vsemi močmi na predmet pazil, s katerim se peča. Ako pa prevelika skrb za polja, prenapeta marljivost za imetek, veselje do lova in dnovi porabljeni za gledališčne predstave mnogo časa učenju odtegnejo (kajti čas, katerega za drugo stvar porabiš, je izgubljen za ta predmet) kaj pa bode povzročila pohlepnost, lakomnost, nevošljivost, katerih neukročene strasti celo spanje in sanje motijo? Saj ni nič tako zasedenega, tako nestanovitnega, po tolikih in tako mnogovrstnih strastih zdelanega in razmesarjenega nego hudobno sree. Ako se namreč pripravlja za napad: ga up, skrb in trud vznemirjajo; če se je pa hudodelstva vže ydeležilo: ga muči bojazen, kes in strah raznih kaznij. Kako bi mogel biti tukaj prostor za vedo ali za kako lepo umetnost? Za boga, baš tako, kakor za poljske pridelke na trnjevi in pusti zemlji. Ni-li za prenašanje trudapolnega učenja potrebna zmernost? Česa se imamo tedaj nadejati od razkošnosti in potratnosti? Ali ne vzbuja ukaželnosti posebno častilakomnost? Ali naj res mislimo, da se hudobneži za pohvalo brigajo? Kdo ne izprevidi, da se večji del govora peča z razpravljanjem tega, kar je pravično in dobro? Bode-li o tem tudi hudobnež in krivičnež govoril, kakor zahteva vrednost predmeta? Napósled, da se izognem večjemu delu tega vprašanja, recimo, da sta, kar se pa nikdar zgoditi ne more, najzlobnejši in najboljši človek jednake nadarjenosti, pridnosti in učenosti: katerega izmed obeh pa bomo imenovali boljšega govornika? Gotovo onega, ki je tudi boljši človek. Torej ne more nikakor taisti človek hudobnež in dovršen govornik biti; kajti dovršeno more le to biti, kar je najboljše. Da se pa ne vtegne misliti, da sem si sam odgovor izmislil po navadi Sokratovcev, naj le bo kdo tako trdovraten nasproti resnici, da se predrzne trditi, da ne bode hudobnež s taisto nadarjenostjo, pridnostjo in učenostjo nič slabši govornik postal kakor poštenjak: pa tudi temu hočem njegovo napačno mnenje dokazati. Kajti vsak govornik se poteguje nedvomno za to, da bi se njegov govor sodniku zdel resničen in dostojen. Bode-li v to poštenjak sodnika lože pregovoril ali hudebnež? Poštenjak bode ponajvečkrat resnično in pošteno govoril. Pa tudi, ako bo poskusil kedaj v oziru na svoj posel (kar se zna zgoditi, kakor bom kmalu razpravljaj) po krivem kaj kot resnično trditi: ga bodo vendar z večim zaupanjem poslušali. Nasproti pak hudobnežem lastno licemerstvo v časih nič ne

doseže, ker jih javno mnenje zaničuje in ker onih krepostij nimajo, katere hlinijo. Zatorej predavajo neskromno in zatrjujejo nesramno. Nasledki tega postopanja sta grda svojeglavnost in brezvspešen trud za to, kar se nikakor ne da doseči. Kajti oni imajo kakor v življenju tako tudi v pravedah brezumno velike nade. Dostikrat se pa tudi pripeti, da jim, tudi če resnico govore, zaupanje manjka, in da kaže tak zagovornik, kako slabo stoji njegova stvar.

Pa pritrdimo, — kar ni po naravi nikakor mogoče — da je bil kedaj kak hudobnež vrlo zgovoren: ga vendar ne bodem zmatral govornika. Saj tudi vseh onih, ki so bili izvrstni boritelji, ne bodem imenoval hrabre može zato, ker ni hrabrosti brez kreposti. Ali ni onemu, ki se pokliče v obrambo važnih zadev, neizogibno potrebna poštenost, da je niti pohlep ne podkupi, niti nagnenost ne zapelje, niti strah ne potre? Bodemo li ono sveto ime dali izdajalcu, uskoku in omahljivcu? In če se v obče zahteva ta vrlost tudi od srednjih zagovornikov: zakaj ne bi bil oni govornik, kakoršen še ni živel, ampak mogoče da bode živel, dovršen ne le v zgovernosti, ampak tudi v npravnosti? Kajti jaz ne poučujen kakega sodnega slugo niti govornika za plačo niti — da ne rabim ostrejših izrazov — ničvrednega advokata, katerega naposled v obče pravdarja imenujejo; ampak moža ne samo izrstne nadarjenosti, ampak tudi vse najlepše umetnosti obsegajočega duha, katerega je previdnost človeštvu dala, kakoršnega še ni nobena prejšna doba videla, izvanrednega in v vsakem oziiru dovršenega moža, ki ima najboljše misli in najlepše govori. Koliko bode ta vže koristil, ako bode nedolžne branil ali hudobnosti zlobnežev zatiral ali v denarnih prepirkah resnici zoper obrekovanje pomagal? Tudi v teh stvareh se bode tak govornik odlikoval, pa v važnejših si bode več slave pridobil, kedar bo treba posvetovanja starešinstva voditi in zmočeno ljudstvo na pravo pot spraviti. Si-li ni takega domišljeval Vergilij¹⁾, ko ga je dal v pomirjenje ljudstvu, vže baklje in kamenje lučajočemu:

„Kedar možaka uzró, ki kaže veliko pobožnost

Ino zasluge, molčé ter pazijo mirno stoječi.“

S temi besedami znači Vergil pred vsem poštenjaka, po tem pa še slika zgovernega moža tako le:

„Tak mož z govorom vlada duhove in srea pomirja.“

Kaj? Ne bode-li ta mož, katerega poučujem, tudi v vojski, ako je treba vojake za boj navdušiti, iz obilnih naukov modrosti svoj govor sestavil? Kako bi se iznebili oni, ki v boj gredó, tolikega strahu pred težavami, pred bolečinami in naposled celo pred smrtjo, ako ne bi njih mesto zavzelo domoljubje, hrabrost in živa podoba tega, kar je pošteno? Za to stvar pa bode druge ljudi gotovo oni najbolje pregovoril, ki se je o njej sam preje osvedočil. Kajti pretvarjanje se izda, naj se še tako varuje; in vzmožnost v zgovernosti še ni bila nikdar tolika, da ne bi omahovala in se spodtikala, kedarkoli se besede z mišljenjem ne vjemajo. Hudobnež je pa primoran drugače misliti in drugače govoriti. Poštenjakom ne bo nikdar manjkalo lepih besedij, nikdar iznajdenosti najprimernejših predmetov, ki se odlikuje, če tudi krasú lišena, vendar po prirodnosti, in vse, kar je pošteno povedano, je tudi lepo povedano. Torej mla-

¹⁾ Aen. I, 151 d.

denči, pa ne samo vi, ampak možje vsake starosti (kajti pravi volji ni nobeden čas prepozen) popenjajmo se za to in delajmo na to; morda nam se posreči, da dosežemo dovršenost. Če namreč prirodnost ne ovira, da postane kdo pošten in v zgovornosti izurjen mož: zakaj ne bi kdo sam za se oboje doseči mogel? Zakaj ne bi vsak upal, da bode on taisti postal? In ako bi za to duševna moč ne zadostovala: bodemo vendar, naj dosežemo katero stopinjo koli, v obojem oziru boljši. Vsakako pa se mora misel zatreti, da se dá zgovornost, najlepša stvar, združiti z npravstvenimi napakami. Zgovornost je treba, če jo dobijo hudobneži v last, samo imeti za zlo; saj jih napravi, ako jim je dana, še zlobnejše.

Ker¹⁾ mora govornik poštenjak biti, treba mu bo pred vsem popenjati se za krepostjo, ki se da, če tudi se nekateri njeni pojavi privajajo, le s poukom dovršiti. Govornik ima tedaj pred vsem svojo npravnost z učenjem vzgajati in blažiti in ves pouk o poštenosti in pravičnosti predelati, brez katerega ne more nihče niti poštenjak niti govornik postati. Ali naj se mari mnenju pridružimo, da se npravnost prirodi in s poukom nič ne pospeši? Saj je znano, da se ročna dela in med njimi najbolj zaničljiva ne dajo izvršiti brez učitelja, krepost pa, mimo katere ni ljudem nič dano, s čimur bi se bolj približevali nesmrtnim bogovom, dobivali bi slučajno in brez truda, samo zaradi tega, ker smo se narodili? Bode-li vzdržen, ki še ne ve, kaj je vzdržnost? In hraber, ki ni nikakor odpravil strahu pred bolečino, smrtjo in vražami? Pravičen, ki ni nikdar v precej učenem govoru razlagal naukov o pravičnosti in poštenosti, nikdar zakonov, ki so po naravi dani vsem stvarém, posebni ljudstvom in narodom? O kako malenkostno zmatrajo to stvar tisti, katerim se zdi tako lehka! Pa pustimo to, o čemur menda niti oni ne dvomi, ki se je učenosti tako rekôč samo z ustnicami dotaknil. Obrniti se hočem k temu nastopnemu le, da še v zgovornosti zadosti izurjen postal ne bode oni, ki ni niti vseh močij narave natančno vzpoznal niti npravnosti poblašil z nauki in razumnostjo. Zares L. Kras ne trdi zaman v tretji knjigi o Govorniku, da pripada ves nauk o poštenosti, pravičnosti, resnici, kreposti in vseh tem nasprotnih lastnostih prav za prav govorništvu, in da rabijo modreci retorsko orožje, ne svojega, kedar one z govorniškimi silami branijo. Pa taisti vendar priznava, da je treba one razprave iz modroslovja jemati, gledé na to, ker jih je večinoma ono v svoji lasti imelo. Odtodi prihaja tudi Ciceronova trditev v mnogih knjigah in pismih, da izvira govornika spretnost iz globočine modroslovja in da so zbog tega nekoliko časa učitelji npravnosti in govorništva taisti bili. Zatorej ta moj vzpodbud ne meri na to, da naj bi bil govornik po vsem modrec, ker se ni nobeden drug stan bolj oddaljil od državnega življenja in vsega govornikovega poslovanja nego modroslovski. Kajti kateri modrec je bil dostikrat pri sodiščih ali slaven v ljudskih zborih? Naposled kateri modrec se je bavil kedaj ravno s tem, kar premnogi najbolj zaukazujejo, namreč z vladanjem države? Pa jaz vendar hočem, da postane moj učenec rimski modrec, ki se izkaže pravega moža državnika v stvarnih poskušnjah in dejanjih, ne pa v samotnih razpravah. Toda ker se modrovanje, zanemarjeno od onih, ki so se govorništvu posvetili, ne nahaja več v javnem življenju na foru, ampak se je umaknilo najpreje v

¹⁾ Kvint. XII, 2.

stebreniške hodnike in gimnazije, potem v šolske shode; si mora govornik to, kar mu je neizogibno potrebno in se od učiteljev govorništva ne predava, od onih priskrbeti, pri katerih se je še ohranilo. On mora tiste pisatelje natančno predelati, ki pouk o kreposti razpravljajo, da kaže kot govornik v svojem življenju natančno vedo božjih in človeških zadev. Koliko veličastnejši in lepši pa bi se ti nauki zdeli, ako bi jih oni učili, ki znajo tudi najvrleje govoriti? O da bi vendar enkrat prišel čas, ko si prisvoji kak dovršen govornik, kakoršnega si želimo, to umetnost ponosnega imena, ki je ostudna postala po pregrehah onih, ki so njene vrline ogrdili, in ko jo vtelesi govorništvu kakor stvar zopet pridobljeno.“

Kvintilijan je zgovornost prva veda, ona je čez vse druge, ona je kraljica vseh ved. Zatorej naj ji vse druge služijo in tako tudi modroslovje. Tega se ima tedaj bodoči govornik pridno učiti pa le v ta namen, da si razum razbistri, vest kolikor mogoče rabločutno napravi in razločevati more, kaj je dobro, kaj zlo; na kratko rečeno, da postane praktičen mož, ki je vzmožen državnega poslovanja. S trudapolnimi filozofskimi razpravami, ki zahtevajo samotnega življenja in po katerih se do resnice pride, naj se govornik po Kvintilijanovem mnenju ne peča, ampak on naj postane le rimski (= praktičen) modrec. Kvintilijan sam razvija svoje mnenje takole:

Ker¹⁾ se deli modroslovje v tri dele: 1. v nauk o vesolstvu, 2. v nauk o človeškem nravnem delovanju, 3. v nauk o mišljenju: umé se samo ob sebi, da je z govornikovim poslom v tesni zvezi. Kajti v oziru nauka o mišljenju ali logike — da po vrsti od vzadej začnem — ne bi vtegnil nihče dvomiti, ki pomisli, da ima govornik vedeti pravi pomen vsake besede, dvoumne stvari razodeti, zvite razjasniti, o neresnih soditi, marsikatero sestaviti in rešiti. Pa logike ni treba tako natančno in jedrovito rabiti kakor pri učenem prepiranju, ker nima govornik poslušalec le poučiti, ampak tudi ganiti in kratkočasiti; v to svrho mu je pa potreben navdušen, jedrnat in krasen govor, kakor je sila rek večja od globokih potokov in v široki strugi tekoča voda bolj deroča nego ozka in ob kamenčkih se vstavljajoča. In kakor učitelji telovadstva tako zvanih pravil učencem ne vcepljajo zaradi tega, da bi se vseh poslužili samo pri borenju — kajti s težo, močjo in pogumom se več opravi — ampak da bi imeli obilje teh pravil, izmed katerih bi pri priliki to ali ono pokazali: tako bode ta del modroslovja, namreč dialektika, ali če jo imenujemo rajši prepirka — da si je koristna, če hočemo kaj določiti, skrajšati, ločiti, kar je različno, razjasniti, kar je dvoumno, razsoditi, razdeliti, privabiti in zamotati — vendar večje koristi oviral, naj se le borb na foru celó polasti, in s preveliko natančnostjo uničil po lastni podrobnosti razkosane moči. Zatorej vtegneš mnogokatero najti, ki so čudovito premeteni v prepiranju, ki so pa, opustivši tako neplodovito pričkanje, baš tako nesposobni za važnejše stvari, kakor se dajo nekatere živalice, ki so na tesnem prostoru nagle, na polju vjeti.

Gotovo pa ugaja govorniku ves nravstveni del modroslovja, ki se etika imenuje. Kajti gledé na toliko mnógovrstnost pravn, o kateri sem v prejšnjih knjigah razpravljaj, ker se preiskava v nekaterih z domnevanjem, ker se druge zvršijo z razsodbami, zopet druge se iz pravnega stališča odklonijo ali preložijo,

¹⁾ Kvint. XII, 2, 10—31.

druge okrajšajo ali same med seboj stikajo ali pa vsled dvoumnosti na razne strani raztezajo; ne da se skoraj nobena navesti, v katerej se ne bi nekoliko razpravljalo o pravičnosti in kreposti, in vsakemu je dobro znano, da se premnoge pravde pečajo večinoma z npravstvenimi raziskavami. Gledé na posvetovanja pa, se-li dá katero izvršiti, a da se ne bi razpravljalo o poštenosti? Saj se še celo v tako zvanem tretjem delu¹⁾, ki sestaja v pohvali in graji, razpravljata krepost in zlobnost. Ali nima govornik premnogih stvari povedati o pravičnosti, hrabrosti, vzdržnosti, zmernosti in blagočestivosti?²⁾ Toda oni poštenjak, kateremu te stvari niso samo po izrazih znane in jih ni samo po pripovedovanju od drugih zvedel v ta namen, da bi mogel pri priliki o njih govoriti, ampak ki si je kreposti v srce vsadil in ž njimi npravstvenost poblašil, bo tudi tako mislil, in ne bo trudapolno premišljeval, kaj bi govoril, ampak bo v govoru zares pokazal svojo znanost.

Tretji del modroslovja pa, nauk o veselstvu, ne pospešuje le govorniške izurjenosti in sicer tem bolj od drugih, s čim večo navdušenostjo je treba o božjih in človeških zadevah govoriti, ampak obsega tudi vso moralo, brez katere, kakor sem vže omenil, nobeden govor ne more biti. Kajti če vlada svet previdnost, imajo brezdvomno poštenjaki državo upravljati; če so naše duše božjega početka, nam je treba popenjati se za krepostjo in ne hlapčevati poželenjem mesa, ki je iz zemlje. Ne bode-li tega govornik mnogokrat razlagal? Ne bode-li imel govoriti o avgurijih, orakulskih prerokovanjih, naposled o veri sploh, o katerej se je mnogokrat v senatu razpravljalo, seveda ako bode prihodnji govornik, kakor bi jaz rad, postal tudi dvžavnik.³⁾ Konečno kako bi mogel človek zgovoren biti, ki o najlepši znanosti ničesar ne ve?

Ako ne bi izprevideli vzrokov za to, da mora govornik tudi modroslovje znati, nas bi vtegnili vendar vzgledi prepričati. Saj je znano, da je poslušal Periklej, kateremu ne pripisujejo le zgodovinarji neko čudovito moč govora, ampak tudi stari komiki, vrlo prostodušni ljudje, naravoslovskega modreca Anaksagoro⁴⁾, in da se je pečal Demosten, prvak vseh grških govornikov, s Platonom. Kajti M. Tulij sam večkrat pripoznava, da ni za svojo zgovernost

¹⁾ V genus demonstrativum.

²⁾ Pojem latinske besede *pietas*: je jako obširen. V obče znači prirojeno udanost in ljubezen do onih, katerim kaj dolgujemo. Ljubezen do boga — stvarnika imenujemo pobožnost (*pietas est iustitia erga deos*); ljubezen gojijo otroci do svojih roditeljev in sorodnikov — otroška ljubezen; naposled goji vsak značajan človek ljubezen do domovine — domoljubje (*pietas est, per quam sanguine coniunctis patriaeque benevolum officium et diligens tributur cultus*)

³⁾ Govornik državnik je moral v senatu ali pred zbranim ljudstvom razne stvari nasvetovati ali odsvetovati. Grki so imenovali posvetovalni govor *δημηγορία*, Rimljani pa *suasoria*. V takih govorih so državniki razpravljali verske zadeve, zakone, vojsko in mir, državne dohodke in uvažanje in izvažanje pridelkov (pr. Arist. Rhet. I, 4.) Ako hoče tedaj govornik o tako različnih predmetih vrlo govoriti, mu je modroslovna znanost neizogibno potrebna. Vzgleden posvetovalen govor je n. pr. Ciceronov de imp. Cn. Pompeii.

⁴⁾ Anaksagora (r. okoli l. 500. pr. Kr. v lidijskih Klacomenah), ki je trdil, da je neko pametno bitje svet sestavilo, bil je jonski modrec starejše dobe. L. 456. je prišel v Atene, kjer je mnogo občeval s Periklom. Za Atene si je pridobil posebne zasluge, ker je prinesel modroslovno znanost v Atene, ki so ostale odslej središče in edino vseučelišče za modroslovne nauke v starem veku.

toliko hvale dolžan retorskim šolam kolikor hodnikom Akademije¹⁾; in ako bi bil omejil svoj duh z ograjo fora in ne z mejami prirode same, ne bila bi se prikazala v njegovih govorih tolika plodovitost. Pa iz tega nastane drugo vprašanje, katera šola zamore zgovernost najbolj pospešiti? Sicer se pa gledé na to vprašanje ne morejo mnoge šole v poštév jemati. Kajti vže Epikur²⁾ nas s tem od sebe odvrača, da velevali kolikor mogoče naglo iznebiti se vsakega pouka. A tudi Aristip³⁾ nas ne bi utegnil pridobiti za to delo, postavlja najvišji blagor človekov v veselje vživanja. Kako bi pa zamogel Piron⁴⁾ vplivati na govorniški posel? ki še izprevidel ne bode, da so sodniki, pri katerih bo moral govoriti, in da je senat, pred katerimi bode moral svoje mnenje izražati. Nekateri menijo, da v to svrho Akademija⁵⁾ najbolj koristi, ker se njena metoda

¹⁾ De orat. c. 3. — V Akademiji, po junaku Akademu, imenovanem imenitnem gimnaziju, pet štadij od Aten oddaljenem, ki je bil obrasten z lepimi platanami in oljkami, učil je Platon; zaradi tega se imenuje njegova šola Akademija.

²⁾ Epikur (341. –270. pr. Kr.) se je narodil na otoku Samu in je prišel 18 let star v Atene. Navzevši se modroslovja pri različnih modrecih učil je potem samostalno v Kolofonu, Mitilenah in Lampsaku. L. 206. vrnil se je zopet v Atene ter osnoval glasovito šolo, ki je še po njegovi smrti dolgo slovela. Epikurovi nauki so goli materijalizem in ateizem. Najvišji smoter mu je srečno življenje, ki sestaja v veselem vživanju, vendar je dušna slast boljša od telesne, ker dalje traja. V tem oziru se Epikurov pojem slasti razlikuje od Aristipovega. Brez strahu in truda živeti, to mu je največja slast. Zato so mu bogovi pravi vzori srečnega življenja, ker se za človeške zadeve ne brigajo, živeč daleč od zemlje v nekem kraju, kamor nobena nezgoda ne pride. Dialektika zdela mu se je brezvspešna in veliko lepotičenje govora nepotrebno.

³⁾ Aristip, rojen v afriški Kireni, živel je kot mladenič v Atenah ter poslušal Sokrata. Po Sokratovi smrti je začel samostalno učiti in ustanovil tako zvano Kirensko šolo, iz katere so se izcimili Hedonci = veseljaki, ki so zmatrali veselo življenje za najvišje dobro in bolečino za najvišje zlo. Aristip, čegar oče je bil premožen trgovec v bogatem mestu Kireni, bil je v mehkužnosti vzgojen. Vsled mehkužne vzgoje krenil je daleč od Sokratovih načel ter se udal veselju vsakovrstnega vživanja, toda z mero in dostojnostjo. Ta način življenja je učil v duhovitih predavanjih in z vzgledom. Da so takemu lahkoživcu državni posli mrzeli, ume se samo ob sebi. Nasledek takih nauk je bil propad нравnosti.

⁴⁾ Piron iz Elide bil je grški modrec (ok. 350. pr. Kr.), sodobnik Aristotelov in je spremljal Aleksandra Velikega do Indije. Vrnivši se v svojo domovino posvetil se je celo modroslovju ter umrl zelo čislán blizu 90 let star. On je učil, da človek ne more nikakor stvari in njih početka vzpoznati. Zatorej je najbolj pametno za znanost sploh nič brigati se, ker nam povoljne véde ne podajajo niti naši čuti niti naša pamet. Torej naj se človek nikakor ne peča s preiskovanjem stvari, ampak naj je v nemar pušča. Na tak način si bo pridobil neprestano mirnost (*ἀταραξία*) duše in srca — glavni in edini smoter človeškega življenja — katero pa najbolj izpodkopava pretresovanje filozofskih mnenj. Po takih naukih je postal Piron začetnik skepticizma = dvoma, kateremu je kakor stoicizmu in epikurizmu povod dala praktična korist, ne pa vedeželjnost.

⁵⁾ V deseti knjigi (pog. 1) trdi Kvintilijan, da pripravljajo izmed modrosloveskih pisateljev govornika najbolj Sokratovci, katerih najvrlejši je bil Platon. Ta je Sokrata, njegove nazore in metodo njegovega poučevanja krasno naslikal v svojih nesmrtnih delih, ki so večinoma pogovori, sestavljeni z neizrečeno veliko umetnostjo in v tako lepem jeziku, da so ga že sodobniki imenovali „divnega“. Ne brigáje se za naravoznanstvo šinil je Platon s svojim duhom nalik orlu v nebeške višave ter vstvaril nauk o veličastnih ideah. On je torej pravi oče idealizmu. Ker je učil v Akademiji, imenuje se njegova šola na kratko „Akademija“. — Aristotel pak je predelal in obsegel s svojim duhom vso védo svoje dobe, naravoslovesko in humanitetsko, in je postal hodeváj po srednji poti, začetnik

— kako stvar na obe strani razpravljati — prav dobro strinja z vajami za sodske pravde. Pa mesto da bi to dokazali, samo pristavljajo, da so iz te šole najizvrstnejši govorniki vzrasli. Tudi Peripatetiki se ponašajo s tem, da se bavijo z govorništvom. Kajti oni so bajè prièeli vaje v predavanju o znanstvenih vprašanjih. Stoiki morajo sicer priznavati, da sta njihovim učiteljem manjkali obilnost in ličnost izrazov, vendar se oni lahko ponašajo s tem, da se ni v nobeni drugi šoli tako bistroumno dokazovalo in tako natančno sklevalo, kakor pri njih. Pa to le oni trdijo, ki si — tako rekoč obvezani s prisego ali celo očarani od vraž — ne upajo ločiti se od enkrat pridobljenega prepričanja. Toda govorniku ni treba priseči na mnenje koga drugega. Kajti posel, po katerem on hrepeni in čegar kandidat je tako rekoč on, je veči in imenitnejši, ako hoče zares postati vzorno pošten mož in vrl govornik. Zatorej si bo za vzgled govorjenja vzel najvrlejšje govornike, da jih posnema, v poblaženje nравnosti pa si bo izbral najlepše nauke in pravo pot do kreposti. On se bo sicer bavil z raznovrstnimi vajami, toda najbolj z onimi, ki so baš najvažnejše in po naravi najlepše. Kajti katera stvar nam more dati več gradiva za veličastne in obširne govore, nego krepost, država, previdnost, početek duš in prijateljstvo? Po takih stvareh se vzdigujeta duh in govor jednako k onemu, kar je zares dobro, kar strah odpravlja, strasti brzda, kar nas čuva predsodkov nižjega ljudstva, duh pa proti nebesom povzdiguje. Govorniku bode ugajalo ne samo znati in vedno premišljevati nauke, ki se nahajajo v teh strokah, ampak še bolj one izvrstne reke in dejanja, katere nam podaje zgodovina od starodavnih časov. In takih zares nikjer drugej ne najdeš v večjem številu in slavnejših nego v spomenikih naše države. Kdo drug bode hrabrost, pravičnost, zvestobo, vzdržnost, zmernost, zaničevanje bolečin in smrti bolje učil nego možje kakor Fabricij¹⁾, Kurij, Regul²⁾, Decij³⁾, Mucij⁴⁾ in mnogo drugih? Kakor se namreč odlikujejo Grki v naukih, tako se odlikujejo Rimljani — in to je važnejše — v izglelnih dejanjih.

Toda oni, ki se je teh vzgledov navzel, ne bode nehal napredovati, ker mu ne bode zadostovalo predočiti si le najbliži čas in sedanost, „ampak on bode ves spomin potomcev imel za prostoren kraj poštenega življenja in tekališče slave. Iz tega vira naj se navzame govornik pravičnosti, od tod dobljeno prostodušnost naj kaže pri sodiščih in posvetovanjih. Kajti oni ne bode dovršen govornik, ki ne bode niti znal niti si upal pošteno govoriti“.

realizmu. L. 342. pr. Kr. se je naselil v Atenah ter učil skozi 20 let. V jutru je predaval sprehajajoč se (*περιπατῶν*) po senčnatih drevoredih Likejskega gimnazija svojim vernim učencem ezoterno filozofijo, zvečer pa vsem ukaželjuim Atenčanom tako zvane eksoterne nauke v navadnem govoru.

¹⁾ Konzul Gaj Fabricij je premagal l. 282. pr. Kr. Lukance in Brutijane in se je odlikoval kakor sploh, tako še posebno v vojski s Pirom po izredni pravičnosti in poštenosti. Umrli je od vseh zelo čislani, pa tako ubogi, da je država njegovim hčeram doto za možitev dala, — Kurij Dentat, ki je premagal Pira pri Beneventu, bil je pravi vzor priprostosti, nesebičnosti in posebni spoštovalec starih šeg in navad.

²⁾ M. Atilij Regul je bil bojevit konzul v I. punski vojski, ki je dal Rimljanom lep vzgled, kako gre dano besedo držati.

³⁾ Decij Mus, oče in sin, žrtvovala sta se v Samnitskih vojskah v korist države bogovom.

⁴⁾ Mislili Kvintilijan na poštenega pravoslovca Gaja Mucija Scevola, ali na domoljuba Scevola v vojski s Porzeno, ne da se določiti.

VI.

Smoter Kvintilijanove vzgoje in pouka.

Iz navedenih izjav Kvintilijanovih o lastnostih govornikovih je razvidno, da se drži Kvintilijan gledé na govornika Katonovega načela, ki zahteva, da mora govornik biti pošten in v zgovornosti izurjen mož. Kvintilijan si je vstvaril vzor govornika, ki naj bi bil dovršen ne samo v zgovornosti, ampak posebno v npravstvenosti. Saj še človek, ki ima npravstvene napake, ne more govornik postati. Kajti za prenašanje trudapolnega učenja je neizogibno potrebno čisto sree, v katero se še niso vgnezdile strasti, ki je še sposobno za vse lepe umetnosti. Torej mora oni, ki hoče govornik postati, popenjati se za krepstjo. To pa se zgodi z učenjem modroslovja, posebno etike, ki obsega nauk o poštenosti, pravičnosti, resnici, kreposti in vseh tem nasprotnih lastnostih in katere najviši smoter je napraviti človeka popolnega in krepostnega. Pa Kvintilijan trdi, da je etika del govorništva in sicer najvažnejši in da se je ta del od govorništva odcepil po malomarnosti slabejših talentov¹⁾, ki so korist zgovornosti v plen zlorabili ter skrb za poštenost opustili. Pravi modrijani pa so poštenjaki, torej govorniku ni potreba pečati se še s posebnim modroslovjem. Kakor so bili praktični Rimljani²⁾ vže iz prva, ko so se bili seznanili z grško filozofijo, hudi nasprotniki modroslovskega idealizma, tako to nasprotovanje tudi za časa cesarjev ni ponehalo. To mrzenje do filozofije je tudi Kvintilijana tako prevzelo, da večkrat napada modroslovce. Zatorej graja nedostatnosti in napačna načela raznih modroslovskih šol ter trdi, da govorniku ni treba prisegati na mnenje tega ali onega modrijana, ako hoče zarés postati vzorno pošten mož in vrl govornik. Seveda za časa rimskih cesarjev, posebno Nerona in Domicijana, ko so se bili Rimljani v brezno izprijenosti in nenravstvenosti pogreznili, se tudi modrijani niso razlikovali od velike drhali, ker onih krepstij, katere so učili, niso imeli, ampak najgrše pregrehe zakrivali s čmernim obrazom, dolgo brado in posebno obleko. S zaničevanjem drugih ljudij so si prisleparili spoštovanje, dočim so doma služili najgršim strastém.

Glavna misel, katero razvija Kvintilijan v svojem delu, je ta, da mora biti govornik poštenjak. Torej hoče Kvintilijan npravstveno blagega človeka, poštenjaka vzgojiti in izolikati, kolikor bi se dalo vdolbsti v okvir rimskih zakonov ter šeg in navad življenja. V ta namen pričinja vzgojo takoj z rojstvom ter razlaga glavna načela otroške vzgoje jako obširno. Posebno pa priporoča vzgajati in negovati značaj vže od prvih let. Kajti vrl značaj vzgojiti je težavna, pa zelo važna stvar. Kvintilijan torej zahteva za nadepolno mladino vsestransko oliko, katero pa jednostranski retorski pouk, ki je težil le za suhoparnim for-

¹⁾ Prim. Kvint. uvod k dvanajsterim knjigam o govorništvu.

²⁾ Ker so bili Rimljani praktični narod, katere je dejanstveno življenje učilo, ne pa teorija, imajo veliko vrlih značajev; grki pa, vže po naravi bolj nežnega pa bistrega duha ter nadarjeni za raziskavanja vesoilstva in človeških zadev, imajo velikanske učenjake in največje pesnike in umetnike, a značajev malo; ako se pa nahaja pri Grkih kak značaj, je samo zlato n. pr. Aristid, Sokrat, Domosten. — Rimljane je surova praksa zapeljala v grozni materijalizem, iz katerega niso našli več rešilne poti, Grki pa so pri svojem idealizmu in teoriji postali prepirljivi in sebični. Nesloga jim je spodkopala svobodo in naložila tuj jarem, kateri niso mogli več otresti.

malizmom, dati ni mogel. Prava vrednost vsestranske olike ima svoj izvor baš v tem, da sestaja v harmonski izobrazbi vseh duševnih in нравstvenih močij; ona je sad izvrstne vzgoje in pouka v mnogovrstnih predmetih. Zatorej veli Kvintilijan, da naj se govornik mimo navadnih šolskih predmetov uči tudi telovadbe, matematike, glasbe in posebno modroslovskih naukov ne samo zaradi tega, ker v praktičnem življenju koristijo, ampak ker srce blažijo in človeku mnogo čistega veselja pripravljajo. Čeprav vzgaja Kvintilijan le govornika, smoter njegovega pouka je vendar idejalen. On pravi, da naj govornik prid svojega truda ne išče v plačilu, ampak v znanostih, v premišljevanju in svojem duhu. Saj niti bogastvo niti visoka čast ne moreta osrečiti človeka, ampak le vsestranska temeljita olika, ki človeško delovanje vnema za vse, kar je lepo, dobro in pošteno. Taka korist nikakor ne gine in ni nobenemu slučaju podvržena.

VII.

Jezikovne zasluge Kvintilijanove.

Pa kakor si je prizadeval Kvintilijan nemarnost v vzgoji in napake pouka svoje dobe odpraviti in z dejanjem in nauki pripraviti za oboje boljše prihodnost, tako je hotel tudi pisavo popraviti in jo do Ciceronove lepote privedi. V oni dobi, ko je Kvintilijan v Rimu učil in pisateljaval, tekmovali so pisatelji v dvojni pisavi, eni udani novemu zlogu, ki je bil zmeden in mnogovrstno popačen, drugi držé se stare pisave Ciceronove, ki je bila naravna in zatorej lepa. V Ciceronovi dobi se je bil zlog razvil brez lepotičenja po naravni poti do največe obilnosti in krasote. Ciceronova pisava daje misli, da se prosto in naravno razvija ter jo izraža z obiljem besedij in krasno perijodo, katere znak je harmonija. Taka je bila pisava one dobe, ko je še vladala v rimski državi zlata svoboda, in se govor prosto razvijal na foru in v senatu, ko spridenost in nesramnost še nista bili okužili rimskega ljudstva. Toda po bitki pri Akciju se je vse strašno izpremenilo. Kakor se je potratnost v vživanju življenja do onemoglosti povečala in kakor so vedno nova dražila si izmišljali, da bi onemogle živce vzbujali za opetno vživanje, tako se je zdel govor Ciceronove dobe neslan in suhoparen. Vse naj bi spodbadalo, vse dražilo, vse mikalo. Vsled tega so pričeli tudi pisatelji prozajsko pisavo kititi s pesniškimi izrazi in namesto lepe perijode je stopila oblika sentence. Da bi misel zanimala, prikazati se je morala v novi in nenavadni obliki. Zatorej so jo pisatelji zavijali in sukali na razne načine. Priljubljeni so bili kratki stavki; mesto odvisnih stavkov so rabili pisatelji večinoma deležnike in vpletali različne pesniške figure, posebno *εὐρυμ.* In kakor je za časa Neronov nenravstvenost do vrhunca priklopela, tako je tudi novi, popačeni zlog Neronov učitelj Seneka do ostudnosti razvil.¹⁾ Oni grozoviti izprijenosti in nenravstvenosti rimskega naroda zoperstavil se je cesar Vespazijan, strog in нравstven mož, po Seneki zmedeni in izprijeni pisavi pa Kvintilijan. Ta je zlasti v šoli kolikor mogoče vničeval napačni vpliv Senekin, kar v deseti

¹⁾ Prim. Cornelii Taciti *Annales* recen. Nipperdey Einleitung XXVIII.

knjigi (1, 125) sam pravi. In to nasprotno delovanje Kvintilijanovo je še tem večji uspeh imelo, ker Kvintilijan ni bil odvisen od naklonjenosti ljudstva; saj ga je Vespazijan bil imenoval profesorjem govorništva, ki je dobival svojo plačo (100.000 asov = 12.000 goldinarjev) iz državne blagajnice. Vrh tega zatrjuje (v XII, 10, 46) Kvintilijan sam, da se trudi povrniti se k Ciceronovemu zlogu, toda sentence dopušča z ozirom na sodobnike, katerih pohabljeni živci so takih dražil potrebni bili. Seveda tudi Kvintilijan ni nameraval Ciceronov zlog povsem zopet uvesti, ker to ni bilo mogoče, ampak on je le menil, da naj se pokaže v pisavi naraven razvoj, pesniški izrazi pa, ki so se bili v pisavo vgnezdili, naj se pridržé, Kvintilijan je ta popravljeni zlog priprosto pa lepo razvil ter postal, da-si je njegova pisava brez ognja in življenja¹⁾ in nekako školska, v formalnem oziru najboljši pisatelj tako zvane sreberne latinščine. Kvintilijanova pisava je, da-si je posnemal Cicerona, izvirna in ima lastne vrline ter se odlikuje posebno po kratkosti.²⁾

¹⁾ Prim. Durny-Hertzberg: Geschichte des röm. Kaiserstaates, III. 518.

²⁾ Literaturo o Kvintilijanovem govorništvu glej v Teuffel-novi zgodovini rimskega slovstva 320, str. 715—716.

Govorniški pouk.

Marka Fabij Kvintilijan Trifonu¹⁾ svojemu v pozdrav.

Vsaki dan si mi očital, zakaj ne pričnem vendar enkrat izdavat knjige, katere sem bil za mojega Marcela o govorniškem pouku spisal. Kajti jaz sem menil, da še niso dosti dozorele, v spisovanje katerih sem porabil, kakor veš, malo več kakor dve leti, dasi po tolikih drugih opravilih zadržan; in ta čas ni bil toliko posvečen spisovanju, kakor preiskavanju začetega, skoraj neomejenega dela in prebiranju pisateljev, ki so brezštevilni. Potem držeč se Horacijevega sveta, ki v „ars poetica“ (pesništvo) veleva, da naj se izdava kakega spisa ne prenagli in do devetega²⁾ leta pridržuje, sem one počasi spisoval, tako da sem je, ko je bila gorečnost iskanja ponehala, še enkrat bolj natančno predelane kot čitatelj ocenil. Pa če se tako željno pričakujejo, kakor zagotavljaš, hočem je v svet poslati in potujočim vse dobro želim. Veliko je pa odvisno od tvoje zanesljivosti in marljivosti, da v roke čitateljev kolikor mogoče brez napak pridejo.

Marka Fabija Kvintilijana uvod k dvanajsterim knjigam o govorniškem pouku, posvečenim Marcelu Viktoriju.³⁾

Zadobivši počitek za svoj trud, katerega sem bil imel skozi dvajset let poučujoč mladenče, sem se dolgo branil, ko so me nekateri prijateljsko prosili, da bi kaj o govorništvu sestavil, ker sem dobro vedel, da so najslavnejši pisatelji obeh jezikov zapustili potomcem mnogo izvrstnih spisov, ki v to stroko spadajo. Pa prav ta vzrok, s katerim sem mislil lažje oproščenje svojemu izgovoru dobiti, je one še bolj vzpodbujal, češ da je izvolitev med različnimi mislimi prejšnjih in nekaterimi celo med seboj nasprotnimi težavna, tako da mi se je opravičeno zdelo pričeti delo, ako ne, da iznajdem kaj novega, vendar

¹⁾ *Trifo* je založil Kvintilijanova dela; bil je znan knjigotržec v Rimu. Njega se spominja tudi Marcijal (4, 72; 13, 3.) Knjigotrštvo se je pri Rimljanih razvilo od tistega časa, od kar se je grška olika v Rimu udomačila. Iz prva so si omislili zasebniki kakor Lukul, Varo, Cicero, Atik velike biblioteke; pozneje so bile ustanovljene tudi javne, n. pr. Palatina od Avgusta, Ulpija od Trajana. Knjigotržci so morali za to skrbeti, da se je njim izročeno delo lepo in brez napak prepisalo. Ker so pa to delo robovi opravljali in preveč hiteli, se je dostikrat mnogo nedostatnostij pripetilo. Zatoraj priporoča Kvintilijan svojo knjigo Trifonu v posebno skrbnost.

²⁾ „In do devetega leta pridržuje“, je rekel Horacij v *ars poet.* 388. Horacij je to pravilo dal menda z ozirom na pesnika Helvija Cino, ki je svojo pesen „*Smyna*“ devet let zlagal. (Kvintil. inst. or. X, 4, 4.)

³⁾ *Marcel Viktorij* je bil iskren in zelo čislan prijatelj Kvintilijanov, kateremu je posvetil Kvintilijan svoje delo, s kojim je hotel tudi njegovemu sinu, Geti, koristiti, ki je vže v deških letih kazal bister duh. Posebno pa je nameraval Kvintilijan svojemu lastnemu sinu, ki je izvanredno nadarjen bil (inst. or. VI. prooem, *eminens ingenium*) pa mu je mlad umrl, zapustiti neko duševno dedovino.

natančno presodim staro. Čeprav me ni tako prevzelo zaupanje, da to, kar se je zahtevalo, zvršim, kakor sramota, če prošnjo odrečem, sem je vendar, da-si se je gradivo bolj obširno kazalo, nego se je od dela zahtevalo, radovoljno prevzel, deloma da bi svojim največim dobrotnikom polno hvaležnost izkazal, deloma da ne bi na navadno pot zabredel in na zadnje še po tujem sledu korakal. Kajti drugi ki so govorništvo opisali, so skoraj tako pričeli, kakor da bi v vsaki drugi stroki znanosti izurjenim še le končno zadnji kamen zgovornosti položili, bodi si da so malostne vede, katerih se preje učimo, prezírali, bodi si da so menili, da ne spadajo v njihov delokrog, ker so naloge v poslovanju razdelene, bodi si da so, kar je najlože, menili, da za duševni trud v rečeh, ki so sicer potrebne, a zyunajnosti prikrite, ni hvale, kakor se zgornji del poslopij vidi, temelj je pa skrit. Jaz pa, ker menim, da je vsaka reč, brez katere govornik postati ne more, z govorništvom v zvezi, in da se k dovršenosti v nobeni reči ne da priti, če se ne položi temelj, se ne bom branil z onimi manjšimi rečmi se pečati, ker če te zanemariš, tudi večje ne nastanejo; nič drugače kakor da mi se govornik v vzgojo izroči, bom začel njegovo učenje od kraja vredjevati. In to delo posvečam tebi Marcele Viktorij, katerega sem smatral naj bolj vrednega tega dokaza vzajemne ljubezni med nama, ne samo ker si mi zelo prijazen, ampak tudi izvanreden čislatelj ved, pa ne samo zaradi tega (če prav je i to mnogo), temveč ker mi se je zdelo, da bodo pri vzgoji tvojega sina Gete, ki je že v deških letih očitno bister duh pokazal, knjige zelo koristile, katere sem nameraval, rekel bi, celo od prvega pouka skozi vse stroke, ki le količkaj bodočemu govorniku koristijo, do dovršenosti onega dela dovesti; in še bolj zaradi tega, ker sta z mojim imenom že dve knjigi o govorništvu znani bili, katerih pa jaz nisem niti na svetlo dal niti v ta namen sestavil. Prvo namreč, ko sem bil dva dni govor imel, so rčbovi, z dovoljenjem zapisali, drugo pa so bili dragi mladenči iz prevelike ljubezni do mene gotovo v več dnevih skrivaj zapisali, kolikor so bili mogli z beleženjem doseči, in so jo z nepremišljeno častjo izdave med ljudstvo spravili. Zatoraj bo tudi v teh knjigah nekaj ravno istih reči, mnogo pa izpremenjenih zelo mnogo pridejanih, vse pa lepše sestavljene in kolikor bom mogel, dovršene. Pa le onega napravimo s poukom dovršenega govornika, ki zamore to kot poštenjak postati; zategadel zahtevamo od njega ne le izvanredno govorniško vzmožnost, ampak tudi vse duševne vrline. Kajti tudi temu ne bi pritrdil, da se mora napotek za pravo in pošteno življenje (kakor so nekateri menili) modrijanom prepustiti; ker pravi državljani in za državno in zasebno upravo sposobni mož, ki zamore mesta s svēti vladati, s postavami učvrstiti, z razsodbami poboljšati, ne more v resnici nikdo drug biti, nego govornik.

Vsled tega so, da-si bom, kakor priznavam, nekatere stvari porabil, ki se nahajajo v knjigah modrijanov, one vendar po mojem mnenju prav resnično moje stroke in spadajo prav za prav v govorništvo. Kdo dvomi, da je tam, kjerkoli se zahteva duševna moč in obilnost besedij, baš govornik na svojem mestu, ako li je treba prav pogostokrat govoriti o pravičnosti, hrabrosti, zmernosti in enakih rečeh, tako da se dá jedva kaka pravna stvar najti, katere se ne bi tikalo jedno ali drugo teh vprašanj? in te stvari dajo se tolmačiti samo z iznajdenostjo in zgovornostjo. In to je povzročilo, da so se, kakor

Cicero¹⁾ čisto odkritosrčno priznava, ravno isti možje, kakor po naravi združeni tako tudi po opraviu zvezani, modrijani in govorniki imenovali. Pozneje se je zanimanje razcepilo in po-malomarnosti se je zgodilo, da je na videz bilo več strok. Kajti ko se je začel govor plačevati in se je sklenilo, korist zgovornosti zlorabiti, opustili so govorniki skrb za šege, ki so kot lepe veljale. Ona pa (zgovornost) zapuščena je služila slabejim talentom v plen. Potem so se nekateri, ko je bil trud za dobro govorjenje zanemarjen, vrnili k vzgoji duha in določitvi pravil za življenje, kot boljšemu delu, ako bi se deliti dalo; vendar so si ošabno ime pridejali, da naj bi se le oni za modrost vneti imenovali, katerega imena niti največi vojskovodje, niti tisti, ki so se v posvetovanju najvažnejših reči in v upravi cele države slavno obnašali, nikdar niso upali za se zahtevati. Kajti hoteli so raji najboljše izvesti, kakor obljubiti. Da so pa mnogi izmed starih učiteljev modrosti lepe reči učili in kakor so učili, tako tudi živeli, rad priznavam; v naši dobi pa so bile v premnogih pod tem imenom največe hudobije skrite. Kajti oni se niso trudili, da bi se zaradi krepostij in svojega delovanja modrijani imenovali, ampak zakrivali so najgrše vedenje s čmernim obrazom in obleko, ki se je od drugih razločevala.²⁾ To pa, kar se kot modrosti pristno prideva, razpravljamo vsi na vse strani.³⁾ Kajti kdo ne govori o pravičnosti in poštenosti, in če bi bil tudi najhudobnejši človek? Kateri celo izmed kmetov ne preiskuje nekoliko vzroke prirodnih pojavov? Pravi in različni pomen besedij pa mora itak biti vsem, ki se za govor brigajo, skupna skrb.⁴⁾ Te stvari pa bode govornik i najbolje vedel in o njih najbolje govoril; in če je kateri kedaj dovršen bil, vendar pravila za krepost ne bi iskali v šolah modrijanov.

Sedaj je treba vrniti se nekoliko k onim pisateljem, ki so se zapuščenega kakor sem rekel, govorniškega dela, zlasti boljšega polastili in ga kot našo lastnino nazaj zahtevali, ne da bi rabili njihove iznajdbe, ampak da pokažemo, da so se oni tujih poslužili. Govornik naj bode toraj takošen, kakoršen se more v resnici moder imenovati, ne samo v nramnosti dovršen (kajti to ne zadostuje po mojem mnenju, da-si ravno se nahajajo ljudje, ki drugače mislijo), ampak tudi v znanosti in vsej govorniški vzmožnosti. Mogoče da do sedaj še ni bil nobeden tak, težiti mi je vendar za dovršenostjo, in to je tudi večina starih pisateljev storila, ki so, dasi so menili, da se še nobeden ni izkazal modrega,

¹⁾ Cic. de orat. III, 15.

²⁾ Modroslovje se pri Rimljanih ni samostalno razvilo. Z različnimi filozofskimi sistemi Grkov so se seznanili po grških učiteljih modrosti in zgovornosti, ki so iz Greeije v Rim dohajali. A pravim domoljubom, n. pr. Katonu so se ti nauki za državo zelo nevarni zdeli, ker zahteva*pečanje z modrovanjem samotno življenje, kar je rimski državni ideji nasprotovalo, in je samopašno. Zaradi tega so bili grški filozofi in retorji večkrat po sklepu starešinstva iz Rima izgnani. Pravi poštenjaki so je tudi zavoljo tega sovražili, ker onih krepostij, katere so v predavanjih slavili, niso imeli (Gell. VIII, 7).

³⁾ To pa, kar se modrosti kot pristno prideva, razpravljamo vsi na vse strani. Teda j je poseben poklic kakor oni grških učiteljev modrovanja nepotreben.

⁴⁾ Prvotno je bila filozofija, kakor poroča Diogen Laërtski III, 56, jednotna, obsegajoča samo naravoslovje, potem sta, Sokrat etiko, Platon dialektiko, pridejala. Etika (nramnost) obsega pouk o največem dobru, o krepostih in dolžnostih, fizika raziskuje početek vesoljnega sveta, in dialektika poskuša s pravo metodo resnico najti in jo s pomočjo pojmov razjasniti.

vendar pravila modrosti spisali. Kajti dovršena zgovornost je gotovo nekaj vredna in narava človeškega duha ne ovira pota do nje. Če se pa ona komu ne posreči, bodo vendar oni dalje prišli, ki bodo težili po dovršenosti, kakor oni, ki vže preje obupajo, da dosežejo zaželeni cilj ter takoj na najnižji stopinji obstojé.

Torej bo treba tem bolje za oproščenje prositi, če ne bom samo onih manjših, ampak tudi pričetemu delu potrebnih rečij izpustil. Prva knjiga bo namreč obsegala to, kar spada v retorjev posel. V drugi knjigi bom razpravljajl prvi pouk pri retorju in vprašanje o bistvu zgovornosti. Potem bom napisal pet knjig zaporedoma o iznajdbi, ker s to je v zvezi tudi razporedba (dispositio), štiri o govorniškem izraževanju, h kateremu spada učenje na izust in prednašanje. Potem bo sledila knjiga, v katerej bom imel govornika samega poučevati, da razložim, kolikor bo moji slabi moči mogoče, kakošen mora biti njegov značaj, kako treba pravde vzprejemati, učiti se¹⁾ jih ter voditi, katere vrste govor je potreben, kedaj naj neha javno braniti, in kaj je potem početi.²⁾ Med vse to bom vpletal, kakor bo prilika zahtevala, način pouka, kateri ne seznanja učencev samo z vedo onih, katerim samim so nekateri ime umetnosti dali, in (če smem tako reči) celo pravo bistvo govorništva razpravlja, ampak zamore tudi zgovornost pospeševati in moči krasrореčnosti pomnožiti. Kajti večkrat vničijo one suhoparne učne knjige zbog prevelikega prizadevanja do natančnosti vse, kar je v govoru izvrstnega, posušijo vso živahnost duha in odkrivajo kosti, ki se morajo, kakor so potrebne in se z lastnimi kitami gibljejo, ravno take z mesom pokriti. Zato jaz nisem hoteč vse na kratko razložiti, v te dvanajstere knjige samo onega dela vsprejel, kakor večina drugih, ampak vse zbral, kar sem zmatral koristno pri poučevanju govornika. Kajti če bi vse, kar se da o vsaki stvari povedati, razpravljajl, bilo bi delo brez konca in kraja. Vendar je treba to najprej zabeležiti, da pravila in knjige nič ne opravijo, ako jih narava ne pospešuje. Torej bi onemu, ki ne bo duševno dobro nadarjen, te knjige ravno toliko koristile, kakor one o poljedelstvu nerodovitnim pokrajinam. So pa tudi še nekateri drugi prirojeni pripomočki, kakor glas, močna prsa, zdravje, značajnost, lepota; če so pa ti v majhni meri dani, se dajo z razumnostjo pomnožiti, včasih pa manjkajo tako, da celó blage lastnosti duha in truda uničijo. Ravno tako tudi to samo ob sebi ne bo nič koristilo brez izvedenega učitelja, brez dolgotrajnega truda in vaje v pisanju, in neprestanem govorjenju o mnogih rečeh.

¹⁾ V dvanajsti knjigi (pogl. 8, § 2) graja Kvintilijan malomarne govornike, ki so niti za to ne brigajo, o čemur se pravda vrti — ubi litium cardo vertatur.

²⁾ V pojasnenje teh besed svetuje Kvintilijan v dvanajsti knjigi (pogl. 11, § 3) govorniku, da naj preje neha pravdati se in javno braniti, nego začne telesna moč pojematí. Bolje je to delo opustiti in se z nepoškodovano ladijo v varno luko pripeljati, kakor javno zasmehovanemu biti. Kajti tudi potem še mu bo učenja trud obilen sad prinašal, ako dogodke potomcem poroča, ali kako poučeno knjigo spiše ali pa mladini lepe nauke npravnosti predava. Tako je n. pr. Cicero, ko se je bil javnemu delovanju odtegnil, mladenčé v zgovornosti poučeval, kakor Celija, Panzo, Hircija in Dolabelo.

I. Knjiga.

Poglavje 1.

Prvi pouk.

Oče naj torej o rojenem sinu ne goji samo najboljši up, ampak on bo tudi od začetka bolj skrben postal. Kajti neopravičena je pritožba, da ima zelo malo ljudij razumnost za to, kar se prednaša in da večina trud in čas vsled duševne počasnosti trati. Ravno narobe namreč lahko najdeš zelo mnoge, ki so v mišljenju nagli in za učenje sposobni. ¹⁾ To je človeku od narave dano; kakor so ptice rojene za letanje, konji za tekanje in zveri za krutost, tako je nam lastna gibčnost in iznajdenost duha, zaradi česar se postanek duše nebeški imenuje. Bedasti in neumni ljudje pa so ravno tako protinaravni, kakor spačena in po nepodobah čudna trupla, vendar so taki zelo redki. V dokaz naj služi to, da promnogi svoje nadeje stavljajo v dečke; ko pa ta nadeja s časom zamrje, vidi se, da ni nadarjenost manjkala, ampak marljivost. Se vé da prekaša z nadarjenostjo ta onega. Dobro; ali ipak zamore tudi oni nekaj opraviti; nobeden se ne najde, ki s trudom ne bi bil ničesar dosegel. Kdor to sprevidi, naj takoj, ko oče postane, najnatančnišo skrb v nadejo bodočega govornika obrača. Posebno ne sme govor varušsk pokvarjen biti, za kateri posel je želel Hrizip, ²⁾ če bi bilo mogoče, modrih žensk, gotovo pa je hotel, da naj se izvolijo najboljše, kolikor okolnosti dopuščajo. Se vé da je nedvomno treba preje se ozirati na njihovo vedenje, vendar pa naj pravilno govorijo. Te bo deček najpreje slišal, njihove besede bo posnemaje izgovarjati poskušal. In naravno si to najlože zapomnimo, česar smo se v nevednih letih navzeli, kakor okus onega, s čimer novo posodo napolniš, ostane in se barve volne, s katerimi je bila znana prosta belost pobarvana, ne da jo izprati. ³⁾ In to se tem bolj trdno v spominu ohrani, čim slabše je. Kajti dobro se lahko v slabše izpremeni; a kdaj izpremeniš napake v dobro? Torej naj se deček — in kako se ne bi, saj je še otrok — ne privadi govoru, kateremu se mora potem odvaditi.

¹⁾ Vže Sokrat je trdil, da so oni zelo nadarjeni, ki naglo razumevajo in lahko pomnijo (Ksen. Mem. IV, 1, 2); menil je pa tudi, da ljudem ne manjka nadarjenosti, vendar se pa tudi z marljivo vzgojo in poukom vse vrline dosežejo (Ksen. Mem. II, 6 in III, 9, 3.) Opozarjam tudi na besede našega vrlega Vodnika: „Za uk si prebrisane glave — najdel jo boš, ak' nisi zaspan“. Kvintilijan zastopa mnenje onih, ki hočejo z vplivom vzgoje po nadarjenosti določene meje razširiti in na tak način tudi vzgoji večjo odgovornost nalagajo. Kdor nepristransko sodi, mora temu principu pritrčiti. Vsak človek more z marljivo vzgojo in poukom potrebno stopinjo olike doseči. Se ve da je treba učiteljem in odgojiteljem pri tem opravilu natančnega opazovanja in posebne razumnosti.

²⁾ Hrizip je bil rojen blizu 290. pr. Kr. v Solih v Ciliciji in je umrl 209. pr. Kr. Odlikoval se je po veliki bistroumnosti in izvrstni dialektiki. Vsled tega je postal pravi oče stoiške šole. Spisal je, kakor Diogen Lačrtski I, 1, 180 in 181 poroča, 705 knjig, v katerih je najbolj praktično stran modrovanja, posebno etiko poudarjal in mnogokatero pedagoško opazko vplel. Kvintilijan se je posebno z gramatičnimi in retoričnimi spisi tega modrijana bavil.

³⁾ Važnost prve vzgoje so Rimljani dobro poznali in pomen prvih vtisov na otroka so označevali s znanim rekom: Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu (Hor. Ep. I, 2, 69). „S čimer novo posodo enkrat napolniš, po tem bo imela dolgo duh“.

Želim pa, da bi bili roditelji prav olikani. Vendar ne govorim le o očetih. Kajti na zgovornost Grakov¹⁾ je baje mati Kornelija mnogo vplivala, katere zelo olikan govor je tudi potomcem v pismih sporočen;²⁾ in Lelija,³⁾ Gajeva hči, je bojda očetovo leporečnost posnemala in govor Hortenzije,⁴⁾ Kvinteve hčere, katerega je govorila pred triumviri, ne čitamo samo spolu na čast. Pa tudi tisti, ki sami niso imeli prilike učiti se, ne smejo manj za pouk otrok skrbeti; ravno zaradi tega morajo v drugih rečeh še bolj marljivi biti.

Ravno isto, kar se je povedalo o varuškah, velja tudi o poslih, med katerimi se bo odgajal oni, ki je za tako nadepolno prihodnost določen.

Še bolj velja to o dečkovodjih; ali naj bodo celó olikani, (in to naj bi bila prva skrb,) ali pa naj si bodo neolikanosti svesti. Nič ni bolj na kvar, kakor ljudje, ki so navadno stopinjo izobraženosti nekoliko prekoračili in si neopravičeno veliko učenost domišljujejo. Kajti oni ne opusté radi ukazovanja in kakor bi imeli kako pravico do oblasti, s katero se taki ljudje šopirijo, kažejo kot strahonje in včasih besni svojo neumnost. Posebno pa škoduje njihova napaka značaju; saj je Aleksandrov pedagog⁵⁾

¹⁾ *Graki*. Tiberij Grak (163—133) in njegov še bolj nadarjen brat Gaj Grak (153—121) sta bila od matere Kornelije, starejšega Scipjona hčere, izvrstno vzgojena in tudi v grški literaturi dobro poučena. Odlikovala sta se oba, posebno mlajši, po duhovitosti in živi zgovornosti. Cicero (Brutus 3) obžaluje prerano smrt mlajšega Graka kot veliko škodo za rimsko državo in literaturo.

²⁾ Kornelija je bila v latinskem in grškem jeziku zelo olikana. Vsled tega ji je bilo možno tudi sinove v obeh jezikih izvrstno izuriti, zaradi česar jo hvali posebno Cicero (Brut. 27, 104).

³⁾ Lelija je bila hči Kaja Lelija, ki se je yes čas svojega življenja z grško literaturo, posebno filozofijo pečal in vsled tega priimek Sapiens (modrijan) dobil. Njegovi govori pred sodnijo, nagrobni in državni govori so bili izvrstni (Cic. de or. 2, 48, Kvintil. XII, 10, 10). Znamenite za zgovorno nadarjenost njeno so besede njenega zeta, govornika L. Krasa: kdar moja taščo Lelijo čujem, mi se zdi, da Plavta ali Nevija čujem (Cic. Brut. III, 12, 44).

⁴⁾ *Hortenzija* je bila hči slavnega govornika Kvinta Hortenzija (114—50 pr. Kr.) in je držala leta 42 pr. Kr. lep govor pred triumviri, ki so hoteli njo in druge bogate Rimljanke obdačiti. Deloma je svoj namen tudi dosegla (Valer. Max VIII, 3, 3). Kvintilijan bi bil lahko mnogo drugih izvrstnih mater navel n. pr. Cezarjevo mater Avrelijo, Avgustovo mater Akcijo, kateri sta sami svoje otroke vzgojevali in velike može izredili.

⁵⁾ *Pedagog*. Izraz pedagog (= dečkovodja, vzgojitelj) je bil Rimljanom iz grške komedije znan. Pri Grkih se nahajajo pedagogi vže v junaški dobi. Pri Ahileji je opravljal vzgojiteljski posel Fenis (Hom. Il. 9, 491), deloma tudi Patroklos. Za časa kraljev in v prvih stoletjih ljudovlade Rimljani pedagogov niso imeli. Njihov posel so začeli iz grških komedij vzpoznavati, katere so se v Rimu predstavljale. V praktičnem življenju pa še ne najdemo pedagoga; kajti očetje in drugi sorodniki so za vzgojo in pouk sami skrbeli. Tako je n. pr. starejši Kato, dasi je imel učenega sužnika Hejlona, vendar sam svojega sina čitati, pisati in računati učil. V obče so menili, da pohvala in graja očetova z ozirom na napredek v učenju bolj vpliva, od one, ki iz tuje osebe izhaja. V zadnji dobi republike pa, ko so bili očetje vsled važnih domačih in javnih opravil ovirani pečati se s poukom sinov, je bila vzgoja mladih Rimljanov sužnjem prepuščena; ti so je poučevali tudi v elementarnih predmetih. Taki pedagogi so bili večinoma Grki in se nahajajo od Grakov naprej v imenitnih rimskih rodbinah. Pri Rimljanih so vživali pedagogi večje spoštovanje nego pri Grkih, kar izrazi dominus, dux, rex, custos, comes monitor učè. Za časa cesarja Avgusta so dobili v gledališčih celo posebne sedeže. Vendar so še tu pa tam vzgojo in pouk skrbni očetje sami vodili, kakor cesar Avgust. Za časa cesarja Nerona,

Leonida¹⁾, kakor Babilonski Diogen²⁾ pripoveduje, njega privadil nekaterim napakam, ki so mu, ko je že odrasel ter največi vladar bil, sledile od ovega deškega pouka. Če pa se komu dozdeva, da se na premnoge stvari oziram, naj pomisli, da poučujem govornika, težavno delo, tudi če bi se njegovi vzgoji nobene zapreke ne stavile; saj ostane še vrh tega mnogo težav. Treba je namreč neprestanega truda, izvrstnih učiteljev in zelo mnogih predmetov. Zatorej je treba najboljših stvari propisati; ako bi se pa komu preveč zdelo, potem ni metoda nič zakrivila ampak človek.

Ako pa se ne bo posrečilo takih varuš, poslov in dečkovodij imeti, kakoršnih jaz zelo želim, naj bo vendar eden, pravičnega govora vzmožen, prisoten, ki naj, ako so ti vpričo vzgojenca kaj nepravilno izgovorili, takoj popravi in ne da, da bi mu v spominu ostalo; dotle pa, dokler se ne izprevidi, da je to, kar sem preje rekel, dobro, bo to za silo pomagalo. — Želim, da bi deček raje z grškim jezikom pričel, ker latinski, katerega večina rabi, celó zoper našo voljo govori; in pa ker ga je treba tudi v grških vedah, odkoder so tudi naše prišle, preje poučiti. Vendar ne želim, da bi se to tako strogo vršilo, da bi dolgo le grški govoril ali se učil, kar je pri večini navada. Tako namreč povzročujejo tuji glasovi premnoge napake v izgovarjanju in izrazih; kajti ako so se komu zbog neprestane rabe oblike grškega jezika priljubile, traja njihov vpliv zelo dolgo tudi pri govorjenju drugega jezika. Toraj mora latinščina kmalu slediti in ravno tako naglo iti. Tako se bo zgodilo, ako začnemo z jednako skrbjo paziti na oba jezika, da ne bo nobeden drugemu škodoval.

Nekateri so trdili, da se pouk pred sedmim letom ne sme pričeti, ker v tej starosti zamore se še le predmete razumerati in trud prenašati. In tega mnenja je bil Hezjod, kakor prav mnogi sporočajo, ki so pred jezikoslovcem Aristofanom³⁾ živeli; kajti slednji je prvi rekel, da hipoteke,⁴⁾ v kateri knjigi

posebno pa Trajana in Hadrijana so bili ustanovljeni zavodi, v katerih so pedagogi dečke nadzorovali in poučevali.

¹⁾ *Leonida* je bil stoiški modrijan iz Selevcije, z materjo Aleksandra Velikega v sorodu. Njemu je Filip II., kralj Macedonski, izročil vrhovno vodstvo vzgoje in pouka pri Aleksandru, ko je bil ta stopil v deška leta. Plutarh (v životopisu Aleksandra V. pogl. 5.) pravi, da je bil Leonida mož odločnega značaja in zelo poštenega obnašanja. Ker mu Kvintilijan predbaciva, da je on Aleksandra nekaterim napakam privadil, mi se zdi umestno na to opozoriti, da je imel Aleksander več učiteljev, ki so na mladega kraljeviča vplivali.

²⁾ *Diogen Babilonski* iz Selevcije ob Tigretu, tudi stoiški modrijan in učenec Hrizipov, bil je za Zenonom glava stoiške šole. Leta 155. pr. Kr. je bil s Karneadom in Kritolajem kot poslanec v Rim prišel. Pri tej priliki so se Rimljani seznanili z grško filozofijo in zgovornostjo. Diogenovi mnogobrojni filozofski spisi so se pozgubili. Kar pa o njem vemo, to nam poroča Cicero v svojih filozofskih in retorskih spisih.

³⁾ Aristofan Bizantinski, Eratosten, Aristarh Samotraški so znani Aleksandrinski učenjaki v tretjem stoletju pred Kristusovim rojstvom. Aristofan in Eratosten bila sta predstojnika Aleksandrijske biblioteke. Aristarh je bil izvrsten jezikoslovec in kritik. Največe znanstvene zasluge si je pridobil za Homerjeve pesni, katere je kritično in eksegetično komentoval in nam očiščen tekst zapustil, ki je še dandanes podstava vsem izdanjem Homerjevih pesnij.

⁴⁾ *ὑποθήκαι*. Ta izraz pomeni lepe nauke, katere so pesniki v pesnih sestavljali. Grki so imeli posebno eno zbirko, katero je baje pesnik Hezjod bil zložil, katera se pa nam ni ohranila.

se ono pisano nahaja, niso delo tega pesnika. Pa tudi drugi pisatelji, med temi Eratosten, so ravno isto pravilo postavili. Bolje menijo oni, ki želijo, da naj ne bo nobena starost brez opravlja, kakor Hrizip, kajti on trdi, dasiravno je varuškam le tri leta odmeril, da morajo že tudi one z najboljšimi nauki deški duh razvijati. Zakaj pa ne bi bila za vedo sposobna ona starost, ki je že sposobna za razvitek značaja? Vem dobro, da se v vsem onem času, o katerem govorim, komaj toliko doseže, kolikor izda pozneje eno leto; vendar se mi zdi, da mōže, ki se od mojega mnenja razlikujejo, niso v tem oziru tako učencem, kakor posebno učiteljem prizanesli. Kaj pa naj drugače boljšega počnō, od kedar bodo mogli govoriti? Nekaj pač morajo početi. Ali zakaj bi pa ta, če tudi majhni dobiček do sedmega leta zaničevali? Naj si bo še tako malo, kar je prejšnja doba pridobila, bo vendar deček nekaj važnejših stvari princil, v ravno istem letu, v katerem bi se bil sicer manjših naučil. To postopanje skozi posamična leta nadaljevano, koristi dovršenosti; in kar se je časa v otroški dobi pridobilo, pridobi se za mladost. Ravno isto pravilo se je postavilo za sledeča leta: Česar koli se ima kdo učiti, naj se ne začne pozno učiti. Torej ne zgublajmo takoj prvega časa, in to tem manj, ker sestaja začetek pouka samo v spominu, ki se ne nahaja samo v maličih, ampak ki je baš v njih najboljši. Tudi dobe življenja predobro poznam, da bi menil, da je treba proti mladeži takoj strogo postopati in marljivosti prav strogo zahtevati. Najbolj bo treba to zaprečiti, da ne sovraži učenja, ki ga še ljubiti ne more, in da se trpkosti, katere se je enkrat navzel, tudi čez nevedna leta ne boji. V tej dobi uči naj se igraje: vpraša naj se, hvali, nikdar pa naj se ne veseli, da ni nič storil; če včasih on sam neče, naj se drug poučuje, da ga zavida; včasih naj se skuša večkrat naj meni, da zmaga in tudi z darili, katera dobiva ta doba, naj se vspodbuja.

Malenkostne stvari učim, dasi sem obljubil govornika vzgojiti, pa saj ima tudi učenje svoja otroška leta; kakor se pričinja vzgoja teles, ki bodo kmalu zelo močna, z mlekom in zibeljo, tako je tudi oni, ki ima postati vrl govornik, nekđaj vekal, prvič z ječečim glasom govoriti poskušal in se s podobami črk dolgo pečal. Če ne zadostuje, česar se učiš, vendar zato ni nepotrebno. In če nikdo očeta ne kara, ki meni, da se to pri njegovem sinu ne sme zanemariti, zakaj bi se grajal kdo, ako to, kar bi po pameti doma storil, v javno korist opravi? In to tem bolj, ker manjše stvari lože mlajši razumejo; kakor se dajo telesa za nekatere gibe udov le mlada pripraviti, tako stori tudi telesna jakost duh sam za prav mnoge stvari manj sposoben. Ali bi bil Filip, kralj macedonski, želel, da se da njegovemu sinu Aleksandru prvi pouk od Aristotela, največega modrijana tiste dobe, in ali bi bil ta ono nalogo prevzel, ako ne bi bil mislil, da se prvi pouk od najizvrstnejšega najbolje daje i da k dovršenosti pripomaga? Mislimo si tedaj, da nam se da tak Aleksander v vzgojo, tolike skrbi vreden otrok (dasi je vsacemu lasten otrok toliko vreden); ali naj se sramujemo takoj pri početnem pouku samemu pokazati tudi kratke navode poučevanja?

Meni namreč tudi to ne dopada, kar se, kakor vidim, pri premnogih godi, da se otroci imen in reda preje kakor podob črk učē. To ovira njih vzpoznanje, ker ne obračajo kmalu pozornosti na črke same, dokler prejšnjo

tvarino zasledujejo. In to pripravi učitelje, da črke, ko jim se zdi, da so jih dečkom po onem pravem redu, po katerem se prvič navadno pišejo, vcepili, od zadaj nazaj poučujejo in z mnogovrstno spremembo mešajo, tako dolgo, da učenci črke po podobi poznajo ne pa samo po vrsti. Zatorej se bodo črke na enak način najbolje vzpoznaile kakor obleka in imena ljudi. Pa kar pri črkah ovira, pri zlogih ne bo škodovalo. A jaz ne zametavam onega znanega sredstva, da se dajo v igranje slonokoščene podobe tudi črk v vzpodbujanje otrok k učenju; ali če se da kaj drugega najti, česar se ta doba bolj veseli, s čimer se pečati ter gledati je in imenovati je prijetno.

Kedar pa začno črte delati, jim bo v veliko korist, ako jih na tablo kolikor mogoče natančno vdolbé, da se vodi pero po njih kakor po brazdah. Kajti ne bo se zmotil, kakor po vošteni tabli (omenjen bo namreč na obeh straneh po robih in ne bo propisanega prekoračiti mogel) in s tem, da po zanesljivem potu precej naglo in večkrat piše, bode izuril se v pisanju, potreboval pa tudi ne bode podpore onega, ki bi na njegovo roko svojo položil in jo vodil. Skrb za dobro in naglo pisanje ni odveč, kar posebno imenitni ljudje navadno zanemarjajo. Če tudi je pri učenju pisanje velike važnosti, ker se le na njegovi podlagi pravi napredek in globoko vkoreninjeni trud pripravi, vendar počasno tekoče pero precej zadržuje mišljenje samo, neizurjena in grda pisava se težko bere. Od todi prihaja drugo delo, namreč to narekovati, kar je treba prepisati. Torej bo kakor vselej in povsodi, tako posebno v prijaznih in prijateljskih pismih obradostilo tudi to ne zanemarljeno pustiti.

Za zloge ni nobenega krajšega navodila; vseh je treba natančno učiti se, da se pri pisanju besed spoznavajo, ne pa odložiti najtežjih,¹⁾ kakor se večkrat zgodi. Pa tudi prvemu spominu se ne sme nepremišljeno zaupati; koristneje bo ponavljati in dolgo v glavo vtepati, in pri čitanju hiteti k nadaljevanju ali pospeševanju le tedaj, če bo nepretrgana in nedvomna zveza črk med seboj se celo brez vsacega zadržka dovršiti dala. Tedaj naj začne iz zlogov samih besede vezati in s temi govor skladati. Neverjetno je, kako da se čitanje s hitenjem ovira. Odtodi prihaja za one, ki si več upajo, kakor morejo, nezaupljivost, prenehavanje, ponavljanje, potem da, kedar so se zmotili, tudi temu ne zaupajo, kar znajo. Tedaj mora biti čitanje najpreje gotovo, potem nepretrgano in dolgo časa precej počasno, dokler se ne doseže popolna hitrost. Kajti na desno stran paziti in naprej gledati (kar vsi velevajo) ni samo naloga metode ampak tudi navade, ker mora na sledeče besede gledajoč prejšnje izgovarjati in to, kar je najbolj težavno, pazljivost duha razdvojiti, da se eno z glasom drugo z očmi opravi. Žal ne bo, ako se skrbi za to, da deček, kedar začne besede pisati (na kakoršen način koli je navada) tega truda ne zgubi pri navadnih in slučajno srečajočih besedah. Takoj namreč, ko še nekaj

¹⁾ Vseh zlogov se je treba učiti, ne pa najtežje odložiti, da bi se pri pisanju besed vzpoznavali. — Posebna metodika elementarnega pouka, katero Kvintilijan izvrstno razpravlja, je celih 18 stoletij spavala. Še le dandanašnji je v obče v elementarne šole vpeljana, dasi se nahajajo še sedaj abecedniki, v katere bi se po Kvintilijanovem navodilu mnogokaj vpeljati dalo, tako n. pr. da se ne smejo ob jednem vse črke predočiti, da se ima od glasu na podobo (črko) preiti, tedaj glas po analitskem potu najti; da se težki zlogi ne smejo odlagati itd.

druzega opravlja, se zna učiti pomena nenavadnih izrazov, katere Grki γλώσσα¹⁾ imenujejo, in pri početnem pouku to doseči, kar pozneje svoj čas zahteva.²⁾ In ker se še z lahkimi reči pečamo, naj tudi oni verzi, kateri se bodo dečkom v posnemo predložili ter propisali, ne obsegajo navadnih mislij, ampak kak lep nauk. Spomin na te spremlja človeka v starost in neukemu duhu vcepljeni bodo tudi z ozirom na značaj koristili. Igraje zna se deček tudi rekov slavnih mož, pesebno pa iz pesnikov izbranih stavkov na pamet učiti (katerih spoznavanje je dečkom še bolj prijetno). Kajti govorniku je — kakor bom na dotičnem mestu povedal — spomin neogibno potreben in se posebno z vajo utrdi in pomnoži in je v oni dobi, o kateri zdaj govorim in ki še ne more sama iz sebe nič vstrariti, skoro edino, kar se more s pomočjo učiteljev pospešiti. Da je jezik tem bolj dovršen in govorjenje bolj razločno, ne bode odveč, zahtevati od te dobe, da nekatere besede in verze izborno težavne, iz več in zelo težko družecih se črk zvezane in okorne, kolikor mogoče naglo izgovarja; Χαλινός³⁾ se grško imenujejo. Sicer ni posebno važno to stvar omeniti, a vendar trajajo mnoge napake jezika, ako se ne odstranijo v prvih letih, v prihodnje z nepopravljivo nepravilnostjo.

Poglavje 2.

Ali je privatni ali javni pouk koristnejši?

Pa deček naj nam začne vže po malem rasti, razvijati se in učiti se. Torej je treba ravno na tem mestu prašanje razpravljati, ali je koristneje učenca doma in med lastnimi stenami obdržati ali mnogo obiskovanim šolam in tako rekoč javnim učiteljem izročiti.⁴⁾ Vidim, da je to ugajalo kakor onim, ki so zakone najslavnejših držav ustanovili, tako posebno najboljšim pisateljem. Vendar si ne smemo prikrivati, da se nekateri po lastnem prepričanju s tem skoraj javnim načinom ne skladajo. Zdi mi se, da imajo ti zlasti dva vzroka: Prvič, ker bolje za pravnost skrbijo, če se varuje deček velike drhali one starosti, ki je napakam najbolj podvržena; žalibože je res, da so navstali večkrat od todi vzroki nesramnih činov; drugič, ker se dozdeva, da bo, kdor koli bo tisti učitelj, bolj svobodno svoj čas za onega porabil, kakor če bi taisti svoj

¹⁾ Γλώσσα. Glose so precej pozno Grki vse nenavadne in lokalne izraze imenovali.

²⁾ To, kar je Kvintilijan vže pred 18 sto leti zahteval, se je še le v naši dobi vresničilo, da se namreč v abecednikih in vadbah rabijo stavki, ki obsegajo lepe nauke.

³⁾ Χαλινός. „Uzde, zadržki.“ Tako se nahaja pri starih latinskih pesnikih beseda perterricrepus (strašno doneč) in šestomer:

„Fraxinu fixa ferox infesta infunditur ossis“.

„Glej, v kosti leti sulica s strašnim sunkom“.

Enakih verzov so stari pesniki mnogo skovali, n. pr.:

At tuba terribili sonitu taratantara dixit;

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

⁴⁾ Kvintilijan klasično razvija prednosti javnega pouka. Za časa cesarja Augusta so se bile elementarne šole v Rimu precej pomnožile, a bile so še vedno privatne. Pa kakor je vladala v večini rimskih rodbin brezvernost, nepoštenost in nenavnost, tako tudi domača vzgoja ni bila strogo pravna in privatni pouk slab in malo spoštovan, ker so se s tem večidel oni pečali, katerim je drugod spodletelo. (Hor. Epist. I, 20, 27, Ovid Fast III, 829.) Kvintilijan je bil prvi, ki je v Rimu zahteval javen skupen pouk in je izvirno ovrgel vsa nasprotna mnenja.

trud na več njih razdelil. Prvi vzrok je gotovo zelo važen. Kajti ako bi šole gotovo učenju koristile, pravnosti pa škodovale, boljša bi mi se zdela umetnost pošteno živeti, kakor pa celo izvrstno govoriti. Pa po mojem mnenju je oboje neločljivo združeno. Mislim namreč, da ne more govornik biti, ako ni poštenjak, in ne želim, da bi postal, če tudi more. Torej preje o tej stvari.

Oni mislijo, da se v šolah pravnost kvari; se ve da se kvari ta čas, pa tudi doma, in nahajajo se za to gotovo mnogi dokazi, da se je dobro ime oskrunilo, pa tudi zelo vestno ohranilo na obeh straneh. Narava in varstvo sta pri vsacem celó različni. Mislimo si naravo k slabšemu nagnjeno, mislimo si malomarnost v pouku in varstvu v prvi dobi sramežljivosti; nič manjšo priliko za nesramna dela bi vtegnila samota dati. Kajti domači učitelj zna biti nečasten in tudi občenje s hudobnimi hlapci ni nič varnejše, kakor z malo skromnimi plemenitniki. Če pa je gojenčeva pravnost dobra, če ni nemarnost roditeljev slepa in brezvestna, zna se i zelo vesten učitelj (za kar modri starši zlasti skrbijo) i tak red izbrati, ki bi vtegnil zelo oster biti, in poleg tega še poštenjak ali zanesljiv oproščenec kot prijatelj na stran svojega sina postaviti, čegaver neprestano spremljevanje bi vtegnilo tudi one poboljšati, katerih bi se bilo treba bati.

Pomoček zoper ta strah je bil lahek. O da bi vendar sami ne pokvarjali pravnosti naših otrok! Takoj otroke s slastjo razuzdavamo. Ona mehkužna vzgoja, katero prizanesljivost imenujemo, uničuje vso duševno in telesno moč. Kaj ne bode odrasli pozelel, ki po škrlatu lazi? Še ne izgovarja razločno prve besede, vže pozna kuharja, vže zahteva ostrigo.¹⁾ Preje skrbimo za njihov okus, kakor za pravnost. V nosilnicah rastejo; ko se tal dotaknejo, visijo od rok onih, ki je na obeh straneh vzdržujejo. Nas veseli, če bi vtegnili precej predrzno govoriti. Besede, katere se aleksandrinskim robom ljubljencem²⁾ ne smejo prizanašati, poslušamo s smehljanjem in objemanjem. Ni se čuditi; mi smo je poučevali, od nas to slišijo. Oni gledajo naše ljubice, naše naložnike, v vsaki veseli družbi se popevajo nesramne pesni, gledajo se reči, o katerih govoriti nas naj bi bilo sram. Iz tega postane navada, potem narava. Tega se učé nesrečneži, prej nego vedó, da je hudobnost na svetu; odtodi razuzdani in omehkuženi ne najdejo hudobnosti v šolah, ampak jo v šole prinašajo.

Toda eden sam bo za enega samega v pouku več časa porabil. Pred vsem nič ne ovira, da ne bi eden in naj si bo kdor koli tudi s tistim skupaj bil, ki se v šoli poučuje. Pa če se tudi oboje združiti ne da, bi jaz vendar ono diko prečastitljivega zbora temoti in samoti predpostavil. Kajti vsak dober učitelj se veseli velikega števila in je menda več poslušalcev vreden, nasproti pa se slabši, v svesti si svoje nesposobnosti, skoraj ne sramujejo pri posameznih

¹⁾ Ta Kvintilijanov opomin — otroke ne mehkužno vzrejati — velja tudi naši dobi v katerej se otroci tako mehkužno vzgajajo posebno po mestih, da jim vsaka vremenska sprememba grozovito živce pretresa in vsaka nezgoda v življenji takoj pogúm vzame (Primeri v tej stvari: Riecke's Erziehungslehre § 11, str. 70 in 71.)

²⁾ Aleksandrija je zaradi bogastva in lepih poslopij slovela. Vsled razkošnega življenja se je pri prebivalcih udomačila neka ošabnost in besedljivost, zavoljo katerih so bili na slabem glasu. V Aleksandriji vzrejene ali kupljene sužnike so Rimljani zaradi zabave cenili. Stacij (silv. V, 5, 66—85) opisuje tacega priljubljenega sužnika.

tičati in nekako posel dečkovodij opravljati. Torej naj se odlikuje kdo v pri-
ljubljenosti ali z denarjem, ali v prijateljstvu, ali da ima prav učenega in iz-
vrstnega učitelja doma; ali bo ta ves dan za enega porabil? Ali more pazljivi-
vost učenčeva tako stalna biti, da se nebi utrudila po vednem opažanju, kakor
se utruji pogled oči? zlasti ker učenje veliko več tihega časa potrebuje. Pa
tudi piscočemu, učečemu se in premišljevačemu ne pomaga učitelj in onim,
ki se z eno teh rečij bavijo, je vsako motenje zadržek. Tudi vsako čitanje ne
potrebuje vselej onega, ki naprej čita in razlaga. Kedaj bi se namreč posrečilo
s tolikimi pisatelji se seznaniti? Torej je čas majhen, v katerem bi se vtegnilo
recimo opravilo na ves dan razdeliti. In tako zna tudi to več dni trajati, kar
je treba v jednom prednašati. Pa večina stvari je taka, da se s taistim glasom
ob enem vsem prednašajo. Molčim o razdelitvah in retorskih deklamacijah, pri
katerih, kakoršen koli naglas se porabi, slehrn poslušalec cel utis dobi. Kajti
oni glas učiteljev ne zadostuje manj nego obéd več ljudem, ampak daje kakor
solnce vsem enako veliko luči in toplote. Pa tudi če slovničar o načinu govor-
jenja razpravlja, če vprašanja tolmači, povesti razklada in pesni razlaga, se jih
bode toliko učilo, kolikor slišalo. A vendar popravljanje in naprej branje pre-
veliko število ovira. Ako je le število škodljivo (kajti kaj ugaja v vsakem oziru?)
kmalu bomo primerjali škodo s koristjo. Pa vendar ne želim, da bi se deček
tjekaj poslal, kjer bi bil zanemarjen. A tudi dober učitelj naj se ne preobloži
z večim številom, kakor ga more prenašati, in pred vsem je treba skrbeti, da
nam na vsak način prijatelj postane, in da ga ne vodi pri učenju toliko dolž-
nost, kakor udanost. Tako ne bomo, nikdar v drhali dečkov. Pač vsak, ki je
v znanostih vsaj malo olikan, zapazil bo onega, v katerem je učenost in na-
darjenost, in tudi v svojo slavo posebno gojil. Pa kakor se je treba prenapol-
nenih šol izogibati (kateri stvari tudi sam ne pritrjam, če koga po zasluženju
preobilno obiskujejo), vendar to ne velja toliko, kakor da je treba šol se sploh
izogibati. Kaj družega je namreč jih izogibati se, kaj družega zopet je
izbirati.

Če sem nasprotno mnenje ovrgel, hočem svoje lastno prepričanje raz-
ložiti. Pred vsem naj se prihodnji govornik, ki mora med mnogoštevilnim
ljudstvom in javno v sredi državljanov živeti, navadi že od mladih nog ne bati
se ljudi in vsled samotarnega in rekel bi brezdelnega življenja obledeti. Duh je
treba vedno vzbujati in povzdigovati, ki v takih samotah ali opeša in marsi-
katerega kakor po senci vodi, ali pa se nasproti napihuje v prazni domišljavosti.
Kajti kdor se z nikomur ne primerja, mora sebe preveč povzdigovati. Potem, ko
je treba vedo javno pokazati, pri solncu nič ne vidi in se spodtika nad vsem
novim se ve da, ker se je tega sam učil, kar je treba med mnogimi praktično
izvrševati. Jaz ne omenjam prijateljstev, katera do starosti najbolj zvesta osta-
nejo, prešinjena z neko sveto vezjo. Skupno posvečenje nima bolj trdnih vezi,
kakor sošolstvo. Kje se bo naučil onega čuta, ki se skupen¹⁾ imenuje, če se od-
teguje družnosti, ki ni samo ljudem ampak tudi nemim živalim prirojena?

¹⁾ *Sensus communis* znamenjuje priljudnost, katere se človek le v občenju z drugimi na-
učni, ki je v življenju neogibno potrebno. Horacij Sat. I, 3, 66 rabi *sensus communis* v
pomenu „takt“ v človeški družbi. Nasprotno obnašanje kaže posebnež, ki se družbe
ogiblje.

Nadalje se more doma le tega učiti, kar se bo njemu predavalo, v šoli pa tudi tega, kar drugim. Mnoge stvari bo slišal hvaliti, mnoge grajati; koristila bo grajana nemarnost, koristila pa tudi pohvaljena pridnost: pohvala bo vzbudila tekmovalje, jednakemu se vmakniti bo smatral za sramoto, v čast si štel stareje prekositi. Vse to vzbuja duh in naj le bo častilakomnost napaka, dostikrat je vendar vir krepostij. Vem, da so se moji učitelji navade držali, dečkom, ko so je v razrede razredelili, red govorjenja po duševni vzmožnosti določevati; in tako je vsak tem preje iz vzvišenega mesta deklamoval, čim bolj se je dozdevalo, da napreduje. O tej stvari se je sodilo; to nam je vzbujalo velikansko tekmovalje za zmago, najlepše pa je bilo v razredu prvemu biti.¹⁾ Pa to ni bilo ob jednom določeno; trideseti dan je dal zmaganeu zopet priliko za tekmovalje. Na tak način ni zmagalec skrbi zanemarjal, zmaganeu pa je boleost priganjala, da sramoto odpravi. Jaz bi trdil, kolikor si morem z domnevanjem svojega duha predočiti, da nas je to bolj vzpodbujalo k učenju zgovornosti, kakor opominvanje učiteljev, varstvo dečkovodij, želje roditeljev. Pa kakor tekmovalje bolj gotov napredek v znanostih vzreja, tako je za začetnike in še mlade dečke posnemanje sošolcev prijetnejše, kakor posnemanje učiteljev, baš zaradi tega, ker je lažje. Kajti elementarni učenci si bodo komaj upali k nadi se povzdigniti, da zgovornost, ki jim se dovršena zdi, dosežejo; najbližjih stvari se utegnejo poprijeti, kakor trte okoli dreves ovite s tem do vrha priplezajo, da se najpreje nižjih vej prijemajo. In to je tako čista resnica, da je baš učiteljeva naloga, — se ve da če koristne stvari više ceni, kakor ničevne — da ne preoblaga, kedar se peča z duhom še neizurjenih, takoj v začetku nevzmožnosti učencev, ampak da svoje moči brzda in se razumu poslušalčevemu približava. Kajti kakor posodice z ozkim vratom preobilno vltito tekočino izbruhnajo, če se pa polagoma vliva ali celo kaplja za kapljo, napolniti dajo; ravno tako je treba paziti, koliko zamore deški duh vzprejeti. Kajti težko razumljive stvari se, rekel bi, duha za umenje malo odprtega ne bodo prijele. Torej je koristno součence imeti, katere želi izprva posnemati, kmalu prekositi. Tako bo polagoma tudi do višjih stvari se spenjal. Temu pripominjam, da učitelji sami, ne morejo s taistim duhom in gorečnostjo govoriti, če je le po jeden navzroč, kakor po velikem številu poslušalcev vzpodbujeni. Kajti največi del zgovornosti obstoji v duševnem čutu. Ta se mora vzbuditi, ta predočiti si pojme stvari, in spremeniti se kakor že koli po naravi onih stvari, o katerih govorimo. Dalje se on, čim bolj je plemenit in zvišen, s tem večmi, rekel bi, močmi vzbuja. Torej s pohvalo raste, z gorečnostjo se množi in veseli kaj velikega započeti. Neka tiha nejevolja se vzbudi s tolikim trudom pridobljeno moč govora samo pri enem poslušalcu potratiti; sramujemo se čez mero glas povzdigniti. Pa mislimo si postaviti deklamujočega ali glas govorečega, njegov nastop, prednašanje, slednjič razburjenje duha in telesa, njegov pot, da drugo zamolčim, in trudnost pred enim poslušalcem; ali se ne bi domnevalo, da mu se nekako blodi? Ne bilo bi v človeškem življenju zgovornosti, ako bi vsakokrat le z z jednim govorili.

¹⁾ *Classem ducere* se pravi razred voditi, vodnik, prvi biti. Vojaške izraze so Rimljani radi pri šolskih naredbah porabljali.

Poglavje 3.

Kako se vzpoznavajo pri otrocih nadarjenost in kako je treba z njo ravnati?

Vešč učitelj naj, ko mu se deček izroči, najprej njegovo nadarjenost in naravo vzpoznavajo. Znamenje nadarjenosti pri otrocih je spomin, kojega prednost je dvojna: lahko si zapomniti in natančno v glavi obdržati. Prvo za tem je posnema; tudi ta je znamenje dobre glave vendar samo tedaj, ako to posnemáje izrazi, česar se uči, ne pa morda postave, hoje, ali če je kaj na slabo stran znamenitega. Oni me ne bo uveril svoje dobre glave, ki bo s tem posnemanjem na to delal, da bi mu se ljudje smejali. Kajti on, ki je v resnici nadarjen, bo tudi pošten; drugače bi trdil, da ni nič slabše počasnega duha biti, kakor zlobnega. Pa poštenjak se bo od tacega počasneža in meglenjaka zelo razlikoval. Deček¹⁾ pa, kakor si ga jaz mislim, bo predavano stvarino prav lahko razumel, za nekatere stvari bo tudi prašal, vendar bo bolj pouk dohajal kakor naprej hitel. Oni tako rekoč rano zreli talenti le redko kedaj sad obrodé. To so tisti, ki malenkostne stvari lahko storijo in po drznosti zapeljani vse, kar koli morejo, takoj pokažejo. Pa oni zamorejo le to, kar je najbližje; besede vežejo in je z veselim obrazom, od nobenega straha ovirani, prednašajo. Oni ne opravijo veliko, pa naglo. Prava moč jim manjka in se ne opira o globoko notri segajoče korenine, kakor se zrnje, ki je na površje zemlje palo, hitreje razvije in kot stebelnata rastlina pred žetvijo s praznim vlatjem rumeni. To dopada, če se oziramo na leta; pozneje pa napredek preneha in občudovanje pojema.

Ko to izprevidi, naj vedno prevdaja, kako je treba z učenčevim duhom ravnati. Nekateri so, če jih ne priganjaš, nemarni, nekateri ne prenašajo radi povelja, nekatere strah brzda, druge zbegava, nekatere oliko stanovitnost, v drugih navdušenost več opravi. Želim si takega dečka, katerega pohvala gane,²⁾ slava veseli, ki premagan joče. Tega bo častilakomnost navdajala, tega bo graja pekla, tega bo čast priganjala, pri tem se ne bom bal malomarnosti. — Vendar je vsem treba nekoliko počitka dati, ne samo zaradi tega, ker nobena stvar ne more neprestan trud prenašati in celó tudi one, ki so brez čuta in življenja, si tako rekoč s premenjavnim počitkom odihujejo, da zamorejo svojo moč obvarovati, ampak tudi zato, ker vnetost za učenje iz volje izbaja, ki se ne da prisiliti. Tedaj prinesejo počiti in novi učenci več moči za učenje, in bolj bister duh, ki se sili sploh upira. Tudi igranja pri dečkih jaz ne bi grajal; tudi to je znamenje živahnosti. Jaz ne bi vtegnil verovati, da bo žalosten in vedno potrť deček pri učenji živega duha, ako je pri tej živahnosti, ki je oni

¹⁾ Kvintilijan govori vedno le o onem dečku, ki hoče govornik postati, ne pa o šolarju, kakor si ga mislimo. Vsled tega prednašajo taki dečki le to, česar so se na pamet naučili in sestavili.

²⁾ Baš nasprotnega mnenja je Rousseau, ki trdi, da se častilakomnost v učencih ne sme vzbujati, kar je pa neopravičeno. Kajti nekaj mora voljo nagibati, posebno pa neutrujeno, kakoršna je mladine. Troje je namreč, kar človeka k delovanju nagiblje: Uživnost, bogastvo in častilakomnost. Zadnja je še najbolj blaga in poštena. Če bi mi vsa sredstva, ki častilakomnost vzbujajo, iz šole odpravili, bi malo, ali nič ne dosegli. Se ve da je treba zabraniti, da se častilakomnost ne izpremeni v strast, ki škoduje. Če tedaj učitelj učenca zaradi tega pohvali, kar je hvale vredno, je prav. Vendar naj se to tako zgodi, da se pohvaljeni ne povzdigne čez součence.

starosti najbolj primerna, zaspan. Vendar mora za počitnice prava mera biti, da ne povzročijo, če bi se celo odrekle, sovraštva zoper učenje, ali pa da na brezdelnost ne navadijo, če bi bile prevelike. Nahajajo se tudi za bistrobne deškega duha nekatere prav koristne igre, kadar s prašanji tekmujejo, katera prav različna eden drugemu stavljajo. Tudi značaj se pri igranju bolj naravno kaže; naj se le dozdeva, da ni nobena starost tako slaba, da se ne bi takoj naučila, kaj je dobro, kaj slabo: je vendar treba jo osobito tedaj najbolj izobraževati, kedar se še ne zna hliniti in učitelja prav rada uboga. Kajti to, kar je za hudobijo vže okamenelo, boš preje zlomil, kakor poboljšal. Torej je treba dečka takoj opominjati, da ne stori nič poželjivega, nič nepoštenega, nič strastnega; vedno naj ima Vergilejev¹⁾ izrek pred očmi: Toliko velja navada od mladih nog.

Da bi bili učenci tepeni,²⁾ dasi je navada in tudi Hrizip tega ni grajal, ne morem nikakor odobravati. Prvič, ker je grdo, hlapčevsko in gotovo po obnem mnenju za vsako starost krivica; potem, ker se bo ta, ki je tako neplemenitega duha, da se z opominjanjem ne poboljša, utrdil tudi proti vdarcem, kakor najzlobnejši robovi; slednjič, ker še te kazni treba ne bo, če bo ravnatelj učenja vedno pri njem. Dandanes se nemarnost varuhov sploh tako brani, da se dečki ne silijo storiti tega, kar je prav, ampak da se kaznujejo, če tega ne storijo. Konečno, če boš dečka s tepenjem prisilil, kaj boš z mladenčem počel, pri katerem se tak strah ne da porabiti, in ki se mora veliko važnejših stvari učiti? Prideni še to, da se tepenim vsled bolečin ali strahu mnoge stvari pripetijo, kar je grdo povedati in česar se kmalu sramujejo, katera sramota pogum pohabi in pobere in celo povzroči, da se učenci ljudij ogibljejo in jim se do njih gnjusi. Če se je pa pri izvolitvi varuhov ali učiteljev premalo na značaj gledalo, se skoraj sramujem povedati, kako grozovito da malopridneži to pravico tepenja zlorabijo³⁾ in katero priliko včasih tudi drugim ta strah nesrečnežev da. Pa pri tej točki se ne bom zadržaval; za razumnega človeka je vže preveč rečeno. Torej naj to zadostuje; proti slabi starosti, kateri se lahko krivica stori, ne sme nikomur preveč dovoljeno biti. Zdaj hočem pričeti razkladati, v katerih znanostih se mora oni poučevati, ki naj se za govornika izobrazijo in kaj da je treba v vsaki starosti začeti.

¹⁾ O poljedelstvu II, 272.

²⁾ Tepenje je kazen, pa le za živinsko naravo, in ker pristopi k bolečini še sramota, postane izvanredno težka in lahko škodljiva kazen. Kvintilijan zahteva odločno ne s surovo silo dečkov ustrahovati, ker nobena druga kazen tako različno ne vpliva na različno individualnost tepenega. Po tem takem pa postane najlože krivična. Blaženje srca se s tem ne doseže. Ako hočeš izprijenega otroka poboljšati, vzbujaj v njem blage čute in varuj ga slabega tovarštva. Ako dandanes učitelji zopet „šibo“ v šolo za strahonjo zahtevajo, je iz tega razvidno, da slabo odgojena mladina v šolo prihaja.

³⁾ V rimskih elementarnih šolah je vladala vojaška strogost. Šiba in bič sta pogosto „novo mašo“ pela. Nekateri učitelji so bili kot strahonje razupiti kakor Orbilij. (Hor. Ep. 2, 1, 70.) Še huje se je slabi in nežni mladini v srednjem veku godilo. Tako nesramno kričanje in tepenje graja Kvintilijan in zahteva, da se tudi z učenci človeško ravna.

Poglavje 4.

O slovnici.

Prvi bode pri onem, ki se je dobro pisati in čitati naučil, imel opraviti jezikoslovec. Do tega mi ni veliko, bi li govoril o grškem ali latinskem, da-si se raje z grškim pričenja. Kajti pri obeh je metoda ravno ista. Tedaj ima ta veda, ker se prav kratko v dva dela deli, namreč v znanost pravilnega govorenja in v razlaganje pesnikov, širji pomen nego li naslov na čelu pravi. Kajti z govorjenjem je pouk pisanja zvezan in pred razlaganjem pesnikov se vrši pravilno čitanje; vsem tem stvarim se pridružuje kritika, v katerej so bili stari jezikoslovci tako strogi, da si niso upali samo verzov in knjig z nepravim napisom kot podtaknenih z nekim kritičnim znamenjem¹⁾ iz vrste izbrisati, ampak da so tudi nekatere može med pisatelje uvrstili, druge celo iz števila izbacnili. Pa prebiranje samih pesnikov ne zadostuje; preiskati je treba pisatelje vsake vrste ne samo zaradi vsebine ampak tudi zaradi besedij, ki dostikrat svojo pravico od pisateljev dobivajo.

Potem ne more slovnica niti brez glasbe dovršena biti, ker mora o metrih in ritmih govoriti, niti bi, če zvezdoslovja ne zna, pesnikov razumela, ki (da drugo zamolčim) tolikrat po vzhodu in zahodu zvezd čas določujejo; slovnica mora tudi modroslovje dobro poznati, ker se skoraj v vseh pesnih premnoga mesta nahajajo iz natančne vede naravoslovja posneta, posebno pa zaradi Empedokleja²⁾ v Grkih, Varona³⁾ in Lukrecija v Latincih, ki se nauke svojega modrovanja v verzih spisali. Tudi ne zadostuje navadna zgovernost, da bi kdo o sleherni stvari, katere sem omenil, izvrstno in obširno govoril, tem menj se sme onim prizanesti, ki to umetnost kot nevažno in suhoparno zasmehujejo; kajti če ni ona prihodnjemu govorniku zanesljive podlage dala, se bo vsa njegova zgradba zgrudila; potrebna je dečkom, prijetna starcem, sladka spremlevalka v samoti in le ona sama obsega v celi vrsti znanostij več dela kakor bleska.

Torej naj nihče elementov slovnice kot malenkostnih ne zaničuje, ne kakor da bi bilo težavno konsonante od vokalov ločiti in one same v vrsto poluglasnikov in nemih razdeliti, ampak ker bo onim, ki v notranjost tega, rekel bi svetišča pridejo, mnogo lepega očitno, kar ne more samo deškega duha bistriti, ampak tudi najvišjo oliko in znanost pospešiti. Ali more vsako uho glasove črk meriti? gotovo ravno toliko kakor glasove strun. Se vé da jeziko-

¹⁾ Kritično znamenje so imenovali Grki „obelos“. Bila je vodoravna črta, ki je verzu ali mestu v kakem spisu pridejana kazala, da je podtaknen. To znamenje sta bajé slavna aleksandrijska učenjaka Aristofan in Aristarh prva rabila.

²⁾ *Empedoklej* rojen okoli 490. pr. Kr. v Agrigentu, odličen naravoslovec, modrijan, govornik in zdravnik spisal je tri knjige obsegajoče delo „o naravi“, v katerej razpravlja, katere različne prikazni v naravi nastanejo vsled vpliva dveh močij, ki se imenujejo *φύλις* in *πῆιχος*. Spisal je še več drugih knjig.

³⁾ *Varo in Lukrecij*. Marko Terencij Varo rojen v Sabinskem Reatu, bil je zelo učen mož, ki je latinski jezik in rimski pravek natančno poznal. — T. Lukrecij Kar, r. 98. pr. Kr. zložil je krasno poučno pesen „o narodi stvarij“.

slovci¹⁾ bodo vse te stvari natančno preiskavali, nam li nekatere potrebne črke manjkajo; ne kedar grški pišemo (kajti tedaj si od njih dve izposodimo), ampak lastne v latinskih besedah, kakor se v teh le seruus in uulgus eolski digama pogreša in kakor je med u in i srednji glas; kajti mi ne izgovarjamo optimus tako kakor opimus in v here se niti e niti i natančno ne slišita. Dalje niso li druge odveč, razven onega znamenja sapnika (in če je potrebno, tudi svoje nasprotje zahteva) n. pr. k, ki se nahaja samo kot kratka za nekatera imena, in q. kateremu po glasu in znamenju podoben, samo, da se pri nas bolj poševi piše, je koppa pri Grkih zdaj samo kot števnik in izmed naših zadnja črka, katero ravno tako lahko pogrešamo kakor φ ne iščemo. Pa tudi pri vokalih mora jezikoslovec na to paziti, ni li raba nekaterih sprejela za konzonante, ker se iam kakor jam piše in uos kakor vos.²⁾ A one, ki se kot vokali vežejo, napravijo ali eden dolg zlog, kakor so stari pisali, ki so po dvojbo onih rabili za znamnje dolžine, ali dva (zloga); iz treh vokalov pa zlog ne more nastati, ako nam ne rabijo nekateri mesto konsonantov. Tudi to bode preiskaval, na kak način se dva vokala v enega iste vrste stapljata, kajti izmed konsonantov ima vsak družega za sebo.³⁾ Le črka i se v svoj glas pretaplja, kajti conicit se iz iacit izvaja, in u, kakor se dan danes piše uulgus in seruus. On tudi naj ve, da je Cicero rajši aiao in Maia z dvojnimi i pisal, v katerem slučaju se bo tudi kot konsonant rabil. Torej naj se deček uči, kaj je črkam lastnega, kaj da imajo skupnega in katera sorodnost je med njimi; naj se ne čudi, zakaj iz scamnum nastane scabillum ali iz pinna (kar ostrino pomenja) bipennis (= sekira z ostrino na obeh straneh); naj se ne vda zmoti onih, ki imajo penna za ptičje perutnice, ker menijo, da se ta beseda izvaja iz dveh perutnic.⁴⁾

¹⁾ V razumljenju tega, kar Kvintilijan o črkah pravi, naj služi to-le: Latinski jezik ima pet vokalov a e i o u, sedem poluglasnikov f l m n r s x, izmed katerih so l m n r topljivci (liquidae), potem devet nemih (mutae) b c d g h k p q t, skupaj 21; k tem so še pridejali iz grščine y in z. Med u in i je bil srednji glas, najpreje v superlativni končnici ūmus in v dativu in ablativu pluralis 4. deklinacije. Cesarju Klavdiju, ki je za ta nedoločen vokal hotel posebno črko vpeljati, je izpodletelo. Naposled so se jezikoslovci odločili za i in pri tem je ostalo. Ker so Rimljani eolski digama, kateri glas je latinski „v“ predstavljal, za glas F porabili, niso za poznamovanje glasu „v“ nobenega znamenja imeli. Torej so sorodno črko u za u in v rabili. Cesar Klavdij je poskusil (Suet. vit. Claud. XLI.) alfabet s tem dopolniti, da je tri nove črke pridejal. Ko je bil g iz c nastal, se je rabil c namesto k, ki je odslej nepotreben bil. Za časa rimskih cesarjev se je k rabil v Karthago, Kalendae in kot kratka (K.) za Kaeso. Iz grškega Koppa je nastal lat. Q. Črke X in Ψ sta se nekaterim latinskim slovničarjem nepotrebni zdeli. Pripomniti je še, da se nekateri vokali (e in i) koncem, deloma tudi v nenaglašanih zlogih v sredi besedi niso razločno izgovarjali.

²⁾ Tekst na tem mestu ni zanesljiv. Menda je treba pisati: iam — iam, vos — uos; kajti predočiti bi se moralo, da se v nekaterih slučajih vokali v konsonante izpremenijo.

³⁾ Stari (Quint. XII., 10, 29) so menili, da konsonant neposredno sledeči konsonant vlomi. Kvintilijan pravi, da se dva jednaka konsonanta (tt, mm) zaporedoma ne izgovarjata razločno. Vokala, ki se v svoj glas stapljata, sta i in u, kedar se kot j in v rabita.

⁴⁾ Kar Kvintilijan tukaj trdi, ni prav; ravno nasprotno je resnica. Scamnum (stolek) je nastalo iz debla scab (scando) in končaja num, in iz tega je nastala pomanjševalnica scabillum.

Pa ne samo te spremembe naj zna, katere povzročata ta spregatev in predlog, kakor secat secuit, cadit exedit, caedit exedit, calcat exculcat, in tako lotus od lavare in od todi zopet illotus in tisoč drugih, ampak tudi, kar se sčasom v nominativu spremeni; kajti kakor so se Valesii in Fusii v Valerii in Furii pretvorili, tako se je tudi nekdaš govorniki arbos, labos, vapos in clamor. In celo črka s je bila iz teh besedij izključena in je v nekaterih samo mesto druge nastopila, kajti nekdaš so govorili mertare in pultare, celo fordeum in foedos, ker so mesto sapnika, rekel bi, podobno črko rabili; Grki pa navadno aspirujejo, kakor Cicero pro Fundanio priča zasmehuje, da ne more prve črke onega imena — Fundanius — izgovoriti. Pa tudi b smo včasih na mesto drugih postavili, od todi imena Burrus, Bruges in Belena.¹⁾ Ravno tako je nastalo iz duellum bellum, od koder so se nekateri predrznili Duellce in Bellece imenovati. Kaj pa stlocus in stlites?²⁾ Potem neka sorodnost črke d s t? Torej se ne smemo preveč čuditi, če na starih zgradbah našega mesta in v glasovitih svetiščih Alexanter in Casantra beremo. Potem zamemba o z u, tako da se je pisalo Hecoba, notrix Culcidis in Pulixena in, da ne kažem samo grških besed, dederont in probaveront? Tako je postal Ὀδυσσεύς, katerega so napravili Eolei Ὀδυσσεύς, Ulixes. Ali ni nastal tudi e mesto i? n. pr. Menerva, leber, magester, in Diiove victore mesto Diiovi? Pa meni zadostuje na stvar opozoriti, ker ne poučujem, ampak one samo opominjam, ki bodo poučevali. Potem bo treba paziti na zloge, o katerih hočem pri pravopisju nekatere besede izpregovoriti.

Dalje naj učitelj, katerega se to tiče, na to gleda, koliko je besednih plemen in katera so; dasi o njihovem številu še ni nič natančno dognanega. Kajti stari med njimi tudi Aristotel in Teodekt,³⁾ so le glagole, imena in veznike sporočili; se vé da, ker so menili, da je v glagolih pomen govora, v imenih njegova tvarina (kaj družega je namreč to, kar govorimo, in spet kaj družega, o čemur govorimo), v veznikih pa za oboje vez, kateri se, kakor mi je znano, od večine konjunkcije imenujejo, pa ta izraz mi se dozdeva, da je bolj natančen prevod grškega σύνδεσμος. Polagoma se je po modroslovcih in posebno Stoikih število pomnožilo in so bili najpreje veznikom členci pridejani, potem predlogi, imenom pa apelacija, potem zaimek, potem deležnik, ki je z glagolom v zvezi, glagolom samim so bili pridejani prislovi. Naš jezik ne potrebuje člena, torej se razvršča na druga besedna plemena. Pa k prejšnim se pridruži medmet. Drugi so upiraje se le na zanesljive pisatelje osem plemen razločevali kakor Aristarh in v naši dobi Palemon⁴⁾, ki so samostavnik ali poznamenbo

¹⁾ Grški se glasijo te besede Pyrrhos, Phryges, Helena.

²⁾ stlocus, stlites. V klasični latinščini se rabi locus, lites.

³⁾ Teodekt iz Fazelide v Lidiji, Aristandrov sin, rojen 380. pr. Kr., bil je učenec Izokrata, Platona in Aristotela, ki (Ret. III. 9, 9) Teodektovo retoriko omenja. Vendar dvomi Kvintilijan (inst. or. II, 15, 10), da li je spisal Teodekt ali Aristotel oni govorniški pouk.

⁴⁾ Palemon. Kvint Remij Fani Palemon, oproščenec iz Vicencije, bil je za časa cesarjev Tiberija in Klavdija slaven učitelj govornišva, pa izpriden in ošaben človek, tako da sta ona dva cesarja menila, da se njemu ne smejo dečki v vzgojo izročiti (Suet. gram. 23.) Scholijs (razprave) k Iuvenalu (VI, 451 — VII, 215) nam pripovedujejo, da je bil Palemon učitelj Kvintilijanov. Besedna plemena, katera je Palemon razločeval, so bila: nomen, verbum, pronomen, numerale, conjunctio, praepositio, interiectio, adverbium.

imenu kot njegova podplemena prištevati. Oni pa, ki ime in samostavnik razločujejo, štejejo devet besednih plemen. Pri vsem tem so nekateri jezikoslovci tudi samostavnik od poznamenbe ločili, tako da znamenjuje samostavnik telo, ki se vidi in potipa, n. pr. hiša, postelja, poznamemba pa to, čemur eno ali oboje manjka n. pr. veter, nebo, bog, krepost. Priklopili so tudi medmet kakor eheu in besede, ki znamenjujejo, da se kaj zaporedoma godi kakor „po butarah“; kar se meni ne dopada. Ker mi je malo do tega, ali se sme *προσηγορία* samostavnik ali poznamemba imenovati, in če jo je treba imenu prištevati ali ne, prepuščam onim na prosto voljo, ki si hočeje domišljevati.

Dečki morajo znati najpreje imena in glagole pregibati, kajti na drug način ne morejo sledečega razumeti; na to opozoriti tudi ne bi bilo treba, ako ne bi premnogi iz častilakomne naglice s poznejšim pričenjali. pa s tem, da prednost dajejo, ako se učenci z ničevnim bliščem bahajo, so po skrajšanem poučnem navodu zaostajali. Če je pa kdo zadosti učen in želi (kar med tem navadno nič manj ne manjka) učiti, česar se je naučil, mu ne bo zadostilo pri imenih troji spol povedati in to, kar je dvema ali vsem skupno. Tudi ne bom onega takoj za marljivega učitelja imel, ki bo na besede vkupnega spola, ki se epicoena imenuje, opozoril, pri katerih je vsakteri od obeh spolov po drugem izmed dveh očitni, ali na one, ki v ženski obliki može in v srednji ženske znamenjujejo, kakor Murena in Glycerium. Oni bistrourni in natančni učitelj bo izvod imen preiskaval, ki so tvorjena po telesnih lastnostih n. pr. Rufus, Longus; pri tej priliki bo naletel na imena, katerih pomen je bolj težaven n. pr. Sulla, Burrhus, Galba, Plautus, Pansa, Scaurus itd.; potem na imena kakor Agrippa, Opiter, Cordus, Postumus, ki so od slučaja poroda vzeta, in taka, ki izhajajo iz slučajev po porodu n. pr. Vopiscus. Tem sledijo imena kakor Cotta, Scipio, Laenas, Seranus, ki so iz različnih dogodkov nastala. Najde se, da so narodi, kraji in mnogo družega imena povzročili. Med robovi je ono pleme izginilo, ki se je imenovalo po gospodarju, od todi Marcipores in Publipores.¹⁾ On naj tudi preiskuje, ali se nahaja pri Grkih pomen šestega sklona in tudi pri nas sedmega. Kajti če rečem hasta percussi (s sulico sem prebol), ne rabim pravega ablativa, tudi ne dativa, če to grško povem. Pa tudi v oziru glagolov ni nobeden tako neveden, da ne bi poznal dob,²⁾ načinov,³⁾ oseb in števil. To spada skoraj v ljudsko šolo in k navadni oliki. Torej bodo one besede nekatere motile, ki niso iz spregatve znane. Dá se namreč tudi dvomiti, ali so nekatere oblike deležniki ali glagolska imena, ker imajo v različni zvezi različni pomen, kakor lectum in sapiens. Nekateri glagoli so podobni samostavnikom, n. pr. frauditor, nutritor. Tudi v besedah „itur in antiquam silvam“ je neka posebnost izraževanja. Kajti kje bi se utegnila prva oseba k itur najti? Temu podobno je fletur. Drugače razumemo „ut panditur interea domus omnipotentis Olympi“, drugače „totis usque adeo turbatur agris“. Nahaja se še nek tretji način izraževanja n. pr. urbs habitatur, po tem se tudi

¹⁾ *Marcipores, Publipores* pomenja toliko, kolikor Marci pueri, Publii pueri (sožnjiki Markovi, Publijevi).

²⁾ *Položaj (genus)* je troji: Tvorni, srednji in trpni, katerim se še deponentniki pridružijo.

³⁾ *Kakovosti ali načini (quantitates)* so: Indikativ, konjunktiv, imperativ, infinitiv, particip, gerundium in supinum.

pravi: „campus curritur“, „mare navigatur“. Tudi pransus in potus imata drug pomen nego li oblika kaže. Saj se nahajajo tudi glagoli, ki še cele spregatve nimajo, nekateri se spreminjajo v preteklem času, kakor fero, drugi nam rabijo samo v tretji osebi n. pr. licet, piget; nekateri se jednako spreminjajo, kakor samostavniki, iz katerih prislovi nastajajo. Kajti kakor noctu in diu pravimo dictu in factu. Saj so tudi to glagoli deležniku pripadajoči, vendar ne takošni, kakoršni so dicto in facto.

Poglavje 5.

Vrline in napake izrazov.

Ker se mora tedaj vsak govor po treh vrlinah odlikovati, namreč pravilnosti, jasnosti in krasoti (kajti primernost govora, ki je glavna stvar, premnogi krasoti prištevajo) in zna ravno toliko napak imeti, ki so vrlinam nasprotni, naj vsak vodilo pravilnega govorjenja presoja, ki je prvi del slovnice. To izhaja ali iz posameznih besed ali skupin. Želim, da se beseda „verbum“ tukaj splošno razume, kajti pomen je dvoji: prvič poznamenuje vse, iz česar se govor sestavlja, kakor Horacij¹⁾ pravi:

Verbaque provisam rem non invita sequentur (ako nabral si gradivo, besed ne bo manjkalo nikdar); v drugič pomenja besedno plemo n. pr. lego, scribo. Da so se tej dvoumnosti izognili, so nekateri rajši rabili voces, locutiones, dictiones. Posamične besede so ali domače ali tuje, ali nesestavljene ali sestavljene, ali v prvotnem ali v prenesenem pomenu, ali v navadi ali novo skovane.

V eni sami besedi se ložje napaka nahaja kakor vrлина. Ako hočemo kaj izvrstnega, lepega, veličastnega povedati, posreči nam se vse jedno v zvezi in skladu govora; zatoorej hvalimo stvarjem primerne izraze. Pri posamezni besedi se da le blagoglasje spoznati, ki se εὐφωία imenuje; in to ima izraze tako izbrati, da se izmed dveh besed, ki to isto pomenjata in jednako veljata, lepše glasečej prednost da.

Prvič naj se ne nahajajo v govoru barbarizmi in solecizmi, ki ga popačijo. Ker se pa te napake včasih zagovarjajo ali z navado ali s pisateljsko veljavo ali starostjo ali naposled s podobnostjo vrlinam; — kajti dostikrat je težko one od figur ločiti — mora jezikoslovec, da ga tako nevarno opazovanje ne prevvari, prav natančno to razločevati, o čemur hočem bolj obširno tam govoriti, kjer bo treba figure²⁾ govora razpravljati. Dotlej naj velja napaka, ki se v posameznih besedah napravi, kot barbarizem. Morda mi kdo odvrne, „ali³⁾ je to tolikega dela vredno, katero je bahaje se obljubil?“ A kdo ne vé tega, da drugi barbarizmi nastanejo pri pisanju, drugi med govorjenjem; — ker se mora to, kar se napačno piše, tudi napačno izgovarjati; napačno izgovorjene besede pa se ne pišejo vsakokrat tudi napačno — da ona prva napaka izvira iz dodatkov, odvzetja, premembe in prestave, druga iz razdelitve, posnetja, aspiracije in naglasa? Pa naj si bo to malenkostno, dečki se vendar tega učé in jeziko-

¹⁾ Horat. ars poët 311.

²⁾ Kvintilijan razpravlja figure v IX, 1, 1—3.

³⁾ Kvintilijan se ozira na Horacijevo pesništvo (ars. poët. v. 138.).

slovice opominjam na njihov posel. In če je kateri izmed njih celó neolikan in še le v predvežo te umetnosti prišel, ta naj se tega drži, kar je znano iz spisov veščakov v tej stroki; bolj učeni bodo mnogo pridejali, to pa najpreje, da ima beseda barbarizem različen pomen. V prvo vrsto spadajo tuje besede n. pr. če kdo afriško ali hispansko besedo v latinski govor vplete, kakor se navadno železo, s katerim se kolesa okivajo, *cantus* (obroč) imenuje, da-si jo Perzij¹⁾ kakor udomačeno rabi; tako je Katul ob Padu „*ploxenum*“²⁾ našel, in v Labjenovem³⁾ govoru (mogoče da je ta govor Kornelija Gala) proti Poljonu je iz Galskega vzeta beseda „*casnar*“⁴⁾ = spremljevalec: kajti sardiško besedo „*mastruca*“⁵⁾ je Cicero zasmehovaje nalašč rabil. V drugo vrsto barbarizmov štejemo one, ki nastajajo iz razpoloženja duše, kakor ljudje menijo, da je oni barbarško govoril, ki je kaj ošabno ali žugáje ali grozovito govoril. Tretja napaka barbarizma je, za katero med nižjim ljudstvom prav mnogo vzgledov najdeš in katere si vsak vstvariti zna, če besedi, kateri koli hoče, črko ali zlog pridene ali odvzame, ali eno za drugo ali taisto na nepravem mestu postavi. Pa nekateri jemljejo skoraj navadno ponosni na svojo oliko one besede iz pesnikov in pisatelje, na katere se sklicujejo, obdolžujejo. Deček pa mora vedeti, da se to prizanaša ali celó v hvalo šteje in bolje bo ga o manj znanih poučiti. Tako je Tinga iz Placencije⁶⁾ (če njega karajočemu Hortenziju verjamemo) v eni besedi dva barbarizma napravil, ker je „*precula*“ mesto „*pergula*“⁷⁾ rabil, in g v e pretopil in črke prestavil, ker je r pred e postavil. Enij pa, ki je ravno isto napako v Mettíeo Fufettíeo⁸⁾ dvakrat napravil, se po pravici kot pesnik brani. Pa tudi v prózi je vže neka zamemba črk sprejeta. Tako govori Cicero o vojstvu Kanopitov,⁹⁾ sami se Canobi imenujejo; in Trasumennum mesto Tarsu-

¹⁾ Avel Perzij Flak, rojen l. 34 pr. Kr. v etrurskem mestu Volaterrae, zložil je „*Satirae*“, katere so bile mnogo čitane in občudovane.

²⁾ *Ploxenum* ali *ploxenum* je keltška beseda in pomenja „kripo“ na yozu (pr. Katul, 96. 6.)

³⁾ *Labjen* je bil sin Cezar-jevega podpoveljnika, ki je leta 49. iz častilakomnosti na Pompejevo stran prestopil in v bitki pri Mundi poginil. Mlajši Labjen, ki se je bojeval v bitki pri Filipih na strani Bruta in Kasija, je postal pozneje partski četovodja; napósled g² je vendar Antonijev podpoveljnik Ventidij premagal in Labjen je bil ubit. — Azinij Poljo je bil v domači vojski zaveznik Cezarjev. Po Cezarjevi smrti se je z Antonijem sprijaznil in je večkrat med triumviri posredoval. — Kornelij Gal je bil namestnik v Egiptu in je v vojski med Oktavjanom in Antonijem prvega podpiral in vsled tega od Avgusta izvanredno odlikovan bil. Zlagal je tudi žalostinke (elegije), katerih so Rimljani štiri knjige imeli. Kateri izmed njiju je omenjeni govor spisal, ni določeno.

⁴⁾ *Kasnar* je, kakor trdi Varo, oskovska beseda in pomenja starčeka.

⁵⁾ *Mastruca* pomeni „kožuh“; ta beseda je rabila tudi Umbričanu Plavtu (Poenulus 5, 5, 34.)

⁶⁾ Cicero, Brutus cap. 46.

⁷⁾ *Pergula* pomenja menda to, kar slovenska beseda „preklja“; Rimljani so jo v vinogradih kakor mi kolje pri trtah rabili. V drugem oziru pomenja „*Vorsprung des Hauses*, kar mi „lopa“ imenujemo.

⁸⁾ Mettíeo Fufettíeo je Enij (ann. 2, 20) po starogrškem jeziku napravil mesto Mettii Fufettii. Mettius Fufettius pa je bil oni albanski diktator, ki je v boju med Albanci in Rimljani grozno poginil.

⁹⁾ *Kanop* je bilo mesto blizu zapadnega Nilovega izustja. Herodot (II. 17) imenuje mesto Κάνωβος.

mennum so mnogi pisatelji branili, če tudi so črke predstavljene. Enako v drugih besedah; nahaja se na primer *assentior*, pa *Sisena*¹⁾ je rekel *assentio* in mnogi so ali tega posnemali ali podobne primere, a bodi si da je ono pravilno, se brani soglasno vendar tudi to. Toda oni nalepotičeni in neumni učitelji bo ono za izpust, to za pristavo imel. So pa tudi nekatere besede, katere so posamne nedvomno napačne, v sestavi pa brez pogrška. Tako sta duo in tre pondo različna barbarizma; nasproti so dua pondo in tre pondo do današnjega dne vsi rabili, in *Mesala*²⁾ imenuje to rabo pravilno. Morda se bo bedasto zdelo trditi, da barbarizem, ki je napaka v eni besedi, po številih ali spolih kakor solecizem nastane; vendar niso besede *scala* in *scopa* in nasproti *hordea* in *mulsa*, naj le zamembo, izpust in pristavo črk dopuščajo, nič drugače napačne, kakor če se pluralne besede v ednini in singularne v množini rabijo; tako so sploh izgrešili, ki so *gladia* rekali. Pa meni zadostuje na to opozoriti, da se ne bi videlo, da sem tudi jaz v umetnosti, ki je vsled trdovratnosti nekaterih zamotana, sporne točke pomnožil.

Več natančnosti zahtevajo napake, ki se med govorjenjem pripeté, ker se njihovi vzgledi ne dajo po pisavi sporočiti, izimši one, ki so se v verze vrinili n. pr. ločitev glasov v *Europaë* in *Asiaë* in tej nasprotna napaka, katero Grki *συναίρεσις* in *συναλουφή* imenujejo, mi pa *complexio* (sklopljenje dveh zlogov), kakoršna se nahaja pri *P. Varonu*⁴⁾:

Tum te flagrante dieictum fulmine Phaethon.

Kajti če bi bil prozajski govor, bi se smele le iste črke kot pravi zlogi izgovarjati. Vrh tega ne utegneš onih napak, ki se vsled mere, ali kedar se kratek zlog podaljša, napravijo, razven v pesnih zapaziti n. pr. *Italiam fato profugus*,³⁾ ali pa če dolgi kratek postane n. pr.:

Unius ob noxam et furias —;

pa tudi v pesnih se ne smejo kot napake zmatrati. Tiste napake, ki se napravijo pri izgovarjanju, se dajo le z ušesom premotriti; vendar bi se pri nas dvomilo, če nastane vsled aspiracije, bodi si, da se napačno pridene ali izpusti, v pisavi napaka, ako je h črka ne pa znamenje. Navada je tudi v tej stvari se s časom večkrat spremenila. Stari so aspiracijo tudi pri vokalih zelo redkokrat rabili, ko so coeli in irei govorili: po tem je dolgo časa pri tem ostalo, konsonantov ne aspirirati, kakor v *Gracci* in *triumpi*; kmalu pa se je vrinila prepogostna raba aspiracije, tako da še zdaj *choronae*, *chenturiones*, *praeachones* v nekaterih

¹⁾ *Sisena*, okoli 120 pr. Kr. rojen, spisal je obširno zgodovino in komentar k *Plavtovim* komedijam.

²⁾ *Mesala*. Marko Valerij *Mesala* je slovel za časa cesarja Avgusta kot natančen jezikoslovec, kot govornik se je odlikoval po krotkosti in olikanosti ter je kazal v govoru svojo plemenitost. (*Kvint. X, 1, 113.*) Njegove knjige o črki „s“ omenja *Kvintilijan I, 7, 23.* Od njega še imamo tudi knjigo „de progenie Augusti Caesaris“, v kateri nam je popisal rimsko zgodovino od Cezarja do Avgusta.

³⁾ *Varo*. Publij Terencij *Varo*, rojen v Ataku v narbonenski Galiji (r. 82 u. 37. pr. Kr.), bil je v grški literaturi zelo olikan in je zložil raznovrstne pesni (*Kvint. X, 1, 87*), *Horacij* (*sat. I, 10, 46*) omenja tudi *Varonove* satire.

⁴⁾ Verzi *Vergilijevi* (*Aen. I, 6 in 45.*)

napisih stojé, na katero napačno rabo je Katul¹⁾ imeniten sršen napravil. Od todí so nam se ohranile oblike, kakor vehementer, comprehendere in mihi, potem se nahaja tudi mehe mesto me posebno pri starodavnih tragikih, v starih rokopisih.

Še težavniša je preiskava tenorov, (katere so stari, kakor sem zvedel, tonores imenovali, ker je namreč beseda od Grkov izposojena, kateri τόνος pravijo) ali akcentov²⁾, katere Grki προσωδίαι imenujejo, kedar jasen in zamolkel eden namesto drugega stoji, kakor v besedi Camillus, če se prvi zlog jasno izgovori; ali pa zamolkel mesto zategnenega, kakor v Cethegus, in tukaj je prvi zlog jasen, ker na ta način se srednji spremeni; ali zategnen mesto zamolklega če se zlog se sledečim sklopi, v katerem slučaju oni dvojno napako napravijo, ki dva zloga v enega skrčijo in potem zategnejo. Pa to se večkrat v grških imenih zgodi, n. pr. Atreus, katero besedo so nam mladenčém vrlo učeni starčki navadno z visoko naglašénim prvim zlogom izgovarjali, tako da mora potem drugi zamolkel biti, ravno tako Nerei in Terei. Ta pravila o naglasu so znana.

Sicer pa vže vem, da nekateri učenjaki, med njimi tudi jezikoslovci tako učijo in govorijo, da dajo v razloček naglasov včasí zadnjemu zlogu besede naglas na priliko:

Quae circum litora circum
Piscosos scopulos,

da nihče ne misli, če bi drugi zlog zamolkel bil, da se omenja cirkus, ampak okrožje. Enako končajo prašalni quae s zamolklím, primerjalni z jasnim naglasom; to pa le pri prislovih in zaimkih branijo, pri drugih se držijo starega pravila. Meni se vidi položaj v tem spremenjen, ker tukaj besede vežemo. Zakaj če rečem circum litora, menim tako rekoč eno besedo s zamolčano ločitvijo in tako je kakor v eni sami besedi le eden zlog z jasnim naglasom, kar se nahaja v znanem:

Troiae qui primus ab oris.

Zgodi se pa tudi, da mera naglas spremeni n. pr.:

Pecudes pictaeque volucres;²⁾ kajti volucres berem z jasno naglašénim srednjim zlogom, ker če tudi je prirodno kratek, vendar postavno dolg, da ne nastane iambus, katerega herojski vers nima. Posamezno bodo te besede pravilne, če bo pa navada preobladala, bo staro pravilo jezika zginilo; to pravilo je pri Grkih težje, ker imajo več razrečij, katere διάλεκτοι imenujejo, in to, kar je v tem napačno, je v onem pravilno; pri nas pa se da to prav kratko povedati. Kajti v vsaki besedi menjava jasen glas med tremi zlogi, bodi si, da so ti sami v besedi, bodi si, da zadnji in med temi je naglašen ali predzadnji ali tretji od zadej. Na dalje bo od treh, o katerih govorim, srednji zlog, ako je dolg ali jasen ali zategnen naglas imel; če je pa taisti kratek, bo vsikdar zamolklo naglašen, in bo tretjemu zlogu od zadej jasen naglas dal. Pa v vsaki besedi

¹⁾ Katul zasmehuje v 84. epistuli nekega Arija, kateri je mislil, da krasno govori, ako prav dostikrat aspiruje:

Chommoda dicebat, si quando commodo vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias.
Celó Hionius pravi mesto Jonius.

²⁾ Verg. Georg. III, 234.

je vsakokrat jasno naglašen zlog, a nikdar več ko eden in nikdar zadnji in tedaj v dvozložnih besedah prvi. Vrh tega se ne nahaja nikdar v taisti besedi zategnen in jasen naglas,¹⁾ ker ne more taisti zlog zategnen in jasen biti, torej ne more nobeden na zadnjem zlogu besede stati. Enozložne besede pa imajo ali jasen ali zategnen naglas, tako da ni nobena beseda brez jasnega naglasa.²⁾ Vsled izgovarjanja nastanejo one napake ust in jezika, katerih ni mogoče popisati: v kovanju besed bolj srečni Grki je imenujejo *ιωτακισμός*,³⁾ *λαμβδακισμός*, *ισχνότης* in *πλατειασμός*, ravno tako *κοιλοστομία*, če se glas, kakor iz globočine ust sliši. Nastajajo pa tudi čudni in nedopovedljivi glasovi, po katerih včasih narodnost vzpoznamo. Če torej vse napake, katere sem omenil, odstranimo, dosežemo ono pravilno in blagoglasno izgovarjanje, ki se *ὀρθοέπεια* imenuje; kajti tako se da pravilno izgovarjanje razumeti.

Vse druge napake nastajajo iz več besedij, kakor n. pr. solecizem, ako ravno se je tudi o tem razpravljalo. Kajti tudi oni, ki pripoznavajo, da v zvezi govora solecizem nastane, trdijo, ker se da vendar s popravo ene besede odstraniti, da je solecizem napaka v eni besedi. Kedar n. pr. *amarae corticis* ali *medio cortice* vsled spola solecizem napravi (jaz nobeno izmed obeh ne grajam, ker nam oboje Vergil⁴⁾ sporoča; pa mislimo si, da je eno izmed obeh nepravilno), nam bi preuredba ene besede, v katerej napaka tiči, prav izraz zopet dati utegnila, tako da se napravi *amari corticis* ali *media cortice*. To je pa očitna zvitost; nobeno izmed obeh posamno ni napačno, pač pa se vsled zveze napaka napravi, kar že v govor spada. Bolj pametno je vprašanje, če zna solecizem tudi v posameznih besedah nastati n. pr. ako bi kdo enega k sebi poklical rekoč: venite (*pridite*), ali če bi jih več izpustil z besedo *abi* ali *discede* (*odlazi*). Tako tudi če se odgovor s prašanjem ne vjema n. pr. če bi na vprašanje *Quem video?* (*Koga vidim?*) tako odgovoril: *Ego* (*Jaz*). Tudi v obnašanju, kakor nekateri menijo, se nahaja taista napaka, če kaj drugega z glasom, kaj drugega z migljajem ali roko razodenemo. Jaz nisem celó tega mnenja, pa tudi čisto drugega ne. Kajti priznavam, da solecizem v eni besedi nastane pa nič drugače, kakor da bi še nekaj bilo, kar ima pomen druge besede, na kar se ona beseda nanaša, tako da nastane solecizem vsled zveze onega, s čimer se stvar poznamenuje in volja pokaže. Da se vsemu besedovanju ognem, naj se najde solecizem v časih v eni besedi, ali nikdar v sami besedi brez zveze z drugimi. Vendar še ni dognano, koliko vrst solecizmov se nahaja in katere so. Oni, ki natančno preiskujejo, menijo, da so solecizmi čveterni nič drugače kakor barbarizmi, in da nastanejo po dodatku: *Navigamus Pelusio* in *Alexandriam*; po izpustu n. pr.: *Ambulo viam... Aegypto venio*,

¹⁾ Če je predzadnji zlog dolg *o — o*, ne more akcent pred njim stati.

²⁾ Kvintilijan se drži tukaj grških poznamemb za akcent: *acuta* jasen, *gravis* zamolkel, *flexa* (*circumflexa*) zategnen naglas.

³⁾ Jotacizem — debelo izgovarjanje črke *j*, — lambdacizem — debelo izgovarjanje črke *l*, — *ischnotes* — pretenko izgovarjanje nekaterih črk (v Slovenskem črke *r* in *s*). platejazem — debelo izgovarjanje s premočno sapo.

⁴⁾ Verg. *Ecl.* 6, 72 in *Georg.* II, 74. *Cortex* je večinoma moškega spola. Ker se pa spol še le po pridejanem pridevniku spozna, meni Kvintilijan, da je to napaka imenovana solecizem.

Ne hoc fecit; po prestavi, vsled katere se besedni red ovrže n. pr. Quoque ego, Enim hoc voluit, Autem non habuit. Spada li v zadnjo vrsto tudi „igitur“ v začetku govora, je dvomljivo, ker so, kakor vidim, najboljši pisatelji različnega mnenja, saj se pri nekaterih celó dostikrat nahaja, pri drugih nikdar. Te tri vrste ločijo nekateri od solecizma in imenujejo napako dodatka πλεονασμός, izpusta ἔλλειψις, prestave ἀναστροφή, kajti če so te vrste solecizma, se sme tudi ὑπερβατόν ravno tako imenovati. Zamemba je brez ugovora solecizem, ker se eno za drugo postavi. To nahajamo pri vseh besednih plemenih največkrat pri glagolu, ker ima največ sprememb; tedaj nastanejo pri njem solecizmi v dobah, časih, osebah, načinih, ako ne imenujemo te rajši bodi-si položaje, bodi-si kakovosti, kojih je šest ali, kakor drugi hočejo, osem; — kajti ravno toliko bo vrst napak, v kolikor oblik vsako izmed omenjenih razdeliš — vrh tega pri številih, v katerih imamo mi singular in plural, Grki pa tudi δῶξός (dvojino). Se vé, da so tudi nam nekateri jezikoslovci dvojino pridejati hoteli v oblikah kakor scripsere in legere; to je pa nastopilo, da bi se trditi izognili, kakor pri starih male merere mesto male mereris. Tedaj obstoji tako zvani dual le v oni sami obliki, pri Grkih pa se nahaja ne samo skoraj v vsej glagolovi spregatvi, ampak tudi pri imenih in še tukaj je njegova raba zeló redka: pri nobenem naših jezikoslovcev pa se ne utegne taka opazka najti, ravno nasproti nam izrazi kakor devenere locos, conticuere omnes, consedere duces¹⁾ očitno kažejo, da se nobeden teh ne ozira na dva, tudi dixere, kar Antonij Ruf²⁾ iz nasprotne strani v dokaz navaja, zna glasnik v imenu več gospodarjev razglasiti. Ali ne pravi Livij koj v začetku prve knjige: Tenuere arcem Sabini? in kmalu potem: in adversum Romani subiere?³⁾ Pa, katerega se najbolj držim kakor Marka Tulija, ki v Govorniku pravi: Ne grajam oblike scripsere; vendar menim, da je scripserunt⁴⁾ pravilnejše? Ravno tako se napravi solecizem pri poznamenbah in imenih v spolu, številu, posebno pa v sklonih, če eno izmed teh za drugo stoji. Tej vrsti se imajo prištevati tudi solecizmi pri stopnjevanju in istej tudi, ako se rodbinsko ime mesto posesiva⁵⁾ rabi ali nasproti. Kajti napaka, ki nastane vsled mére n. pr. magnum peculium, bodo morda nekateri kot solecizem zmatrali, ker stoji mesto neizpremenjenega samostavnika pomanjšavna beseda. Jaz premišlujem, ali ne bi bolje tega izraza nepravega imenoval, ker se napaka s pomenom naredi; napaka solecizma pa ne tiči v pomenu, ampak v zvezi besedij. Pri deležniku se napake delajo v spolu in sklonu, kakor pri samostavniku, v časih, kakor pri glagolu, v številu kakor pri obeh.

Zaime ima spol, število in sklone, ki vsi takošne zmote pripuščajo. Največ solecizmov nastane v besednih plemenih; pa tega pravila povedati ne za-

¹⁾ Verg. Aen. II, 369. II. 1. Ov. Metam XIII, 1.

²⁾ Antonij Ruf je bil pesnik za časa Ovidija; pečal se je tudi z jezikoslovjem. — Dixere je rekel glasnik, ko je nasvete zagovornikov, ki sta večidel dva bila, po dokončanem zaslišanju strank razglasil.

³⁾ Livij I, cap. 12.

⁴⁾ Cicero or. cap. 47.

⁵⁾ Če mesto Pelides in Aeacides, kateri besedi sta patronimika (v slovanskih jezikih na ič in ov n. pr. Filipovič, Gorčakov), stojita svojivna pridevnika Peleius in Aeneius n. pr. Aeneia nutrix (Verg. Aen. VII, 1.), Phineia domus (Verg. Aen. III, 212).

dostuje, da ne bi deček mislil, da še le tedaj napako napravi, če eno mesto drugega rabi n. pr. glagol, kjer bi moralo ime stati, ali prislov kjer zaimek itd. Nahaja se namreč, kakor pravijo, neka sorodnost med besedami, to so besede taistega plemena, v katerih oni, ki drugo vrsto, kakor bi moral, rabi, ravno tako napako napravi, kakor da je pleme samo zamenil. Tako sta n. pr. an in aut veznika, in vendar bi bilo napačno prašati: Hic aut ille sit (je-li ta ali oni); ne in non sta prislova; kdor bi non feceris rekel mesto ne feceris, v ravno isto napako zabrede, ker eno izmed obeh zanikava, drugo prepoveduje. Pa še več: intro in intus sta krajevna prislova in vendar sta eo intus in intro sum solecizma. Ravno isto se pripeti pri razločitvi zaimen, medmetov in predlogov. V govoru je tudi solecizem, če se v istem stavku sledeče s prejšnim ne strinja. Nekateri izrazi so na videz solecizmi, vendar jih ne moremo napak imenovati n. pr. tragoedia Thyestes in ludi Floralia ac Megalesia, akoravno je to v teku časa zginilo, stari pa niso nikdar drugače rekli. Torej hočemo take izraze „schemata“ imenovati, bolj pogosto pri pesnikih, pa tudi govornikom dovoljeni. Pa tudi figura (schema) je nekoliko opravičena, kar bom na onem mestu pokazal, katero sem ravno preje obljubil. Pa tudi v tako zvanem „schema“, če kdo to po neprevidnosti napravi, tiči napaka solecizma. V ravno isto vrsto spadajo, pa niso figure, zgoraj omenjeni ženski samostavniki, ki moške in srednji, ki ženske znamenujejo. Toliko o solecizmu, kajti jaz se nisem namenil slovnice spisati, ampak hotel sem, ko je prišel na vrsto, na njega kot važno slovniško prikazen opozoriti.

Nadalje so, da se pričetega reda držim, besede ali latinske ali tuje. Tuje, pa so, rekel bi skoraj od vseh narodov, kakor tudi mnoge šege k nam prišle. O Tuskih, Sabincih in tudi Prenestincih molčim; kajti kakor Lucilij²⁾ Vekcija ki je njihov jezik rabil, zasmehuje, tako graja Poljo pri Liviju patavinščino,³⁾ da-si jaz vse Italiko za rimsko imam. Največ se je galskih besed vkoreninilo n. pr. reda⁴⁾ in petorritum, izmed katerih eno Cicero, drugo Horacij⁵⁾ rabi. Tudi v cirkusu navadno besedo mappa⁵⁾ si osvojujejo Punci, in gurd⁶⁾, kar prosto ljudstvo za stolidus rabi, je menda hispanskega izvora. Pa ta moja razredba se ozira posebno na grški jezik, kajti ta je najbolj na rimski jezik vplival in mi rabimo, kakor je znano, grške besede, kedar nam naših manjka, kakor si oni večkrat od nas izposojujejo. Vsled tega nastane prašanje, je-li prav tujke ravno tako deklinovati, kakor naše. Ako naletiš na jezikoslovca, starokopitneža, zna reči, da se ne sme na latinskem pravilu ničesar spremeniti; saj je, ker se nahaja pri nas sklon ablativus, katerega oni nimajo, malo umestno, eden svoj in pet grških sklonov rabiti; celo hvaliti utegne vrlost onih, ki so si prizadevali latinski jezik obogatiti ino rekali, da ne potrebujemo tujih stvari. Torej so izrekli Castorem z dolgim srednjim zlogom, ker velja

¹⁾ Lucilij je bil pred Horacijem satire zlagal.

²⁾ Patavinščina so izrazi, katere so v Livijevem rojstnem kraju, v Pataviju, rabili.

³⁾ Reda (po grško rheda pisano) je bil voz za potovanje; petorritum voz s štirimi kolesi (petor = 4 in rit = rota = kolo).

⁴⁾ Hor. Sat. I, 6, 204. Ep. II, 1, 192.

⁵⁾ Mappa „predprt“; tudi „banderce“, s katerim se je v cirkuzu znamenje dajalo.

⁶⁾ Gurdus pomeni „bedast“, neumen“.

to za vsa naša imena, katerih prvi sklon se na te iste črke konča kakor Castor; obdržali so tudi, da bi se Palaemo, Telamo in Plato (kajti tako ga tudi Cicero imenuje) govorilo, ker niso nobene latinske besede našli, ki bi se na **on** končala. Saj še dopuščali niso, da bi se grški moški samostavniki neutemeljeno v nominativu na **as** končali in zatorej béremo pri Celiju¹⁾: Pelia Cincinnatus, in pri Mesali: Bene facit Euthia, in pri Ciceronu: Hermágora; ne čudimo se, da so v starodavnih časih največkrat rekli Aenea in Anchisa; kajti če bi se te besede kakor Maecenas, Suffenas, Asprenas izgovarjale, ne bi se smel genitiv končati na **e** ampak na **tis**. Od todi so v Olympo in tyranno srednjemu zlogu jasen naglas dali, ker naš jezik ne pripušča, da bi se dal, če sta zadnja dva zloga zaporedoma dolga, tretjemu od zadej jasen naglas. Tako je nastal genitiv Ulixi in Achilli, tako zelo mnogo družega. Dan danes pa so nekateri novo pravilo uveli, da je boljše grška imena grško deklinovati, kar se pa se vé da ne more vsikdar zgoditi. Meni pa ugaja držati se latinskega pravila, kolikor lepota oblike dopušča. Zakaj jaz že ne bi rekel Calypsonem kakor Iunonem, če prav C. Cezar²⁾ po starem pravilu tako deklinuje. Pa raba je veljavo izpodkopala. Kdor se hoče v ostalih slučajih, ki se dajo na oba načina prav lepo izraziti, grške oblike držati, sicer ne bo latinsko, a vendar brez pogoška govoril.

Nesestavljene besede obstojé iz prvega sklona ali iz svojega debela, sestavljene pa se vežejo ali s predlogi n. pr. **innocens** — v časih z dvema med sebo nasprotnima n. pr. **imperterritus**; razun tega se dasta v časih dva zaporedoma zvezati n. pr. **incompositus**, **reconditus** in **subabsurdum**, kar Cicero³⁾ rabi —, ali pa vzraščajo tako rekoč iz dveh debel n. pr. **maleficus**. Kajti sestave iz treh debel bi našemu jeziku nikakor ne dopustil, naj si Cicero⁴⁾ meni, da je beseda **capsis** sestavljena iz **cape** si vis, in nekateri trdijo, da so enako v **Lupercalia**⁵⁾ trije besedni členi, kakor da bi se glasilo luere per caprum; da je **Solitaurlia**⁶⁾ toliko kakor **Suovetaurlia**, je dognano, in res da je enaka žrtva, kakor se nahaja tudi pri Homeru.⁷⁾ A ta beseda ni toliko zveza treh besedij, kakor delov treh besedij. Sicer je pa tudi Pakuvij⁸⁾ iz predloga in dveh samostavnikov trde sestave sklopil:

¹⁾ Celij. Kvintilijan misli menda na Marka Celija Rufa, ki je bil v Puteolih l. 82. pr. Kr. rojen. Cicero ga je poučeval v govorništvu. Kvintilijan (X, 1, 115) ga hvali zaradi njegove bistroumnosti in lepega jezika.

²⁾ Cezar razpravlja v knjigah o analogiji tudi deklinacijo.

³⁾ Cicero de oratore II. 67.

⁴⁾ Cic. or. 45, 154. **Capsis** je razstarela oblika mesto **ceperis**.

⁵⁾ **Lupercalia** je bil praznik praznovan 15. februarja na čast bogu Luperku, t. j. Panu, ki je bil varuh čred (Luperk se tudi izvaja iz **lupus** in **arcere**; tedaj **luperkus** = volkobran.)

⁶⁾ **Su-ove-taurilia** se zove največa in najodličnejša žrtva na čast bogu Martu, katero so Rimljani meseca marca darovali po dokončani cenitvi meščanov. Zaklali so, kakor ime pravi, merjasca, ovna in bika.

⁷⁾ Odiseja IX, 130. XXIII, 277.

⁸⁾ M. Pakuvij (220--132 pr. Kr.) se je porodil v Brunduziju, od koder ga je Enij v Rim spravil. Ohranjenih nam je še dvanaest imen njegovih tragedij. Ker je tvarino iz grške literature jemal, je tudi Grke v sestavljanju besedij posnemal. V navedenem verzu imenuje Pakuvij morske pse pomorskega boga Nereja „Nereja zavihano gobčasto, skrivljeno hrččasto živino“.

Repandirostrum incurvicervicum Nerei pecus.

Sestave se pa tvorijo ali iz dveh celih latinskih besedij n, pr. superfui, supterfugi (akoravno se praša, ali so to sestave iz celih besedij, ali pa iz cele besede in dela besede, n. pr. malevolus, ali iz dela in cele besede, n. pr. noctivagus, ali iz dveh delov n. pr. pedisecus, ali iz domače in tuje n. pr. bielinium, ali nasproti n. pr. epitogim in Antikato, ali iz dveh tujih n. pr. eporedium; kajti ker je predlog grški, reda galski, sestave pa niti Grki niti Galci ne rabijo, so Rimljani svojo besedo iz dveh tujih napravili. Dostikrat pa taka sestava predloge pokvari kakor v abstulit, aufugit, amisit, ker se predlog sam glasi ab, in v coit, ker je predlog con, tako tudi ignavi, erepet in enake. Pa vse to bolj Grkom ugaja, nam se manj posreči, in to menda ni bistvu našega jezika primerno, ampak s tem le tujstvo pospešujemo; dočim smo besedo *ῥεπαδύχην* občudovali, se pri besedi *incurvicervicum* komaj smeha branimo.

V prvotnem pomenu stoje besede, če to pomenjajo, po čemer so iz prva pomèn dobile; v prenesenem, če prvotno kaj drugega pomenjajo, nego je ono, za kar stojé. Bolj varno je navadne besede rabiti, nove besede kovati je nekoliko nevarno. Zakaj če se vzprejmejo, bodo govoru malo hvale donesle, ne- vzprejete se bodo celó zasmehovale. Vendar je treba poskusiti; saj, kakor Cicero pravi, raba tudi to, kar je iz prva trdo, opili. Pa *ὀνομαστοῖα*¹⁾ nam ni nikakor dovoljena; kdo namreč nas ne bi karal, če bi poskusili onim po pravici pohvaljenim *λίγες βιός* in *οἷς ἐφθαλμός*²⁾ podobne izraze skovati? Še balare in hinnire bi ne izgovarjali pogumno, ako ne bi se naslanjali na dokaz starosti.

Poglavje 6.

Slovniška pravila.

Tudi govorjenje se drži posebnih pravil, kakor pisanje. Govor ima za podstavo pravilnost, starost, veljavnost in navado. Pravilnost nam kaže zlasti analogija, včasih tudi etimologija. Staro nam se prikupi po neki, rekel bi častivredni vzvišenosti. Veljavnost prihaja navadno od govornikov in zgodovinarjev; kajti če pesnike izpričava potreba merila, njim je vendar včasih, če tudi skladnost nobenemu od dveh izrazov ni nasprotna, eden izmed obeh ljubši od drugega, kakor n. pr. Imo de stirpe recisum, Aëriae quo congressere palumbes, Silice in nuda in enako;³⁾ dočim velja mnenje največjih govornikov kot pravilo in zmota kot častna za one, ki se po velikih vodjih ravnaajo. Pa navada je najbolj zanesljiva učiteljica govora ter je treba jezik rabiti, kakor denar, ki ima državni kov. Vse to pa zahteva bistroumno razsodbo, zlasti v analogiji, katero so prelagatelji iz grškega na latinsko prav natančno proportio (enakomerje) imenovali.

Ona kaže svojo moč v tem, da prisposodablja to, kar je dvomljivo, podobnemu, o čemer se ne ugiha, negotovo pa z gotovim podpira. In to se zgodi na dvojni način: s prisposodabljanjem podobnih besedij, posebno v končajih za-

¹⁾ *ὀνομαστοῖα* je iznajdba besed, v katerih se prirodni glas pónema.

²⁾ „Tetiva (na loku) je zabrnela“ Hom. H. IV, 125; „oko“ je sikalo (namreč Polifemovo, ko ga je Odisej izpalil (Odyss. IX, 394).

³⁾ Navedeni verzi so iz Vergilija, Aen. XII., 208. Ecl. 3, 69. 1, 15.

tega delj se trdi, da se enosložne besede nimajo po tem pravilu ravnati, in s pomanjšavanjem. Prisposabljanje kaže pri imenih ali spol ali sklanjatev; spol tako, da je n. pr., če se prša, ali je funis moškega ali ženskega spola, panis podobna beseda; sklanjatev, da se, če bi se dvomilo, ali je treba reči hac domu ali hac domo in domuum ali domorum, prisposabljaajo besede domus, anus, manus. Pomanjšavna beseda pazi samo na spol, in tako kaže, da pri ravno istem primeru ostanem, funiculus, da je funis moškega spola. To isto pravilo prisposabljanja velja tudi za glagole tako, da se spazi, če kdo po starem fervere s kratkim srednjim zlogom reče, da napačno govori, ker je pri vseh glagolih, ki se v indikativu na eo končujejo, tudi v infinitivu, če so e v srednjem zlogu vzprejeli, ta na vsak način dolg: prandeo, pendeo, spondeo — prandere, pendere, spondere. Nasproti pak postanejo tisti, ki se le na o končajo, da le imajo v infinitivu isti končaj, kratki: lego, dico, curro — legere, dicere, currere, če tudi se pri Luciliji¹⁾ bere:

Fervit aqua et fervet; fervit nunc, fervet ad annum. Toda z dovoljenjem vrlo učenega moža, ako misli, da je fervit onemu currit in legit podobno, naj bo svobodno pripomniti, da bi moral fervo reči, kakor lego in curro, kar se pa pri nas ne sliši. Pa to prisposabljanje ni pravo, kajti fervit je onemu servit podobno, in kdor se te analogije drži, mora fervire reči kakor servire. Prvotna oblika²⁾ se najde v časih iz izvodne, kakor se spominjam, da sem mnenje onih z dokazi ovrgel bil, ki so mene pokarali bili zaradi pepigi, ker sem bil ta glagol rabil; sicer so priznavali, da so najboljši pisatelji tako govorili, a vendar rekli, da raba ne dopušča, ker se prva oseba glasi paciscor, katera oblika je trpna, in v preteklem času pactus sum tvori. Pa jaz branim ne oziraje se na veljavnost govornikov in zgodovinarjev to besedo tudi z analogijo. Zakaj ker sem na dvanajsetih tablah bral: ni ita pagunt, sem tej besedi podobnost našel v cadunt; od tod se je, da-si zastarela, prikazala prva oseba pago kakor cado, od koder je brezdvomno postalo, da pravimo pepigi kakor cecidi. Vendar si je treba zapomniti, da se raba analogije ne sme čez vse besede raztegniti, ker se v pre mnogih točkah sama seboj ne sklada. Se vé, da poskušajo učenjaki nekatere stvari braniti, kakor odgovarjajo, n. pr., ko se je zapazilo, kako sta si lepus in lopus, v nominativu podobna, v sklonih in številih pa različna, da te besede niso jednake, ker je lepus epicoenum, lopus masculinum; da-si Varo³⁾ v oni knjigi, v katerej početek rimskega mesta pripoveduje, lopus feminina pravi držec se Enija in Fabija Piktora. Če pa ravno iste učenjake prašam, zakaj tvori aper apri, pater pa patris, trdijo, da je ono ime za se, to pa se ozira na nekaj družega. Ker je vrh tega oboje iz grščine prišlo, se s tem izpričavajo, da se tvori iz πατρός patris; iz πάτριον apri. Toda kako si bodo v teh le slučajih pomagali, n. pr. če se ženska imena v edninskem nominativu na us končajo in nikdar v genitivu končaja ris nimajo, Venus pa vendar Veneris tvori? Ravno tako, če imajo besede s končajem es različne genitivne oblike pa se nikdar na

¹⁾ Lucilij je hotel s tem verzom povedati, da je fervet prihodnji, fervit sedanji čas. V starejši dobi so rabili glagol fervere raje po tretji konjugaciji.

²⁾ Prima positio je pri imenih nominativ, pri glagolih prva edninska oseba sedanjika v tvornem znanilniku.

³⁾ Na katero knjigo učenega Varona da Kvintilijan misli, se ne da določiti.

zlog ris ne končajo, Ceres pa vendar sili reči Cereris? Naposled tvorijo besede istega debela različne oblike, ker se od Alba izvaja Albani in Albenses¹⁾, od volo pa volui in volavi? Kajti da glagoli, ki se v prvi osebi na o končajo, pretekli čas različno tvorijo, celo analogija priznava, saj tvori: cado, cecidi, spondeo spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudavi. Analogija namreč ni precej, ko so bili ljudje vstvarjeni, z nebes prišla, da bi jezikoslovna pravila učila, ampak ona je bila potem iznajdena, ko so vže govorili, in pri govorjenju se je opazilo, kako se vsaka beseda pregiba. Tedaj se analogija ne nanaša na teorijo, ampak na primer, in ni pravilo za jezik, ampak izkustva, tako da ni analogija iz ničesar družega nastala, kakor iz navade.

Vendar se nekateri zelo nadležne in napačne natančnosti držé tako, da rajši audaciter kakor audacter govoré, naj se le vsi govorniki po čem drugem ravnajo, tako emicavit ne emicuit, conire ne coire. Dovolimo tem, da govorijo audivisse, scivisse, tribunale in faciliter; naj se pri njih tudi frugalis pravi ne pa frugi, kajti kako bi drugače beseda frugalitas nastala? Isti tudi kažejo, da je v centum milia nummum in fidem deum dvoji solecizem, ker sklon in število spremenijo; jaz se vé da tega nisem vedel in nisem navadi in lepoti po godu delal, kakor v premnogih slučajih, katere M. Tulij v Govorniku²⁾ kakor vse, izvrstno razpravlja. Pa tudi Avgust graja v pismu na C. Cezarja,³⁾ da slednji rajši calidus pravi, kakor caldus, ne ker ono ni latinsko, ampak ker se neprijetno glasi in ker je, kakor je sam z grško besedo zaznamoval, περίεργον. In vendar imajo nekateri samo to za pravilno izgovarjanje, katerega se tudi jaz držim. Kaj je namreč tako potrebno, kakor pravo izgovarjanje? Zares, jaz menim, da se je tega treba držati, dokler je mogoče, in tudi premembam se dolgo v bran staviti; toda zastarelo in opuščeno pridržavati je znamenje neke svojeglavnosti in prazne oholosti. Saj oni je bil vrlo učen mož, ki je brez aspiracije in z dolgim drugim zlogom pozdravljajno besedo izgovoril (glasi se namreč avere⁴⁾) in ki je rajši calefacere rekel nego tako, kakor mi izgovarjamo, in conservavisse;⁵⁾ naj še face, dice, itd. izgovarja. To je prava pot, kdo pravi da ne? Pa poleg pelja bolj zložna in bolj uglajena. Jaz se vendar nad ničemer tako ne čudim, kakor če se nekateri, ker se na odvisne sklone zanašajo, celo nominativov ne najdejo, ampak si spremembe dovoljujejo; tako kedar v ebur in robur, kar najveljavnejši možje govorijo in pišejo, črko drugega zloga v o spremené, ker se govori roboris in eboris, sulfur in guttur pa črko u v genitivu obdržita; in tako sta tudi besedi iecur in femur proporni postali. To pa ni nič manj samohotno, kakor ako bi kdo v genitivu pri besedah sulfur in guttur v srednji zlog o vrnil, saj se tudi roboris in eboris govori; kakor zahteva An-

¹⁾ Varo (de L. L. 8, 35) pravi: cum duae sint Albae, ab una dicuntur Albani, ab altera Albenses. Prebivalci mesta Alba longa so bili imenovani Albani, prebivalci mesta Alba Fucentia pa Albenses.

²⁾ Cap. 46.

³⁾ Gaj Cezar. Agripova sinova Gaja in Lucija je Avgust posinil. Pisma cesarja Avgusta na Gaja so se pogubila (Gell. 15, 7.)

⁴⁾ Ker so navadno havé rekali.

⁵⁾ V Kvintilijanovi dobi so govorniki calefacere in conservasse rekali.

tonij Gnifo¹⁾, kateri priznava, da se nahajajo oblike robur, ebur in celo marmur, da iz njih nastanejo robura, ebura, marmura. Ako bi pa sorodnost črk poznali, bi vedeli, da iz robur ravno tako roboris nastane, kakor iz miles, limes, — militis, limitis — iz iudex, vindex — iudicis, vindicis in kar sem vže prej omenil. Kaj pa, če, kakor sem rekel, enaki nominativi čisto različne oblike v odvisnih sklonih tvorijo n. pr. virgo, Juno; fusus, lu-us; cuspis, puppis in mnogo drugih? Saj se celo zgodi, da se nekatere besede v pluralu ne rabijo, nekatere nasproti v singularu ne, da nekaterim skloni manjkajo, nekatere v odvisnih sklonih prvotno obliko celo spremenijo, kakor Juppiter. In to se tudi pri glagolih zgodi, kakor pri fero, od katerega se pretekli čas in druge oblike ne nahajajo. Do tega ni zelo veliko, ako se te oblike ne nahajajo ali če so pretrde. Kako bo namreč beseda progenies genitiv singularis in kako spes genitiv pluralis tvorila? Kako pa naj se quire in urgere v trpno preteklem času ali v deležnikih glasi? Kaj bi druge besede navajal, ker še gotovo ni, ali tvori senatus v genitivu senatus ali senati? Torej mi se zdi, da oni prav imajo, ki pravijo, da je drugo latinsko govoriti in zopet drugo gramatično govoriti. Pa o analogiji je vže preveč.

Etimologijo, ki izvor besedij preiskava, je Cicero notatio imenoval, ker se pri Aristotelu za njo nahaja ime σύμβολον, kar pomenja znamenje; kajti natančne prestave veriloquium se je celo Cicero, ki jo je skoval, ogibal.²⁾ Nekateri, bolj oziraje se na njen posel, jo imenujejo originatio (izvod besedij). Nje se v časih treba poslužiti, kolikorkrat stvar, o katerej se govori, pojasnenja potrebuje; kakor hoče n. pr. M. Celij³⁾ dokazati, da je pošten človek, ne ker je zmeren, (kajti tega se še zlagati ni mogel) ampak ker je mnogim koristen — fructuosus — od koder se beseda frugalitas izvaja. Torej je etimologija pri definicijah na svojem mestu. Večkrat poskuša barbarske besede od pravih ločiti n. pr. če se vpraša, je-li se mora Sicilia imenovati Triquetra ali Triquedra ali se pravi meridiem ali medidiem, in drugo, kar navadi služi. A ona obsega veliko učenost, bodi si, da besede grškega početka razpravljamo, ki so mnogoštevne in se posebno po eolsko (kateremu razrečju je naš jezik zelo podoben) pregibajo, bodi si, da iz znanja stare zgodovine imena oseb, krajev, narodov in mest preiskujemo, odkod da prihajajo n. pr. imena Brutus, Ppublicola, Pythicus? od kod Latium, Italia, Beneventum? Kaj pomenja Capitolium, hrib Kvirinalski in Argiletum.⁴⁾

Na vrsti so one manj važne besede, s katerimi se oni, ki se teh stvari učé, mnogo mučijo, ki pa se dajo malo izpremenjene na različen in mnogo-

¹⁾ Antonij Gnifo je bil rojen Galec, zelo bistroumen in učen jezikoslovec in učitelj govorništva v Rimu, katerega je baje tudi Cicero poslušal. Spisal je dve knjigi v latinskem jeziku.

²⁾ Etimologija kaže, kako se prvotni in pravi (ἔτυμον) pomen besede iz debela najde. Pri Aristotelu je etimologija le nauk o znamenjih, ker besede prirodno nobenega bistva nimajo.

³⁾ Marko Celij je bil zelo lahkomišljen človek, kar tudi Cicero (pro Cael. 19, 44) v zagovoru priznava.

⁴⁾ Argiletum je bil kraj blizu rimskega fora, kjer je bilo mnogo prodajalnic in delarnic. Varo (L. L. 4, 32) izvaja besedo iz argilla (ilovica), drugi iz Argi letum, oziraje se na smrt junaka Arga (Verg. Aen. VIII, 345).

vrsten način do pravega pomena privesti, ako se namreč črke ali zlogi skrajšajo ali podaljšajo, pridenejo ali odzamejo, ali predstavijo. Odtodi zabredejo nerodne glave v najgrše abotnosti. Naj se imenuje Konzul od posvetovanja ali sojenja (consulēre, iudicare); kajti tudi to so stari consulēre imenovali, od koder je še ostal pregovor: Rogat boni consulas t. j. imej za dobro. Senatu je utegnili starost ime dati, kajti udje se imenujejo tudi patres, in rex je rector in mnogo drugega, kar ni dvomljivo; takega izvoda tudi besedam tegula in regula in enakim ne bi odrekel. Naj se izvaja classis iz calare, lepus iz levipes in vulpes iz volipes: smemo pa tudi iz nasprotja nekatere besede izpeljavati kakor lucus (gaj), ker se vsled sence temen malo sveti (luceat), in ludus (šola), ker se v šoli čisto nič ne igra (ludēre) in Ditis,¹⁾ ker ni nikakor bogat (dives)? Ali se tudi človek tako imenuje, ker je zemlje sin (homo-humus) — kakor da ne bi vse živali bile taistega početka, ali pa bi prvi ljudje prej zemlji kakor sebi ime dali bili — in besede (verba), ker zrak udarjajo (aërem verberare)? Idimo dalje: tako pridemo do tje, da se ima zvezda (stella) za kapljico luči (stillā); in vendar ne bi bilo lepo tvoritelja one etimologije, ki kot učenjak slovi, ravno na tem mestu mojega dela imenovati, kjer ga grajam.²⁾ Ki so take stvari v svoje spise vzprejeli, so svoja imena sami vpisali; duhovito se je Gaviju³⁾ zdelo samce (coelibes) imenovati nebeščane (coelites), ker so prosti najtežjega bremena, in je to mnenje podkrepil z dokazom iz grščine; on namreč trdi, da se iz ravno istega vzroka ἡθεοι imenujejo. Za njim pa Modest⁴⁾ v iznajdenosti ni zaostal, ker so bili, kakor meni, tisti, ki nimajo žene, po Celu⁵⁾ imenovani, kateremu je Saturn plodila odrezal. Elij⁶⁾ izvaja petuita (smrkelj) iz petēre vitam (življenje iskati). Pa kdo ne bi za Varonom⁷⁾ oproščenja dobil, ki je hotel Cicerona (njemu je namreč pisal) prepričati, da je beseda ager (njiva) dobila ime, ker se na njej nekaj žene (agatur) in graculi (kavke), ker trumoma (gregatim) letajo, dočim je prva beseda navidezno iz grškega vzeta, druga pa po glasu ptice imenovana? Pa to se je moralo za toliko zaviti, da je bil kos (merula), ker sam leta, kakor mera volans imenovan. Nekateri se niso ustavljali vsega izvajanja besedij etimologiji prepustiti, kakor so tvorjene po životni vnajnosti, kar sem že omenil, besede Longus in Rufus, po glasu pa stertēre in murmurare, tudi izvodne, kakor se velox po velocitas imenuje, sestavljene in premnoge tem podobne, ki imajo gotovo svoj izvor od drugod, pa teorije ne zahtevajo, katero bom v tem delu le pri dvomljivih rabil.

Iz starodavnosti vzete besede nimajo samo velikih braniteljev⁸⁾, ampak one dajejo govoru tudi neko vzvišenost in prijetnost; kajti one imajo i veljavo

¹⁾ Dis ali Ditis je bil bog podzemlja. Rimljani so izvajali ime iz dives = bogat, ker ima zemlja vse bogastvo v svojem krilu in vse, kar se narodi, zopet v sebe vzame.

²⁾ Na koga da Kvintilijan misli, ni razvidno. Najbrže bo Varo.

³⁾ Gavij Bas je bil jezikoslovec za časa cesarja Avgusta in je spisal de origine verborum et vocabulorum (Gell. II, 4, 3) in de verborum significatione (Macrob. III, 18, 2.)

⁴⁾ Julij Modest je bil Heginov oproščenec in precej učen jezikoslovec (Suet. gram. 20.)

⁵⁾ Caelus = Uranus je bil oče Saturnov.

⁶⁾ Elij Stilo je bil utemeljitelj jezikoslovnega raziskavanja pri Rimljanih. Cicero in Varo sta bila njegova učenca.

⁷⁾ V delu de lingua latina, katero je Ciceronu posvetil.

⁸⁾ Kvintilijan misli tukaj gotovo pred vsem na Vergilija in Salustija.

starodavnosti i ugajajo, ker so preminole, kakor nove. Pa v tem je treba držati se prave mere, da se ne rabijo prepogosto in da niso čudne, ker ničesar tako ne sovražimo kakor lepotičenje; tudi naj se ne jemljejo iz najstarejših in pozabljenih časov kakor n. pr. toppe¹⁾ (morda), antegerio (čez vso mero), exanclare (izčrpati, prenašati), prosapia (rod) in pesni Salijcev, katere so duhovniki sami komaj razumeli. Pa pobožna bojazljivost ne dopušča, spremeniti jih in ravno posvečenih besedij se je treba poslužiti; pa kako zelo napačen bi bil govor, čegar največa vrlina je jasnost, ako bi potreboval tolmača. Kakor so tedaj izmed novih besedij najstarejše najboljše, tako tudi izmed najstarejših najnovejše.

Enako je treba z ozirom na veljavo postopati. Akoravno se namreč onemu dozdeva, da ni mogoče napake napraviti, ki tiste besede rabi, katere se nahajajo pri najboljših pisateljih, je vendar mnogo do tega ne samo, kaj so govorili, ampak tudi, česa da so ljudi uverili. Kajti pri nas vže ne bi nihče trpel tuburchinabundus (požirajoč) in lurchinabundus²⁾ (požeruh), če prav je Kato porok, tudi hos lodices (odeja) ne, dasi to Poljonu ugaja, tudi gladiola ne, in vendar je Mesala to rabil, tudi parricidatum ne, kar se pri Celiju skoraj neznosno vidi, tudi v oziru colli me Kalv³⁾ ne bo prepričal, še oni sami bi teh ne rabili več. Tedaj še ostaja navada govorjenja; kajti bilo bi skoraj smešno rajše onemu govoru prednost dati, katerega so ljudje nekdanj govorili, nego onemu, katerega sedaj govoré. In v resnici kaj je drugega stari govor, kot navada po starem govoriti? Pa v tej stvari je potrebna razsodba in najpreje je treba določiti, kaj je navada govorjenja. Če se po tem, kar večina stori, imenuje, bode zelo nevarno pravilo dala ne samo za govor, ampak posebno (kar je važnejše) za življenje. Od kodi bi prišlo toliko dobrega, da bi večini pravo dopadalo? Če se je tudi v državi vkoreninilo skubsti se, lase kodrati in v kopelih popivati, vendar ne moremo tega imenovati navado, ker se vse to graja; pa mi se kopljemo, se dajemo striči in popivamo po navadi; ravno tako se ne bo smelo v govoru to, kar se je pri mnogih kot napačno vgnezdilo, za pravilo govora vzprejeti. Kajti, da ne omenim, kako neolikani navadno govoré, vemo vsaj, da je dostikrat ljudstvo v gledališču in vsa drhal v borišču (cirkuzu) barbarske glasove zagnala. Torej bom navado govorjenja imenoval soglasje olikancev, kakor navado življenja soglasje poštenjakov.

¹⁾ Toppe so rabili pisatelji starejše dobe kakor Nevij, Pakuvij in Enij. Prvoten pomen besede je „tako“ — exanclare ali exantlare (ἐξαντλέω) pomeni izčrpati (kako tekočino), v prenesenem pomenu znamenjuje „pretrpeti“, „prenašati“. Besedo „prosapia“ = rodbina rabijo mimo starejših pisateljev tudi Cicero, Salustij in Svetonij.

²⁾ Lurco = požrešnik so v Kvintilijanovi dobi v obče rabili, a obliki lurchinabundus se Kvintilijan upira. Lodix = odeja je femininum; zato graja Kvintilijan Poljana, ker rabi besedo kot masculinum.

³⁾ Licinij Kalv je bil izvrsten govornik v Ciceronovi dobi. Kvintilijan ga tudi v deseti knjigi (c. 1, 115) omenja: Juveni, qui Calvum praeferrent omnibus.

Poglavje 7.

O pravopisu.

Sedaj, ker sem pravila o govorjenju vže razkladal, bo treba povedati, česa se je treba pri pisanju držati, kar Grki *ὀρθογραφίαν* zovejo, mi pa je imenujmo znanost pravega pisanja. Ta umetnost ne obstoji v tem, da vemo, iz katerih črk vsak zlog obstoji (kajti to je za jezikoslovca premalenkostno), ampak kaže po mojem mnenju vso bistroumnost v dvomljivih slučajih. Akoravno je prav neumestno na vsaki dolgi zlog strešico napraviti, ker so premnogi po naravi one besede, ki se piše, sami poznatni, potrebno je vendar v časih, ko taista črka, kakor je kratka ali dolga, drugačen pomen dobi; tako naglas določi, pomenja li malus drevo ali zlobnega človeka; palus¹⁾ znamenjuje kaj drugega, če je prvi zlog dolg, kaj drugega, če je drugi; in ako je taista črka v nominativu kratka, v ablativu pa dolga, nas mora večkrat to znamenje opomniti, na kateri sklon izmed obeh naj mislimo. Enako so sodili, da je treba tudi na te razločke paziti, da se predlog *ex*, če sledi glagol *specto*, s črko *s* pri drugem zlogu, če pa *pecto*, brez nje piše. Tudi na ta razloček so mnogi gledali, da *ad* kot predlog črko *d*, kot veznik črko *t* dobi; ravno tako, da se *eum*, če znamenjuje čas, s *q*, če spremstvo, s *e* in sledečima dvema črkama piše. Še bolj nerodno kakor to je drugo, tako *n. pr.* da mora *quidquid* *e* kot četrto črko imeti, da ne bi morda dvakrat vprašali; in da se mora *quotidie* pisati, ne *cotidie*, da toliko pomeni kakor *quot diebus*.

Pa tudi te bedarije so vže zginile. Navadno se vpraša, ali ugaja, da se pri pisanju predlogov pazi na glas, katerega v zvezi imajo, ali tistega, katerega imajo brez zveze, če *n. pr.* rečem *obtinuit*, zahteva namreč izvod na drugem mestu črko *b*, ušesa pa bolj *p*; enako *immunis*, kajti prvotna oblika se vsled glasu sledečega zloga izpodrine in z dvojim *m* zamenja. Tudi pri ločitvi besedij je paziti na to, ali naj se srednji konsonant prejšnjemu ali sledečemu zlogu priklupi; beseda *aruspex* *n. pr.* bo, ker se drugi del iz *spectare* izvaja, črko s tretjemu zlogu dala; *abstemius* pusti prvemu *s*, ker je beseda sestavljena iz *abstinentia* temeti (upijanljiva pijača). Kajti *k* se menda v nobeni besedi ne sme rabiti, če ne tam, kjer je znamenje, tako da sam stoji. Te stvari pa zaradi tega nisem prezrl, ker nekateri to črko za potrebno držijo, kolikorkrat a sledi, dasi je črka *c*, ki se da pri vseh vokalih rabiti.

Pa tudi pravopis je od navade odvisen in je bil vsled tega dostikrat spremenjen. Kajti one starodavne čase preidem, v katerih je bilo manj črk in sedanjim našim niso bile podobne in je bil tudi njihov pomen drugačen, kakor pri Grkih črka *o*, ki se je rabila v časih dolga in kratka, kakor pri nas, v časih za zlog,²⁾ katerega z imenom izražuje; tako je bil starim latinskimi besedam premnogokrat na koncu *d* pridejan, kar se razvidi iz *columna rostrata*,³⁾ katero so Dueliju na trgu postavili bili; v časih tudi *g*, kakor na žrtveniku

¹⁾ V prvem slučaju pomeni „kol“, v drugem „močvirje“.

²⁾ Grki so glas „o“ prvotno „ō“ imenovali, kar brez akcenta „no“ pomeni.

³⁾ *Columna rostrata* je bil kljunast steber, katerega so Rimljani na čast Dueliju, zmagaocu pri Milah (260. l. pr. Kr.), na foru postavili. Napis, v katerem se je zmaga proslavljala, je bil v starolatinskem jeziku sestavljen.

solnčnega boga, ki se časti blizu Kvirinovega svetišča, *vesperug*,¹⁾ kar smo imeli za *vesperugo*. Tudi o zamembi črk, o čemer sem že preje razpravljaj, mi ni treba tukaj ničesar ponavljati; morda so tudi tako govorili, kakor so pisali. Navada poluglasnikov ne podvajati je dolgo trajala, in celo nasprotno so do Akeija²⁾ in še dalje dolge zloge, kakor sem omenil, s podvojenim vokalom pisali. Dalje je trajalo, da so *e* in *i* skupaj, kakor Grki *ei* pisali; to združenje se je razločevalo po sklonih in številih,³⁾ kakor Lucilij uči:

Iam puerei venere, E postremum facito atque I,

Ut pueri plures fiant;

In na drugem mestu pravi taisti:

Mendaci furique addes E, eum dare furei

Jusseris.

To ni samo odveč, ker zna *i* prirodno dolg ali kratek biti, ampak v časih tudi nepriležno. Kajti ako se tega pravila držimo, v onih besedah, ki bodo na predzadnjem mestu *e* imele in se na dolgi *i* končale, bomo dvoji *e* rabili, kakor v *aurei* (*aurei*), *argentei* (*argentei*) in podobnih. To bode tudi one, ki se bodo čitati učili, posebno oviralo; kakor se v grškem po pristavi črke *i* zgodi, katera se ne samo v dativih koncem besede pripisuje, ampak pri nekaterih tudi v sredo vriva⁴⁾ kakor v *ΑΗΙΣΤΗΙ*, ker utegne izvod iz treh delov to črko zahtevati. Zlog *ae*, v katerem dandanes na drugem mestu *e* postavljamo, so različno z *a* + *i* izgovarjali; nekateri vedno kakor Grki, nekateri le izvanredno, kedar so dativ ali genitiv čitali, od koder je veliki čestitelj starodavnosti Vergilij⁵⁾ v svojih pesnih *pictai vestis et aqai* rabil. V taistih besedah se je *e* v množini rabil n. pr.: *Syllae, Galbae*. Tudi za ta slučaj se nahaja pri Luciliji pravilo, katero, ker se v več verzih razpravlja, naj si oni, ki ne verjame rad, pri njem samem v deveti knjigi poišče. Še v Ciceronovi dobi in mnogo pozneje se je črka *s* skoraj vselej, kolikorkrat je med dvema dolgima vokaloma bila ali za dolgim nastopila, podvajala n. pr. *caussae, cassus, divissiones*; da je on sam tako pisal in tudi Vergilij, kažejo rokopisi. In vendar so malo pred njima *iussi*, katero besedo mi z dvema *s* govorimo, z enim govorili. Da sta besedi *optimus maximus* na srednjem zlogu, kjer je v starih časih *u* bil, *i* dobili, se je baje prvič zgodilo vsled napisa C. Cezarja.⁶⁾ Here pišemo sedaj z *e* na koncu: vendar

¹⁾ Kako da je treba obliko *vesperug* tolmačiti, ni znano; *d* je bil v starolatinskem jeziku ablativni končaj v ednini n. pr. *praedat* mesto *praeda*, *de senatus sententiad* (S. C. de Bacch.) mesto *sententia*.

²⁾ *Lucij Akeij* (179—94 pr. Kr.), rimski tragik je vporabljal v tragedijah tudi domačo tvarino n. pr.: *Decij* (*Decij* ml. se žrtvuje pri Sentinu v blagor domovine). Spisal je bl. 40 tragedij.

³⁾ Genitiv sing. druge deklinacije ima v najstarejših latinskih napisih vselej končaj *i*, ne pa *ei*, ki je končaj nominativa v množini. Pri tretji deklinaciji pa se je rabil končaj *ei* v dativu singularis: *virutei, Jovei*. Genitivni končaj *ae* v ednini prve deklinacije je nastal iz prvotnega *ai*, ki se v najstarejših napisih in pri najstarejših pesnikih ponajvečkrat, v časih tudi pri Lukreciju in Vergiliju nahaja.

⁴⁾ Grki so imenovali malo naglašen Jota *πρὸς γερραμένηον* in so ga pod dotičnim vokalom pisali; Kvintilijan ga imenuje *adscriptum*.

⁵⁾ Aen. III, 354. IX, 26.

⁶⁾ Kaligula si je sam pridejal priimke *optimus maximus*, katere so Rimljani le bogu Jovu dajali. (Suet. Calig. 22.)

nahajam v knjigah starih komikov Heri ad me venit, kar se tudi v pisnih Avgustovih nahaja, katera je z lastno roko pisal ali popravil. Ali ni Kato Cenzorij namesto dicam faciam pisal dicem faciem? in da se je v enakih slučajih ravno tistega pravila držal, je znano iz njegovih starih knjig, kar je Mesala v knjigi o črki s zabeležil. V mnogih knjigah je pisano sibe in quase, pa jaz ne vem, ali so to pisatelji hoteli; da je Tit Livij to rabil, sem iz Pedjana¹⁾ zvedel, ki se je tudi sam po njem ravnal; mi pišemo te besede z i na koncu. Čemu bi omenjal vortices, vorsus in druge enake besede, v katerih je, kakor pravijo, Scipjo Afričan prvi drugo črko v e spremenil? Naši učitelji so seruum in ceruum z uo pisali, ker se dvoji vokal ne more v eden glas zrasti in spojiti; sedaj se pišejo te besede iz vže navedenega vzroka z dvema u; se ve da se na nobeden izmed obeh načinov oni glas ne označuje, katerega slišimo. V veliko korist je Klavdij znano eolsko črko za to potrebo pridejal. Bolje je zdaj, ker cui s tremi črkami pišemo; ta beseda se je v naših mladih letih z debelim glasom quoi izgovarjala samo zaradi tega, da bi se od qui razlikovala.

Na dalje se nekatere besede drugače pišejo kakor izgovarjajo. Kajti Gaius se s črko C poznamenuje, katera narobe (O) žensko pomenja;²⁾ da niso samo Gaii ampak tudi Gaiae rekali, je iz svatbenih običajev znano. Tudi Gnaeus ne dobiva kot kratico za priimek one črke, ki se sliši; tudi clarissimi in Consules beremo s podvojeno taisto črko (CC); in če se Subura s tremi črkami poznamenuje, je c na tretjem mestu. Takih slučajev je mnogo, pa jaz se bojim, da je vže to prekoračilo meje tako nevažnega vprašanja.

A jezikoslovec naj o vseh teh točkah svoje mnenje izrazi; kajti to ima največ veljati. Jaz menim, da je treba (izvzemši to, kar se je po navadi vže vkoreninilo) vsako besedo tako pisati, kakor se glasi. Črke namreč v to svrho rabimo, da ohranijo glasove in je kakor zastavo bralcu nazaj dajo; toraj morajo to izražati, kar hočemo reči. To so nekako točke za pravilno govorjenje in pisanje; ostalih dveh namreč razločno in krasno govoriti, jaz nikakor jezikoslovcem ne jemljem, ampak si za važnejši del svoje preiskave pridržujem, ker morem še retorjeve dolžnosti izpolniti.

Pa misel na to mi ne da miru, da bodo nekateri to, kar sem povedal, za premalenkostno in celo za zadržke pri važnejših poslih imeli. A jaz menim, da ni treba do največe natančnosti in bedastega cepidlačenja zabresti in s tem duh pohabiti in pomanjšati. Vendar utegne iz slovnice le to škodovati, kar je odveč. Ali je M. Tulij zaradi tega manjši govornik, ker je bil v tej stroki zelo natančen in tudi od svojega sina (kakor je iz pisem razvidno) pravilno izgovarjanje strogo zahteval? Ali so Cezarjev³⁾ duh potrle njegove knjige o analogiji? Ali je zaradi tega Mesala manj olikan, ker je ne samo o posameznih

¹⁾ Kvint Askonij Pedijan je živel za časa cesarjev Klavdija in Nerona. Njegovi zgodovinski spisi so se pogubili, le oddelki komentarov k Ciceronovim govorom so se v Šent Galski biblioteki l. 1416. našli.

²⁾ V znamenje podložnosti je pri poroki nevesta ženinu rekla: quando (ubi) tu Gaius, ego Gaia, t. j. „povsodi ti hočem zvesta tovaršica biti“ — spominjojoča se Gaje Cecilije, Tarkvinijeve žene.

³⁾ Kvintilijan misli na dve knjigi o analogiji (de analogia), kateri je Cezar na potu v Galijo spisal, Mesalo smo vže omenili I, 5.

besedah ampak tudi črkah cele knjige spisal? Te znanosti nič ne škodujejo onim, ki je samo predelajo, pač pa onim, ki v njih obtičijo.

Poglavje 8.

Čitanje.

Preostaje še čitanje¹⁾; da deček o njem vé, kje da mora sapa pridržati, na katerem mestu vers razdeliti, kje se misel konča, kje prične, kedaj je treba glas povzdigniti ali z glasom pasti, kaj in s katero glasovno premembo je treba počasneje ali nagleje, bolj razburjeno ali bolj krotko izgovoriti: to se dá le pri poslu samem pokazati. Toda eno hočem že v tem delu naročiti: da zamore kdo vse naštete točke izvršiti, mora jih razumeti. A čitanje naj se iz prva vrši možato in z neko miloto resnobno, in vendar ne prôzi podobno, deloma ker je pesen, deloma ker pesniki trdijo, da pojó; vendar naj se ne izpremeni v pesen, še manj pa v nemoško modulacijo (kar dandanes mnogi storijo); o tem se je baje C. Cezar še kot mladeneč izvrstno izrazil: kedar poješ, slabo poješ, kedar čitaš, poješ. Tudi ne želim, da bi se z razločitvijo oseb (kakor se nekaterim ljubi) po šegi komikov prednašalo; vendar neka prememba glasu je potrebna, da se razločno pokaže, kje pesnik osebno govori. V vseh drugih stvareh je živo opominjanje potrebno, posebno da se nežni duh, ki si vse, kar koli ga se v neolikanih in vsega nevednih letih prime, precej globoko osvoji, ne samo krasnorečnosti privadi ampak posebno poštenosti. — Zategadelj je bilo prav določeno, da se čitanje s Homerom in Vergilijem prične, da-si je bolj razvit duh potreben, če hočeš njihove vrline razumeti; pa v to svrho je še dosti časa, saj jih ne bodo samo enkrat čitali. Med tem naj se po veličasti junaške pesni duh vzdiguje, iz velikosti stvarij ponos zajema in se najboljšega navzema. Koristne so tragedije, tudi liriki vzrejajo duh; če pa med temi izbiraš, ne izberi samo pisateljev ampak tudi dele njihovih spisov, kajti tudi pri Grkih se nahaja mnogo nedostojnega in tudi Horacija nebi rad na nekaterih mestih razlagal. Elegija pa, posebno tista, ki ljubezen opeva, in hendekasilabei,²⁾ ki nam sotadiške oddelke predstavljajo (kajti o sotadejih se še poučevati ne sme) naj se odstranijo, če je mogoče; če pa ne, naj se vsaj bolj zreli starosti prihranijo. Kako naj se po mojem mnenju komedija, katera more zgovornost zelo pospešiti, ker obsega vsakovrstne značaje in dušna razpoloženja, pri deškem pouku porabi, bom kmalu na dotičnem mestu povedal;³⁾ kedar se namreč dober značaj vkorenini, jo bo treba posebno prebirati. V mislih imam Menandra,⁴⁾ vendar drugih ne bi izločil.

¹⁾ Kvintilijan ne meni tukaj tehničnega čitanja, kakor se v ljudski šoli vrši, ampak čitanje klasikov, kakor se dandanes v srednjih šolah pisatelji čitajo in razpravljajo.

²⁾ Sotad, rojen v Maroneji v Trakiji, živel je za časa Ptolomaja Filadelfa in je bil prvi pesnik, ki je nesramno tvarino za pesni porabil. Jemal je tako tvarino večinoma iz grških bajk in jo v pesni zlagal v jonskem ritmu, ki je po svoji naravi takim proizvodom primeren. Vsled tega se imenuje Jonicus a maiore (— — o o) versus Sotadeus. Tudi jednajsteroztopni jambi so mu v takih pesnih ngajali.

³⁾ V ednajstem poglavju.

⁴⁾ Menander je znani zastopnik novoatiške komedije, o katerem Kvintilijan v deseti knjigi gl. 1, 69 obširno govori.

Pa tudi latinski pisatelji bodo nekaj koristili. A dečkom je treba to prebirati, kar najbolj duh vzgaja in dušo krepi; za drugo, kar spada k učenosti, bo v življenju še dosti časa. Mnogo pa pripomorejò, posebno v pomnožitev besedij, tudi stari latinski pisatelji (da-si je večina njih bolj z duhom kakor z umetnostjo si veljavnosti pridobila), pri katerih se nahaja v tragediji veli častnost, v komediji olikanost govora in rekel bi neki aticizem. Tudi umetna osnova celote je pri teh bolj skrbno izdelana, kakor pri večini sedanjih pisateljev, kateri so misli za edino vrline vseh del zmatrali. Saj spoštljivosti, in da to besedo rabim, moštva moramo pri njih iskati, med tem ko smo mi tudi v govorništvu v vse napake mlahavosti zabreli. Naposled zaupajmo največim govornikom, ki pesniške izdelke starih v podkrepljenje svojih pravn ali v okras govora porablja jo. Kajti posebno pri Ciceronu, pogosto pa tudi pri Aziniji in drugih, ki so jim najbližji, vidimo, da verze Enija, Akcija, Pakuvija, Lucilija, Terencija, Cecilija in drugih vpletajo ne samo zaradi učenosti, ampak posebno zaradi prijetnosti, ker si vsled poetske zabave ušesa od suhoparnega sodnijskega zloga oddahnejo. Temu se še pridruži važna korist, da s takimi izreki kakor z dokazi svoje besede podpirajo. Pa prvo velja bolj za dečke, drugo za odrasle, ker se vnetost za slovnico in zabava s prebiranjem ne omejuje na šolsko dobo ampak na dolgost življenja.

Pri čitanju naj jezikoslovec tudi one manj važne stvari opravi, da ukaže. kedar je vers razvezan, besedna plemena in metrične posebnosti povedati, ki morajo v pesnih tako znane biti, da se njih pomanjkljiva znanost celo v govorniškem zlogu zapazi; tudi naj dečka opozori na vse barbarsko, neumestno in nepravilno; ne da bi vsled tega pesnike grajal, — katerim se, ker so primorani ozirati se na merilo, tako zelo prizanaša, da se celò napake v pesni z drugimi izrazi poznamenujejo. Imenujemo je metaplazme, prilike in podobe, kakor sem že omenil, in dajemo sili pohvalo vrline; — ampak da ga opozori na umetnosti in da uri spomin. Koristno je tudi pri prvem pouku pokazati, na koliko načinov se da vsaka beseda razumeti. Posebno pa naj vso skrbnost obrača na glossemata, t. j. manj navadne besede, pri tem pouku. A še z večo marljivostjo naj uči vse prilike (trope), s katerimi se posebno ne samo pesen ampak tudi govor lepša; schemata, t. j. podobe, oboje, ki se imenujejo σχήματα λέξεως in σχήματα διανοίας, katere bom na isti način kakor prilike na onem mestu obravnaval, kjer bom govoril o krašenju govora.¹⁾ Posebno pa naj v deški duh vtisne, katere vrline se nahajajo v ekonomiji (primerni razredbi), katere v nrayni dostojnosti, kaj je vsaki osebi primerno, katere misli in katere besede so pohvale vredne, kje obilnost ugaja, kje zmer nost. — Na to sledi razlaganje povestne tvarine, katero naj se sicer vestno izvrši, pa vendar nepotrebnega truda ogiblje. Saj zadostuje navadne ali odličnih

¹⁾ V deveti knjigi. — Tropus (gr. τροπος = obrnitev) se imenuje ona izprememba navadnega načina izraževanja, v katerej se v pospeševanje in ličnost govora mesto pravih izrazov podobni vpotrebljavajo ali kakor Kvintilijan (IX, 1, 4) pravi, izraz, ki je od naravnega in prvega pomena k drugemu prenesen v okras govora. Figure so dvoje, figure mislij — σχήματα διανοίας in figure besed — σχήματα λέξεως. V obče pa so figure (podobe) tisti izrazi, ki se od navadnih in pravih razlikujejo. Tudi razloček med tropi in figurami se ne da natančno dognati. Pa do tega ni Kvintilijanu nič; kajti bistvo stvari ostane neizpremenjeno, če tudi izrazi menjujejo.

pisateljev sporočene dogodbe razkladati. Vse to razpravljati, kar je kedaj kaka ničevna glava izumila, je znamenje ali velike bednosti ali praznega bahanja in ovira ter obremenja duh, ki bi se bolje s čim drugim bavil. Kajti kdor tudi čitanja nevreden list preiskuje, se zna tudi z babjimi pravljičami baviti. In vendar so komentari jezikoslovcev polni takih ovir, katere pisatelji sami komaj poznajo. Tako je dognano, da se je Didimu,¹⁾ mimo katerega ni nihče več spisal, pripetilo, da mu se je, ko se je neki povesti kot neresnični upiral, njegova lastna knjiga prinesla, v katerej je bila zapisana. In to se posebno v bajkah dogaja, tako da se v smešnost, v časih eeló v nedostojnost zabrede; zatorej so poredneži v izmišljevanju najbolj nesramni, tako da o celih knjigah in pisateljih zagotovo naležejo, kar jim na misel pride, ker onih, ki niso nikdar živeli, ni mogoče nikdar najti. Kajti pri bolj znanih bajkah je natančni učnjaki precej zasačijo. Zatorej štejem jaz med vrline, ako jezikoslovec v časih česa ne vé.

Poglavje 9.

O jezikoslovčevem poslu.

Dovršena sta dva dela, katera ta stroka uči, namreč pravilo za govorjenje in razlaganje pisateljev, katerih prvi se metodika, drugi historika imenuje. Pridejati hočem vendar učiteljevi skrbnosti še neke vaje v govorjenju, v katerih naj se mladina, ki še retorja ne more razumeti, poučuje. Tedaj naj se naučijo pripovedati Ezopove basni, ki za pravljičami dojníc ponajveč nastopijo, v čistem in čez navadno mero ne povzdigajočem se jeziku, potem pa pokazati taisto preprostost v pisavi; najprej naj verze v prozo izpreminjajo, potem z drugimi besedami razlagajo, na to precej pogumno preobražajo, kjer je dovoljeno nekatere stvari okrajšati in lepšati, če se le pomen pesnikovih besedij ne izpremeni. Kdor bode ta tudi za izurjene učitelje težek²⁾ posel spretno opravljal, bo pri vsakem pouku zadostoval. Tudi sentence,³⁾ hrije⁴⁾ in etologije⁵⁾ naj se s pridejanim dokazom izreka pri jezikoslovcih izdelujejo, ker izvirajo iz berila; pri vseh je izvršitev jednaka, oblika pa različna, ker je sentenca obči izrek, etologija pa je na osebe navezana. Hrija je mnogovrstna; ena je sentenci podobna, ki se nahaja v prostem reku „on je rekel“, ali „rekal je“; druga je v odgovoru „on vprašan“, ali „ko mu se je povedalo, je odgovoril“; tretja je tej precej podobna „ko je nekdo nekaj rekel ali storil“. Tudi

¹⁾ Didim je bil za časa cesarja Avgusta znan učitelj govornišstva in jezikoslovja v Aleksandriji, ki je zaradi neumornega truda dobil primek χαλκέντερος in zaradi pozabljivosti βεβλημένος, ker je toliko knjig spisal, da je dostikrat vsebino sam pozabil. Seneka (Ep. 88, 32) pravi, da je Didim blizo 4000 knjig spisal.

²⁾ Težek je ta posel z ozirom na metodo, t. j. način poučevanja. Izvrsten učitelj rabi pri poučevanju ono metodo, po kateri učenci predavano stvarino razumejo in vsled tega napredujejo.

³⁾ Sentence so reki slavnih pisateljev, v katerih se kak lep nauk razodeva.

⁴⁾ Hrija je gršk izraz (χρῆμα) in znamenjuje porabo klasičnih rekóv za poseben slučaj, n. pr.: „Platon je rekel, da bivajo muze v dušah bistrournih ljudi“. Ker jo je Aftonij, učitelj zgovornosti v Antiohiji v 4. stoletju po Kr. r., najbolje vpotrebjeval se po njem aftonijanova hrija imenuje.

⁵⁾ Etologija je opis značaja, n. pr. katere misli so obhajale Ahila ob smrti Patroklovi?

od činov takih mož se nahajajo, kakor pravijo, hrije tako n. pr.: „Ko je Krates nevednega dečka videl, je njegovega pedagoga udaril“; in drug temu podoben primer, katerega si pa ne upajo z ravno istim imenom imenovati, ampak χρεῖωδες (hriji enak) mu pravijo, n. pr. „Milo je ono tele, katero nositi se je bil navadil, tudi kot bika nosil“. Pri vseh teh vrstah se skozi vse sklone deklinuje,¹⁾ in dejanja in izreki utemeljujejo. Kratke povesti, katere so pesniki pogosto rabili, je treba po mojem mnenju zaradi znanja, ne zaradi zgovernosti tolmačiti. Drugo, kar več duševnega truda zahteva, so latinski učitelji zgovernosti prezrli in tako jezikoslovcem kot neizogibno potrebno naložili; Grki so breme in mero svojih del bolje znali.

Poglavje 10.

Ali je za govorniški poklic znanje več umetnostij potrebno?

Toliko o slovnici, kar sem kolikor mogoče kratko povedal, ker ni bil moj namen vsega razkladati, kar bi brez konca in kraja bilo, ampak samo neizogibno potrebno; zdaj hočem o ostalih predmetih, v katerih se imajo dečki po mojem mnenju, preje nego se retorju izročijo, poučevati, na kratko pridejati, da dobimo ono skupnost poučnih predmetov, katero Grki Enciklopedijo (ἐγκύκλιος παιδεία) imenujejo.

Kajti skoraj v taistih letih je treba pouk drugih predmetov²⁾ pričeti, in ker so ti predmeti i sami znanosti, i se tudi brez zgovernosti v njih dovršenost doseže in zopet sami govornika izobraziti ne morejo, nastane vprašanje, so li temu delu neizogibno potrebni? Kak vpliv namreč, pravijo, ima na pravedanje ali izražanje mnenja, ako veš, kako zamore iz dane preme jednakostraničen trikotnik postati? Ali za koliko bolje bo oni obtoženea branil ali posvetovanje vodil, ki bo glasove kitare po imenu in mejglasji razločeval? Naj le naštejejo morda mnoge za javnost kolikor koli vrlo zaslužne možé, ki niso niti geometrije poslušali, niti glasbe drugače ne razumejo kakor sè skupnim veseljem poslušanja. Tem jaz prvič odgovarjam, kar M. Cicero³⁾ v knjigi Brutu

¹⁾ Kako da so latinski jezikoslovci svoje učence pri pouku latinskega jezika urili, nam kaže Diomed (de arte gramm. lib. I.): „Marko Porcij Kato je rekel: Začetek znanosti je grenek, pa sadje je sladko“ (Nominativ); „izrek Marka Katona se je glasil...“ (Genitiv); „Marku Katonu se je zdelo...“ (Dativ); „Marka Katona je misel obdajala...“ (Akusativ); „o Marko Kato, ti si resnico govoril...“ (Vokativ); „od Marka Katona je bilo rečeno...“ (Ablativ) in jednako v množini.

²⁾ Kvintilijan zahteva, da se ima deček, ki hoče govornik postati, v realistovskih predmetih ravno tako izuriti, kakor v jezikih in zgodovini. Izmed pedagogov starega veka je Kvintilijan pri Rimljanih prvi, ki trdi, da se mora človeški duh harmonsko vzgojiti, toraj naj se deček v naravoslovji, h kateremu tudi matematiko prištevamo, poučuje. Mnenje o vrednosti teh dveh skupin predmetov, katere dandanes občna olika zahteva, je bilo v starem veku čisto drugačno, kakor je mnenje pedagogov naše dobe. Dočim se je v klasični grški dobi le jezikoslovno-historijsko izobraževanje pri pouku zahtevalo, celo Sokrat je le formalno vedo zahteval, se dandanes bolj realistovski predmeti povdarjajo ne samo v ljudski šoli, ampak tudi v gimnazijah. Celó na realistovski podlagi so obrtnijske šole. Se vé da so bili v starem veku realistovski predmeti malo razviti, dandanes zanima narava in njeni zakoni najodličnejše talente.

³⁾ Orator I, 29.

posvečeni češče povdarja, da ne izobrazujemo tacega govornika, ki biva ali je bival, ampak da smo si v duhu vstvarili nek uzor onega dovršenega in v vsaki stvari neumornega govornika. Saj mislijo tudi tisti, ki onega v modrosti poučujejo, ki naj postane v vsem dovršen in menda smrten bog, da se nima samo v znanosti nebeških in pozemeljskih stvari poučevati, ampak ga vodijo isti čas skozi nekatere sicer malenkostne, in ako na same ozir jemlješ, tako rekoč izbrane dvoumnosti, ne kakor da bi Ceratine in Krokodiline ¹⁾ zamogle koga modrijana napraviti, ampak ker se oni ne sme zmotiti tudi ne v najmanjših stvarih. Jednako ne bo govornika, ki mora moder biti, vzgojil niti geometer niti muzik in kar bi še kdo pridejati utegnil, pa tudi ti predmeti mu bodo v dovršenost pomagali. Saj vidimo, da se sredstva zoper strup in druga zdravila za oči ali rane iz mnogih in včasih med sebo nasprotnih tvarin sestavljajo, in iz tako različnih delov ona zmes postane, ki ni nobeni izmed sestav podobna, ampak iz vseh lastno moč dobiya; saj vidimo, da neme živali oni za človeško bistroumnost neposnemljiv okus medú iz mnogovrstnih cvetlic in sokov pripravljajo; mi pa bi se čudili, če govor, mimo katerega previdnost ni dala človeku nič izvrstnišega, več umetnostij potrebuje, katere dajejo, če prav se pri govorjenji ne kažejo in ne nastopajo, vendar na tihem moč ter se neme čutijo? Če mi pa kdo reče: mnogokateri je bil brez teh zgovoren, temu jaz odgovorim: „pa jaz hočem govornika“. „Pa one umetnosti ne pripomorejo veliko;“ komur bo tudi le malo manjkalo, vendar celote ne bo imel, in ta je gotovo najboljša; naj si bo tudi up na to težaven, bom vendar vse učil, da se vsaj veči del doseže. Pa zakaj ne bi bil srčen? Saj narava ne ovira doseči govorniške dovršenosti, torej je sramotno na tem obupati, kar je mogoče.

O glasbi.

Pa jaz bi bil sè sporočili starih o tem predmetu vže zadovoljen. Saj vsak dobro vé, da se glasba (da najpreje o njej govorim) vže v onih starodavnih časih ni samo gojila, ampak tudi tako čislala, da sta se Orfej in Lin (o drugih molčim) ob enem godeca, pesnika in modrijana imenovala; poroča se, da sta imela oba bogove za roditelje, enega izmed njiju pa, ker je sirove in divje ljudi z ginljivim petjem krotil, niso samo zveri, ampak tudi pečevje in gozdi sledili. Zatorej poroča Timagen ²⁾ da je najstarejša izmed vseh znanostij bila glasba, in to pričajo tudi najslavnejši pesniki, za časa katerih so se pri obedih kraljev slavospevi na junake in bogove z brenkanjem na kitaro popevali.

¹⁾ Prevarni sklepi, ki so v logiki kot vzgledi rabili. Ceratina (*κερατίνη* iz *κέρας* = rog) rožni sklep, prevarni sklep o rogovih: Česar nisi izgubil, to imaš; rogov nisi izgubil, tedaj imaš „rogove“. — Krokodilina (*κροκοδείλίνη*) je krokodilov sklep, tudi prevarni sklep, Prevara sestaja v tem, da se ne samo mati vplenjenega otroka, ampak tudi krokodil sedaj na pogodbo, sedaj na besede sklicujeta. Enaka je bajka o Protagori in Evatlu o plačilu, katero je ta onemu za pouk dati obljubil, pa še le tedaj, kedar prvo pravdo dobi. Takih retorsko-sofistovskih dilemov je mnogo. (Pr. Ueberweg's System der Logik, 4. Aufl., str. 356. — 362.)

²⁾ Timagen iz Aleksandrije, sožnjik in potem oproščenec Sul-inega sina Favsta, se je v Rimu pečal sè zgovornostjo in zgodovino. Spisal je več knjig o vladanji cesarja Avgusta in postal vsled tega cesarjev ljubljeneec. Ko mu se je bil pa Timagen z nesramnimi govori zameril, mu je bil vstop v cesarsko palačo prepovedan. (Quint. X, 1, 75. Hor. Ep. 1, 19, 15.)

Ali ne opeva znani pevec Jopa pri Vergiliji¹⁾ tavanje meseca, solnea trudapolni tir in drugo? s čimer vrli pesnik gotovo očitno kaže, da je glasba tudi v zvezi z nebeskimi rečmi. Če se pa to prizna, je tudi govorniku neizogibno potrebna. Saj je (kakor sem rekel) tudi ta del, ki je bil od govornikov zapuščen in od modrijanov osvojen, spadal v našo stroko in brez znanosti vseh takih stvari zgovornost ne more dovršena biti. Pa tudi naj nihče ne dvomi, da ne bi bili slavni modrijani se z glasbo mnogo pečali, ker so Pitagora in njegovi nasledniki iz davna v obče vzprejeto mnenje priobčili, da je svet po gotovem zakonu sestavljen, katerega je potem lira posnemala; pa nezadovoljni s soglasjem različnih glasov, katero harmonijo imenujejo, so tem gibom tudi glas pridejali. Kajti Platona zamorejo ne samo v nekaterih drugih spisih, ampak posebno v Timeji²⁾ le tisti razumeti, ki so se tudi s tem predmetom marljivo bavili. Pa zakaj govorim o modrijanih, katerih vir, Sokrat sam, se vže kot starček ni sramoval učiti brenkanja na liro? Poroča se, da so največi vojskovodje³⁾ na strune brenkali in na trobente svirali, in da je spartanske vojnike donenje glasbe navduševalo. Ali kaj družega provzročujejo pri naših polkih pisala in trobila in kolikor je silneje njih donenje, toliko prekaša rimska bojna slava ono drugih narodov? Tedaj je Platon pravo zadel, ki je zmatral glasbo za državniku, katerega πολιτικόν imenujejo, neizogibno potrebno. In tudi načelniki one filozofske šole⁴⁾, ki se nekaterim najbolj stroga zdi, drugim najbolj neotesana, so menili, da naj bi jih nekateri modrijani nekaj časa za priučenje tega predmeta porabili. In Likurg, strogi lacedemonski zakonodatelj, je pouk v glasbi vzprejel. In celo narava, kakor mi se vidi, nam jo je tako rekoč podarila, da težave lože prenašamo, saj tudi brodnika vzbuja petje; pa ne samo pri onih opravkih, kjer jih več skupaj dela med razleganjem prijetnega petja, ampak tudi posamezen človek pozabi trud s petjem, če tudi preprostim. Vidi se, da sem do sem najlepšo umetnost le hvalil, ne pa govorništvo pridružil. Torej hočem tudi to prezreti, da sta bili slovica in glasba nekdanj združeni. Saj sta tudi Arhita⁵⁾ in Aristoksen⁶⁾ mislila, da je bila slovica del glasbe; in da sta taista bila učitelja za obe, ne priča samo Sofron⁷⁾, sicer le pisatelj mimov, katerega je pa Platon tako zelo čislal, da je njegove spise, pod glavo imel, ko je umiral, ampak tudi Evpolis⁸⁾, pri katerem Prodam tudi glasbo in

¹⁾ Aen. I, 742.

²⁾ Timej c. VIII.

³⁾ Epaminonda, Alkibijad.

⁴⁾ Stoiška šola.

⁵⁾ Arhita (400 — 365 pr. Kr.) iz Tarenta, pitagorejski modrijan in slaven matematik, iznašel je analitsko metodo in rešil več geometrijskih in mehanskih problemov, bil je pa tudi izvrsten državnik in vojskovodja. Horacij, ki ga v 28. odi prve knjige opeva, se je držal občne govorice, da je bil Arhita pri matinskem predgorji vtonil.

⁶⁾ Aristoksen je bil rojen Tarenčan in učenec Aristotelov. Sestavil je več spisov. Najvažnejši je oni o glasbi, v katerem temeljito razpravlja o elementih glasbe.

⁷⁾ Sofron, sodobnik Evripidov, bil je neprekošen mimograf iz Sirakuz. V svojih proizvodih je kazal veselo srce, prijetno dovtipnost, natančno opaževanje in posnemanje značajev, tako da ga je Platon v dialogih večinoma posnema.

⁸⁾ Evpolis, izvrsten pesnik staro-atiške komedije, ki je večkrat tekmoval s Kratinom in Aristofanom. Spisal je baje 20 komedij, izmed katerih je bila jedna Marikas, v katerej atenskega demagoga Hiperbola (Thuk. VIII, 73) biča. Prodamos nam ni znan.

jezikoslovje poučuje; in Marika, t. j. Hiperbol, priznava, da se je iz glasbe le črk naučil. Aristofan¹⁾ kaže v mnogih spisih, da so bili dečki iz davna tako poučevani, in pri Menandru²⁾ v Hipobolimaju razlaga starček očetu, ki sina nazaj zahteva, nek račun za pouk ter pravi, da je učiteljem glasbe in geometrije mnogo izplačal. Od tod izbaja navada pri pojedinah podajati lire po obedu in ko je Temistoklej bil očitno priznal, da na njo ne zna igrati, „so ga imeli“, da rabim Ciceronove³⁾ besede, „za premalo olikanega“. Pa tudi pri starih Rimljanih je bila navada pri obedih na strune udarjati ali na piščal svirati. Tudi pesni Salijcev se prednačajo s sviranjem godbe. Ker je pa to vse kralj Numa vpeljal, je jasno, da so se oni neotesani in bojeviti pradedje pečali z glasbo, kolikor je bilo v oni dobi mogoče. Naposled je v obče znan grški izrek, da „so neolikani od muz in gracij zapuščeni“.

Tedaj hočem razložiti, česa naj se oni iz nje nauči, ki hoče govornik postati. Glasba ima dvojni ritem, v glasovih in v telesu, za čboje se namreč zahteva prava mera. Glasoslovje razvrščuje skladatelj Aristoksen v ritem (*ῥυθμός*) in petje (*μέλος*), izmed katerih sestaja prvi v merjenji (namreč taktov), drugo v melodičnem zvenenji in v glasovih. Ali niso tedaj vse te stvari govorniku neizogibno potrebne,⁴⁾ izmed katerih se prvo ozira na izpreminjanje obraza, drugo na razvrščenje besedij, tretje na modulacijo glasa, katera je pri prednašanji mnogovrstna? Le tedaj ne, ako bi se samo v pesnih in spevih nek gotov sklad in nepretrgana besedna zveza zahtevala, pri prednašanji pa nepotrebna bila, ali pa ako se v govoru ne bi rabila, kakor v glasbi, umetna sestava in glas na mnogovrsten način, kakor stvari zahtevajo. Ta namreč nam prednaša s spremembo zvoka in naglasa veličastne stvari vzvišeno, prijetne sladko, zmerne mirno in se povsem vjema z dušnim razpoloženjem onih predmetov, katere prednaša. Pa saj tudi v govoru vplivajo povzdig, poniz in izpreminjanje glasa na to, da se srea poslušalcev ganejo; mi si prizadevamo, da taisto besedo rabim (modulatio), z drugačnim razvrščenjem besed in drugačnim glasom sodnika razburiti, z drugačnim pomiriti; saj tudi čutimo, da nam celo glasbeno orodje, s katerim se govor izraziti ne da, različna dušna razpoloženja vzbuja. Tudi držanje in dostojno gibanje telesa, ki se *ἐμποδίζω* imenuje in v čemer jako važen del prednašanja obstoji, je potrebno in se ne da od drugod priučiti; o tem bom na mestu za to določenem poročal. Ali ne bo govornik posebno za svoj glas skrbel? Kaj pa ima glasba posebnega? Pa tudi ta del se ne sme preje nego na dotičnem mestu razpravljati; med tem. bodimo z enim vzgledom Gaja Graka, izvrstnega govornika svoje dobe, zadovoljni. Če je v zboru govoril, stal je za

¹⁾ Oblaki 966, vitezi 188.

²⁾ Menander je bil prvi pesnik novo-atiške komedije, ki se je po duhovitih dovtipih in zelo olikanem jeziku odlikoval (Kvint. X, 1, 69). Njegov Hipobolimaj (= podtaknjeneec), je deloma še ohranjen.

³⁾ Tusc. disp. I, 2.

⁴⁾ Predavanje (actio, pronuntiatio) je neka zgovornost telesa in sestaja v glasu in kretanju telesa (Cic. orat. III, 15, 26), h kateremu spada seveda tudi izpreminjanje obraza (vox, vultus, gestus). Predavanje je tedaj zvenanja zgovornost, ki vpliva na ušesa in oči poslušalcev in zamore baš tako kakor znotranja po izvrstni vsebini poslušalce pridobiti in je prepričati. Zatoj mora govornik tako kakor igralec na odru glasbo dobro razumeti, da se njegov glas in telesno kretanje z vsebino govora vjemata.

njim godec s piščaljo, katero tonarion¹⁾ (glasbena piščal) imenujejo, in mu glas zapiskal, na katerega naj bi pazil. Ta marljivost mu je koristila, kedar je v zelo viharnih sejah plemenitnike strašil ali se jih vže bal. Zaradi nekaterih precej nevednih ljudij mi se rači dvom nad to koristjo tako rekoč „prav po kmetiško“ odpraviti. Temu bi utegnili gotovo pritrditi, da mora prihodnji govornik pesnike čitati; ali naj se pa to brez znanja glasbe zgodi? če je pa kdo duševno tako slep, da o drugih dvomi, bode to gotovo pri onih zahteval, ki so zložili svoje pesni za liro. O tej stvari bi bilo treba bolj natančno govoriti, ako bi ta pouk kot nov razpravljaj. Ker je pa glasba vže iz davna od Hirona in Ahileja do današnjega dne trajala pri vseh, ki postavne olike ne zametujejo, je ne smem s skrbjo za zagovor dvomljivo napraviti.

Dasi je menda vže iz navedenih vzgledov jasno, katera glasba in v kakem obsegu mi se dopada, je po mojem mnenji vendar treba bolj natančno izreči, da jaz ne velevam one, ki je dandanes na glediških odrih, nemoško in po nesramnih napévihi sprijena skoraj vso moško moč, ki je v nas bila, vničila, ampak ono, v katerej so se pohvalna dela junakov popevala in v katerej so tudi junaki sami peli, jaz tudi ne menim psalterium²⁾ in spadix, glasbenega orodja, ki se še poštenim deklicam v roke dati ne sme, ampak znanost teorije, ki premnogo koristi v ganjenje in pomirjenje src. Saj beremo, da je Pitagora vzgojence, ki so bili tako razdraženi, da so hoteli pošteno hišo napasti, s tem potolažil, da je igralki na piščal zapovedal piskanje v spondejski ritem izpremeniti; in Hrizip določuje celo pri vspavanji, kakor to dojnice pri otrocih delajo, posebno pesen. Imamo pa tudi prav bistroumno sestavljeno gradivo za deklamovanje, v katerem se nek piskač, ki je bil žrtvujočemu po frigijsko³⁾ zapiskal, ta pa zblaznil in v prepad skočil, toži, da je umor zakrivil. Če mora tedaj govornik o tolikih stvareh govoriti, ki se brez znanja glasbe ne dajo razkladati, bodo gotovo celo nasprotniki pritrdili, da je tudi ta umetnost v našo svrho potrebna.

O geometriji.

Pravijo, da je geometrija v nekem oziru v mladih letih koristna. Priзнаva se namreč, da ona duh mika, razumnost bistri in od nje prihaja naglost razumenja; da pa ona bajè ne koristi kakor druge znanosti, ko smo se jih naučili, ampak med učenjem. To je navadno mnenje. Gotovo je utemeljeno, da so se najslavnejši možje s to vedo marljivo pečali. Kajti če se geometrija deli v številjenje in oblikovje, je znanost številjenja ne samo govorniku potrebna, ampak vsakemu, ki se vsaj v prvem pouku izolika. V pravadah se pa dostikrat nahaja; če pri teh govornik ni zanesljiv, jaz ne rečem, v vsotah, ampak če se le z nezanesljivim in neprimernim gibanjem prstov ne sklada z računom, ga

¹⁾ *Tonarion* je bila piščal, s katero se je dajal pevcu ali govorniku glas, v katerem je bilo treba pričeti.

²⁾ *Psalterium* in *Spadiks*. Oboje je bilo glasbeno orodje, citari podobno, in za mehkužne melodije najbolj pripravno.

³⁾ Frigijska melodija na piščal ne vzbuja npravstvenega razpoloženja duše, ampak jo strastno razburi, kar je zelo škodljivo. Vsled tega je tudi Aristotel (*Polit.* VIII, 6) vse piščali in vsa trobila iz pouka izobčil. Tudi Platon (*Rep.* III, 10, p. 399 D) je piščal pri deškem pouku prepovedal.

imajo za slabo poučenega.¹⁾ Črtoslovje se pa tudi dostikrat pri sodnijskih razpravah potrebuje, kedar se o mejnikih in merjenju prepirajo; pa ono je v neki drugi zvezi z govorništvo. Prvič je geometriji red potreben; ali ne tudi zgovornosti? Iz prejšnega dokazuje geometrija sledeče in iz negotovega gotovo; ali ne storimo tega tudi v govoru? Ali ne sêstaja skoraj vse sklepanje iz stavljenih prašanj na silogizmov? Vsled tega jih vtegneš več najti, ki pravijo, da je ta veda bolj dialektiki kakor retoriki podobna. Pa tudi govornik dokazuje, čeravno redkokrat, pa v časih vendar-le dialektično, kajti on bode, kakor bode stvar zahtevala, silogizme vporabil in gotovo tudi entimema, ki je retoričen silogizem. Naposled se imenujejo najboljši dokazi navadno geometrični dokazi (*γραμματικαὶ ἀποδείξεις*); česa pa govor bolj potrebuje nego dokaza? Tudi zmote, ki so istinam podobne, geometrija z dokazi pobija. To se tudi pri številjenju dogaja v tako zvanih *Ψευδογραφίαι*, s katerimi smo se dečki kratkočasili. Pa druge stvari so bolj važne. Kdo ne bi onemu verjel, ki n. pr. trdi: prostori obdani od črt, katerih zvananje stranice imajo ravno isto mero, (so enako dolge), morajo jednaki biti? A to je napačno. Kajti najbolj odvisno je od tega, kako obliko ima obseg; in geometri zgodovinarje grajajo, ker so le-ti menili, da se da velikost otoka z vožno daljavo zadosti označiti. Kajti oblika ima tem več prostora, čim popolnejša je. Tedaj bo črta, ki krog popiše, katera oblika je med ploskami najpopolnejša, več prostora obsegala, nego ako bi popisala jednakostraničen štirikotnik, štirikotnik zopet več nego trikotnik, jednakostraničen trikotnik sam več nego nejednakostraničen. Pa drugi vzgledi bi vtegnili manj jasni biti; jaz hočem to na poskušnji razkladati, ki bo tudi neizurjenim lahko razumljiva. Da je mera orala 240 čevljev dolga, 120 široka, menda vsak ve; kolik da je obseg in koliko polja obdaja, se lahko vgane. A 180 čevljev na vsaki stranici da ravno tolik obseg, pa veliko večo prostornino, če je ploska od takih štirih stranic zaprta. Če pa se komu mrzi to izračuniti, naj ravno isti račun z manjšimi številkami napravi. Po 10 čevljev na vsaki stranici da 40 čevljev obsega in 100 čevljev ploščine.²⁾ Če je pa stranica dolga 15 in široka 5 čevljev, bo pri ravno istem obsegu ploska za četrti del manjša. Če pa dve 19 čevljev³⁾ dolgi stranici le za eden čevlj narazen stojé, ne bodo več kvadratnih čevljev obsegale, kakor ima dolgost stranice čevljev; obseg pa bo ravno tako velik kakor oni, ki obsega 100 kvadratnih čevljev. Tedaj se ploska za toliko

¹⁾ Računanje s prsti, o katerem Kvintilijan (XI, 3) obširno govori, je bilo v Italiji in Greciji tako v navadi, da niso samo prostemu ljudstvu prstje pri štetju rabili, ampak tudi govornikom v slovesnih govorih.

²⁾ Računi so ti-le:

I. Obseg: $240 + 120 + 240 + 120 = 720$.

Prostornina: $240 \times 120 = 28.800$.

Obseg: $180 + 180 + 180 + 180 = 720$.

Prostornina: $180 \times 180 = 32.400$.

II. Obseg: $10 + 10 + 10 + 10 = 40$.

Prostornina: $10 \times 10 = 100$.

Obseg: $15 + 5 + 15 + 5 = 40$.

Prostornina: $15 \times 5 = 75 = 100 - 25$.

³⁾ Obseg: $19 + 1 + 19 + 1 = 40$.

Prostornina: $19 \times 1 = 19$.

zmanjša, za kolikor obliki kvadrata odvezameš. Torej se tudi lahko pripeti, da je v večem obsegu manjši prostor. To velja o ravninah. Kajti da hribi in doline več tal kakor neba imajo, očitno je tudi neolikanemu. A geometrija preračuni tudi velikost sveta. Iz nje, ki gotov in določen tek zvezd sè številkami uči, učimo se, da ni nič brez reda in vzroka; in ravno to zna včasih govorniku koristiti. Ali ni Periklej¹⁾ Atenčane, vsled solnčnega mrknjenja prestrašene s tem strahú oprostil, da je vzrok te prikazni raztolmačil; ali ni oni Sulpicij Gal²⁾ govornikov posel opravljal, ko je v vojni L. Pavla o mesečnem mrknjenju govoril, da se ne bi vojaki kakor od nebeške prikazni prestrašili? In če bi bil Nikija³⁾ v Siciliji to znal, ne bi bil od ravno istega strahu presunjen najlepše vojne atenske izdal; kakor se Dion,⁴⁾ ko je bil prišel Dionizijevo samosilstvo porušiti, ni dal od take prikazni odstrašiti. Pa da na strani ostane poraba v vojski in da le prezrem, da je Arhita obleganje Sirakuz precej dolgo zavlail, vsekako je vže ono ugodno za to, da dokažem, kar nameravam, da se namreč premnoga vprašanja, katerih razprava je na drug način pretežka, n. pr. način delitve, delitev brez konca in kraja, pomnoženje naglosti navadno z geometričnimi dokazi rešujejo. Če mora tedaj govornik (kar bo sledeča knjiga pokazala) o vsaki stvari govoriti, ne sme nikakor brez geometričnega pouka ostati.

Poglavje II.

Kje se bo začel govornik prednašanja in telesnega kretanja učiti?

Prihodnji govornik bode moral nekaj časa posvetiti tudi komedijašu tako dolgo, da si znanost prednašanja prisvoji, kajti jaz nečem, da bi deček, katerega v tem poučujem, z glasom tenko kakor ženske zavijal ali pa glas kakor starček tresel. On naj ne posnema napak pijanosti niti naj se ne navzame hlapčevske jezičnosti niti naj se ne uči čuta ljubezni, skoposti, strahu; ker to ni govorniku potrebno ter kuži nežno in neizkušeno srce posebno v mladih letih. Kajti iz večkratnega posnemanja nastane navada. Pa tudi vseh telesnih kretanj in gibanj naj ne išče pri komedijašu. Akoravno mora govornik oboje nekoliko izkazati, naj se vendar od igralca celo razlikuje, in niti z obrazom, niti z roko, niti z nastopom svojega obnašanja ne pretira. Kajti ako je v tem za govornika sploh kaj umetnosti, obstoji ona posebno v tem, da ne pokaže, da se je tega naučil.

Kaj pa je v tej stvari učitelj dolžen storiti? Najpreje naj napake izgovarjanja odpravi, da so besede razločne, da se posamezne črke sè svojim glasom izrazujejo. Nekatere črke izgovarjamo pretenko ali predebelo, nekaterih ne izrekujemo dosti polnoglasno, in je z drugimi podobnimi pa tako rekoč bolj medlimi zamenjavamo. Namesto črke Rho⁵⁾ namreč, nad katero se je tudi Demosten izpodtikal, je nastopila črka Labda (kateri se tudi pri nas v istem pomenu

¹⁾ Plutarh Periklej c. 25.

²⁾ Sulpicij Gal je služil kot vojaški tribun v vojski proti Perzeju (Liv. 44, c. 37), kjer je pred bitko pri Pidni mrknjenje meseca naprej povedal.

³⁾ Plutarh Nikija c. 23. Tukidid VII, 50.

⁴⁾ L. 357. pr. Kr.

⁵⁾ Diogen Laertski (II, 108) in Plutarh (mor. p. 844 D) pripovedujeta, da Demosten ni mogel črke Rho (= r) izgovarjati. — Tudi pri Slovencih se dostikrat sliši, da otroci mesto r črko l izgovarjajo.

rabita); in če se c in enako g ne glasita razločno, se omečita v t in d. Še ono lepotično izgovarjanje črke s ne bo učitelj prenašal, niti trpel, da bi se besede v grlu slišale, niti da bi v ustih odmevale, niti da bi se, kar čistemu govoru najmanj pristojna, prosto bistvo glasa z debelejšim naglasom povdarjalo, kar Grki *καταπεπλασμένον* imenujejo. Tako se imenuje piskanje na piščali, ki zamolkel glas dajejo, kateri le skozi ravno zev prihaja, dočim so luknjice, katere glas krepijo, zaprte.

Gledal boše tudi na to, da se zadnji zlogi ne pogubé, da si govor jednak ostane, da bo vsak vsklik delo prs ne glave, da bo gibanje rok glasu, izpreminjanje obraza ročnemu gibanju prikladno. Celo na to bo treba paziti, da bo obličje govornikovo spodobno, da se ustnice ne zategujejo, da ne bodo usta preveč zevale, da ne bo pogled na kvišku, pa tudi ne proti tlam obrnen in tilnik ne na eno stran nagnen. Kajti čelo se zna na različen način napačno nagrbnčiti. Videl sem mnoge, katerih obrvi so se pri vsakem trudu glasa povzdignile, druge, pri katerih so se skrčile, in zopet druge, pri katerih so se razdvojile, ker se je ena na kvišku vzdignila, druga oko skoraj celó zakrila. Pa važnost teh stvari je, kakor bom kmalu razložil, neizmerna; nič ne more dopasti, kar ni dostojno.

Komedijaš mora tudi učiti, kako je treba pripovedovati, s kako dostojnostjo svetovati, kako se z razburjenostjo jeza vname, katera izprememba glasu se pomilovanju pristojna. To bo pa najbolje učil, ako neke oddelke iz komedij izbere in sicer v to svrho najbolj primerne, t. j. prednašanjem podobne. Ti ne bodo samo za deklamovanje prikladni, ampak bodo posebno zgovornost pospeševali. A to traja, dokler nevzmožnost let večih stvari ne razume; kedar pa bo moral govore čitati in bode njihove vrline vže razumeval, tedaj mu naj vesten in izurjen učitelj pomaga, naj ne samo čitanje ureduje, ampak ga tudi sili izbranih oddelkov na pamet učiti se in one stojé in razločno prednašati, da se izuri ob jednom govorjenju, glas in vzpomin.

Mislím, da tudi onih ne smemo grajati, kateri so se nekaj časa tudi z gimnastiko pečali. Jaz ne mením onih, kateri del svojega življenja s porabo olja in vinopitjem preživé, ki so pri gimnastiki duhi zanemarili, kajti te želim od mojega vzgojenca kolikor mogoče daleč proč; ravno tako se pa tudi tisti zovejo, ki učijo vse telesne kretnje in gibanja, da se ramena ravno držijo, da se roke ne stegujejo nerodno ali kmetiško, da je stanje dostojno, da se pri prestopanju pokaže gibčnost, da glava in oči niso na drugo stran nagnene, kakor truplo. Kajti vsak bode pritrdil, da spada to k predavanju in nihče ne bo deklamovanja od govorništva ločil, gotovo pa se tudi ni treba sramováti tega, kar je potrebno, učiti se, posebno ker je hironomija, t. j., kar ime samó kaže, „pravilo za telesno kretanje“, iz znane junaške dobe nastala in katero so najslavnejši možje v Grkih priporočali; celo Sokrat sam, pa tudi Platon jo je med državne vrline uvrstil¹⁾ in Hrizip v propisih za vzgojo otrok omenil. O Lacedemoncih smo zvedeli, da so celó nek ples²⁾ kot

¹⁾ Platon (zakoni VII. p. 795 D) zahteva, da se dečki pri pouku v teh stvareh urijo.

²⁾ Kvintilijan misli na ples Pyrrhiche, v katerem so se vže petletni dečki pri Sparčanih in drugih Dorcih urili, kateri je veljal kot vadba za boj (Platon Zakoni VII, p. 814 E in Athen. XIV, p. 631, A.)

za boj koristen med svoje telesne vadbe izprejeli. Tudi pri starih Rimljanih ni bilo to nečastno; v dokaz nam je ples, ki se je v imenu duhovnikov¹⁾ in v verskih obredih do današnjega dne ohranil, in v tretji knjigi Ciceronovi²⁾ o Govorniku tiste Krasove besede, s katerimi velevala, „da naj se govornik hrabro in močato drži, česar se pa ne nauči od igralcev na glediškem odru, ampak pri orožnih vajah ali pa v telovadnici“; in pouk v teh stvareh se je dajal brez graje do naše dobe. Jaz vendar želim, da ne traja čez deško dobo in tudi v tej ne dolgo. Jaz nečem, da bi se govornikovo kretanje³⁾ plesu podobno vršilo, ampak da je v onem nekaj tega deškega vežbanja, tako da nas skrivaje ona priučena dostojnost nehoté spremlja.

Poglavje 12.

Ali je možno, da bi se v taistem času mladina v več predmetih poučevala?

Navadno se poprašuje, ali je mogoče, tudi ako je pouk v teh predmetih neizogibno potreben, vse to vendar le v taistem času predavati in se vsega učiti? Nekateri namreč to zanikujejo, češ da se duh zmede in s tolikimi različnimi predmeti utruji, katerim niti duševna niti telesna moč niti čas sam ne zadostuje, in če tudi krepka doba ponajveč to pretrpi, se vendar deška leta ne smejo preobložiti.

Pa oni ne izprevidijo zadosti, kolika moč da je človeškemu duhu prirojena; ta je tako neumorna in hitra in tako na vse strani, da ta izraz rabim, gleda, da se samo z eno stvarjo niti pečati ne more, ampak da svojo silo ne samo tistega dne, ampak v ta istem trenutku na več stvari napenja. Ali ne pazijo citaredi ob enem na spomin, zvenenje glasa in na različne glasovne spremembe, dočim med tem z desnico druge strune prebirajo, z levico druge nategujejo, krčijo, brneti pustijo, še noga ni brezdelna, ter se drži gotove časovno mere; in vse to ob enem? Kaj? Če smo iznenadoma prisiljeni prednašati, ali ne govorimo drugo, naprej premišljujemo drugo, dočim se ravno tako našestje mislij, izbor besedij, sestava, telesno kretanje, izgovarjanje, sprememba obraza in gibanje zahteva? Če pa se tako rekoč pri enem poskusu različne stvari ob enem prikažejo, zakaj ne bi ure na več skrbi razdelili? Posebno ker sprememba sama duh krepča in vedri, nasproti pa je včasih precej težko pri samo enem delu stanovitno ostati. Toraj si od pisanja s čitanjem odpočijemo, mržnja do čitanja samega pa se odpravi s spremembo. Naj še toliko dovršimo, vendar smo nekako krepki za novo delo. Kdo se ne bi otôpil, ako bi ves dan enega učitelja v katerem predmetu koli poslušal? S spremembo se bode oddahnil, kakor pri jedilih, s katerih različnostjo se želodec krepča in

¹⁾ To so bili Salci (= skakači), katere je Numa na čast bogu Martu uvel. Ti so obhajali vsako leto meseca marca veliko procesijo v Rimu, pri kateri so, v levi ščit in v desni kratko sulico imajoči, med piskanjem na piščale plesali okoli žrtvenikov obredne ples (tripudia = v tri cepe se majali) in popevali svete pesni Janu, Jovu in Martu na čast.

²⁾ O govorniku 3, 59.

³⁾ Telesno kretanje med predavanjem je bilo govornikom klasične dobe priljubljeno. Kot glavno načelo je veljalo vselej to, da govornikova gestikulacija ne sme preiti v pantomimsko igranje telesa, kakor pri igralcih na odru, t. j. da govornik ne sme tega, kar govori, tudi z živo plastiko predočevati (Prim. Kvint. XI, 3, 92.).

mu se do mnogovrstnih manj gnjusi. Ali pa mi naj ti drugo metodo učenja povedó. Se li naj celo jezikoslovcu udamo, potem le geometru, med tem pa naj se za to ne brigajmo, česar smo se naučili? Ali naj potem na glasbo preidemo, in prejšnje naj se pogubi? In ni li treba, kedar se z latinsko literaturo pečamo, na grško ozirati se? In naj se li, da enkrat končam, samo s poslednjim pečamo? Zakaj ne svetujemo taisto poljedelcem, da naj ne obdelujejo ob jednem polj, vinogradov, oljkinih in sadonosnih vrtov? da naj ne oskrbujejo skup travnikov, čred, vrtov, ulnjakov in ptic? Zakaj porabimo sami vsaki dan nekaj časa pri sodniji, nekaj v prid prijateljev, nekaj za domače opravke, nekaj v postrežbo telesa in nekaj za kratkočasenje. Eno izmed teh bi nas, če ne bi prenehali, utrudilo. Toliko lažje je opravljati več stvari, nego opravljati jih dolgo.

Tega se celo ni treba bati, da bi dečki trud učenja pretežko prenašali, kajti nobena starost se manj ne utruji. Morda se zna kdo temu čuditi, pa s poskušnjo se bode prepričal. Kajti duh je, dokler še ni odrevenel, precej ukazeljen. To je tudi iz tega razvidno, da otroci v dveh letih, kedar vže znajo besede pravilno tvoriti, skoraj vse govorijo, akoravno jih nihče ne sili; a koliko let se pa stoprav pripeljanim robom latinski jezik ustavlja! Bolje bi sprevidel, ako začneš odraslega v jeziku poučevati, da se oni, ki so se v svoji stroki izvrstno izurili, ne imenujejo brez vzroka παιδομαθης.¹⁾ In dečki prenašajo trud lažje kakor mladenči. Kakor namreč otroških teles niti padanje, ki je tolikrat na tla telebi, niti ono plazenje po rokah in nogah niti kmalu na to neprestano igranje in ves dan trajajoče tekanje posebno ne utruji, ker niso težka in jih lastna teža ne teži, ravno tako se tudi po mojem mnenju njihov duh, ker se manj vkvarja, in se ne peča iz lastnega nagiba z učenjem, ampak se le izolikati da, ne utruji jednako. Vrh tega sledijo vsled druge prednosti teh let, namreč da se lahko učijo, učitelje rekel bi bolj naravno in se ne ozirajo na to, kar so vže dovršili. Tudi še ne znajo presoјati truda. Dalje, kakor me večletna izkušnja uči, trudapolno delo duha manj potare nego premišljevanje.

Pa v nobeni drugi dobi ne bo več časa za te vaje kakor v deški, v kateri ves napredek v poslušanju obstoji. Kedar bo začel pisateljevati, kedar bo sam kaj izdelal in séstavil, tedaj ne bo ali časa imel ali mu se ne bode ljubilo tega učenja pričeti. Ker se tedaj jezikoslovec ne more in ne sme ves dan ž njim pečati, da se učenec ne naveliča, za katere predmete hočemo rajši ostali čas porabiti? Pa jaz ne želim, da bi učenec za te predmete vso dušno moč porabil; njemu ni treba po taktu peti ali petja z glasbo spremljati, tudi naj se ne spušča v geometrične malenkosti; jaz ne vzgajam komedjaša v prednašanju, niti plesalca v telesnem kretanju; in vendar bi, če bi vse to zahteval, čas zadostoval. Kajti doba učenja je dolga in jaz ne govorim o slabo nadarjenih. Napósled zakaj pa se je v teh predmetih, katerih se mora prihodni govornik po mojem mnenju učiti, Platon odlikoval, ki je, nezadovoljen z vedami, katere so mu Atene podati mogle, nezadovoljen z onimi Pitagorejcev, zaradi katerih se je bil v Italijo peljal, tudi duhovnike v Egiptu obiskal in njihove tajnosti vzpoznal?

¹⁾ παιδομαθης je oni, ki se je kot otrok, tedaj vže v prvih letih učil.

Mi rabimo izgovor težavnosti kot brambo lenobe. Mi nismo namreč vneti za delo; mi se ne poganjamo za zgovernost, ker je najčastnejša in lepša umetnost, ampak mi se v njej urimo v kupljivo porabo in grdo dobičkarstvo. Naj le mnogi brez tega pouka na foru govorijo in si denarja pridobijo, pa trgovec z vmazanim blagom je bolj bogat in glasnik si sé svojim glasom več zasluži. Jaz še takega čitatelja ne bi hotel imeti, ki bode računal, kaj mu trud učenja prinaša. Kdor si je pa z neko izborno duhovitostjo prav pojem zgovernosti vstvaril in kdor si bo ono kraljico sveta, kakor znamenit tragiški pesnik ¹⁾ pravi, namreč zgovernost, predočil in njen prid ne v plačilu za zastopanje pred sodiščem, ampak v svojem duhu, v premišljevanju in znanosti iskal, kateri prid ne gine in ni nobenemu slučaju podvržen, se bo lahko prepričal, da bi čas, kateri se potрати pri predstavah v gledališču, na Martovem polju, pri igranju s kocko, naposled pri praznem pogovarjanju, da spanja in dolgotrajnih poedin ne omenim, bolje za geometrijo in glasbo porabil, koliko več bi pa odtodi veselja imel, nego iz onih malo duhovitih zabav. Kajti previdnost je ljudem v dar podelila, da je blage stvari bolj veselijo. Pa to prijetno opazovanje me je predaleč zapeljalo. Toliko tedaj o predmetih, v katerih se ima deček poučevati, preje nego večje stvari razume; sledeča knjiga bo skoraj iz nova pričela se in k retorjevemu poslu prestopila.

¹⁾ Evripid, Hekabe v. 816 πειθώ δὲ τὴν τήραννον ἀνδρώποιν μόνην. Jednako imenuje Pakuvij v Hermijoni govor rekoč: O flexanima atque omnium regina rerum oratio. (Prim. Cic. de or. II, 44: haec virtus omnium est domina et regina virtutum.)

II. Knjiga.

Poglavje 1.

Kedaj se ima deček učitelju zgovornosti izročiti?

Ohranila se je navada, ki se vsaki dan bolj vtrja, da se učiteljem zgovornosti, latinskim vselej, pa včasih tudi grškim, učenci pozneje izročé, kakor zdrava pamet zahteva. Vzrok tega je dvoji: prvič so retorji, posebno naši, zgrešili nalogo svojega poklica, drugič so tudi jezikoslovci se drugega posla poprijeli. Kajti oni zmatrajo za nalogo svojega poklica učiti le prednašanje ter znanost in vzmožnost prednašanja, in to samo z ozirom na posvetovalno in sodnijsko stvarino (ker za drugo¹⁾ se kot njihovega poklica nevredno ne brigajo); ti pa menijo, da niso zadosti vzprejeli, kar je bilo od onih opuščeno (pa zato jim je treba hvalo vedeti), in zabredejo v poosebitve²⁾ in priporočitve, v katerih ima zgovornost največe težave. Vzbog tega je postalo to, kar je bilo najvažnejša naloga ednega pouka, najzadnja drugega; in mladina vže višjemu pouku obvezana poseda v nižjih šolah in se peča z retoriko pri jezikoslovcih. Tako se dozdeva, da se deček, kar je zelo smešno, ne sme preje k učitelju prednašanja poslati, kakor da vže zna prednašati. Jaz hočem vsakemu poklicu potrebno mejo dati. Gramatika, ki se na latinsko preložena litteratura³⁾ zove, naj svoje meje pozna, posebno ker se je iz siromašnega početka, na kar ime kaže, razvila, pri katerem so oni prvi gramatiki obstali; kajti majhna pri izvirku teče ona zadobivši od zgodovinarjev in kritikov močij vže v precej polni strugi, ker obsega mimo pouka pravičnega izgovarjanja, ki je vže v drugem oziru zadosti obširen, tudi znanost skoraj vseh važnejših strok. Retorika pa, katerej je veljava zgovornosti ime dala, naj svojega delokroga ne zmanjšuje in naj se ne veseli, ako jej se nje tičočí posel odvzame; čim od svojega delokroga odstopi, je vže iz posestva skoraj pregnana. Jaz sicer priznavam, da se zamore marsikateri

¹⁾ Učitelji zgovornosti so razločevali tri plemena zgovornosti: γένος συμβουλευτικόν, genus deliberativum, posvetovalno zgovornost, kedar so se o političnih stvareh v senatu ali na foru posvetovali; γένος δικανικόν, iudiciale, sodnijsko zgovornost; γένος επιδεικτικόν, demonstrativum, slavnostne govore. To zadnje pleme ni spadalo v praktično življenje, ampak je obsegalo ono zgovornost, ki se je rabila pri slovesnih shodih, kedar so hoteli govorniki svojo izurjenost pokazati. Zatorej pravi Kvintilijan (III, 4, 13): mihi επιδεικτικόν non tam demonstrationis vim habere quam ostentationis videtur. To so bili tedaj sijajni govori. To zadnje pleme meni Kvintilijan z besedo „drugo“.

²⁾ Prosopopoeia = poosebitev, o katerej Kvintilijan v 6. knjigi (1, 25) obširno govori, sêstaja v tem, da nastopijo odsotne osebe ali pa neživoče stvari same govoreče. Vsled tega postane govor dramatski. Takih poosebitev niso govorniki le v sklepu govora rabili, ampak tudi v drugih delih; Demosten n. pr. jo rabi v začetku prvega olinskega govora, kjer nastopi παρὼν καιρὸς (sedanji položaj) govoreč: („Sedanji položaj, o Atenčani, skoraj glasno pravi, da je vaša sveta dolžnost se za olinske zadeve brigati.“)

³⁾ Litteratura je prav za prav abeceda, potem znači jezikoslovje.

jezikoslovec tako daleč v znanosti izolirati, da lahko tudi pri drugem pouku zadostuje; pa če se bo s tem pečal, bo retorjev posel opravljal, ne svojega.

Nadalje vprašam, kedaj bi vtegnil deček za pouk v cnih stvareh zrel biti, katere retorika uči. Pri tem se pa ne sme na to ozir jemati, koliko da je dotični star, ampak na to, kako daleč da je v učenju vže prišel. Pa da ne bom predolgo govoril: kedaj da ga je treba retorju izročiti, se menda tako-le najbolje določi, kedar bo vzmožen. A baš to je od prejšnega vprašanja odvisno. Če se slovniški posel do priporočilnih govorov podaljša, je retor pozneje potreben. Če pa retor prvih opravkov svojega posla ne odbije, se od njega zahteva takoj skrbnost za povesti in za pohvalne in kaznilne govore. Saj dobro vem, da je starim v povečanje zgovornosti tako pleme vaj služilo, da so vprašanja, občne reke in drugo tvarino, ki ne obsega niti razmer niti oseb, predlagali, v katerih pa se nahajajo resnične in izmišljene preporne točke. Iz tega je razvidno, v kako sramoto da opušča govorniški pouk oni del retorike, katerega je prvotno in dolgo časa samega obsegal. Katera stvar izmed zgoraj omenjenih ne spada kakor k drugim pravim retorjevim opravkom, tako gotovo k sodnijskemu plemenu obrane? Ni-li treba na foru pripovedovati? V tem oziru je posebne važnosti.

Da-li se ne vpletata dostikrat v one besedne borbe pohvala in graja? Ali ne občni reki, katerih pomen je ali zoper napake obrnen, kakoršne je Cicero¹⁾ sestavil, ali v katerih se vprašanja splošno tolmačijo, kakoršne je tudi Kvint Hortenzij na svitlo dal n. pr. „se-li sme z ozirom na slabe dokaze verjeti?“ in „za in zoper priče“; ali se ne godi vse to v sredi jedra pravi? Tako orožje je treba vedno na vsak način kovati, da ga porabiš, kdar je treba. Če bo pa kdo menil, da se to ne tiče govora, ta tudi ne bo verjel, da se kip pričanja, kedar se bodo njegove noge vlivale. Pa nihče mi naj tega mojega hitenja (kakor bojo nekateri menili) ne tolmači zlobno, češ da bi se moral oni, katerega je treba retorju izročiti, takoj jezikoslovcem odvzeti. Pri teh se bodo tudi še potem potrebne ure vzele ter se ne bo treba bati, da bi se deček z dvema učiteljema preobložil. Kajti delo, katero se je pri enem opravljal, ne bo naraslo, ampak se bo razdelilo, in oba učitelja bodeta, vsak v svoji stroki, več koristila. Grki se še ravnaajo po tem, Latinci so to opustili in to mi se zdi opravičeno, ker se nahajajo možje, ki so tak dvoji posel prevzeli.

Poglavje 2.

O obnašanju in dolžnostih učiteljevih.

Ko se je tedaj deček v učenju toliko izuril, da zamore temu, kar sem prvi pouk pri retorju imenoval, v duhu dohajati, ga bode treba učiteljem te stroke izročiti; pri teh pa bo treba pred vsem na njihov značaj ozir jemati. Te točke baš v tem oddelku razkladati nisem zaradi tega počel, ker menim, da ni tudi pri drugih učiteljih treba na to isto stvar posebno gledati, kakor prva knjiga spričuje, ampak ker starost učencev sama te razprave zahteva. Kajti dečki pridejo k tem učiteljem skoraj odrasli in pri njih ostanejo, tudi ko so mladenči postali; torej je potem treba tem bolj za to skrbeti, da učiteljeva

¹⁾ V spisu „Paradoksa“.

poštenost nežna leta krivice čuva in njegova resnoba precej burne od razposajenosti odstraši. Vendar ne zadostuje z največjo vzdržnostjo odlikovati se, ako ne bode vraval tudi obnašanja onih, ki ga obiskujejo.

Tedaj naj kaže pred vsem očetovsko srce do svojih učencev in naj misli, da one zastopa, ki mu svoje otroke izročijo. On sam ne sme napak imeti in jih ne sme trpeti. Njegova strogost naj ne bo črna, prijaznost ne neomenjena, da ne nastane iz one sovraštvo, iz te zaničevanje. On naj po največkrat o poštenosti in kreposti govori; kajti čim večkrat bode opominjal, tem redkeje bode kaznoval. Togoten pa že celó ne sme biti, vendar naj tega, kar bo treba popboljšati, ne zakriva. Naravno naj se obnaša pri poučevanju, naj bo pri delu potrpečljiv, rajši stanoviten kakor čez mero. Vprašajočim naj rad odgovarja, ne vprašajoče naj iz lastnega nagiba izprašuje. V pohvali učenčevega prednašanja naj ne bo skromen, pa tudi ne brez mere, ker prvo trud ostuduje, drugo nemarnost vzbuja. Pri popboljšanju napak naj ne bo trpek, psovati pa celó ne sme; kajti to mnogim veselje do učenja vzame, ker nekateri tako grajajo, kakor bi sovražili. Sam naj vsaki dan nekaj, da celó mnogo stvari pové, da jih poslušalci seboj vzamejo. Naj le ima berilo zadosti vzgledov v posnemo, vendar ona živa, kakor pravijo, beseda bolj popolno vzreja, posebno pa beseda onega učitelja katerega učenci, če so le dobro vzgojeni, ljubijo in spoštujejo. Vsaj se da jedva povedati, koliko rajši one posnemamo, katerim smo naklonjeni.

Nikakor pa se ne sme, kakor se pri zelo mnogih godi, dečkom dopuščati pri hvaljenju samovoljno vstajati in odskakovati; celo dokaz mladenčev, kedar bodo poslušali, mora skromen biti. Tako bo učenec od učiteljevega mnenja zavisen postal in bo menil, da je le to prav povedal, kar oni odobri. Pa ona zelo kvarljiva navada, v časih človekoljubnost imenovana, med seboj vse hvaliti, je kakor nedostojna, teatralna in strogo vrejenim šolam tuja, tako še posebno naj pogubnejša sovražnica uka. Kajti skrbnost in trud se dozdevata nepotrebna, če vsemu, karkoli izustiš, pohvala sledi. Toraj morajo na učiteljev obraz gledati ne samo poslušalci, ampak tudi oni, ki prednaša; kajti tako bodo razločevali hvale in graje vredne stvari; tako si boš pridobil s pismenimi vajami izurjenost, s poslušanjem razsodbo. A dandanes so voljni in pripravljeni pri vsakem sklepnem stavku ne samo vzdigniti se, ampak tudi ven leteti in z nedostojnim odskakovanjem ploskati. Tako eden družega hvalijo in od tega je zavisna osoda prednašanja. Odtodi izhaja ošabnost in nevtemeljeno mnenje o samem sebi, ki jih tako daleč zapelja, da vsled ploskanja sošolcev napihneni celo o učitelju slabo mislijo, ako jih zadosti ne pohvali. Pa tudi učitelji naj si želijo, da jih učenci pazljivo in spodobno poslušajo; kajti učitelj naj se pri prednašanju ne ravna po razsodbi učencev, ampak učenci po učiteljevi. On naj, če je mogoče, celo tudi na to pazi, da izprevidi, kaj in kako vsak odobrava; in ako izvrstno predavanje dopada, naj se ne veseli tako zaradi samega sebe, ampak posebno zaradi onih, ki bodo prav sodili.

Da dečki z mladenči pomešani sedijo, mi se ne dopada. Kajti če tudi more tak mož, kakoršen ima predstojnik uka in obnašanja biti, celó mladenče brzdati, je vendar treba nežno starost od krepke ločiti in ne samo brez obdolžitve, ampak tudi brez sumnje nesramnosti biti. Mislil sem, da je treba to kratko omeniti. Kajti da morata učitelj in šola najgrših napak prosta biti,

menda ni treba ukazovati. Če pa kdo pri izvolitvi učitelja za svojega sina na očitno nesramna dela ozir ne vzame, naj vže tukaj zve, da je tudi ostalo, kar skušam v korist mladine sestaviti, nepotrebno, če se za to stvar ne briga.

Poglavje 3.

Naj-li se takoj najboljši učitelj rabi?

Tudi prepričanje onih se ne sme zamolčati, kateri tudi tedaj, kedar jim se dečki za retorja godni zdijo, menijo, da jih ni treba takoj najboljšemu učitelju izročiti, ampak je nekoliko časa pri slabših obdržé, češ da je srednjost učiteljeva pouku bolj primerna, ker se da laže razumeti in posnemati, in ni preošabna podvzeti težave prvega pouka. V tem oziru se menda ne bo treba dolgo truditi, da dokažem, za koliko je bolje navzeti se najboljšega¹⁾ in kako težavno da je, vkoreninjene napake iztrebiti; ker sledeče učitelje dvojno breme čaka, in sicer je odvada težja in važnejša, kakor pouk. Zaradi tega je baje Timotej²⁾, znani piskač na piščal, navadno dvojno plačilo zahteval od onih, katere je vže drug poučeval, kakor ako so mu se povsem nevedni izročili. V stvari je zмота dvojna: prvič, ker menijo, da oni slabši učitelji v tem času zadostujejo, in ker so v svoji zares veliki potrpežljivosti s temi zadovoljni; pa akoravno je ta malomarnost graje vredna, bi še vendar precej znosna bila, ako bi taki učitelji manj učili ne slabeje; drugič (in ta zмота se tudi češče nahaja) uenijo, da se oni, ki so si večo izurjenost v poučevanju pridobili, k manjšim stvarjem ne ponižujejo, in to se včasih v resnici zgodi, ker jim mrzi pečati se z učenci nižjega razreda, včasih tudi, ker tega nikakor ne umejo. A jaz onega, ki neče biti, k učiteljem ne prištevam, vzmožnost pa ima po mojem mnenju najboljši učitelj največo, ako le hoče; prvič ker je oni, ki v zgovornosti druge prekaša, gotovo one stvari najbolj natančno predelal, s katerimi se zgovornost doseže; drugič, ker je pri pouku metoda merodajna, ki je baš najbolj učenemu najbolj znana; naposled, ker se nihče v višjih stvareh tako ne odlikuje, da bi manjših ne vedel. Ali je mari Fidijs³⁾ Jova sicer izvrstno napravil, nekdo drugi pa bi bil ono, kar je v okras tega dela potrebno, bolje dovršil; ali pa dovršen govornik ne bo znal govoriti in najbolj izkušen zdravnik ne bo v prav lahkih boleznih vedel, kaj je treba storiti?

Kaj pa dalje? ali ni neka zgovornost večja, kakor da bi jo slaba deška moč z umom doseči mogla? Seveda; pa jaz priznavam, da mora zgovoren in razumen učitelj tudi poučevati znati, da se k učencu primerno poniža; ravno tako kakor naglo hodeči maličku, ako ž njim potuje, roko poda in svoj korak

¹⁾ Učence je treba z najboljšimi duševnimi izdelki vzreјati. Vzgoja v elementarnih šolah je veliko važnejša kakor v viših.

²⁾ *Timotej*, rojen Milečan, je umrl l. 357. pr. Kr. Bil je glasovit pesnik ditirambov, ki so se z glasbo prednašali (Cic. de leg. 2, 15, 39).

³⁾ *Fidijs*, Atenčan, učenec Ageladov, bil je največi grški umetnik v kiparstvu (v prvi polovici petega stoletja pr. Kr.) Mimo krasnih kipov boginje Atene je vstvaril po homerjevih verzih (Il. I, 528 — 531) ideal olimpskega Zena v kolosalnem kipu iz zlata in slonove kosti, kjer bog sovražnike premagavši v mirnem veličanstvu caruje. Čez resno veličanstvo v obrazu je bila nepopisljivo lepo razlita miloba in blagohotnost. Grki so le-poto tega kipa tako občudovali, da ga je hotel vsak vsaj enkrat v svojem življenju videti.

zmanjša ter sploh ne hodi tako, da bi ga spremljevalec ne mogel dohajati. Kaj pa? Ali niso navadno predavanja najučenejših mož lože razumljiva in bolj jasna? Saj je prva vrlina zgovornosti jasnost, in čim manj se zamore kdo z duhom izkazati, tem bolj se povzdiguje in šopiri, kakor se ljudje majhne postave na prste postavljajo in ravno slabotneži huje žugajo. Kajti jaz sem prepričan, da puhli, sprijeni, pustobesedni in na kateri koli drugi navadi napačnega posnemanja bolehajoči govorniki ne hirajo zaradi krepkosti ampak slabote, kakor telesa ne otekajo zaradi zdravja, ampak bolezni in utrujeni se dostikrat od ravne poti ločijo, da prenočijo. Tedaj bo učitelj tem bolj temen, čim slabejši je.

Jaz se dobro spominjam, da sem v prvi knjigi pisal, ko sem šolskemu pouku prednost dal pred domačim, da se prvi pouk in nežen napredek bolje vzbujata s posnemanjem součencev, ki je lože; to pa vtegnejo nekateri tako razumeti, kakor da bi se moje sedanje mnenje s prejšnim ne strinjalo. To pa nikakor ni res; saj je vendar to prav vzrok, zakaj da se ima deček najboljšemu učitelju izročiti, ker bodo učenci pri njem tudi bolje poučeni ali to govorili, kar je posneme vredno, ali pa bodo takoj grajani, če so kaj pregrešili; neolikan učitelj pak bo morda napake celo odobral in sé svojo sodbo poslušalce na nje navadil. Torej naj bo tisti v zgovornosti in obnašanju odličen, ki bo po vgladu homerjevega Fojnisa¹⁾ govor in dejanje učil.

Poglavje 4.

O prvih vajah pri učitelju zgovornosti.

Odslej hočem razlagati to, kar za prvo nalogo učiteljev zgovornosti zmatram, odloživši za nekoliko časa ono, kar povsodi prav za prav zgovornost imenujejo. Meni se vidi primerno s takimi stvarmi začeti, ki so nekoliko onim podobne, katerih se je deček pri jezikoslovcih naučil. Ker imamo tri plemena povestij, če ono pred sodnijo preziramo (namreč bajko, ki se nahaja v tragedijah in pesnih sploh, ki ni samo od resnice oddaljena, ampak tudi od njene oblike; izmišljeno pa resnici podobno povest, kakoršna komediji rabi; zgodovinsko povest, v katerej se razlagajo resnične dogodbe); in ker smo jezikoslovcem prepustili pesniške povesti, naj prične retor sé zgodovinsko povestjo, ki je tem bolj krepka, čim resničnejša je. O najboljšem načinu pripovedovanja pa hočem tedaj govoriti, kedar bom o sodnijskem²⁾ govoru razlagal. Med tem pa naj zadostuje na to opozoriti, da naj povest sploh ne bo suhoparna niti pusta (čemu bi pač toliko truda za učenje porabili, če bi zadostovalo stvari preprosto in neolikano izražati), pa tudi ne preobširna in naj se ne zaletava v prisiljene opise, v katere premnogi zabredejo posnemaje pesniško svobodo. Napaka je oboje; a večja je ona, ki izhaja iz duševne siromašnosti kakor ona, ki iz obilnosti. Kajti dovršen opis se ne more pri dečkih niti zahtevati niti pričakovati; pa boljša je obilna nadarjenost, vrl poskus in duh, ki včasih celo več stvari izvrstno razume. Tudi jaz se v teh letih učenčevih ne bi spodtikal nad preobilnostjo. Jaz bi učiteljem samim celo to skrb priporočil, da še nežne narave po dojniško precej mirno vzrejajo in pustijo, da se dečki z nekim, rekel bi mlekom prijetnega pouka sitijo. Med

¹⁾ Fojnis, Amintorjev sin, bil je Ahilejev vzgojitelj in učitelj (Hom. II. IX. 442).

²⁾ Pr. IV, 2.

tem bo sicer truplo precej polno nastalo, ali ga bo dorasla doba stisnila. Odslej je upati na krepkost. Pri otroku se je vendar zanaprej bati mršavosti in bolehnosti, če se takoj le golekosti vidijo. Naj le dečki v teh letih mnogo stvari poskusijo, iznajdejo in se iznajdenih veselé, če tudi niso včasih zadosti dovršene in resne; pa saj se nahaja zoper obilnost sredstvo, a neplodovitost se ne da z nobenim trudom odpraviti. Od nadarjenosti onega dečka ne bom celo ničesar pričakoval, v katerem se živahni duh po trezni pameti vduši. Jaz želim, da se nahaja iz prva prirojen duševen zaklad, ki je obilen in čez navadno mero. Mnogo od-
vzamejo temu leta, mnogo razumnost opili, nekaj se z rabo pogubi, če je le toliko nadarjenosti, da se da kaj iz nje izrezati in kaj vpodobiti; toliko pa je bode, ako ne bomo iz prva pretanke ploske rezali, katero vtegne dleto pri izdelovanju prodreti. Mojim mislim o tej starosti (deški) se bo oni manj čudil, ki bode v Ciceronu¹⁾ čital: „Meni je namreč ljubo, če mladenič plodovitost kaže“.

Zatorej se je pred vsem pri dečkih najbolj treba čuvati pustega učitelja, ravno tako kakor suhe in malo vlažne zemlje pri rastlinah, ki so še nežne. Odtodi postanejo takoj podli in tako rekoč proti tlem gledajoči ljudje, ki nimajo poguma povzdigniti se nad navaden pogovor. Mršavost se prikaže pri njih mesto zdravja in nevzmožnost mesto bistre razsodbe, in dokler menijo, da so zadosti brez napak, zabredejo baš v ono napako, da so brez vrlin. Tedaj se naj niti zrelost sama ne prenegli, kakor se mošt v kadi naj ne okisa takoj; le tako bodo tudi dečki leta prenašali in sé starostjo napredovali.

Tudi ta opomba je zelo važna, da včasih zbog prestrogega vstrahovanja deški duh opeša, oni izgubijo pogum, se užalijo, napósled jih se mržnja polasti in, dokler se vsega bojijo, se tudi ničesar ne upajo, kar je v največo kvar. To tudi poljedelci dobro vedó, kateri menijo, da se ne sme porabiti srp pri nežnem zelenju, češ da se menda to železa boji, in še rane ne more prenašati. Prijazen torej mora učitelj posebno biti, da vže po naravi huda sredstva njegova mila roka zljajša, nekatere stvari naj pohvali, druge naj potrpi, tudi izpremeni naj nekatere navedši vzrok, zakaj da se tako zgodi, ali pa z lastnim dodatkom pojasni. Včasih bo tudi vgajalo, da sam cele sestavke narekuje, katere naj deček tudi posnema in kateri mu se naj med tem prikupijo kakor lastni. Če je pa njegova pisava tako zanič, da se sploh popraviti ne da, bo, kakor me lastna skušnja uči, v korist, dati isto gradivo na novo pisati, brž ko si je v drugič razkladal pripominjajoč, da lahko učenci to še bolje napravijo; kajti z nobeno stvarjo se ne vzbuja bolj veselje do učenja kakor sé zaupanjem. Pa poprava je v razni starosti različna, in močem primerne naj bodo zahteve in poprave. Rekal sem dečkom, kedar so obnašali se nekoliko preveč svobodno in veseli bili: Sedaj še hvalim to pri vas, pa prišel bode čas, ko taistega ne bom več dopuščal; tako so se veselili svoje nadarjenosti, ter se v razsodbi niso varali.

Pa jaz se hočem k pričeti stvari vrniti; povesti je treba, kakor sem rekel, z največjo marljivostjo spisavati. Kajti iz prva, ko se prične govor poučevati, bode dečkom v govorniško izurjenost koristilo, če slišano povest za učiteljem pripovedujejo; baš tako naj se vrši razlaganje; tudi od vzadej in iz srede naj se, seveda primerno, na obe strani predela, pa po učiteljevem navodu, dokler sami

¹⁾ O govorniku II, c. 21.

ne morejo in le misli in besede združevati poskušajo, da bi takoj spomin jačili; kedar se vže v pravilnem in čistem govoru poučujejo, je navadna blebetavost, kedar nepripravljeni govoré, čudne misli in pa želja takoj vstati, dokaz pohajškega bahanja. Tega se zastonj veselè neizkušeni roditelji, v dečkih pa nastane mržnja do dela, nesramnost, nemarnost v izgovarjanji, navada na grde izraze in previsoko mnenje o samem sebi, ki dostikrat tudi velike vspehe vniči. Za dosego izurjenosti bo prišel poseben čas in te točke ne bom zbog nebrižnosti prezrl. Med tem pa zadostuje, ako deček z vso skrbnostjo in največim trudom, kolikor ga more njegova starost prenašati, kaj povoljnega spiše; temu naj se privadi, tako delovanje naj mu postane potreba. Stoprav oni bo mogel doseči ta naš cilj, ali mu se približati, ki se bo naučil preje prav, nego naglo govoriti.

V veliko korist se pridruži povestim njih oprovgavanje in dokazovanje, kar Grki *ἀνασκευή* in *κατασκευή* imenujejo. Pa to se ne godi samo v pravljicah in pesniški tvarini, ampak celo v zgodovinski, n. pr. če bi se preiskavalo, „je-li verjetno, da se je borečemu Valeriju¹⁾ krokar na glavo vsedel, ki je s kljunom in krili vdarjal v lice in v oči sovražnega Galca“; za pričkanje bi vtegnilo biti gradiva dovolj. Tako „o kači, ki je bajé Scipjona porodila, o Romulovi volkulji in Numini Egeriji“. Saj se nahaja v grških povestih svoboda, ki je pesniški podobna. Dostikrat se tudi poprašuje po času, po kraju, kjer se je dejanje dovršilo, včasih tudi po osebi; tako dvomi Livij prav pogostoma, in razni zgodovinarji so različnega mnenja.

Nato bo začel deček polagoma popenjati se po večjih stvareh; on bo slavne može hvalil, ničveljavne pa grajal, kar mu bo v izvanredno korist. Kajti z mnogovrstno in različno tvarino se duh vzgaja, s premišljevanjem pravega in slabega pa se srce blaži; od todi prihaja tudi mnogovrstna znanost in on si vzgleda, ki v vsaki pravdi največ veljajo, vže zdaj nabira, da je v času potrebe porabi. Temu se pridružuje tudi vaja primerjavanja, kateri izmed obeh je boljši ali slabši; premda se to na enak način vrši, vendar tudi tvarino pomnoži in ne razlaga le bistva vrlin in napak, ampak tudi njihovo velikost. O razdelitvi pohvalnih govorov pak in njihovega nasprotja bom ob svojem času²⁾ poročal, ker je to tretji del govornišstva. — Občne razprave, (jaz menim one, katere predočujejo, ne oziraje se na osebe, le napake človeškega značaja, n. pr. pohotnikov, igralcev, porednežev), so jedro³⁾ sodnijskih govorov in so, če v duhu obtoženca pridenemo, zatožbe; da-si se tudi te od one občne veljave dajo porabiti za nekatere posebne slučaje, n. pr. če se kot predmet vzame slep pohotnik, vbog igralec, star po-

¹⁾ Marko Valerij Korv se je prvič bojeval pod poveljstvom Kamila in si je pridobil priimek (krokar), kakor Livij (VII, 26) poroča, leta 349. pr. Kr. v dvoboju z orjaškim Galcem, katerega je baje s pomočjo krokarja premagal. Večina dandanašnjih zgodovinarjev zmatra to povest kot bajko in tudi one o kači, ki je Scipjona porodila, o volkulju, ki je Romula dojila in o modrici Egeriji, s katero je Numa skrivaj občeval.

²⁾ Pr. III, 7.

³⁾ Govorniki so rabili splošne razprave (*loci communes*) v sklepu govora, kjer so si prizadevali sodnikovo naklonjenost pridobiti. Zatorej so hudodelstvo ali pregrešek povečali s tem, da so vse naveli, kar se da sploh zoper ono povedati. Pozneje se je še pri-dejala amplifikacija iz nasprotja, n. pr. če je bila občna razprava zoper samosilstvo, so hvalili svobodo; če je bil izdajalec zatožen, so poveličavali zvestobo do domovine.

rednež. Taki predmeti se dajo včasih tudi porabiti v zagovore. Saj govorimo za razkošnost in za ljubezen, in tudi pohotnik in požrešneš se data včasih tako braniti, da ne zagovarjamo človeka, ampak pregrešek.

Vprašanja (teze) pa in zadače, ki se jemljejo iz stvarnih primerov, n. pr. je-li življenje na kmetih ali v mestu boljše, je-li slava pravnega učenjaka večja ali bojnega junaka, dajejo zelo zanimivo in obilno tvarino za govorniške vaje ki zelo koristijo ali pri posvetovalnem poslu ali tudi pri sodnijskih razpravah; kajti poslednji izmed navedenih stavkov je Cicero v Murenini pravdi jako obširno razpravljal. Oni se pa tudi skoraj vsi tičejo svetovalnih govorov: je-li se treba ženiti, je-li treba poganjati se za državne službe? Kajti če še pridenemo osebe, bo svetovalni govor nastal. — Moji učitelji so imeli navado na prav koristen in nam prijeten način nas urediti v izmišljenih pravih, za kaj je n. pr. Venera pri Lacedemoncih oborožena²⁾; zakaj si predstavljamo Kupida¹⁾ kot krilatnega dečka, s puščicami in bakljo oboroženega, in enakih stvarih, v katerih smo iskali pravi pomen, po katerem se v prepirkah (kontroverzijah) dostikrat poprašuje; taka vaja se sme hriji prištevati.

Kajti vprašanja kakor o pričah, sme-li se njim vselej verjeti in o dokazih, smemo-li se tudi na malovredne zanašati, raztezajo se tako očitno na sodnijske razprave, da so nekateri celo imenitni branitelji taka sestavili, jih se prav natančno na izust naučili in pripravljene imeli, da bi pri vsaki priliki, ako je treba z mesta govoriti, svoje govore kakor z vlogami okrasili. S tem so pa (kajti jaz ne morem svojega mnenja o tej stvari zamolčati) očitno svojo največjo nezmožnost priznali. Kajti kako zamorejo kaj lastnega iznajti v pravih, katerih podoba se vedno v novo izpremeninja, kako nasprotnikovim trditvam odgovarjati, prepiru naglo na pot stopiti in priče vprašati oni, ki celo v takih stvarih, ki se kot občne v mnogih pravih nahajajo, niso v stanju, čisto navadnih mislij z drugimi besedami izraziti kot onimi, katere so popreje dobro premisliti? Ali jim li to, da to isto tvarino pri mnogih sodiščih pravijo, ne mrzi kakor mrzla in pogreta jed, ali se ne sramujejo, če spomin poslušalcev to nesrečno orodje spazi, ki se kakor pri vbogih pa častilakomnih ljudeh po mnogi različni rabi otopi? Jedva bi se vtegnil tak občen izrek najti, ki bi mogel drugače v dotiki biti s pravdo kakor po neki posebni zvezi z vprašanjem samim, sicer bi se pokazalo, da ni vpleten ampak samovoljno priklopljen; saj drugim stvarim ni podoben in se večkrat prav nerodno porabi, ne ker se potrebuje, ampak ker je pripravljen, kakor nekateri govorniki zaradi sentene mnogobesednih izrek iščejo, pa bi morala sentenca iz dotičnih predmetov se naroditi. Le tedaj so sentence lepe in koristne, ako iz predmetov izhajajo; sicer je pa šo tako lep izraz, če se napenja za zmago, celô odveč, a včasih je tudi na kvar. Pa te opazke naj zadostujejo.

¹⁾ To se ozira na hrabrost Šparčank, ki so enkrat, ko možev ni bilo doma, napad Mesencev na Šparto odbile.

²⁾ Kupido ali Amor, grški Eros, bog ljubezni, vpodablja se kot lep deček s zlatimi perutmi, oborožen z lokom in tulom, ki je napolnjen s puščicami. S temi ranja vse, kar živi. Modrijani kakor Platon so mu pripisovali tudi neko čudovito moč, s katero ljudi k dobremu vzgaja in k sreči napeljuje.

Pohvala in graja zakonov zahtevata vže večih in skoraj največim nalogam zadostujočih zmožnostij. Se-li bo ta vaja bolj s posvetovalnimi ali sodnijskimi govori vjemala, zavisno je od navade in prava države. Pri Grkih namreč je bil nasvetovalce zakona pred sodnika poklican,¹⁾ Rimljani pa po navadi pred zbranim ljudstvom za ali proti govoré. A v obeh slučajih se da o tem le malo in vže gotovo povedati. Kajti pravo je trojno, sveto (ali cerkveno), javno in zasebno. Pa ta razdelitev se tiče bolj pohvale, ako kdo kakemu zakonu važnost pripisuje in povdarja, da je zakon, da je javen, da je dan z ozirom na češčenje bogov. Preporne točke pa se nahajajo navadno v vseh zakonih. Dvomit se da ali o pravu zakonovega nasvetovalca, kakor pri P. Klodiji²⁾, katerega so obdolžili, da ni bil zakonito tribun postal; ali o zakonitosti nasveta, kjer se dajo mnogovrstne stvari navesti, bodi-si, da ni bil ob treh sejmovnih dneh objavljen, bodi-si da sploh ne ob vgodnem času, bodi-si, da je bil proti vgovoru tribunov, ali proti avspicijam stavljen, ali v drugem oziru protizakonit, bodi-si, da se ne strinja z obstoječimi zakoni. Pa to se ne tiče onih prvih vaj, katere se ne pečajo z osebami, časi in pravdami. Druge stvari se skoraj jednako razpravljajo, bodi-si, da je preporna točka resnična ali izmišljena. Kajti napaka tiči ali v besedah ali v vsebini. Pri besedah se poprašuje, so-li izrazi natančni, je-li v njih kaj dvoumnega. V stvareh, li se strinja zakon sam seboj, ozira li se naj na preteklost, je-li naperjen proti posameznim ljudem. Pa v obče najbolj zanima vprašanje, je-li se z pravnostjo strinja, je-li koristen. Jaz dobro vem, da so mnogi več oddelkov napravili; pa jaz vzdružujem pravo, pobožno, sveto in drugo tem enako v besedi pravstven (*honestus*). Pojem pravičnega pa se ne da preprosto označiti. Ali se stvar sama preiskuje, je-li kazni ali hvalevredna; ali pa o načinu hvale ali kazni, ker se da preobilna ali premajhna mera grajati. Tudi korist zakona se da včasih po naravi stvari določiti, včasih po časovnih razmerah. Pri nekaterih rečeh se dvomi, bi-li se dalo na nje ozir vzeti. Pa tudi to je treba vedeti, da se zakoni včasih celi, včasih deloma grajajo, ker nam se podaje vzgled za oboje v slavnih govorih. Dobro znano mi je pa tudi, da naredbe in ukazi o časnih službah in povelstvih za nekoliko časa kot zakoni veljajo, kakoršen je bil Manilijev³⁾ nasvet, o katerem še imamo Ciceronov govor. A o teh se ne da tukaj nič zapovedovati, kajti oni izhajajo iz posebnostij dotičnih okolščin, ne iz skupne lastnosti.

Na tak način nekako so si stari spretnost govora pridobili; vendar so metodo dokazovanja od dialektikov vzprejeli. Kajti izmišljene, po sodnijskih in

¹⁾ Vsako leto se je v prvi seji ljudskemu zboru predložilo vprašanje, bo li treba kateri zakon spremeniti ali odpraviti in drugega dati. Predlogi novih zakonov so bili objavljeni. Ljudstvo je izvolilo branitelje (*συνήγοροι*) starih zakonov in v tretji redni seji v letu zakonodajalce (*νομοθέται*) iz porotnikov, med katerimi se je pravda začela. Star zakon so branili sinagori, novega pa nasvetnik njegov.

²⁾ P. Klodij Pulher, patricijskega stanu, postal je l. 59. pr. Kr. ljudski tribun, ko ga je bil nek plebejec posnil.

³⁾ C. Manilij, ljudski tribun l. 66. pr. Kr. spravil je zakon za oproščence v veljavo. Vsled tega pa ljudstvu ni bil po volji in se je Pompeju in njegovi stranki približal. Kmalu potem je pripravil z novim zakonom Pompeju neomejeno poveljstvo zoper Mitridata. Zaradi tega je bil koncem službenega leta zatožen, a od Cicerona izvrstno branjen v govoru de imperio Cn. Pompeii.

javnih govorih posnete sestavke prednašati so pri Grkih, kakor je dognano, še le v dobi Demetrija Falereja¹⁾ pričeli. Ali je on sam takošne vaje iznašel, mi ni natančno znano, kar sem v eni drugi knjigi priznal; pa saj tudi tisti, ki to najbolj odločno trdijo, se ne sklicujejo na zanesljivega pisatelja. Latinski učitelji zgovornosti pa so, kakor Cicero²⁾ poroča, v zadnjih letih L. Krasa nastopili; med njimi je bil najodličnejši Plocij.³⁾

Poglavje 5.

O čitanji govornikov in zgodovinarjev pri govorniškem pouku.

O načinu prednašanja hočem malo pozneje govoriti. Med tem pa mi se vidi potrebno, ker prvi pouk v zgovornosti razpravljam, tudi na to opozoriti, koliko bo učitelj zgovornosti napredku učencev pripomogel, ako baš tako, kakor jezikoslovec razpravo pesnikov izvršuje, tudi sam s čitanjem zgodovine in še bolj s čitanjem govorov od njega vzprejete dečke vzgaja; pa to sem pri malokaterih zapazil, katerih starost je to zahtevala ali katerih roditelji so to za koristno imeli. Sicer so pa mene, če prav sem vže tedaj najboljšo metodo vzpoznal, dve stvari ovirale, prvič ker je dolgoletna navada drug poučni način vstvarila bila, in drugič ker so mojemu vzgledu le odrasli mladenči sledili, ki za tak trud niso več marali. In vendar se ne bi sramoval, ako bi če prav pozno kaj novega iznašel, za prihodnost kot vodilo postaviti. Kolikor je meni znano, se godi to dandanes pri Grkih, pa večidel po pomočnih učiteljih, češ da čas ne bi zadostoval, ako bi retorji sami posameznim naprej čitati hoteli. In naprej-čitanje, katero v to služi, da dečki gladko in razločno čitajo, in pri katerem se tudi manj rabljene besede tolmačijo, se pač prav slabo strinja z retorjevim poklicom. A vrline dokazati ali, če se kedaj tako pripeti, tudi napake, to je prava naloga poklica onega, ki se izdaje za učitelja zgovornosti; to pa tem bolj, ker ne zahtevam, da bi učitelji celó vsem svojim učencem čitati pomagali. Kajti meni se ne vidi samo lože ampak tudi mnogo koristneje, kedar na povelje vsi molčijo, enega (najbolje je različne v to svrho poklicati) za čitanje določiti, da se takoj tudi prednašanju privadijo; če je potem povod in namen govora razjasnjen (ker tako govor lože razumejo), se ne sme nič prezreti, kar bo treba pripomniti o iznajdbi⁴⁾ ali izraževanju: način, kako naj se v predgovoru sodnik pridobi, jasnost pripovedovanja, ličnost, verjetnost, skrite naklepe in zvitosti, ki se tu pa tam najdejo (saj umetnost sama v tem sestaja, da jo more le veščak razumeti). Potem bo treba govoriti o bistrourni razdelitvi, o

¹⁾ Demetrij Falerejski, r. 345. pr. Kr., bil je učenec modrijana Teofrasta in komika Menandra. Umril je 283. pr. Kr., kakor pravijo, od kače vgriznen. Demetrij je bil izvrsten in nadarjen državnik, posebno pa je čislal znanosti in se je kot učenjak in vrl govornik odlikoval. Cicero (or. 27, Brut. 9, 82, de orat. 2, 23) in Kvintilijan (X, 1, 89) ga zelo hvalita.

²⁾ De orat. III, 24.

³⁾ Lucij Plocij Gal odprl je za časa, ko je bil Cicero mladenič, prvo govorniško šolo v Rimu.

⁴⁾ V vsakem govoru se nahaja pet važnih točkov: 1. inventio, najdenje in nabiranje tvarine; 2. partitio in dispositio, razdelitev in razporedba gradiva; 3. elocutio, prava pisa-va, izrazi; 4. memoria, pamčenje, učenje na izust, in 5. pronuntiatio sive actio, pred-davanje (inst. or. III, c. 3.).

natančnem in večkratnem dokazovanji, o moči, s katero govornik navdušuje, o prijaznosti, s katero se prikuplja, o neotesanosti psov, o lepoti dovtipov, naposled, kako naj z dušnimi pretresi gospodari, v srea sega in sodnika s svojimi besedami pregovarja. Pri načinu izraževanja naj pové, stoji-li beseda v posebnem pomenu, v okras govora, ali poznamenuje vzvišenost; kje naj se povečanje hvali in katera vrlina je temu nasprotna, kaj je vrlo preneseno, kje je besedna figura, kje se nahaja gladka, prikladna pa tudi jedrnata besedna sestava.

Koristi pa tudi včasih pokvarjene in napačne govore, katere vendar premnogi vzbog skaženega okusa občudujejo, javno čitati ter pokazati, koliko nepristojnega, temnega, nabuhlega, bornega, nesramnega in mehkužnega se v njih nahaja; ki se ne hvalijo samó od premnogih, ampak oni se hvalijo, kar je še grše, baš zaradi tega, ker so pokvarjeni. Češ, da se v pravem in naravnem govoru nič duhovitega ne najde, to pa, kar je nekoliko zavito, občudujemo kot izbornó; nič drugače kakor zveržena in na kakoršen način koli čudna telesa pri nekaterih več veljajo nego ona, ki imajo vse vrline zdrave človeške postave. In oni, katere zvuhanji blesek omami, menijo celó, da je več lepote na tistih, ki si brado pulijo, kožo gladijo, skodrane lase z iglo krasijo in se zbog prilepljene barve bliščijo, nego je nepopačena prirodnost podeli; vsled tega bi se vtegnilo komu zdeti, da prihaja telesna lepota iz pokvarjenih šeg.

Pa ne le to bo moral učitelj sam učiti ampak tudi pogostokrat izpraševati in razsodbo učencev skušati. Na tak način bodo poslušalci pazljivi in govorjene besede ne bodo mimo brezbržnih ušes letele; ob jednom bodo zaželen cilj dosegli, da sami tvarino najdejo in razumejo. Kajti kaj družega nameravamo, kedar je poučujemo, nego da ne bi vedno učitelja potrebovali?

Jaz si upam trditi, da bo taka delavnost zgovornosti učencev več koristila nego raznovrstne knjige, ki gotovo mnogo pomagajo; pa kdo bi je mogel, ker so preobširno spisane, skozi vse vrste skoraj vsaki dan naraščajočih prikaznij predelati? Tako bode n. pr. o vojaštvu, da-si nekatera občna načela veljajo, vendar bolje koristilo vedeti, katero taktiko je kak vojskovodja modro porabil, v kakem položaji, kedaj, kje ali ne? Kajti v vsakem delokrogu skoraj nauki manj veljajo, nego izkušnje. Ali naj učitelj le deklamuje, da ga poslušalci posnemajo? Ali ne bo več koristilo Cicerona ali Demostena čitati? Če napravi učenec pri prednašanji kako napako, jo bo učitelj očitno popravil; pa ne samo bolj vspešno ampak celó bolj prijetno je govor sam presojati. Kajti vsak rajši tuje napake graja, nego svoje. Lahko bi še več takih stvari navel, pa korist povedanega je vsakemu očitna in jaz le želim, da bi se tako brez mržnje storilo, kakor bo gotovo dopalo.

Ako bo pa mogoče to vpeljati, bo preostalo še vprašanje, katere pisatelje naj učenci iz prva čitajo. Nekateri so namreč priporočali malehne, ker so lože razumljivi; drugi prav živahne pisatelje, ker so za vzrejo mladega duha bolj primerni. Jaz pa želim, da se takoj in vselej najboljši čitajo in sicer med njimi tisti, ki so najložji in najbolj razumljivi, tako naj se n. pr. z dečki čita rajši Livij nego Salustij¹⁾, sicer je ta veči zgodovinopisec, pa njegova pi-

¹⁾ Kvintilijan primerja (X, 1, 101) Salustija s Tukididom ter hvali njegovo olikanost. Salustij se odlikuje kot zgodovinar po psiholoških opazkah in gladko tekočem jeziku.

sava je le precej izurjenim učencem razumljiva. Cicero je po mojem mnenju začetnikom tudi prijeten in tudi zadosti jasen, čitajočim ni le v korist, ampak je tudi zanima; za njim naj se (po Livijevim propisu) zaporedoma oni čitajo, ki so Ciceronu po pisavi najbolj podobni.

Pa dvema napakama bi se naj učenci najbolj ogibali; prvič, da ne bi kdo starodavnosti preveč občuduje pri čitanji Grakov, Katona¹⁾ in drugih enakih pisateljev odrevenel; s tem postanejo sirovi in suhoparni; kajti oni še ne bodo moči njihovih govorov razumeli in zadovoljni s pisavo, ki je bila tedaj brezdvomno najboljša, ki je pa naši dobi preoddaljena, si bodo domišljevali, kar je naj bolj nakvar, da so onim vrlim možem podobni. Drugič, katera napaka je tej nasprotna, naj se ne udajo napačnemu veselju, omamljeni od cvetlic dandanašnjega lepoticenja, da bi jim se ona presladka pisava priljubila, ki deškemu duhu tem bolje vgaja, čim bližja mu je. Kedar bo pa razsodba vtrjena in neomahljiva, bi jaz svetoval tudi starodavne pisatelje čitati; če se iz njih pridobi izvrstna in možka moč duha, potem še le se bode dandanašnja olika tem lepše pokazala, ko bode zamazani plašč one neolikane dobe odvzet. Tudi novi pisatelji naj se čitajo, v katerih se tudi mnoge vrline nahajajo. Saj narava nas ni obsodila na duševno odrevenenje; spremenili smo pisavo in dovolili smo si sprememb čez mero. Tedaj nas niso prekašali stari tako z duhovitostjo kakor posebno z načeli.²⁾ Torej bo pisateljev na izbor; a treba bode na to gledati, da posamezne napake celote ne ogrdijo. Da so se pa nahajali pisatelji in se še nahajajo, katere je treba povsem posnemati, zakaj ne bi tega rad priznal, da celó trdil? A naštetih jih ni naloga kogar koli. Varneje je s starimi pisatelji pečati se, tudi če se kaka pomota pripeti; zatoorej sem čitanje novih odložil, da se njihovi posnemalci v razsodbi ne prenačljijo.

Poglavje 6.

O načrtu in popravljanju pismenih nalog.

Tudi z ozirom na to stvar so bila načela učiteljev različna; nekateri so, nezadovoljni s tem, da so učencem v razpravljanje predloženo tvarino z načrtom vredili, jo še bolj obširno pojasnili, in ne samo dokaze, ampak tudi duševna razpoloženja vpletali. Drugi so, ko so bili osnovni načrt razložili, po končanem prednašanji o napakah in pomanjkljivosti vsakega govorili; nekatere točke so tako natančno predelali, kakor da bi sami hoteli k prednašanju vzdigniti se. Koristni sta obe metodi, in zaradi tega ju ne bom ločil. Ako bo pa neizogibno potreba le eno izmed obeh porabiti, bode v večo korist takoj pravo pot pokazati nego učence po storjeni zmoti nazaj klicati. Prvič ker popravljanje le

¹⁾ M. Porcij Kato stareji, rojen l. 234. pr. Kr., umrl l. 149. pr. Kr., v 84. letu svoje starosti, bil je mož strogega značaja, držeč se starih šeg in navad; novotarijam se je vpiral z besedo in dejanjem pa brez vspaha. On je bil izvrsten oče, državnik, pa tudi nevtrudljiv pisatelj. Pri Rimljanih je najbolj slovelo njegovo delo „origines“, v katerem je bil popisal razvitek rimske države od njenega početka. Ohranilo se je še tudi njegovo delo „de re rustica“ = o poljedelstvu.

²⁾ „Tedaj nas niso prekašali stari tako z duhom kakor posebno z načeli“ — to so zlate besede, ki tudi posebno za našo dobo veljajo, v katerej sicer olikanost enostransko napreduje, a blaženje srca in krepljenje volje za dobro in pravično se zanemarja.

slišijo, načrt pa pri primišljevanju in pisanju porabijo; drugič ker rajši navodila poslušajo nego grajo. Precej občutljivi dečki, kakoršni se posebno v naši dobi nahajajo, se tudi nad opominom jezijo in mu se na tihem vpirajo. Vendar je treba napake očitno grajati. Saj se ima ozir jemati na ostale, ki bodo to pravilno zmatrali, česar učitelj ni popravil. Toda oba navoda naj se družita in tako rabita, kakor bodo stvari same zahtevale. Začetnikom se ima tedaj tvarina, rekel bi, vže osnovana in vzmožnosti vsakega primerna dati; kedar se pa vidi, da so dosti sestavkov po navodilu spisali, jim se naj malo vodilnih točkov pové, po katerih bodo vže z lastnimi močmi brez pomoči nalogo dovršili. Včasih bo umestno je samim sebi prepustiti, da jih slaba navada, vedno le po tujem delu ravnati se, ne zapelje tako daleč, da ne bi znali samostalno ničesar podvzeti, ničesar preiskati. Če so se natančnosti pri spisovanju nalog naučili, je učiteljev trud končan; če pa še katero napako napravijo, jo bode treba le na vodnika zavriniti. Nekaj enakega vidimo ptice delati, ki nežnim in slabovečnim mladičem hrano v kljunu donašajo in podajajo; kedar jim se pa vidijo godni, je stari uče gnjezdo zapuščati in okoli stanovanja frfotati, sami naprej letáje. Potem, kedar je moč izkušena, je prepusté prostemu zraku in lastnemu zaupanju.

Poglavje 7.

O učenju na izust.

Ona navada se ima po mojem mnenju vsakako odpraviti, da se dečki v teh letih, o katerih govorim, vsega, kar spišejo, na izust učijo in po šegi v gotov dan prednašajo. To namreč ponajveč očetje zahtevajo misleči, da se njihovi dečki še le tedaj učijo, če prav pogostokrat prednašajo, dočim napredek vzlasti v marljivosti sestaja. Kakor zares želim, da dečki naloge spisujejo in se s tem delom prav mnogo pečajo, bi vendar mnogo rajši svetoval, da bi se na izust učili oddelkov nabranih iz govoroy ali povestij ali iz knjig kake druge stroke, ki so tega truda vredni. Kajti spomin se bo bolj uril, če se tujih mislij navzame nego lastnih; in oni, ki so se v težji vrsti tega dela izurili, bodo brez težave lastne sestavke vže precej zaupno si vpametili, se najboljšemu privadili in vedno v glavi imeli izgled v posnemo; in vže na to nič več misleči bodo ono lepoto govora izraževali, katero so si prav globoko v dušo vtisnili. Obilovali bodo pa z najboljšimi izrazi, besedostavjem in podobami (figurami), ki niso iskane, ampak se ponujajo kakor iz zaloge. Temu se pridružuje navajanje izvrstnih izrekov, ki so tudi v govoru prijetni in pred sodnijo koristijo. Kajti to, kar ni zaradi tekoče pravde sestavljeno, ima več veljave in prinese dostikrat več pohvale, kakor če bi bil naš duševen izdelek. Včasih vendar jim se naj dovoli lastne sestavke prednašati, da sad svojega truda tudi iz one zeló zaželene pohvale večih dobijo. Pa to se bo moralo tudi tedaj zgoditi, kedar so kaj izvrstnega spisali, da se s tem kakor s plačilom za svoj trud obdarujejo in veselé, da so si prednašanje zaslužili.

Poglavje 8.

Se li naj vsak z ozirom na svojo nadarjenost poučuje?

Navadno in po pravici štejemo učitelju to v vrlost, da pri dečkih v poučevanje vzprejetih razločke nadarjenosti natančno izpoznava in vé, za katero

stroko je vsaki po prirodnosti najbolj sposoben. Kajti v tem se kaže neka čudna različenost in duše so skoraj tako različno vstvarjene, kakor telesa. To se da tudi pri govornikih samih zapaziti, ki se v plemenu govora tako razlikujejo, da ni nobeden drugemu podoben, če prav so se po izgledu onih ravnali, katere so odobraval. Zatorej se je premnogim učiteljem koristno zdelo, vsakega tako vzgajati, da so prirojene vrline s poukom gojili in posebno za to vzrejali, kamor so najbolj težili. Kakor bi kak izvrsten boritelj v telovadnico z dečki napolnjeno prišel ter bi njihovo telo in dušo na vsak način skušal in določil, za kako borbo se ima vsakteri pripravljati; tako se bode učitelj zgovornosti, ko je natančno opazoval, čegavi nadarjenosti najbolj ugaja jeder in oglajen zlog. ali strastna, resna, sladka, neotesana, lična in dovtipna pisava, posameznim nauk tako priredil, da vsak učenec v tem napreduje, v čemur se odlikuje, češ, da se prirodnost po skrbnosti pospešena bolj okrepi, oni pa, ki se v nasproten tir privede, ne more v tem, za kar je manj sposoben, nič opraviti, in slabi to, za kar je očitvidno rojen, s tem, da je zanemarljiva.

To mi se vidi deloma resnično. (Saj smem držé se pameti, moje mnenje svobodno izraziti celó nasproti vkoreninjenim predsodkom.) Kajti posebnosti nadarjenostij prevdajati je vsakako potrebno. Da se z ozirom na to poučna tvarina izbere, tudi nihče ne bode odsvetoval. Ker eden bo bolj sposoben za zgodovino, drugi za pesništvo, tretji za pravoslovje, nekatere bo treba menda na kmete poslati. Učitelj zgovornosti bo to tako razločeval, kakor bo učitelj telovadbe enega izučil za tekalca, drugega za boritelja s pestmi ali metavca ali kaj drugega, kar vse k veličastnim borbam prištevamo. Pa oni, ki se bode za delovanje na foru odločil, se ne sme samo z nekaterimi, ampak z vsemi predmeti pečati, ki v ono stroko spadajo, tudi če se bodo nekateri učencu precej težki zdeli. Kajti pouk bi bil celó odveč, ako bi prirodnost zadostovala. Če nam pa v roke pride deček skažene in ohole nadarjenosti, kar se dostikrat pripeti, ga bomo li pustili v tem tiru naprej korakati? Ali ne bomo suhoparen in trezen duh vzrejali in mu tako rekoč novo obleko dali? Kajti če je potrebno kaj odvzeti, zakaj ne bi bilo dovoljeno kaj pridejati? Pa jaz ne nasprotujem prirodnosti. Saj se po mojem mnenju prirojena vrлина ne sme zanemarljati, ampak pospeševati, in, kar manjka, dodati. Ali ni bil znani vrli učitelj Izokrat istega mnenja, o katerem ne samo knjige ampak posebno učenci spričujejo, da je izvrstno govoril in učil, ko je o Eforu in Teopompu¹⁾ tako sodil, da so prvemu uzde, drugemu ostroge potrebne; tedaj je menil, da se ima v onem precej počasnežu s poukom kesnoba odstraniti, v tem prenaagleniku razburjenost, ker se dajo prirodnosti obeh menda zmešati. Slabo nadarjenim naj se tako pomaga, da se samo v tem poučujejo, kar njihovi prirodnosti ugaja. Tako namreč bode to, kar edino morejo, bolje izgotovili. Ako nas pa doleti deček prebrisane glave, pri katerem nam se bode up v prihodnjega govornika vzbudil, bode treba pri pouku vso najboljšo tvarino porabiti. Naj mu le nekateri

¹⁾ Efor in Teopomp bila sta učenca Isokratova. Efor je bil rojen l. 405. pr. Kr. v ajolski Kimi in se pečal sé zgodovino. Sestavil je občno zgodovino v 30tih knjigah, katera se je pa pogubila. Teopomp je bil rojen l. 380. pr. Kr. na otoku Hiju. Kot deček je prišel v Efes in pozneje v Atene, kjer se je posebno govorništva poprijel. Spisal je dve zgodovinski deli; *Ἑλληνικά* v 12tih in *Φιλίππικά* v 50tih knjigah.

predmeti posebno ugajajo, kar se samo ob sebi razume, se vendar drugim predmetom ne bo vstavljal, in bode v njih baš toliko opravil, kakor v onih, v katerih se odlikuje; tako tudi (da pri tistem primeru ostanem) učitelj telovadbe, ako hoče pankratjasta¹⁾ izuriti, ne bode mladenčca učil samo s pestmi in nogami biti ali le nekaterih zvijač in postav in sicer gotovih, ampak učil ga bode vsega, kar se tiče borenja. Nekateri ne bodo mogli mnogokaterih izmed teh vaj napraviti; tedaj naj se posebno v onih urijo, katere bodo mogli. V obče se je treba dveh napak ogibati: prvič, da ne poskusiš, česar napraviti ne moreš, drugič, da nobeden od onega, kar dobro zna, ne preide k drugemu, za kar je manj sposoben. Pa ako bi bil učenec tak kakor znani Nikostrat²⁾, katerega sem v svoji mladosti kot starčka videl, ga bode učitelj v vseh strokah jednako izuril, in ga takega napravil, kakoršen je bil ta, ki je bil, nepremagljiv v borenju in bitju s pestmi, v taisti dan v obeh borbah venčan. Pa koliko bolj bode moral učitelj na to gledati pri prihodnjem govorniku? Saj ne zadostuje le jedro ali lično ali neotesano govoriti, baš tako, kakor učitelju petja ne, odlikovati se le z visokimi ali srednjimi ali nizkimi glasovi ali celó le z oddelki od teh. Kajti kakor donenje strun, tako je tudi govor le tedaj dovršen, ako se vse strune od najnižje do najvišje pri brunkanju vjemajo.

Poglavje 9.

O dolžnosti učencev.

Dolžnosti učiteljske precej obširno razloživši opozarjam mimogredé učence le na eno, da naj svoje učitelje baš tako ljubijo kakor znanosti same, in je za duševne očete zmatrajo. Taka spoštljiva ljubezen zeló pospešuje napredek v učenju; kajti na tak način bodo radi poslušali, učiteljevim besedam verjeli in želeli njemu po duhu podobni postati; naposled bodo veseli in čili v šolo hodili, graja jih ne bo razburila, pohvale se bodo veselili in se z marljivostjo prikupili. Kajti kakor je dolžnost onih poučevati, tako se ima učenec ukaželnega izkazati; drugače nobeden izmed obeh ne zadostuje. In kakor je plojenje človeka od dveh roditeljev odvisno, in žitno seme zastonj razseješ, ako ga ne bi sprejela in gojila razrahljana brazda, tako bo tudi zgovornost rasla sè zjedinenimi močmi učitelja in učenca.

Poglavje 10.

Korist in metoda prednašanja.

Če se je deček v teli prvih vajah, ki same ob sebi niso malenkostne, ampak rekel bi udi in deli važnejih nalog, dobro vzgojil in izuril, bliža se yže skoraj čaš posvetovalno in sodnijsko stvarino pričeti; pa preje nego pričnem to razpravljati, zdi se mi potrebno nekaj o umetnosti prednašanja (deklamo-

¹⁾ Pankratjast je borec, ki se zna s pestmi biti in metati. Ti dve vaji ste bili važni za atlete, iz deške telovadbe ste bili izključeni.

²⁾ Pavzanij pripoveduje v svojem popisu grških dežel (VI, C. 3, 5), da so postavili Grki izvrstnemu boreu in pankratjastu Nikostratu, sinu Ksenoklejdovemu, kip v Olimpiji, ker je v taisti dan dve zmagi dobil.

vanja) sami povedati, ki je sicer izmed vseh umetnostij nazadnje bila iznajdena, ki je pa vendar zelo koristna. Kajti ona obsega skoraj vse tiste stvari, katere sem obravnaval, in nam kaže teoretske govore, ki so dejanstvenim zelo podobni. Zaradi tega je bila tako zelo slavljenjena, da se je premnogim zdelo, da celó sama zadostuje v izurjenje v zgovornosti. Saj se ne da nobena vrlina vsaj neprestanega govora najti, ki ne bi bila v zvezi s to govorniško vajo. Pa ta stvar je vzbog nemarnosti učiteljev tako propala, da ste bili med najvažnejšimi vzroki propada zgovornosti prevelika prostost in nevednost deklamatorjev. A to, kar je po prirodnosti dobro, se da tudi dobro porabiti. Torej naj bo tudi tvarina sama, ki se v to svrhu izmisli, dejanstvenosti prav podobna in šolsko predavanje naj posnema kolikor je najbolj mogoče, one javne govore, v vajo katerih je bilo iznajdeno, kajti čarovnike, kugo, proroške odgovore, mačehe grozovitejše nego one v tragedijah in še več druge basniške tvarine bomo zastonj iskali pri sodnijskih obljubah¹⁾ in ugovorih. Kaj torej? Naj li nikdar ne dopustimo mladenčem teh neverjetnih in, da pravo zadenem, pesniških tvarin obravnavati, da se razvijajo, tvarine veselé in se tako rekoč nasitijo? Najbolje bo; pa taki predmeti naj bodo vsaj velikanski, visokoletéči, ne pa bedarije in za natančnega opazovalca smešni; če vže to mora biti, naj se deklamavec enkrat nasiti, med tem pa naj tudi ve, da — kakor se n. pr. štirinogate živali, če so se zelene klaje preobjele, s puščanjem krvi ozdravijo, in tako k oni hrani vrnejo, ki je za ohranitev močij primerna — da se mora tako tudi njemu nabuhlost zmanjšati in ves sprijen sok odpraviti, ako hoče zdrav in čvrst biti.

Inače se bo ona prazna nabuhlost pri prvem poskusu katerega koli pravega dela spazila. Oni pa, ki menijo, da vse deklamatorsko opravilo nima nobene zveze s sodnijskimi razpravami, gotovo še namena takih vaj ne previdijo. Kajti če za delovanje pred sodnijo ne pripravlja, je najbolj podobno ali vspehoželjnosti na odru ali divjemu kričanju na trgu. Kaj namreč pomaga sodnika pridobiti, katerega v šolskem prednašanju ni; pripovedovati, kar vsi kot izmišljeno poznajo; stvar dokazovati, o kateri ne bo nihče sodil? In tudi to je nepotrebno; a se razburiti in v kom jezo ali žalost yneti, ali ne bi bilo to zasmehovanje, ako se ne bi z nekaterimi yzgledi borbe navadili na dejanski boj in resnično pravdo? Ne bo li tedaj nobeden razloček med sodnijskim govorom in šolskim prednašanjem? Ako zaradi vspeha deklamujemo, nobeden. O da bi se mogla navada vkoreniniti, da bi prava imena rabili in bolj zapletene pravde v časih večega obsega izmislili, se navadno rabljenih besed manj izogibali, in ugodne šale vpletali! To so stvari, v katerih smo pred sodnijo novinci, naj se v drugih še tako dobro v šolah izurimo. Seveda, če teži prednašanje le za pohvalo, je treba nekoliko se po volji poslušalcev ravnati. Saj se tudi v onih prednašanjih, ki razpravljajo gotovo kaj istinitega, se pa v razveseljevanje

¹⁾ Sponsio v privatnem pravu in zlasti v pravdi bila je stava, katero ste obe stranki pod tem pogojem sklenili, da jo tista plača, ki pravdo zgubi, in ta stava je bila prav za prav uvod v pravdo, ki je tekla o istinitosti trditev obeh strank. — Interdictum je ugovor gosposke med obema strankama, v katerem se nahaja ukaz, ki ima kako stvar braniti. Če stranka, katerej je bilo zaukazano, ni vbogala, se je pričela pravda, v katerej se je sodnik po dotičnem ukazu gosposke ravnal.

ljudstva sestavljajo, kakoršni so panegiriki¹⁾ in cela vrsta poveljčnih govorov, dovoljuje več okrasa porabiti in vso umetnost, ki se pred sodnijo večidel ne sme pokazati, ne samo očitno priznati ampak jo ljudstvu v to svrho sklicanemu pokazati. Torej mora deklamacija, ker je vzgled sodnijskih in posvetovalnih govorov, dejanstvenosti podobna biti; ker pa obsega tudi nekaj poveljčnega, se mora nekoliko nalepotičiti. In to storé komiki, ki niti čisto navadnega govora ne rabijo, kar bi bilo neumetno, niti se od dejanstvenosti preveč ne oddaljujejo, vzbog katere napake bi se posnema pogubila; ampak oni krasijo naš vsakdanji govor z neko igralsko ličnostjo. Pa tudi tako nam bodo iz izmišljene tvarine nekatere neprilichnosti vzrastle, posebno zaradi tega, ker mnoge stvari negotove ostanejo, katere si po volji domišljujemo, n. pr. starost, vzmožnost, otroci, roditelji, moč celih mest, pravice, šege itd.; včasih sklepamo celo iz napačnih trditev. A o tem na svojem mestu. Pa če prav je namenjeno pričeto delo vzgoji govornika, vendar ne bom mimogredé stvari prav za prav šolstva tikajočih se prezrl, da ne bodo marljivi čitatelji ničesar pogrešali.

Poglavje 11.

Je-li teoretska znanost umetnosti potrebna?

Sedaj pride torej na vrsto oni del teorije, s katerim navadno tisti pričenjajo, ki prejšnje opuščajo; toda jaz vidim, da mi bodo nekateri takoj v začetku oporekali, po katerih mnenju zgovernost takih pravil ne potrebuje, ampak zadovoljni s svojo nadarjenostjo in z vsakdanjo in šolsko izurjenostjo, se našemu trudu rogajo po vzgledu celó slavnih učiteljev, izmed katerih je eden, menda vprašan, kaj je figura, kaj dovtip itd. odgovoril, da sicer tega ne vé, da pa se to nahaja v njegovem govoru, ako že k stvari spada. Drugi je odgovoril na vprašanje, je li slednik Teodorov²⁾ ali Apolodorov: Jaz sem prijatelj „ščitoborcev“³⁾. Zares bolj bistroumno se ne bi bil mogel vloviti v priznanje svoje nevednosti. Pa ti imajo, ker so bili tudi zaradi prirojenih vrlin slavljani in ker so mnogo spomina vrednega povedali, premnogo posnemovalcev svoje malobrižnosti za teorijo, prav malo svoje nadarjenosti. Zatorej se bahajo, da z gorečnostjo in krepko govoré; češ da pri izmišljenih tvarinah niso niti dokazi potrebni niti razporedba, ampak le velikanske misli, čim predrznejše, tem bolje, da se dvorana s poslušalci napolni. Celó pri premišljevanju

¹⁾ Πανηγυρικὸς, panegyricus, je slavnostni govor pred zbranim ljudstvom (πανήγυρις) v ta namen držan, da bi se vrli čini slavili, domoljubje vzbujalo in ljudstvo za kako lepo idejo navduševalo. Pozneje so bili taki govori tudi v pohvalo posameznih oseb držani. Slavno znan je Isokratov panegirikos. Take vrste govori so se pa tudi Rimljanom prikupili; najlepši je panegirikus mlajšega Plinija, v katerem se ta mož cesarju Trajanu za konzulat zahvaljuje.

²⁾ Teodor Gadarski iz Palestine je bil retor v prvem stoletju po Kr. in je, ko je kot prognanec na otoku Rodu živel, poučeval cesarja Tiberija. Tamkaj je tudi osnoval posebno šolo Θεωδορείων (Kvintil. III, 1, 18.) — Apolodor, retor iz Pergama, r. l. 104. pr. Kr. bil je v Apoloniji učitelj mladega Oktavjana, s katerim je v Rim prišel. Tukaj je vstanovil po načelih Azinija Poljona šolo, ki je bila Teodorovi ravno nasprotna.

³⁾ Parmularius je privrženec onih gladjatorjev, ki nosijo parmo — majhen okrogel ščit, kakor lahkooboroženci. Vprašani kaže svojo nevednost s tem, da ima retorja Teodora in Apolodora za gladjatorja.

tvarine nimajo nobene metode, ampak v streho strmé pogosto več dnij čakajo, ali jim se bode kaka velikanska misel v glavi izrojila, ali pa začnejo nerazumljivo mrmraje na vso silo teči kakor od bojne trombe nagnani, pa ne da bi besede izgovarjali, ampak še le iskali. Nekateri si osnujejo, predno so kako misel našli, uvodne obrazce, katerim priklopijo košček svoje zgovornosti; če pa po dolgotrajnem in hvalevrednem premišljevanju nobenega sredstva zveze ne najdejo, jih zavržejo in se poslužijo potem drugih in potem zopet drugih, ki so pa navadni in znani. Oni pa, ki nekoliko metode imajo, ne porabijo svojega truda za ves predmet ampak za posamezna mesta, in se ne ozirajo na celoto, ampak lovijo košččke, kakor jim baš v roke pridejo. Zatorej nima govor sklopljen iz različnih tvarin nobene prave zveze in je podoben spiskom dečkov, v katere vse spravijo, kar je bilo pohvaljeno v prednašanjih drugih. In vendar prednašajo, saj tako se navadno bahajo, važne stavke in dobre misli; pa to storé tudi barbari in robovi; in če to zadostuje, tudi ni nobene teorije govornišтва.

Poglavje 12.

**Zakaj ima prosto ljudstvo nestrokovnjake za bolj duhovite kakor učene
govornike?**

Tudi tega ne bi zanikal, da imajo ljudje dostikrat nestrokovnjake za boljše govornike; to napačno mnenje pa izhaja prvič od onih, ki zmatrajo stvari brez umetnega pristavka za vplivnejše, češ, da se kaže v razlomljenju, trganju in vlačanju večja moč nego v odpiranju, razvozlanju in peljanju. Saj imajo ti ljudje orožja neveščega gladjatorja, ki v borbo dere, in borca, ki se z vso telesno težo na napaden predmet vleže, za hrabrejšega; dočim se pogostokrat tudi ta z lastno močjo porazi in roka gibčnega nasprotnika njegov silen napad odvrne. A v tej stroki se nahajajo stvari, ki neveščake čisto naravno varajo; tako zmanjšuje umetna razdelitev govora, da-si je v pravdah zeló vplivna, na videz spretnost, in nevednost se višje ceni nego olikanost in neurejene stvari se zdé bolj blagglasne nego umetno sestavljene. Vrh tega so si vrline in napake v nekem oziru sosedne, zatorej se ima opravljivec za odkritosrčneža, predrznež za junaka, zapravljivec za radodarneža. Pa neveščak očitneje opravlja in češče deloma na rovaš sprejetega varovanca, včasih tudi na svoj. Tudi s tem si pridobi ljudi, češ da ljudje zeló radi to slišijo, česar sami ne bi bili hoteli povedati. Drugič se tudi oni manj izogiblje nevarnosti z ozirom na izraževanje, ter brezumno poskuša; vzbog tega se včasih pripeti, da tisti kaj velikanskega najde, ki vedno pretirano išče; pa to se redkokrat zgodi in ne odškoduje gotovih napak. Tudi zaradi tega se vidijo nekaterim nestrokovnjaki boljši govorniki, ker vse povedó; učenjaki pa le izbrane stvari prednašajo in nikdar čez mero. Nadalje, ker se ne brigajo za vtemeljenje svojih trditev. In tako se ognejo nenaklonjenosti raziskavanj in dokazov pri skaženem okusu ljudstva in se le s tem pečajo, kar ugaja ušesom poslušalcev če tudi s pomočjo nepoštenih sredstev. Tudi misli same, po katerih edino hrepenijo, se bolj odlikujejo, dočim je vse okoli njih grdo zanemarjeno; kakor bliščijo lučice ne v sencí, kakor Cicero¹⁾ pravi, ampak posebno v temi. Naj se tedaj le imenujejo,

¹⁾ O govorn. III, 26.

kakor se poljubi, duhoviti, pa to je gotovo, da si vešč govornik tako pohvalo v sramoto šteje. Vendar je treba priznati, da tudi olika nekaj odvzame, kakor pila hrapavim, brusni kamen tumpastim stvarjem in starost vinu; a ona odstrani napake, in le za toliko se je ono, kar je olika opilila, zmanjšalo, kolikor je boljše postalo. Pa tudi s kretanjem in izgovarjanjem se poganjajo ti za dobro ime vrlega govornika. Kajti oni povsodi kriče in vse, kakor sami to imenujejo, s povzdigneno roko iztulijo besneči v silnem semtertja tekanju, sopihanju, ošabnem kretanju in majanju glave. Sklepanje rok, bitje nog ob tla, trkanje na stegno, prsi in čelo, vse to čudovito vpliva na prosto ljudstvo; dočim ne razume strokovnjak samo v govoru mnogih stvari skrajšati, spremeniti in razvrstiti, ampak posebno pri prednašanju vsaki barvi govora potreben kret telesa priličiti, in je rad skromen in hoče kot tak veljati, če je kaj pomisleka vredno. A tisti govorniki imenujejo to moč, kar je bolje rečeno sila; dočim vtegneš včasih ne samo takih igralcev ampak tudi, kar je sramotnejše, učiteljev najti, ki se po kratkih govorniških vajah ne brigajo za teorijo, kakor jim notranjost pové, daleč okoli kričijo in one, ki so oliki večjo čast izkazali, bebce, suhoparneže, strahopetneže in slabovedneže imenujejo, kakor baš kaka grda psovka prileti. Pa jaz onim čestitam, ki so brez truda, brez teorije in brez šolanja zgovorni; a jaz, ki sem učeniški posel vže zdavna odložil in tudi foru se odpevedal misleč, da naj častnejše moje poslovanje končam, dokler me še ljudje zahtevajo — jaz se hočem v moji brezdelici tolažiti z raziskavanjem in popisovanjem takih stvari, ki bodo mladenčem zdravega razuma koristile, mene pa gotovo razveseljevale.

Poglavje 13.

Katere meje ima umetnost?

A nihče naj od mene ne zahteva takih pravil, kakoršna so premnogi strokovnjaški pisatelji spisali, da bi tako rekoč neizogibljive in neizpremenljive zakone prednašal učeči se mladini; pričinja se vsekako z uvodom in ta mora nekakošen biti, potem sledi povest, na to pravilo za pripovedovanje, za tem glavni stavek ali, kakor nekaterim ugaja, opis, na to preporne točke v določenem redu in drugo, česar se nekateri tako silno držé, kakor da ne bi bilo prav to drugače napraviti. Sevéda bi bila retorika čisto lahka in malenkostna stvar, ako bi se dala v eno in kratko pravilo spraviti; pa večina pravil se izpreminja po predmetih, času, okolščinah in po potrebi. In zatorej je za govornika najvažnejša stvar premišljevanje, ker se mora mnogovrstno in po dotičnih razmerah ravnati. Kaj? Boš li vojskovodji zapovedal, kedar bo bojni red napravil, da naj tukaj čelo postavi, tukaj krili na obeh straneh naprej pomakne, tukaj konjenike pred krila namesti? To bo morda prav pametna taktika, kolikorkrat bo mogoča; pa vzpreminjala se bo po naravi kraja, če bo n. pr. hrib nasproti stal, ali reka, če se ji bojo griči, gozdi in druge nepriličnosti vstavljale. Spremenila jo bo sovražnikova posebnost in položaj trenutka; sedaj se bo treba bojevati z ravnim, sedaj s postranskim bojnim redom, sedaj s pomožnimi četami, sedaj z legijo, včasih bo tudi vgajalo hrbet pokazati, kakor da bi bežali. Torej bodo stvari same učile, je-li uvod potreben ali odveč, ima li biti kratek ali daljši, naj se li ves govor k sodniku govori ali s po-

močjo kake figure do koga drugega obrne, naj se-li pripovedovanje okrajša ali obširno razpréde, ima li biti neprestano ali razvrščeno, naj se-li vrši v naravnem ali spremenjenem redu. To isto velja o zaporednosti prepornih točk, ker se pogostokrat pripeti, da v taisti točki koristi sedaj to sedaj ono raziskavati. Saj ona pravila niso bila potrjena po zakonih ali ljudskih vkrepih, ampak korist jih je izumila. Jaz sicer priznavam, da so ta govorniška pravila koristna, drugače bi jih tudi ne bi spisoval; ako nam bo pa baš ista korist kaj drugega svetovala, se bomo te držali ne oziraje se na pravila učiteljev.

Jaz bi najbolj to-le veleval in na to brez nehanja opozarjal¹⁾: na dve stvari naj se govornik pri vsakem nastopu ozira, kaj da se spodobi in kaj da koristi. Pa dostikrat koristi v onem določenem in vkoreninjenem redu mnogo kaj izpremeniti in včasih je dostojno, kakor pri kipih in podobah vidimo, da se obleka, obraz in postava izpreminjajo. Kajti ravno stoječa podoba najmanj zanima; saj je vendar podoba, s celim obrazom nasproti obrnjena, z visečimi rokami, se stisnjenimi nogami, nevkretno delo od nog do glave. Ona obratnost ali, da bolje rečem, gibčnost vdihne tudi kipu življenje in čut. Zatorej niso vse roke po enem kroju vpodobljene in v obrazu se nahajajo mnogovrstni izrazi. Nekatere podobe predočujejo tek in naglost, druge sedé ali slonijo na čem; te so nage, one oblečene, nekatere na oba načina sestavljene. Kaj je tako zamotanega in trudapolnega kakor je znani Mironov²⁾ metalec diska? In vendar če bi kdo delo kot slabo izvršeno grajal, ali ne bi bil tak človek o umetnosti malo poučen, v katerej sta baš novost dela in težavnost hvalevredni? Tako zanimivost in prijetnost povzročujejo tudi figure, ki se nahajajo ali v mislih ali besedah; one nekoliko navadno pospremenijo in v tem sestaja njihova vrednost, da se oddaljijo od vsakdanje navade.

Na podobi se vidi navadno cel obraz; vendar je Apél³⁾ Antígona le od ene strani naslikal, da bi napaka zgubljenega očesa podobe ne kazila. Kaj? Ali ne bomo v govoru nekaterih stvari zakrili, bodi-si, da jih ni treba pokazati, bodi-si, da se ne dajo primerno izraziti? Tako je storil, kakor menim, Timant⁴⁾ iz Kitna na oni sliki, s katero je Tejskega Kolota prekosil. Ko je bil namreč pri žrtvovanju Ifigenije Kalhanta žalostnega, Uliksa žalostnejega naslikal in Menelaja v taki žalosti, kakoršno more umetnost sploh izraziti: je, porabivši vse stopinje žalosti in nezmožen očetov obraz primerno naslikati, njegovo glavo

¹⁾ Verg. Aen. III, 436.

²⁾ Miron, rojen v bojotskih Eleyterah, slaven kipar, bil je součenec Fidijev in Polikletov pri Ageladu. Upodabljal ni posebno bogov marveč atlete in živali. Izmed kipov, ki so predstavljali metalece diska, je bil njegov kip najboljši.

³⁾ Apél bil je glasovit grški slikar v dobi Aleksandra Velikega. Posebna vrlina njegovih slik je bila milota, χαρις; sploh se je on bolj odlikoval po najvišji dovršenosti v tehniki, kakor vzornosti predmetov. Najlepša izmed njegovih slik je bila ona, ki je predstavljala boginjo Artemido, obdano od žrtvujočih devic, in pa ona, na katerej se je Afrodita iz morja dvigala.

⁴⁾ Timant iz Kitna, ali iz Sikjona bil je sovremenik Parazijev in Zevksov. Najlepša Timantova slika je bila ona, ki je predstavljala žrtvovanje Ifigenie. V starem veku se je trdilo, da so se Timantove slike bolj vganiti dale, kakor se v resnici predstavljale, ker so zelo mnogovrstne in idealne predmete predočevale.

zakril in vsakemu opazovalcu prepustil očetovo žalost presoditi¹⁾. Ali ni temu podoben Salustijev²⁾ izrek: „Menim namreč, da je bolje o Kartagini molčati, kakor malo povedati?“ Zatorej sem se vedno prav malo ravnal po pravilih, ki se καθολικά imenujejo, t. j. (da jih tako dobro, kakor morem, preložim) universalialia ali perpetualia³⁾. Kajti le redkokrat se izumi pravilo, katero se ne da na nobeno stran omajati in podreti. Pa o tej stvari bom na dotičnem mestu obširneje razlagal. Mimogredé želim, da se mladenči ne zmatrajo za dosti poučene in podkovane z pravili strokovnjakov, če katero kratko šolsko knjigo o zgovornosti na izust znajo. Zgovornost nastane iz velikega truda, iz neprestanega učenja, mnogovrstnih vaj, premnogih poskusov iz globoke razumnosti, in iz neustrašljive pričujočnosti duha. Sevéda jo tudi pravila pospešujejo, vendar le tedaj, če kažejo široko pot, ne pa posameznega tira; kdor bi mislil, da od tega tira ne sme odstopiti, ta bi moral baš tako nevkreten postati kakor oni, ki po vrvi hodijo. Tako zapustimo dostikrat od vojakov napravljeno cesto, da jo po stranski poti vdarimo; in če od hudournikov podrti mostovi ravno pot ovirajo, je treba po ovinkih hoditi in če vrata gorijo, bomo poskusili skozi steno uiti. To je zelo obširno, mnogovrstno in skoraj vsak dan novo delo, katero se z besedami nikdar ne bo dovršiti dalo. Vendar bom poskusil to sestaviti, kar je o tej stvari znanega, kar je najizvrstniše, in če se bo bolje zdelo kje kaj spremeniti, dodati ali odvzeti.

Poglavje 14.

Kako se govorništvo deli?

Oni, ki so ime „retorika“ na latinski jezik preložili, so jo imenovali oratoria ali oratrix. Tem jaz ne bom odvzel zaslužene pohvale, da so poskusili zaklad latinskega jezika pomnožiti. Pa nam, kedar iz grškega prelagamo, se ne posreči vsaka prestava, baš tako tudi Grkom ne, kedar so hoteli v čisto grškem jeziku naše besedo izraziti. Ta prevod ni manj nevkreten kakor ona Plavtova⁴⁾ *essentia in entia*, pa tudi natančen ni; kajti oratoria pomeni to kar *eloquentia*, oratrix to, kar *eloquentrix*; retorika pa je to, kar *eloquentia* in ima gotovo tudi pri Grkih dvoji pomen. Prvič je namreč v *ars rhetorica* pridevnik kakor *navis piratica*; drugič poznamenuje stvar kakor *philosophia*, *amicitia*. Jaz hočem tukaj le bistvo označiti, kakor je *grammatika litteratura* (jezikoslovstvo) ne pa *litteratrix* kakor oratrix, niti *litteratoria* kakor oratoria; a v onem prevodu besede retorika se to ne stori. Čemu bi se tedaj vpirali, zlasti ker

¹⁾ Tako soglasno poročajo in sodijo: Ciceron (or. c. 22), Plinij (XXX, 10, 36) in Valerij Maksim (VIII, 11). Lessing je v Laokoontu drugega mnenja. Da je Timant Agamenanonovo glavo zakril, ni bila kriva nevezmožnost niti umetnikova niti umetnosti, ampak umetnost ima svoje meje in teh ne sme umetnik prekoračiti. Prevelika žalost, ki se v tem slučaju pristoja Agamemnonu kot očetu, se kaže v izkrivljenem obrazu, ki je vselej grd. Umetnik pa se je moral ukloniti lepoti, prvemu načelu umetnosti. Torej je to zakril, kar bi bilo zoper lepoto.

²⁾ Salust. Iug. c. 19.

³⁾ Občna pravila.

⁴⁾ Papirij Fabjan Plavt, prijatelj Senekin, rabil je, kakor Seneka (op. 58) poroča, prvi to besedo mesto grške οὐσίς (bitje).

smo primorani tudi v drugih slučajih mnogo grških besed rabiti. Vsaj besede philosophus, musicus in geometra bom gotovo rabil, ne pa jim s slabim latinskim prevodom krivice delal. Napósled, ker je M. Tulij Cicero celó onim knjigam¹⁾, katere je o tem predmetu prvič spisal, grški naslov dal, mi se pač ni treba bati očitanja, da sem najslavnejšemu govorniku z ozirom na ime njegove umetnosti verjel.

Tedaj se retorika (sedaj smem to besedo brez strahu pred nagajanjem rabiti) po mojem mnenju najbolje tako deli, da razpravljam o umetnosti, o umetniku in njegovem delu.²⁾ Umetnost nam bo to, čemur se je treba naučiti, namreč dobro govoriti. Umetnik pa je oni, ki to umetnost razume, namreč govornik, čegar vrlost v dobrem govoru sestaja; delo pa, katero umetnik zvrši, je izvrsten govor. Vse to se zopet v podplemena razvrščuje; pa o drugem in tretjem delu na svojem mestu, tukaj hočem pričeti razpravljati prvi del.

Poglavje 15.

Kaj je retorika in katere so njene meje?

Pred vsem, kaj je retorika? Če jo hočeš označiti, sta dve točki važni: ali se dvomi o bistvu stvari same ali o izrazu. Prvi in najhujši prepir je o tem, ker eni menijo, da se znajo tudi zlobni možje govorniki imenovati; drugi pa, katerih mnenju se tudi jaz pridružujem, hočejo to ime in to umetnost le poštenjakom dopustiti. Izmed onih pa, ki ločijo zgovornost od važneje in bolj zaželjene pohvale življenja, so nekateri retoriko le moč imenovali, nekateri³⁾. znanost a ne vrlino, nekateri spretnost, nekateri umetnost a od znanosti in vrline ločeno, nekateri celó neko zlobno umetnost⁴⁾ t. j. *κακοτεχνία*. Ti se skoraj vjemajo, da ima zgovornost nalogo ali pregovoriti ali tako spretno govoriti, da pregovori. To pa lahko tudi nepoštenjak stori. Zatorej se glasi navadna definicija, da je retorika, moč pregovarjanja. Kar jaz moč imenujem, zovejo premnogi oblast, nekateri vzmožnost; da se pa o tej stvari nikakor ne bo dvomilo, naj velja moč toliko kakor grška beseda *δύναμις*. To mnenje izhaja od Izokrata, če je knjiga o retoriki, ki mu se pripisuje, zares od njega. Da si ne graja govorniškega opravila, vendar nepremišljeno to umetnost definuje rekoč, da je retorika vstvariteljica pregovarjanja, *πειθοῦς δημιουργός*; jaz bi si tudi taistega izvoda besede ne bi upal rabiti kakor Enij, ki imenuje M. Cetega Suadae medulla.⁵⁾ Tudi pri Platonu pravi Gorgija v dialogu,⁶⁾ ki je po njem imenovan, baš to isto; vendar ne zmatra Platon njegovega mnenja kot svojega. Cicero piše na več mestih,⁷⁾ da je naloga govornika govor pripraviti za pre-

¹⁾ Knjige de inventione je Cicero sam tudi retoriko imenoval.

²⁾ Kvintilijan govori o umetnosti do konca ednajste knjige; o umetniku v dvanajsti knjigi 1—9, o delu v dvanajsti knjigi 10 in 11.

³⁾ Aristotel, retor. I, 2.

⁴⁾ Kakor Menej.

⁵⁾ Prav za prav jedno, v katerem se vsa moč zgovornosti zbira. — M. Kornelij Cetég pontifeks maksimus in pretor (213 in 211. pr. Kr.) bil je, kakor Cicero (Brut. 15) priča, nadarjen govornik.

⁶⁾ Pogl. 8.

⁷⁾ De or. I, 31; de inv. I, 5; acad. I, 8; ad Herenn. I, 2.

govarjanje. Tudi v retorskih spisih, katerih seveda sam ne hvali, trdi, da je namen retorike¹⁾ pregovarjati. Pa denar tudi pregovori, in govornikova priljubljenost, vpliv, veljava, naposled še pogled sam brez besedij, bodi-si, da gane spomin na zasluge ali vsmiljenja vreden obraz ali lepa postava. Kajti ko je Antonij branec Manija Akvilija²⁾ obleko njegovo razgrnivši zarastice ran pokazal, katere je bil v boju za domovino spredej na prsi dobil, se ni zanašal na svoj govor, ampak je oči rimskega ljudstva premogel, katero je bilo, kakor so menili, baš najbolj po pogledu za oproščenje zatoženca pridobljeno. Da je Servij Galba³⁾ le s prošnjami za vsmiljenje kazni ušel, ker ni bil samo svojih majhnih otrok v zbor pripeljal, ampak tudi sina Gala Sulpicija⁴⁾ na lastnih rokah nosil, ne spričujejo le spisi drugih pisateljev ampak posebno Katonov⁵⁾ govor. Tudi Frina⁶⁾ je bila, kakor trdijo, od sodnikov za nekrivo spoznana pa ne vsled Hiperidovega govora, čeprav je bil izvrsten, ampak s kazanjem telesa, katero je bila razgalila, da-si je vže tako zelo lepa bila. Če pa vse to pregovarja, omenjena definicija ne zadostuje. Zbog tega so se oni posebno natančni videli, ki so taistega mnenja o retoriki trdili, da je ona vzmožnost z govorom pregovoriti. To definicijo je izrekel Gorgija v taisti knjigi, katero sem preje omenil po Sokratu skoraj primoran; od njega se ne razlikuje mnenje Teodektovo, bodi-si, da je knjiga o retoriki njegova, ki nosi njegovo ime, bodi-si, da morda Aristotelova; v onej se čita, „da je namen retorike ljudi z govorom po govornikovi volji voditi“. Pa tudi ta oznaka ne zadostuje; kajti z govorenjem pregovarjajo ali dobivajo na svojo stran tudi drugi n. pr. ljubice, prilizovalci in zapeljivci. Nasproti pak govornik ne pregovarja vselej; tako da včasih to ni njegov pravi namen, včasih pa je podoben onim, ki niso z govornikom v nobeni zvezi. S to definicijo se deloma vjema Apolodor trdeč, „da je prva in najvažnejša naloga sodnijskega govora, sodnika pregovoriti in njegovo mnenje za to, kar hočemo, pridobiti“; kajti tudi po njegovem mnenju je človek od sreče odvisen, tako da oni, ki ne pregovori, ne more tega imena obdržati. Nekateri niso na vseh govora ozira jemali, kakor Aristotel,⁷⁾ kateri pravi: „Retorika je

¹⁾ De inv. I, 5.

²⁾ Manij Akvilij je bil konzul l. 101. pr. Kr., in je pomiril puntajoče se robove l. 99. pr. Kr. v Siciliji. Leto pozneje je bil zaradi oderuštva zatožen, pa z ozirom na izkazano hrabrost oproščen.

³⁾ Servij Sulpicij Galba se je nesrečno bojeval l. 151. pr. Kr. v Luzitaniji in je tako kruto ravnal s sovražniki, ki so se mu bili vdali, da je bil l. 149. pr. Kr. v Rimu zatožen, pa po tožnih in ponižnih prošnjah od ljudstva oproščen. On je bil, kakor Cicero (Brut. 86, 295) poroča, prvi govornik v svoji dobi.

⁴⁾ Kvint Sulpicij Gal, šin vrlega vojskovodje in konzula, prišel je po rani smrti svojega očeta v varstvo najbližjega sorodnika, namreč Servija Sulpicija Galbe, kateri mu je po zakonu postal jerob.

⁵⁾ Cicero de or. I, 53.

⁶⁾ Frina je bila zaradi lepote glasovita hetera v Atenah, ki je bila najslavnejšim slikarjem grškim v vzgled za njihove proizvode, tako Praksitelu za Afrodito iz Knida in Apelu za Afrodito dvigajočo se iz morja. Bila je neki tako lepa, da je vse očarala; edini modrijan Ksenokrat se ji je vstavljal. Od nje razžaljen govornik Evtija jo je zaradi brezboštva zatožil, njen prijatelj Hiperid pa jo je branil, iz prva brez uspeha, a potem, ko je krasoto njenih prs razkril bil, je zmagal.

⁷⁾ Rotorika I, 2, 1.

vzmožnost vse poiskati, kar pomaga v govoru poslušalec pridobiti“. Pa ta definicija nima samo one napake, kakor preje omenjene, ampak vrh tega tudi še to, da le iznajdbo obsega, ki brez besedij ni govor. Hermagor,¹⁾ ki trdi, da je njen namen „pregovarjaje govoriti“, in drugim, ki to isto mnenje pa ne s čisto taistimi besedami izražujejo, in kažejo, da je njen namen „vse povedati, kar je v pregovarjanje neizogibno potrebno“, se je zadosti odgovorilo z dokazom, da ni govornikova naloga le pregovarjati. Tem definicijam so bili prirejani mnogokateri pristavki. Nekateri so menili, da se retorika peča z vsemi stvarmi, nekateri pa, da le s stvarmi, ki meščane zadevajo; katero izmed obeh je bolj resnično, bom na onem mestu dokazal, ki je za to vprašanje določeno. Zdi se, da je Aristotel vse govornikovemu področju podvrgel, ker pravi, da je retorika vzmožnost vse zapaziti, kar se v kaki stvari pregorljivega nahaja“. Tudi Patrokel, ki sicer ni pristavil „v vsaki stvari“, nič izvzemši to isto priznava; on jo namreč imenuje vzmožnost to najti, kar v govoru pregovori. Pa tudi ta definicija obsega le iznajdbo. Tej napaki se ogiba Diodor²⁾ trdeč, „da je retorika vzmožnost v govoru verjetne stvari najti in je lepo izraziti“. Pa ker tudi oni, ki niso govorniki, verjetne in pregovorljive stvari nahajajo, daje s pristavkom „v vsakem govoru“ ime najlepše umetnosti tudi onim, ki v hudo delstvo svetujejo, še bolj kakor oni zgorej omenjeni.

Pri Platonu³⁾ trdi Gorgija, da je umetelnik v pregovarjanju pred sodnijo in v drugih zborih oni, ki pravico in krivico razlaga; Sokrat mu dopušča vzmožnost pregovarjanja ne pa poučevanja. Oni pa, ki niso vsake stvari v govornikovo področje devali, so v definicijah, kakor je trebalo, še bolj natančne in obširne razložke delali. Eden izmed teh je Ariston,⁴⁾ peripatetskega modrijana Kritolaja učenec, čegar definicija se glasi: „Retorika je znanost, ki uči meščanske zadeve razumevati in o njih tak govor držati, ki ljudstvo pridobi“. Ta ne postavlja kot peripatetik znanosti na mesto kreposti kakor stoiki; s tem pa, da jo na pregovarjanje ljudstva omeja, češ, da učenjakov ne more pregovoriti, sramoti zgovornost. O vseh, ki menijo, da se govornik le z meščanskimi zadevami peča, sme se trditi, da premnoge dolžnosti govornikove prezirajo, posebno pa pohvalne govore, ki spadajo v tretji del retorike, sicer za umetnost, a ne za vrlino. On namreč pravi (da rabim natančno besede onih, ki so to iz grščine na latinski jezik preložili) takole: „Retorika je umetnost, ki to, kar vtegne pri vsaki meščanski zadevi v pregovarjanje služiti, iznajde, presodi in z lepimi izrazi primerno označi“. Taistega mnenja je Kornelij Cels⁵⁾, kateri pravi, „da je namen retorike preverljivo govoriti o dvomljivi meščanski

¹⁾ Hermagora je bil učitelj zgovornosti za časa cesarjev Avgusta in Tiberija in je bil učitelj Gadarskega Teodora.

²⁾ Katerega Diodora da je Kvintilijan menil, se ne da natančno dognati. Verjetno je, da je mislil na onega, ki je bil rojen v Karskem Jasu in se z modroslovjem pečal. Ta je živel nekaj časa na dvoru pri Ptolomeju Soterju.

³⁾ Gorgija 9.

⁴⁾ Ariston, rojen na otoku Keju, bil je vodja peripatetske šole okoli l. 226. pr. Kr.

⁵⁾ Avel Kornelij Cels je bil izvrsten pisatelj za časa cesarjev Avgusta in Tiberija. Njegovo obširno delo o poljedelstvu, modroslovju, zdravništvu in vojaštvu je obsegalo prvotno 20 knjig z napisom de artibus (o umetnostih). Od tega dela se je ohranilo 8 knjig o zdravništvu.

zadevi“. Tem podobne so druge definicije n. pr.: „Retorika je vzmožnost stvari vzpoznavati, ki spadajo k meščanskim zadevam, in o njih govor držati, ki se odlikuje z nekim pregovarjanjem, z nekim telesnim držanjem in primernim prednašanjem“. Nahajajo se še premnoge druge definicije, ki se enako glasijo; na te bom tudi odgovoril, ko se bo predmet retorike razpravljal. Nekateri so menili, da ni niti vzmožnost, niti znanost niti umetnost, ampak ona je, kakor Kritolaj¹⁾ misli, vaja v govorjenju (kajti to pomenja *τρεβή*), po Ate-nejevem²⁾ mnenju je pa umetnost prevarjenja.

Pa premnogi so zadovoljni, če čitajo to, kar so drugi iz Platonovega Gorgija nepremišljeno izpisali, pa še tega ne do cela, tudi za druge spise njegove se ne brigajo. V največjo zmoto pa zabredejo misleči, da Platon ni imel retorike za umetnost ampak za vedo tega, kar človeku prija in ugaja; vzbog trditve pa na drugem mestu³⁾ je retorika senca enega dela državoznanstva in četrti del prilizovanja. On namreč pripisuje dva dela državoznanstva telesu, zdravništvo in telovadbo, dva pa duhu, zakonodajstvo in pravičnost; popačeno podobo zdravništva imenuje kuharsko spretnost, telovadce pa kupce z robovi, ki barvo z lišpom in pravo moč s prazno debelostjo prigoljufajo, za zakonodajstvom se skriva zvitost, za pravičnostjo retorika. Vse to je v omenjeni knjigi spisano in od Sokrata rečeno, skozi katerega Platon svoje mnenje razodeva; vendar je treba razločevati tako zvane elenktične razgovore, v katerih se nasprotna mnenja oprovrgavajo, in pa dogmatske, v katerih se poučuje. A Sokrat, ali če češ Platon, nič kaj ugodno ne sodi o tedanji retoriki rekoč: „na ta način, kakor sedaj državo vladate;“⁴⁾ vendar je tudi pravo in pošteno retoriko poznal. Vzbog tega se konča njegova razprava zoper Gorgijo takó-le: „tedaj mora govornik pravičen biti, pravičen pa pravično ravnati hoteti?“ Na to sicer oni molči, pa razgovor nadaljuje Polos z mladostnim ognjem še bolj nepremišljeno, zoper katerega so naperjeni izrazi: senca, prilizovanje. Potem postane Kaliklej še bolj buren, vendar pride do zaključka: „kdor hoče v resnici govornik postati, ima biti pravičen in pravičnosti vešč.“⁵⁾ Iz tega je razvidno, da Platon retorike ni imel za zlobnost, da se pa ona vsreči le pravičnemu in poštenemu možu. Pa še bolj jasno pravi v Fedru, „da umetnost ne more dovršena postati brez znanja pravičnosti;“ in s tem mnenjem se tudi jaz strinjam. Bi-li bil drugače obrambo Sokrata in pohvalo onih spisal, ki so za domovino pali bili?⁶⁾ To je gotovo govornikov posel. A ono vrsto ljudij je bičal, ki so retoriko kot sredstvo za slabe namene rabili. Tudi Sokrat je mislil, da se za njega ne spodobi govor, katerega je v njegovo obrambo Lizija spisal; in tedaj se je bila navada zelo ukoreninila za pravdarje govore pisati, katere so ysak za sé držali, in tako so zakon vkanili, po katerem ni smel nobeden za drugega govor držati. Platonu so se tudi učitelji te umetnosti nesposobni zdeli, ki so re-

¹⁾ Kritolaj, rojen v lidijski Fazelidi, peripatetski modrijan, bil je naslednik kejskega Aristona v vodstvu peripatetske šole v Atenah.

²⁾ Atenej, rojen v Siciliji, bil je mehanik in sovremenik Arhimedov. Spisal je bil delo o vojnih strojih.

³⁾ Plat. Gorg. c. 17.

⁴⁾ Plat. Gorg. c. 55.

⁵⁾ Plat. Gorg. 63.

⁶⁾ V Apologiji in Meneksenu.

toriko od pravičnosti ločili in verjetne stvari resničnim predpostavljali; kajti tudi to trdi v Fedru. Z onimi prejšnimi trditvami se vjema menda tudi Kornelij Cels, ki pravi: „Govornik se poganja le za tem, kar je resnici podobno“, in kmalu potem: „Ne dobra vest, ampak zmaga je plačilo pravdarja“. Če bi bila ta trditev resnična, bi bilo to znamenje velike izprijenosti, ki tako pogubna sredstva zlobnim značajem ponuja in malopridnost s pravili podpira. Pa oni naj pazijo, kako bodo svoje mnenje opravičili.

Pa da nadaljujem pričeto vzgojo dovršenega govornika, ki naj bo vzlasti poštenjak, se hočem k onim vrniti, ki imajo boljše mnenje o govorniškem poslu. Nekateri so mislili, da je retorika toisto kar državoznanstvo; Cicero jo imenuje del državoznanstva,⁴⁾ to pa je toisto, kar modrost; drugi jo primerjajo filozofiji, med katerim se nahaja Isokrat. Temu njenemu bistvu bo najbolj primerna taka-le definicija: „Retorika je znanost dobrega govorjenja“. Kajti ona obsega tudi vse vrline govora in tudi govornikov značaj, ker dobro govoriti more le poštenjak. Taistega pomena je Hrizipova definicija, katera izvira od Kleanta⁵⁾: „Retorika je znanost, ki uči po pravici govoriti“. Nahaja se še več njegovih definicij, ki se pa bolj drugih vprašanj tičejo. Toisto bi pomenila definicija tako-le izražena: „Prigovarjati k temu, kar se mora“, toda umetnost je potem od vspeha odvisna. Pa dobro pravi Arej,⁶⁾ da ona uči poleg vrline jezika govoriti“. Tudi oni izločujejo hudobneže od retorike, ki so jo za znanost meščanskih dolžnostij imeli, če znanost za krepost držijo; pa ti jo omejujejo le na meščanske zadeve. Dobro znan učitelj in pisatelj Albucij⁷⁾ priznava, „da je znanost dobro govoriti“, vendar se moti jo kratéč s pristavki: „V meščanskih zadevah in verjetno;“ pa na oboje sem vže odgovoril. Hvalevredna je tudi volja onih, ki so trdili, da je naloga retorike pravično misliti in govoriti.

To so menda najbolj znane definicije, o katerih se največ prepirajo. Kajti vseh navesti ni niti potrebno niti mogoče, ker se je neko napačno prizadevanje pisateljev umetnostij polastilo, nobene stvari s taistimi besedami, katere je vže kdo drug rabil bil, definovati; pa jaz se bom take častilakomnosti ogibal. Kajti jaz ne bom vselej povedal, kar bom iznašel, ampak kar bo ugajalo, kakor tó-le: „Retorika je znanost dobro govoriti;“ ker kdor, iznašedši najboljšo definicijo retorike, druge išče, hoče slabšo.

Iz te preiskave je tudi ono razvidno, kateri namen in katero najvišjo in zadnjo svrho ima retorika, tako zvano τέλος, za kar se vsa umetnost popenja. Kajti če je ona sama znanost dobro govoriti, je njen najvišji namen dobro govoriti.

⁴⁾ De invent. I. 5.

⁵⁾ Kleant, rojen v mizijskem Asu l. 260. pr. Kr, bil je Zenonov učenec in naslednik v stojski šoli. On je trdil, da je solnce vladajoč princip vesoljnega sveta; zaradi tega se je pozneje s svojim učencem Hrizipom prepiral in naposled prostovoljno od stradanja poginil 80 let star.

⁶⁾ Arej je bil stojski modrijan, rodом iz Aleksandrije in je živel v dobi cesarja Avgusta.

⁷⁾ Albucij, rojen v Novari, podal se je za časa cesarja Avgusta v Rim, kjer se je kot retor odlikoval.

Poglavje 16.

Korist retorike.

Nadalje se vpraša, je-li retorika koristna? Kajti nekateri jo silno napadajo, in rabijo, kar je najbolj nesramno, moč retorike v njeno obtožbo: Da je zgovernost ona umetnost, ki obvaruje hudobneže pred kaznijo, po katere prevari se včasih poštenjaki obsodijo, posvetovanja v pogubo vodijo, ki ne povzročuje le vstaj in homatij ljudstva, ampak celó krvave boje, ki se je naposled posebno tedaj rabila, kedar pokaže laž svojo moč zoper resnico. Saj očitajo komiki¹⁾ Sokratu, da on uči, kako se slaba stvar v dobro pretvarja in Platon trdi zoper Tizijo in Gorgijo, da se v tak posel ponujata.²⁾ Tem še pridevajo primere iz grške in rimske zgodovine in naštevajo one, ki so ono ne samo posameznim osebam ampak tudi državam pogubno zgovernost porabili, da so državno ustave razdrli ali uničili. Zatorej je bila, kakor trdijo, iz Lacedemonske države prognana, pa tudi v Atenah, kjer ni smel govornik³⁾ strastij vzbujati, je bila njena oblast omejena.

Na tak način seveda niso niti vojskovodje v korist niti gosposka niti zdravništvo in naposled celó modrost ne. Saj se nahajajo med vojskovodji Flaminij,⁴⁾ med državniki Graki, Saturnini in Glaveije⁵⁾, med zdravili strupi in pri onih, ki se po krivici modrijani nazivljejo, so se včasih spazile največje nesramnosti. Zaničujemo tedaj jedi; saj so nam dostikrat bolezní povzročile. Ne zahajajmo več v hiše; včasih so se vže nad prebivalci zrušile. Za vojake naj se ne delajo meči; saj se ravno istih lahko tudi roparji poslužijo. Tudi je gotovo vsakemu znano, da ogenj, voda, brez katerih ni življenja in (da ne ostanem pri pozemeljskih stvareh) solnce in mesec, najvažnejši zvezdi, tudi včasih škodujeta.

Ali se bo tajilo, da je znani slepec Apij s svojo zgovernostjo razdril sramotljivo mirovno pogodbo s kraljem Pirom? Ali ni bila M. Tulija izvrstna zgovernost zoper poljske zakone⁷⁾ ljudstvu po volji? Ali ni uničila predrznosti

¹⁾ Kvintilijan misli na znano Aristofanovo komedijo „oblaki“, v kateri Aristofan Sokrata zasmehuje ter Sokratu pripisuje znano načelo zofistov: „slabo stvar v dobro pretvarjati“.

²⁾ V Fedru pag. 267 A. — Lizija, rojen v Siciliji, bil je eden najstarejših učiteljev retorike, o kateri je tudi poučno knjigo sestavil. Živel je v petem stoletju pr. Kr. v Sirakuzah in Atenah. Lizija, Gorgija in Isokrat so bili bajé njegovi učenci.

³⁾ To je veljalo samo o onih govorih, ki so bili pred Areopagom držani.

⁴⁾ Na katerega Flaminija da Kvintilijan misli, se ne da dognati. Najbolj znan je oni, ki je bil l. 217. pr. Kr. v bitki pri trasimenskem jezeru pobit.

⁵⁾ Lucii Apulėj Saturnin je bil ljudski tribun l. 101. pr. Kr., C. Servilij Glaveija je bil pretor l. 100. pr. Kr., zelo hudoben človek, ki je Saturninove naklepe v Marijev prid pospeševal.

⁶⁾ Apij Klavdij je bil cenzor l. 312. pr. Kr., ter je dal napraviti v Rimu vodovod in znano cesto, ki je peljala skozi pomptinsko močvirje v Kapuvo. Kot starček je oslepel (odtodi priimek Caecus slepec), vendar je držal, ko je kralj Pir po poslancu Kineji poskušal rimski senat za mir pridobiti, slaven govor zoper mirovne pogoje. Poslanec Kineja je moral Rim brez vspeha ostaviti.

⁷⁾ Publij Servilij Rul, ljudski tribun l. 63. pr. Kr., nasvetoval je poljski zakon (lex agraria), zoper katerega je Cicero trikrat govoril.

Katilinine.¹⁾ Ali si ni pridobil Cicero v miru zahvalne svečanosti, katera največja čast se le vojskovodjem zmagalcem daje? Ali ne da dostikrat prestrašenim vojakom govor pogum nazaj in je prepriča, da je za-nje v tolikih nevarnostih slava častnejša od življenja? Lacedemonci in Atenčani me ne mikajo tako, kakor rimsko ljudstvo, pri katerem so bili govorniki vedno v največji časti. Jaz menim, da ustanovitelji mest ne bi bili združili okoli hodečih čet v ljudstva ako ne z lepim govorom: in zakonodatelji brez velike moči zgovornosti ne bi bili dosegli, da bi se ljudje sami v jarem zakonov vpregali. Celó naravstveni zakoni, če tudi so po naravi dobri, blažijo bolj srce, ako se lepe misli v krasnem govoru razodevajo. Zatorej ni prav ono za slabo držati, kar se da v korist porabiti, tudi ako ima orožje zgovornosti veljavo na obe strani.

Pa take stvari menda le oni preiskujejo, ki so najvišjo nalogo retorike v pregovarjanje položili. Če pa je retorika znanost dobro govoriti — te definicije se tudi jaz držim — tako da ima govornik pred vsem poštenjak biti: se njena korist nikakor ne da tajiti. In zarés, oni bog, oče stvarij in stvarnik sveta, ni z ničemer človeku tolike prednosti dal pred drugimi smrtnimi bitji, kakor z govorjenjem. Kajti pri nemih živalih vidimo, da se njihova trupla od naših odlikujejo z velikostjo, močjo, trdnostjo, vstrajnostjo in naglostjo; ona tudi manj tuje pomoči potrebujejo. Saj znajo same ob sebi brez učitelja preje hoditi, živeža si iskati in vode preplavati. Zoper mraz je brani lastni kožuh, orožje jim je prirojeno in živež med potom nahajajo; človek pa se mora za vse to mnogo truditi. Zatorej nam je pa najboljšo pamet dal in hotel, da smo kot taki nesmrtnim bogovom drugovi. A pamet sama nam ne bi niti toliko hasnila niti bila tako očitna, ako ne bi mogli tega, kar smo v duhu premislili, tudi z besedami povedati; da to drugim živalim veliko bolj manjka kakor razum in neko prevdarjanje, tega se lahko vsak človek prepriča. Kajti ležišča napravljati, si gnjezda znašati, mlade vzrejati in izvaliti, si za zimo celó živeža prihraniti, nekatera dela izvrševati, katerih ne moremo posnemati (kakor pripravljanje voska in medú), za vse to je pač potreba pameti; pa ker ne znajo govoriti, je imenujemo neme in nespametne. Naposled, kaj pomaga nemim ljudem oni nebeški duh? Zatorej, če nismo nič boljšega od bogov dobili, kakor govor, v čem naj bi se bolj marljivo urili, v čem raje ljudi prekašali, kakor v tem, s čimer se odlikujemo pred drugimi živalmi. To pa tem bolj, ker se v nobeni umetnosti trud tako ne spleča. To bo postalo očitno, ako pomislimo, iz kako majhnega početka je zgovornost do dovršenosti dospela in še lahko napreduje.

Da namreč zamolčim, kako koristno in vgodno je za poštenjaka, ako prijatelje brani, senat z nasveti vlada, ljudstvo in vojsvo po svoji volji vodi; ali ni to vže samo ob sebi krasno, s človeškim razumom in besedami, katere vsakateri rabi, toliko pohvale in slave doseči, da človek dozdevno ne govori, ampak bliska in grmi, kar se je Perikleju²⁾ pripetilo.

¹⁾ Lucij Sergij Katilina je bil zloglasni puntar v Rimu, katerega naklepe je konzul Cicero zvedel in v znanih govorih zoper Katilino bičal.

²⁾ Aristof. Ahar. v 530. Torej mu so Atenčani dali priimek „Olimpjan“.

Poglavje 17.

Je-li retorika umetnost?

Ne bilo bi niti konca niti kraja, ako bi bilo umestno čez mero in po želji raziskavati. Pečajmo se tedaj z drugim vprašanjem, ali je retorika umetnost. O tem pa ni nihče izmed onih dvomil, ki so govorniška pravila napisali, tako da se nahaja celó v napisih knjig dokaz, da so jih o govorniški umetnosti (de arte rhetorica) spisali; in Cicero imenuje retoriko umetno zgovornost. Pa tega niso le govorniki trdili, kakor da bi se hoteli s svojim poslom odlikovati, ampak tudi premnogi modrijani n. pr. stoiiki in peripatetiki. Jaz priznavam, da sem dvomil, ali bi to vprašanje tolmačil; kajti kateri človek je tako brez olike in zdrave pameti, da bi rokodelstvo stavbarstva, tkavstva in lončarstva za umetnost imel, a trdil, da je retorika, najčastnejši in lepši posel, kakor sem prej rekel, brez umetnosti dospela do take vzvišenosti in dovršenosti? Jaz mislim, da nasprotniki tega mnenja sami niso bili uverjeni o tem, kar so trdili, ampak da so hoteli na težavnem predmetu samo razum bistriti, kakor Polikrat,¹⁾ ko je pohvalen govor držal na Busirida in Klitemnestro; čeprav je on, kakor pravijo, govor spisal zoper Sokrata, kar se od prejšnega ne razlikuje.

Nekateri zmatrajo retoriko za prirojeno, pa vendar ne tajijo, da se z vajo pospešuje, kakor trdi Antonij v Ciceronovi knjigi o govorniku,²⁾ da je neko opazovanje ne pa umetnost. Vendar ne stoji to ondi zato, da bi je mi za resnico držali, ampak da se Antonijev značaj ohrani, ki je svojo umetnost zatajeval. Taistega mnenja je bil menda tudi Lizija. V obrambo tega mnenja se trdi, da neolikanci, barbarji in robovi, kedar se branijo, neko uvodno misel povejo, potem pripovedujejo, dokazujejo, opovrgavajo, in koncem za milost prosijo. Dalje navajajo nasprotniki one zvite besede: nobeno delo umetnosti ni bilo preje nego umetnost; in vendar so ljudje za se in zoper druge vedno govorili, učitelji zgovornosti se pa še le pozno nahajajo za časa Tizije in Koraka;³⁾ tedaj je bival govor pred umetnostjo in zatorej ni umetnost. Jaz se nikakor ne bom trudil dognati, kedaj se je pričel teoretičen pouk v zgovornosti; vendar nahajamo pri Homeru Fojnisa, učitelja za dejanje in govorjenje,⁴⁾ več drugih govornikov, vsako vrsto zgovornosti v treh vojskovodjih⁵⁾ in tudi tekmovanje mladenčev v zgovornosti zastopano, na Ahilovem ščitu⁶⁾ so celó vpo-
dobljeni prepir in pravdarji. Saj zadostuje na to opozoriti, da se je vse, kar je umetnost dovršila, naravno pričelo. Kdor temu mnenju neče pritrditi, ta mora

¹⁾ Polikrat je bil zofist in retor v drugi polovici petega stoletja pr. Kr. Poznat nam je po dveh govorih; v prvem je hvalil Busirida, v drugem tožil Sokrata. — Busiris je bil sin Egiptov in je tujec, ki so v njegovo deželo prihajali, žrtoval.

²⁾ I, 20; II, 57.

³⁾ Koraks, rojen Siciljan, vladal je po Hieronovi smrti okoli l. 467. pr. Kr. v Sirakuzah; pozneje se je le sè znanostmi pečal in postal prvi učitelj zgovornosti, katero je po gotovih načelih predaval in prvo poučno knjigo o tej umetnosti sestavil. Tizija je bil njegov najznamenitejši učenec, ki je za plačilo drugim govore spisal.

⁴⁾ Pr. Fojnisove besede v Homerovi Iljadi IX, 437 itd.

⁵⁾ Odisej, Menelaj in Nestor.

⁶⁾ Pr. II, XVIII, 497 i. t. d.

zdravništvo zanikati, ki je nastalo iz opazovanja zdravja in bolezni, in po mnenju nekaterih v izkušnosti sestaja; kajti mnogokateri je vže rano obvezal, preje nego je bila umetnost, mnogo kateri mrzlico polajšal s pokojem in z načinom življenja, ne previdevši vzroka, ampak ker ga je bolezen sama k temu napotila. Na tak način bi tudi stavbarstvo ne bila umetnost; kajti koče so vže prvi ljudje stavili; tudi glasba ne, saj ne najdeš ljudstva, katero ne bi nekako pelo in plesalo. Če se ima tedaj vsak govor imenovati zgovornost, priznavam, da je zgovornost vže bila preje, nego je postala umetnost; če pa ni vsak govornik, ki govori, in če prvi ljudje niso kot govorniki govorili, je govornik še le vzbog umetnosti to postal, kar je, in pred umetnostjo ga ni bilo. S tem je pa tudi ugovor onih ovržen, ki pravijo, da to ni umetnost, kar tisti stori, ki se je ni učil; in vendar so taki ljudje govorniki postali. Tej stvari v dokaz trdijo, da sta veslar Demad¹⁾ in igralec Ajshin²⁾ govornika bila. Neresnično: kajti brez teorije ne more nihče govornik postati, in o teh dveh se da dokazati, da sta se le pozno, ne pa nikdar zgovornosti učila. Toda Ajshin se je od mladih nog z vedami pečal, katerih ga je oče učil; o Demadu pa ni dognano, da se ni te umetnosti učil, po neprestanih govorniških vajah je postal to, kar je pozneje bil; kajti tak način učenja je najbolj vspešen. Sme se celó trditi, da bi bil še večji govornik postal, ako bi se bil teorije učil; saj si ni upal govorov spisati, da bi iz njih zvedeli njegovo govorniško vzmožnost. Aristotel je po svoji navadi namerjajoč vprašanja staviti v Grilu³⁾ nekaj dokazov svoje bistrumnosti izumil; pa taisti je tudi o retoriki tri knjige spisal, in v prvi priznava, da ni samo umetnost, ampak odmerja jej tudi mesto v državoznanstvu in v dialektiki. Temu mnenju zeló nasprotujeta Kritolaj in Rodijski Atenodor⁴⁾. Agnon si je z napisom samim zaupanje vzel, v katerem je priznal, da je njegovo delo obtožba retorike. Pri Epikuru, ki nobene vede ni hotel priznati, se takemu mnenju ne čudim.

Ti navajajo premnoge stvari, ki se dajo na malo toček razkrojiti; torej bom na najvažnejše kratko odgovoril, da ne postane preiskava neomejena. Prvo dokazovanje vtemeljujejo ti moške na predmet. Oni pravijo, da imajo vse umetnosti predmet, kar je res; da pa retorika nima lastnega predmeta, katere trditve krivost bom pozneje dokazal. Drugi neosnovani razlog se glasi: nobena umetnost ne vstreza neresnici, ker se more le na podlagi pravega razuma razviti; retorika pa vstreza neresnici, torej ni umetnost. Jaz hočem priznavati, da retorika včasih neresnico mesto resnice govori; vendar ne bom pripuščal, da se tudi z neresnico sploh peča, kajti to ni vse eno, če se komu kaj napáčno dozdeva ali pa če druge ljudi prevariti skušamo. Saj se tudi vojskovodje poslužujejo dostikrat prevare, kakor Hanibal, ko je obkoljen od Fabija, dal

¹⁾ Demad je bil rojen Atenčan in je postal po izvanredni govorniški nadarjenosti izvrsten govornik a v pogubo svoje domovine, ker je Demostenovi politiki nasprotoval in tako k porazu atenske države pripomogel.

²⁾ Atenčan Ajshin je bil vrl govornik, a hud nasprotnik Demostenov in vseh domoljubov. Z macedonskim denarjem podkupljen je deloval za macedonskega kralja Filipa.

³⁾ Gril je bil sin slavnega zgodovinarja Ksenofonta, ki je hrabro boreč se pri Mantineji pal. Aristotelov pohvalni govor na njega se je izgubil.

⁴⁾ Atenodor, rojen v mestu Tarzu, bil je stojski modrijan in je učil pozneje v epirski Apoloniji, odkoder ga je Oktavjan kot prijatelja in svetovalca seboj v Rim vzel.

dračje na rogove volov navezati in prižgati, ter črede na nasproti stoječe hribe gnati, da je sovražniku na videz pokazal odhod svoje vojske, v resnici ga je pa goljufal. Sam je pa dobro vedel, kaj da se godi. Tudi Lacedemonec Teopomp,¹⁾ ko se je bil v obleko svoje žene spreoblekel in kot ženska iz zapora ušel, ni imel napačnega mnenja o samem sebi, ampak ga je le varhom izkazal. Tako ve tudi govornik, če rabi neresnico, in da jo za resnico rabi; tedaj nima on krivega mnenja, ampak ga drugemu vriva. Če se je Cicero pobahal, da je v Kluentovi²⁾ pravdi sodnika ogoljufal, je vendar sam stvar natančno previdel. In če slikar s pomočjo umetnosti nekatere stvari tako napravi, da nam se zdijo vzbočene, druge pa, da so oddaljene, vendar sam dobro ve, da so vse v eni ravnini. Dalje ugovarjajo: „vsaka umetnost ima določen namen, za katerim teži; v retoriki pa tega celo ni, ali pa se ne doseže namen, kateri se kaže“. To je laž, kajti jaz sem pokazal njen namen, in povedal, v čem da sêstaja. Pravi govornik ga bo vselej skušal doseči, kajti on bo vselej dobro govoril. Ta ugovor ima morda kaj veljave proti onim, ki iščejo namen retorike v pregovarjanju. Moj govornik pa in moja umetnost nista zavisna od vspeha govora. Govornik se sicer napenja za zmago; a če je dobro govoril, je namen umetnosti dosegel, tudi če ne zmaga. Tudi krmar želi z nepoškodvano ladijo v luko pripluti; če ga pa nevihta zanese, vendar krmar ostane in izreče znane besede: „Da le krmo prav držim“. Zdravnik obljubi bolniku zdravje; če mu se pa to ne posreči vzbog hude bolezni, ali bolnikove nezmernosti ali kakega drugega slučaja, vendar ne bo zgrešil namena zdravništva; če je le vse po pravih storil. Tedaj je govornikova naloga dobro govoriti. Kajti njegova umetnost sêstaja, kakor bom malo pozneje prav jasno pokazal, v podvzetju ne pa v vspehu. Torej je tudi ona trditev napačna, da umetnosti vedó, kedaj so namen dosegle; retorika tega ne ve. Saj vsak ve, je-li dobro govoril.

Nadalje obdolžujejo retoriko, „da rabi nepoštena sredstva“, česar nobena druga umetnost ne stori, češ da neresnico govori in strasti vzbuja. Pa izmed teh ni nobeno nečastno, kedar se iz dobrega namena zgodi, in zatóraj ni nobeno pogrešek. Saj je včasih tudi modrijanu dovoljeno lagati, in govornik je primoran sree ganiti, ako ne more na drug način sodnika za pravičnost pridobiti. Kajti dostikrat sodijo neizkušeni ljudje, kateri se imajo ravno v ta namen varati, da se v sodbi ne zmotijo. Ako bi mi bili dani modri sodniki, ako bi se nahajali v vsakem zboru in pri vsakem posvetovanju modrijani: ne bi nič veljala zavidnost, nič priljubljenost, nič predsodki in krive priče: delokrog zgovornosti bil bi zelo majhen in ona bi nam služila le v zabavo. Ker so pa poslušalci omahljivi in ker je resnica tolikim nezgodam podvržena: treba je s zvijačo boriti se in vse v prid porabiti, kajti kdor je bil s pravega pota odgnan, da se le po kakem drugem ovinku nazaj pripeljati.

Najbolj pa leté psovke na retoriko zaradi tega, da se ena in ista stvar zagovarja in pobija. Nasprotniki pravijo: Nobena umetnost si ni v nasprotju, retorika si je; nobena umetnost ne spodkopava svojega dela, retorika stori to;

¹⁾ Teopomp je bil kralj špartanski, za časa katerega se je pričela prva mesenska vojska (743.—724. pr. Kr).

²⁾ A. Kluentij Habit je bil od lastne matere zatožen, da je svojega očima umoril, a od Cicerona izvrstno branjen in oproščen.

takisto uči stvari, ki se smejo ali ne smejo govoriti, in toraj ni umetnost zaradi tega, ker uči, kar se govoriti ne sme, ali pa zaradi tega, ker uči, kar je treba govoriti, pa tudi njegovo nasprotje. Vse to pa zadeva očitno ono retoriko, ki ni v nobeni dotiki s poštenjakom in krepostjo samo. Z jedno besedo, kjer je stvar krivična, nima retorika ničesar opraviti, tako da bi se moral zarés čudež zgoditi, da bi govornik, to je poštenjak, stvar zagovarjal in pobijal. Ker pa narava stvari tudi tako nanese, da sta včasih dva učenjaka o pravični stvari različnega mnenja, (semtertje se celo misli, da se bodeta prepirala) hočem na to odgovoriti in sicer tako, da postane očitno, da so ti ugovori zastoj izmišljeni tudi zoper one, ki ime govornika zlobnemu značaju pridevati blagovolijo. Kajti retorika ni nikakor v nasprotju sama seboj. Stvar se namreč zaplete s stvarjo, ne pa retorika sama seboj. Če se dva prepirata, ki sta se taistega predmeta naučila, se vendar zaradi tega umetnost ne bo nehala, ki je bila obema predavana; v drugem oziru se tudi borstvo ne neha, ker se dostikrat gladjatorji, od taistega učitelja izurjeni, primejo; tudi krmarstvo ne, ker se v pomorskih bitkah eden krmar drugemu zoperstavlja; tudi vojskovodstvo se ne neha zaradi tega, ker se vojskovodja z vojskovodjo bojuje. Takisto tudi retorika ne spodkopava svojega dela. Saj govornik ne pobija svojih trditev, še manj pa retorika, ker se bodo pri onih, ki njen namen v pregovarjanje devajo, ali če se slučajno dva poštenjaka prepirati začneta, resnici podobne stvari iskale; če je pa ktera stvar bolj verjetna kakor druga, vendar ni v nasprotju z ono, ki je verjetna. Kajti kakor ni v nasprotju bolj belo z belim in bolj sladko s sladkim, tako tudi ni nasprotno verjetnejše verjetnemu. Retorika tudi ne uči tega, kar se ne sme govoriti niti nasprotnega temu, kar se sme govoriti, ampak to, kar gre pri vsaki stvari povedati. Vendar se govornik, če tudi ponajvečkrat, ne bode vselej resnice držal; ampak včasih zahteva občna korist, da celo neresnico brani.

Še ti-le ugovori se navajajo v Ciceronovi knjigi o govorniku: „Umetnost obsega one stvari, katere znamo; govornikov posel je vtemeljen na mnenju, ne na znanosti, češ da pred nevednimi ljudmi govori in včasih govori, česar ne zna“. Drugo, namreč, ali sodnik ve, o čem se govori, nima z govorništvom nič opraviti; na prvo bo treba odgovoriti. Umetnost obsega one stvari, katere znamo. Retorika je umetnost dobro govoriti, govornik pa zna dobro govoriti. Pa on ne ve, je li prav, kar govori. Tudi oni ne vejo, ki učijo, da vse stvari nastajajo iz ognja,¹⁾ ali vode, ali štirih elementov ali atomov; takisto tudi oni ne, ki daljavo zvezd preiskujejo in velikost solca in meseca; in vendar imenujejo svoj posel umetnost.

Če pa dokazi učinijo, da oni teh stvari ne menijo, ampak vsled dokaznih razlogov vedó; znajo dokazi govorniku taisto storiti. „Pa on ne ve, je-li njegova stvar resnična“. Tudi zdravnik ne ve, je-li onega zarés glava boli, ki to trdi;

¹⁾ Izmed jonskih modrijanov, ki so se pečali s prašanjem, kako je vesolstvo (κόσμος) nastalo, trdil je Tales, da je vse nastalo iz vode, Anaksimén, da vse iz zraka in Heraklit, da vse iz ognja. — Siciljan Empedoklej pa je menil, da so prvotno bili štirje elementi (ogelj, zrak, voda in zemlja), iz katerih je vesolstvo nastalo po vplivanju dveh močij prepira (ῥιξος) in ljubezni (φιλία). — Atomisti (Levkip in Demokrit) so učili, da je nastalo vse iz atomov, kateri so brezštevlni, po notranjem bistvu slični, po podobi in legi pa različni in nerazdelni.

vendar ga bo zdravil, ker trditev kot resnično zmatra, in zdravništvo ostane vzbog tega vendar umetnost. Vselej tudi ni namen retorike resnico govoriti, pač pa verjetno; a ona je uyerjena o tem, kar govori. Nasprotniki še temu pristavljajo, da zagovorniki v eni pravdi to pobijajo, kar v drugi branijo. A to ni pogrešek umetnosti, ampak dotičnega govornika. To so najvažnejše točke, ki se retoriki očitajo; druge so manj važne pa vendar iz taistih virov vzete.

Da je pa retorika umetnost, da se na kratko dokazati. Bodi si namreč, kakor je Kleant storil, da je umetnost vzmožnost, ki pot, t. j. red kaže: tedaj gotovo nihče ne bi dvomil, da se v dobrem govoru tak pot in tak red pokaže; bodi si, da se držimo one skoraj občno pohvaljene definicije, da sestaje umetnost iz soglasnih in v koristno svrho življenja souvežbanih znanostij: torej hočem takoj dokazati, da se vse to v retoriki nahaja. Ali ne obsega preiskav in vadeb kakor druge umetnosti? Če je dialektika umetnost in to je skoraj gotovo, potem je tudi retorika umetnost, ker se od one bolj po načinu kakor po plemenu razlikuje. Pa tudi to se ne sme prezreti, da je ono umetnost, v čemur eden delo neumetno zvršuje, drugi pa umetno, in pa to, v čemer tisti bolje napreduje, ki se je ga učil, kakor oni, ki se je ni učil. In vendar prekaša v retorskem poslovanju ne samo učenjak neučenega, ampak tudi učenejši manj učenega; kajti drugače bi ne bilo toliko pravil in tako odličnih učiteljev; to more vsak priznati posebno pa jaz, ki teorije govora ne ločim od poštenjaka.

Poglavje 18.

H katerim umetnostim se prišteva retorika?

Nekatere umetnosti so vtemeljene na premišljevanju, t. j. na vzpoznanju in prevdarjanju stvari n. pr. zvezdoznanstvo, ki ne zahteva nobenega dejanja, ampak je zadovoljno z razumenjem stvari, s katerimi se peča, in se torej teoretska umetnost imenuje; druge imajo za podlago delovanje, katero je njihov namen in se z delom dovrši, tako da ni po dovršenem delu nič več opraviti, zatorej se imenujejo praktične n. pr. ples; spet druge so vtemeljene na učinku, katere dosežejo svoj namen v dovršenju predmeta, ki nam se pred oči stavi, torej se imenujejo obrazne vmetelnosti n. pr. slikarstvo. Iz tega je menda razvidno, da retorika na delavnosti obstaja; s to namreč dovršuje svoj posel. In o tem so vsi ene misli.

Pa meni se zdi, da ona tudi iz drugih umetnostij mnogo zajema. Saj jej včasih zadostuje stvar le preiskati. Zgovornost namreč govorniku ostane tudi, če molči, in če neha javno govoriti, bodi si nalašč ali slučajno zadržan; on ne bo nehal govornik biti kakor zdravnik ne, ki je nehal zdraviti. Kajti tudi v samotnem ¹⁾ premišljevanju je nek uspeh, če ne največji, in potem je veselje nad vedami nekaljeno, kedar se govorniki poslovanju odrečejo in samega sebe opazujè živé. Neko podobnost pa ima tudi sè stvariteljnimi umetnostmi v tem, da govore in povesti spisuje, kateri posel po pravici v govorniški delokrog štejemo. Ako se pa ima enej izmed omenjenih treh vrst umetnostij prištevati, naj se imenuje, ker sestaja njena poraba posebno v delavnosti, tvorna ali, kakor jo drugi imenujejo, upravna umetnost.

¹⁾ Kako koristno da samota na učenje vpliva, kaže Kvintilijan v tretjem poglavju desete knjige.

Poglavje 19.

Kaj bolj pospešuje zgovornost, prirodnost ali pouk?

Vem, da se je tudi vprašanje predložilo, se-li zgovornost bolj popešuje po prirodnosti ali po pouku. To se sicer ne razteza na nalogo mojega dela: kajti na dovršenost govornikovo vpljivata obe. A po mojem mnenju je največ zavisno od tega, kako da hočemo to vprašanje tukaj tolmačiti. Ako obe ločiš, bo prirodnost tudi brez pouka mnogo zamogla; pouk pa bo le na podlagi prirodnosti kaj zamogel. Če se pa obe primerno družita, bo pri srednje nadarjenih in poučenih govornikih nadarjenost več veljala, a dovršene govornike vzgaja po mojem mnenju bolj pouk nego prirodnost; kakor nerodovitni zemlji tudi najboljši poljedelec nič pomagal ne bo, rodovitna zemlja pa bo tudi sama brez obdelovanja rodila, a na rodovitni zemlji bo obdelovanje več opravilo kakor rodovitnost zemlje. Ako bi bil Praksitel¹⁾ poskusil iz mlinskega kamena kip izrezati, bil bi mi Parski marmor tudi neobdelan ljubši; ako bi pa ta kamen taisti umetnik izdelal bil, imelo bi delo več vrednosti nego marmor. Sploh daje prirodnost tvarino za pouk; ta vpodablja, ona se vpodablja. Ni umetnosti brez tvarine, tvarina pa ima tudi brez umetnosti vrednost, dovršena umetnost pa je več vredna nego najboljša tvarina.

Poglavje 20.

Je-li zgovornost krepost?

Važneje je drugo vprašanje: naj se li zgovornost k srednjim umetnostim prišteva, ki se ne dajo niti hvaliti niti grajati, ampak še le koristne ali škodljive postanejo, kakoršen je pač značaj onih, ki jih rabijo; ali pa je krepost, kar tudi premnogi modrijani trdijo? Jaz zmatram to, s čimur so se premnogi v retorskih študijah pečali in se pečajo, za ἀρετήν, t. j. za nobeno umetnost (saj vidim, da mnogi brez metode, brez znanosti, tjekaj derejo, kamor jih nesramnost ali lakota véde); ali pa rekel bi, za slabo umetnost, katero κακοτεχνίαν imenujemo. Po mojem mnenju so namreč mnogi živeli in še nekateri živijo, ki so govorniško vzmožnost v pogubo ljudij zlorabili. Tudi neka ματαιοτεχνία se nahaja t. j. nepotrebno posnemanje umetnosti, ki ni niti koristno niti škodljivo, ampak se zastonj trudi; kakor oni, ki je iz neke daljave grah na iglo neprenehoma in ne brezvpešno metal. Ko ga je Aleksander videl bil, ga je obdaroval z mernikom graha, katero darilo je onemu trudu prav primerno bilo. Temu primerjam jaz one, ki z velikim prizadevanjem in trudom prebijejo čas v deklamacijah, katere morajo po njihovi volji istinitosti prav nepodobne biti. Ta zgovornost pa, katero učiti skušam in katere uzor sem si v duhu vstvaril, ki postenjaku prija in ki je prava retorika, je krepost.

Modrijani izvajajo to iz mnogih bistrournih sklepov, meni pa se to še bolj jasno dozdeva iz moje prav razumljive razprave. Oni pravijo takóle: Če je to krepost, namreč složno postopati v tem, kar se sme storiti in kar se mora opustiti, in se ta del kreposti imenuje previdnost: mora taista tudi v

¹⁾ Praksitel, kipar v Atenah okoli l. 400. pr. Kr., izraževal je posebno lepo milobo in mladost, in je skoraj vsem bogovom krasne kipe izdelal.

tem biti, kar se sme govoriti in kar ne. In če so nam za kreposti vže pred poukom neke podlage in kali od narave podeljene kakor za pravičnost, o kateri imajo celo neolikanci in barbarji neke pojme: smo gotovo od začetka tako vstvarjeni, da moremo za nas govoriti, če tudi ne dovršeno, vendar tako, da neke (kakor sem rekel) kali one vzmožnosti očitne postanejo. Pa umetnosti, ki nimajo s krepostjo nič opraviti, so drugega bistva. Ker je tedaj govor dvoji, prvič neprestan, ki se imenuje retorika in drugič pretrgan, ki se imenuje dialektika, kateri je Zenon tako združil, da je to prispodabljal pesti, ono pa dlani:¹⁾ bo torej tudi dialektika krepost.²⁾ Po tem takem se bo o retoriki tem manj dvomilo, čim krasnejša in očitnejša je.

A jaz hočem to iz del samih bolj natančno in očitno izprevideti. Kaj bo namreč govornik v pohvalnih govorih počel, če ne razločuje, kaj da je pošteno, kaj nesramno? ali v posvetovalnem govoru, če ni vzpoznal koristi? ali v sodnijskem govoru, ako ne bi poznal prava? Celó hrabrost je pri tej stvari potrebna, ker je dostikrat govoriti zoper viharne grožnje ljudstva, dostikrat z nevarnostjo mogočnejše razžaliti, včasih, kakor v pravdi Milonovi, obdanemu od oboroženih vojakov tako, da bi govor celó dovršen ne mogel biti, ako ne bi bila zgovornost krepost. Če je v vsaki živali ona vrlost krepost, s katero prekaša druge stvari ali večino izmed njih, kakor v levu moč, v konju hitrost, in če se človek, kar je gotovo, od drugih stvari odlikuje z razumom in govorom: zakaj ne bi kreposti iskali tako v zgovornosti kakor v razumu? In Krasova trditev pri Ciceronu³⁾ je prav resnična: „Zgovornost je ena izmed največjih kreposti“, in Cicero sam jo imenuje krepost ne samo v pismih na Bruta ampak posebno na drugih mestih. A včasih bo tudi malopridnež uvod, povest in dokaze tako prednašal, da se v njih ne bo nič pogrešalo. Kajti tudi lopov se bo hrabro bojeval, vendar ostane hrabrost krepost; tako bo tudi zloben suženj muke brez vzdihovanja prenašal, vendar potrpljenje bolesti ne bo brez pohvale. Mnogokrat se taisto zgodi, pa na drug način. Tedaj naj to zadostuje, ker sem o koristi vže preje razpravljal.

¹⁾ Pr. Ciceronovo razpravo o največjem dobru in zlu II. 6. — Zenon, rojen v Kitiji na otoku Cipru, ustanovitelj stojske šole, živel je okoli l. 300. pr. Kr.

²⁾ *Dialektika je krepost.* Dialektika znamenjuje pri Platonu posebno metodo razgovaranja o znanstvenih stvareh v ta namen, da se stvar označi in resnica najde; in oni, ki zna stvari tako pretresavati, imenuje se dialektik (raziskovalec). Odtod je bila filozofija imenovana dialektika in prvi, ki je znal najbolje o znanstvenih stvareh razgovarjati se, bil je Sokrat. Toda Sokrat ni ločil znanosti od praktičnega življenja = dejanja, ampak je trdil, da mora oni, ki hoče sposoben postati v življenju in za življenje (in to je naloga vsakega človeka), stvari prav vzpoznavati. Kajti prav ravna v življenju le tisti, ki si je z raziskavanjem natančno vedo stvari pridobil. Kdor tedaj dobro, lepo in pošteno pozna, ta to tudi v dejanju pokaže, nevedneži pa se motijo in v napake zabredejo. Zatorej je nevednost največje zlo, prava znanost pa krepost v obče in podstava vsaki posamezni kreposti kakor hrabrosti, ali pobožnosti ali pravičnosti. Kajti pravičnost in vsaka druga krepost je lepa in dobra stvar; kdor pa lepo in dobro pozna, ne bo temu nič drugega predpostavil. Torej bode dialektik (= modrec) lepo in dobro storil. Po Sokratovem mnenju je tedaj krepost prava znanost tega, kar gre storiti, ali modrost. Po dandanašnjih nazorih krepost ni pridavek znanosti, ampak volje.

³⁾ O govorniku III, 14.

Poglavje 21.

Tvarina zgovernosti.

Nekateri učenjaki so trdili, da daje govor tvarino zgovernosti, katerega mnenja je pri Platonu Gorgija. Če se to tako razumeva, da se predavanje o kateri stvari koli séstavljeno imenuje govor, potem ni tvarina ampak izdelek, kakor je kip izdelek kiparjev; saj se tudi govor z umetnostjo napravlja kakor kip. Če pa menimo, da se s tem izrazom besede same poznamenujejo, je treba pomisliti, da besede brez tvarine ničesar ne opravijo. Nekateri imajo dokazne razloge, ki nam v pregovarjanje služijo, za tvarino retorike, pa tudi ti so le del naloge in se tvarjajo z umetnostjo ter potrebujejo tvarine. Drugi zmatrajo preiskave meščanskih zadev za tvarino retorike; pa njihovo mnenje ni napačno zaradi kakóvosti, ampak zaradi obsega govorniške tvarine, ker so one preiskave záres tvarina retorike, ali ne edina. Tretji zopet imenujejo, ker je zgovernost krepost, vse življenje njeno tvarino. Drugi pa trdijo, ker ni vseh krepostij tvarina vse življenje, ampak se premnoge izmed njih le na dele raztezajo, kakor imajo pravičnost, hrabrost, zmernost posebne dolžnosti in lasten delokrog: tako se ima tudi retoriki poseben del odkazati in ji dajo pragmatiski delokrog v etiki t. j. delovanje v javnem življenju.

Jaz menim (ozíraje se na mnenja drugih pisateljev) da daje retoriki tvarino vse, o čemer koli se dá govoriti. Sokrat namreč pravi pri Platonu Gorgiji,¹⁾ da ne dajejo besede, ampak stvari tvarino retoriki. V Fedru²⁾ pa razločno kaže, da se zgovernost ne nahaja le pred sodnijo in v zborih, ampak tudi v zasebnem in domačem življenju. Iz tega je očitno, da je Platon sam tega mnenja bil. In Cicero³⁾ imenuje na nekem mestu tvarino retorike stvari, ki v njen delokrog spadajo, vendar tudi njih število omejuje. Na drugem mestu⁴⁾ pa s temi-le besedami trdi, da ima govornik o vseh stvareh govoriti: „Toda meni se dozdeva, da moč govornikova in tudi poklic dobro govoriti obljubujeta to le prevzeti, namreč vrlo in obširno govoriti o vsaki predoženi stvari.“ In zopet na drugem mestu⁵⁾ pravi: „Govornik mora vse razmere, ki se nahajajo v človeškem življenju, ker se on z življenjem peča in mu ono tvarino daje, preiskati, slišati, prečitati, razpravljati, tolmačiti in prevdariti.“

Nekateri učenjaki so pa trdili, da je to, kar jaz govorniško tvarino imenujem, deloma neomejeno, deloma ni lastno retoriki, in so jo imenovali okoli letečo umetnost, ker o vsaki stvari govori. Pa s temi se nečem prepirati. Kajti oni priznavajo, da se razteza na vse stvari, a temu nečejo pritrditi, da ima lastno, ker mnogovrstno, tvarino. Pa tudi neomejena ni, tudi če je mnogovrstna; tudi druge manj važne umetnosti imajo mnogovrstno tvarino n. pr. stavbarstvo, saj se z vsem bavi, kar je za poslopje potrebno; in rezbarstvo, ki izvršuje svoja dela v zlatu, srebru, medi in železu. Kajti kiparstvo obsega mimo preje navedenih stvari tudi les, slonovo kost, marmor, steklo in drago kamenje.

¹⁾ Gorg pogl. 9.

²⁾ pag. 261.

³⁾ O govorniku I. 15.

⁴⁾ O govorniku I, 6.

⁵⁾ O govorniku III, 14.

Tvarina, s katero se tudi kdo drug peča, se ne sme takoj od retorike ločiti. Kajti ako bi vprašal za tvarino kiparjevo, mi se bo imenovala med; ako pa za tvarino kotlarja, t. j. onega opravka, katerega Grki *χαλκευτική* imenujejo, mi se bo tudi med imenovala. In vendar se posode od kipov zelo razlikujejo. Zato zdravništvo ne bo nehalo biti umetnost, ker se peča z maziljenjem in telovadbo kakor borstvo, ali ker se bavi s pripravo jedil kakor kuharstvo. Če se pa trdi, da ima filozofija razpravljati dobro, koristno in pravično, tudi to ne nasprotuje; saj menijo poštenjaka, kedar modrijana imenujejo. Zakaj bi se torej čudil, da se govornik, katerega ne ločim od poštenjaka, s taisto tvarino peča? zlasti ker sem vže v prvi knjigi dokazal, da so se modrijani onega od govornikov zapuščenega dela polastili, ki je bil vselej lastnina retorike, tako da so se bolj z našo tvarino pečali. Ker so naposled vse stvari, o katerih se dá razgovarjati, tvarina dialektike, dialektika pa pretrgan govor: zakaj ne bi smel nepretrgan govor taiste tvarine imeti?

Nekateri s tem le ugovarjajo: „Tedaj bo moral govornik v vseh umetnostih izurjen biti, ako hoče o vsaki stvari govoriti.“ Na ta ugovor bi lahko s Cicero-novimi¹⁾ besedami odgovoril, pri katerem to le nahajam: „Po mojem mnenju ne more nobeden v vsakem oziru hvale vreden govornik biti, ako si ne pridobi znanosti v vseh važnih stvareh in umetnostih.“ Pa meni zadostuje, če ni govornik v oni stvari neveden, o kateri ima govoriti. O katerih bo torej govoril? O tistih, v katerih se je izučil. Jednako naj se pouči o stvareh, o katerih mu bo govoriti, in o katerih se je poučil, naj govori. Ali ne bo tesar o svojem poslu in učitelj glasbe o tej bolje govoril kakor govornik? Če ta o dotični stvari ničesar ne ve, potem seveda. Kajti tudi neolikan kmet, če se pravda, bo o svoji stvari bolje govoril kakor govornik, ki o prepirni stvari nič ne ve. Če se pa dá po glasbenem učitelju, po tesarju in pravdarju poučiti o dotični stvari, bo govornik bolje govoril kakor oni, ki ga je poučil. Govoril bo, pravim, i tesar, kedar bo stavbarstvo razpravljal, i glasbeni učitelj, kedar bo glasbo razpravljal; a govornik ne bo, ampak se bo le obnašal, kakor govornik, baš tako tudi ne-veščak, če rano obeže, ne bo zdravnik, ampak se bo le obnašal kot zdravnik. Ali se ne nahajajo take stvari v pohvalnih, posvetovalnih in sodnijskih govorih? Tedaj ne bi bil smel govornik svojega mnenja povedati, ko so se posvetovali o zgradbi Ostijske luke „in vendar je trebalo metode arhitektov“. Če sta rumenkasta barva in oteklina na telesu znamenje neprebavljivosti ali strupa, ne tolmači li to govornik? In vendar se tiče to zdravništva. Ne bo de li se tudi z merjenjem in številjenjem pečal? In vendar pripada to geometriji. Jaz menim, da skoraj vsaka stvar lahko po kakem naključju v govornikovo področje pride; če pa ne, potem ne bo imel ž njo nič opraviti. Tedaj je moja trditev opravičena, da spada v govorniško tvarino vsaka stvar, o katerej se da kaj povedati. To potrjuje tudi občna navada govorjenja. Če smo kaj izvedeli, o čemur imamo govoriti, priznanjamo dostikrat vže v predgovoru to kot predloženo tvarino. Gorgija je bil tako prepričan, da ima govornik o vsaki stvari govoriti, da se je dal v šolskih dvoranah vprašati, o kateri stvari koli je kdo hotel. Tudi Hermagora je spraval v področje retorike vse stvari trdeč, da se za njo tvarina

¹⁾ O govorniku I, 6.

nahaja v pravadah in raziskavah. Ako pa meni, da nimajo raziskave z retoriko nič opraviti, potem ni mojega mnenja; ako jih pa retoriki prišteva, podkrepljuje tudi moje mnenje. Saj ni nobene stvari, ki ne bi spadala v pravdo ali raziskavo.

Tudi Aristotel je, razdelivši zgovornost na tri dele, na sodnijsko, posvetovalno in pohvalno, skoraj vse stvari govorniškemu področju odkazal; saj ni nobene stvari, ki ne bi enej teh treh vrst pripadala.

Le prav malo jih je popraševalo po orodju. Orodje pa imenujem to, brez česar se tvarina ne da v to vpodobiti, kar hočemo napraviti. Pa po mojem mnenju ne potrebuje umetnost takega orodja ampak umetnik. Kajti znanost ne poprašuje po orodju, ampak zamóre, tudi če ničesar ne izdela, dovršena biti; umetnik pa potrebuje orodja n. pr. rezbar dleta in slikar čopiča. Torej hočem to za ono mesto odložiti, na katerem bom o govorniku¹⁾ razpravljal.

¹⁾ V petem poglavju XII. knjige pravi Kvintilijan, da mora govornik mimo temeljite znanosti v raznih strokah na razpolaganje imeti obilnost besedij in prilik, iznajdenost, vzmožnost razvrščenja tvarine, zvest spomin in prijetnost predavanja. Največ pa velja izvrstnost duha, ki se ničesar ne vstraši. Mnogo pripomorejo tudi venanje vrline, kakor lepa postava, močna prsa in prijeten glas.

X. Knjiga.

Poglavje 1.

O obilju besedij.

Pa kakor so ta govorniška pravila v izoliko neizogibno potrebna, vendar ne vzgajajo zadosti zgovornosti, ako se ne pridruži neka stalna spretnost, katero Grki ἔστις imenujejo; pospešuje li se ta bolj s pisanjem ali čitanjem ali govorjenjem, poprašuje se navadno, kakor vem. To vprašanje bi trebalo précej natančno tolmačiti, ako bi mogla samo ena onih vaj zadostiti. A one so vse tako tesno zvezane in nerazdružne, da ves trud ne bi nič koristil v drugih, ako bi se katera izmed njih zanemarila. Kajti zgovornost ne bo niti izvrstna niti krepka postala, ako je ne bo krepila pogostna vaja v zlogu; tako se bo pa tudi ta vaja brez čitanja sem in tja zibala kakor ladja brez krmarja, in oni ki bo znal, kaj in kako je treba o vsaki stvari govoriti, bo takó rekóč na zaklenenih zakladih ležal, ako ne bo imel vstrajne in za vse slučaje pripravljene zgovornosti. Naj se le vidi katera neizogibno potrebna, vendar ne bo v govornikovo dovršenost takoj največje važnosti. Prvo mesto gre pač govorjenju, ker sestaja govornikov posel v govorjenju in iz tega se je tudi, kakor je očitvidno, moja umetnost razvila; na drugem mestu je potem posnema, in zadnje mesto gre pismenim vajam. Pa kakor je do dovršenosti mogoče priti le iz početkov, tako se vže v teku poučevanja ono kot nevažno pokaže, kar je prvo. A jaz ne razpravljam tukaj, kako naj se govornik poučuje — kajti to se je ali zadosti ali kolikor možno zgodilo — ampak s katerimi vajami se ima borec, ki se je od učitelja vseh kretov naučil, za boje pripravljati. Torej hočem onega, ki zna misli najti in razporediti, in ki je spreten postal v izbiranju in nameščenju besedij, poučevati, kako najložje to tudi praktično izvršuje, česar se je naučil.

Je-li tedaj dvomno, da si mora nabrati, rekli bi, nekih zakladov, katerih se zna poslužiti, kedar koli bođe treba? Ti zakladi sestajajo v obilju mislij in besedij. A misli so pri vsakem predmetu različne, pri malokaterih skupne, besedij si je pa treba nabrati za vse predmete; če bi vsakemu predmetu bila posebna beseda, bi trebalo manj marljivosti; saj bi se ponujale vse besede takoj z dotičnimi predmeti. Ker so pa izrazi za razne stvari ali bolj pristni ali bolj lepotični ali več pomenljivi ali blagoglasnejši, morajo govorniku ne le vsi znani ampak tudi na razpolaganje in tako rekóč pred očmi biti, da lahko izmed teh najboljšie izbere, ko se njegovemu mnenju pokažejo. Vem, da se nekateri sinonimnih izrazov na pamet učé, da jim tem ložje eden izmed premnogh na pamet

¹⁾ Pr. Svetonija v življenju cesarja Klavdija, pogl. 20.

²⁾ Plat. Gorg. pogl. I.

pride, ali da rabijo, kedar so se jednega poslužili, če se kmalu potem zopet potrebuje, drug sinonimen izraz ogibujé se ponavljanju. Pa tako početje je otročje in trud je brezvspešen, pa tudi malo koristen; kajti na tak način se neka mešanica nakopiči, iz katere se lahko brez razločka vsak izraz porabi.

Mi pa imamo premišljeno nabirati obilje besedij, ker težimo za krepko zgovornostjo ne za kričéčo mnogobesednostjo. A to dosežemo, čitáje in poslušuje najboljšo stvarino. Kajti tako ne izvemo samo imena stvari, ampak tudi, kateri izraz je na kakem mestu najbolj prikladen. Saj se skoraj vse besede v govoru rabijo, razven malo nedostojnih izrazov. Se vé, da se pesniki jambov in stare komedije dostikrat hvalijo tudi zaradi onih izrazov, pa meni zadostuje ozirati se na mojo stroko. Vse besede razven omenjenih so nekje na svojem mestu; kajti včasih je treba prostih in navadnih besed, in izrazi, ki nam se na lepših mestih grdi zdijo, so na svojem mestu, kdar predmet zahteva. Da se teh izrazov naučimo in ne le njihov pomen vzpoznamo, ampak tudi njihove oblike in naglase, da pristojajo kjer koli rabljeni, to zamoremo le z marljivim čitanjem in poslušanjem doseči, ker vsak govor vzprejemamo iz prva z ušesi. Iz tega je tudi razvidno, zakaj da so bili na kraljevo ¹⁾ povelje otroci od nemih dojnic v samoti vzgojeni, ki vendar niso znali govoriti, če tudi so, kakor pravijo, nekatere besede gučali. Nahajajo se pa nekatere take besede, ki z več izrazi toisto stvar pomenijo, tako da ni v oziru pomena nobenega razločka, kateri izraz da rabiš n. pr. „ensis“ in „gladius“ (sabljá in meč); druge pa, katere po prenosbi taisti pomen dobijo, če tudi so pravi izrazi za nekatere pojme, n. pr. ferrum in mucro (železo in ost.)

Kajti le po napačni porabi imenujemo „sicarios“ (morilci z bodalom) tudi vse, ki so s katerim koli orožjem koga umorili. Druge pojme označujemo z opisom več besedij n. pr.: „obilje stisnenega mleka.“ ²⁾ Premnogo fraz pa tvarjamo po zameni: „Vem“, „ni mi neznano“, „ne motim se“, „ne uide mi“ in „kdo ne ve“? „Nihče ne dvomi“. Tudi sorodnih izrazov se radi poslužujemo; tako pomenjajo „razumem“, „mislim“ in „vidim“ dostikrat taisto kar „vem“. Veliko obilnost takih izrazov nam pripravi čitanje, da jih se poslužimo ne le kdar nam na pamet pridejo, ampak tam, kjer so potrebni. Kajti ne vselej pomenjajo ti izrazi taisto; kakor o duševnem razumenju „video-vidim“, ne bi smel reči „intellego-razumem“ o gledanju očes, jednako pomeni mucro (ost) to kar gladius (meč), nikdar pa ta beseda taisto, kar ona. Pa če si tudi na tak način obilje besedij pridobimo, vendar ne smemo le zaradi besedij čitati in poslušati. Ako namreč zamore učenec vzglede brez navodila razumeti in vže iz lastne moči posnemati tedaj so v vseh stvareh, katere koli učimo, vzgledi izdatnejši nego teoretska pravila, ker govornik izvršuje to kaže, kar učitelj velevala.

A na poslušalce vplivajo druge stvari koristno in zopet druge na čitatelje. Govornik gane vže sè živo besedo in unema s predmeti, ne pa s podobo ali

¹⁾ Kvintilijan menda misli na dogodek, kateri pripoveduje Herodot (II, 2), da je dal Egiptovski kralj Psametih hotéč zvedeti, je-li katero ljudstvo starejše od Egipčanov, dvoje otrok vzrediti oddaljenih od človeške družbe. Ker sta ta revčeka frigijskemu jeziku podobno besedo bekos (= kruh, hrana) jecljala, mislilo se je, da so Frigi starejše ljudstvo od Egipčanov.

²⁾ Pr. Vergil. (Ecl. I, 82): Et pressi copia lactis = mnogo svežega sira.

opisom. Kajti vse je živo in se giblje, in novo, kar tako rekoč pred našimi očmi nastaja, vsprejemamo sè sočutjem in razburjenostjo. Vznemirja nas ne le izid pravde, ampak tudi nevarnost govornika. Vrh tega nas zanima glas, lepo in vsakokratni vsebini primerno kretanje telesa, v prednašanju celo jako vplivna modulacija glasa in. da kratko povem, vse jednake stvari. Pri čitanju je sodba bolj zanesljiva, poslušalec pa jo pači mnogokrat sočutje za govornika ali pa viharne pohvala. Sramujemo se namreč drugega mnenja biti in neka tiha bojazljivost nas ovira upati si več, dočim včasih drhali i napačno dopada, i se od naprošenih poslušalcev¹⁾ tudi to hvali, kar ne dopada. Pa tudi nasprotno se zgodi, da spačeni okus izvrstnega predavanja ne pohvali. Čitanje je bolj prosto in ne zgine v naglem predavanju, ampak svobodno je ono večkrat ponavljati bodi si, da o čem dvomino, bodi si, da si želimo katero stvar zapamtiti. Ponavljajmo tedaj in premišljujmo čitano stvarino, in kakor jedi žvečene in razmočene požiramo, da je lažje prebavljamo: izročajmo tudi čitano stvarino ne sirovo, ampak po mnogem ponavljanju omehčano in tako rekoč izdelano spominu v posnemo.

Dolgo naj se le najboljši pisatelji čitajo, ki zaupanja, katero imamo v nje, ne varajo, pa marljivo in skoraj s tako natančnostjo, kakor bi hoteli mi sami knjigo pisati; tudi naj se ne le vsi posamezni deli preiščejo, ampak prečitana knjiga naj se vsaj znova predela, zlasti govor, čegar vrline se dostikrat nalašč zakrivajo. Kajti dostikrat govornik pripravlja, svoje mnenje zakriva, zalezuje in to v prvem delu govora pové, kar mu še le koncem koristi. Zatóraj nam stvari tam, kjer stojé, manj dopadajo, dokler še ne vemo, zakaj da so rečene; torej bo treba prečitano stvarino ponoviti. A posebno koristno je one pravde znati, o katerih se dotični govori vrté, in če je možno, od obeh strank držane govore čitati n. pr.: nasprotne govore Demostena²⁾ in Ajshina, Servija Sulpicija in Mesale, izmed katerih je eden za Avfidija, druge proti Avfidiju govoril; Poljona in Kasija o zatoženem Asprenatu³⁾, in premnogo drugih. Celo tedaj, če govori niso jednake vrednosti, bo koristno nekatere prečitati, da vzpoznamo prepirne točke, n. pr. nasproti Ciceronovim govorom Tuberonov proti Ligariju⁴⁾ in Hortenzijev za Vera. Koristilo bo tudi vedeti, kako je vsakateri govornik taiste prepirne točke obravnaval. Tako je imel Kalidij⁵⁾ govor o Ciceronovi hiši in Brut⁶⁾

¹⁾ V Kvintilijanovi dobi so čestilakomni govorniki ploskače najemali, ki so na dano znamenje viharne ploskali in govornika hvalili. Te ploskače je ljudstvo zasmehovaje imenovalo „sofokles“ (po besedi σοφῶς, katero so kričali, in ζαλῶ) ali pa „laudiceni“.

²⁾ Kvintilijan misli na Demostenov govor za — in Ajshinov proti Ktezifontu.

³⁾ Nonij Asprenat, prijatelj Avgustov, bil je od Kasija zatožen, češ ker je pri neki pojedini 130 povabljenih gostov ostrupil; a Poljo ga je tako izvrstno branil, da je bil oproščen.

⁴⁾ Ciceronovi govori „za Ligarija“ in „zoper Vera“ so nam ohranjeni. Ligarija je zatožil Tubero, ker se je v Afriki s Pompejevo stranko zoper Cezarja bojeval. Ver pa je zloglasni namestnik Sicilije, katero je bil hudo orobil. Leta 70. pr. Kr. so izročili Siciljani Ciceronu zatožbo zoper Vera. Cicero je potem Siciljane tako vrlo zastopal, da je Ver vže pred izidom pravde Rim zapustil.

⁵⁾ M. Kalidij je bil Ciceronov sodobnik in je držal več govorov za obtožence. Njegovi govori so se odlikovali po posebni olikanosti jezika (Cic. Brut. 79, 274—280.)

⁶⁾ M. Junij Brut je opravičeval v tem govoru umor Klodija s tem, da je Klodij kot zloben državlján smrt zaslužil; Cicero (pro Milone) pa trdi, da je bil Milonov čin le obramba v sili, češ ker ga je bil Klodij napadel (Kvint. III, 6, 93).

je za Milona govor spisal, katerega pa ni govoril, kakor Kornelij Cels¹⁾ napačno meni; Poljo in Mesala sta taiste branila in v moji mladosti so se nahajali med ljudstvom govori za Volusena Katula²⁾, sestavljeni od Domicija Afra³⁾, Krispa Pasjena⁴⁾ in Decima Lelija⁵⁾. Nikakor pa naj se pri čitanju ne misli, da je brez dvombe vse dovršeno, kar so najboljši pisatelji sestavili. Saj tudi oni zabredejo v napake, onemorejo pod bremenom, udajo se svojemu naj ljubšemu nagnenju in ne napenjajo duha vedno in se včasih utrudijo, ker se Ciceronu dozdeva, da Demosten včasih drema, Horaciju⁶⁾ pa, da celo Homer. Oni so sicer dovršeni, a vendar le ljudje, in tistim, ki vse, karkoli pri njih najdejo, za govorniško pravilo zmatrajo. se pripeti, da slabейše stvari posnemajo — kajti to je ložje — ter mislijo, da so jim vrlo podobni, ako izvrstne pisatelje v napakah doidejo. Vendar je treba o tako velikih mojih skromno in previdno soditi, da ne zavržemo kakor premnogi tega, česar ne razumemo. Ako je pa potrebno, da se na jedno izmed teh strani greši: želim, da bi čitateljem takih pisateljev vse stvari raje dopadale, nego mnoge ne ugajale.

Teofrast⁷⁾ trdi, da je govorniku v največjo korist čitanje pesnikov, s katerim mnenjem se po pravici mnogi strinjajo. Kajti od njih se učimo vzvišenosti mislij, krasote izrazov, vzbujanja vsakega dušnega razpoloženja in prikladnega slikanja značajev, zlasti pa se najbolje oživlja s prijetnim čitanjem take tvarine duh, ki se po vsakdanjem poslovanju pred sodnijo tako rekóč otópi. Zatórej meni Cicero, da naj se duh okrepečava s takim čitanjem. Pri vsem tem pa si moramo zapomniti, da se ne sme govornik ravnati v vseh stvareh po pesnikih, niti v svobodi izrazov niti v prostosti figur, da služi pesniška pisava v vzgled in da ima mimo dopadanja, za katerim teži, in katero tudi doseči poskuša, ne le umišljujé si neresnične ampak tudi neverjetne stvari, še marsikaj drugega v opravičbo: ker navezana na gotovo metrično pravilo ne more vselej pristnih izrazov rabiti, ampak mora z ravnega pota pregnana po stranskih potih nekaterih izrazov iskati, nekatere ne le zameniti ampak tudi podaljšati, okrajšati, prestaviti in deliti; mi pa stojimo oboroženi v bojni vrsti, ukrepamo o naj važnejših stvareh in se napenjamo za zmago. Toraj ne sme biti naše orožje zamazano od nesnage in ruje, ampak blesek naj se na njem leskeče, ki straši, kakoršen je blesek železa, od katerega se duhu in očem blišči; ne

¹⁾ Prim. 16. opombo v 15. poglavju druge knjige.

²⁾ O tej stvari nimamo nobenega poročila.

³⁾ Domicij Afer, narbonenski Galec iz Nemavza, živel je za časa cesarja Tiberija v Rimu in je umrl l. 58. po Kr. On je slovel kot izvrsten govornik (Kvint. XII, 11).

⁴⁾ Krisp Pasjen je bil soprog Neronove tete Domicije in očim cesarja Neronu (Suet. Ner. 6, Kvint VI, 3, 74).

⁵⁾ Decim Lelij Balb je menda tisti, katerega omenja Tacit (ann. VI, 47). Živel je za časa Tiberija in je bil govornik.

⁶⁾ Horacij v pesništvu v. 359. Kje da Cicero ta izraz rabi, ni znano.

⁷⁾ Teofrast, rojen l. 371. pr. Kr. v Erezu na otoku Lezbu, bil je najpreje učenec Platonov, potem učenec in prijatelj Aristotelov. Kot učitelj peripatetske filozofije je imel nad 2000 slušateljev. Njegovih spisov so nam se ohranili le-ti: 1. *ἡθικά χαρακτήρες*, 30 znakovpisov, o katerih J. Kazavbon trdi, da jih ni mogoče sé zlatom preplačati; 2. *περὶ φυτῶν ἱστορία* (rastlinoslovje); 3. *αἰτια φυτικά* (o izvoru rastlin); 4. *περὶ λίθων* (mineralogija), in 5. *περὶ πυρός* (o ognju). Zaradi izvrstnih spisov o rastlinstvu je postal Teofrast oče in vtemeljitelj rastlinoznanstva.

kakoršen zlata in srebra, nebojevit in posestniku bolj nevaren nego koristen. —

Tudi zgodovina zamore z obilno in prijetno tvarino govornika vzgajati; pa tudi njo je treba previdno čitati, ker se ima govornik izogibati večine njenih vrlin. Ona je namreč pesniškim proizvodom najbližja in nekako pesen v nevezani besedi, ter se spisuje v pripovedanje ne v dokazovanje; občna zgodovina se ne sestavlja za dejanje in za boj pred sodnijo, ampak potomecem v spomin in v slavo talentov; zato se izogiblje suhoparne pisave s precej oddaljenimi izrazi in s precej prostim načinom govorjenja. Tedaj se ne sme pred sodnikom, ki je z raznimi mislimi obložen in večkrat neolikan, hrepeneti, kakor sem rekel, po znani Salustovi kratkosti, ki je za počita in olikana ušesa prav dovršena; takisto tudi prijetna Livijeva obilnost ne pouči zadosti onega, ki ne išče vzorne razporedbe ampak verjetnosti. Marko Tulij¹⁾ še celo meni, da niti Tukidid niti Ksenofont ne moreta govorniku koristiti, dasi prvi, kakor pravi, na bojno trobilo trobi, z ustmi drugega pa Muze govore. Vendar nam je dovoljeno v opisih rabiti včasih lepoto zgodovinskega zloga, dokler ne pozabimo, da v glavnih točkah preiskave ni umestna telesna lepota borcev ampak mišična moč vojakov; in da ona pisana obleka, katero je bajé Demetriji Falereji nosil, prav slabo pristoji prahu na foru. Še druga korist izvira iz čitanja zgodovinskih spisov in sicer zelo velika, ki pa nima s predloženim vprašanjem nič opraviti, namreč znanje dogodeb in vzgledov, v katerih mora govornik zlasti poučen biti, da ne zahteva vseh dokazov od pravdajoče se stranke; ampak večino njih naj jemlje iz natančno spoznane starodavnosti, kateri dokazi so zaradi tega bolj izdatni, ker so le oni brez obdolžitve sovraštva in naklonjenosti.

Da moramo pa mi iz modroslovskih spisov mnogo stvari jemati, so govorniki zakrivili, ki so najvažnejši del svoje stroke onim prepustili. Kajti modrijani ponajvečkrat razpravljajo in dokazujejo pravično, pošteno, koristno in njihova nasprotja in božje stvari; najbolje pripravljajo prihodnjega govornika Sokratovei z dialektiko in vprašavanjem. A tudi pri čitanju teh nam je potrebna jednaka previdnost, da vendar vemo, kedar se s taistimi stvarmi pečamo, da je velik razloček med pravdo in znanstveno prepirko, med forum in učilnico, med poučevanjem in pravljanjem.

Ker po mojem mnenju tolika korist iz čitanja prihaja, bodo premnogi, kakor mislim, zahtevali, da tudi to v svojem delu omenim, kateri so oni pisatelji in katera je posebna vrлина vsakega? Pa posamične naštetih bilo bi delo brez konca in kraja. Ker pa M. Tulij v Brutu²⁾ s toliko tisoč vrsticami o rimskih govornikih govori in vendar, izvzemši Cezarja in Marcéla, o vseh sodobnikih, s katerimi je živel, molči: kako pa bi jaz prišel do konca, ako bi hotel navesti tudi one in poznejše in vse Grke in modrijane? Tedaj je bil najvarnejši nasvet, katerega je pisal Livij³⁾ svojemu sinu: Čitaj Demostena in Cicerona, potem pa vsakatega tako, kakor je tema soroden. Vendar ne smem

¹⁾ Govornik 12, 39; 19, 62.

²⁾ Brut. 71.

³⁾ Gotovo je tukaj omenjen zgodovinar Livij, ki je navedeno govorniško pravilo svojemu sinu dal, pa v kateri knjigi, nam ni znano. Isto pravilo omenja Kvintilijan tudi v II, 5, 20 z ozirom na Cicerona.

glavne misli tudi svojega mnenja zamolčati. Jaz namreč menim, da se izmed starih pisateljev malokateri ali bolje rečeno komaj kateri nahaja, ki ne bi nič koristil razumnemu čitatelju; saj Cicero sam priznava, da so ga tudi oni stari pisatelji, ki so sicer nadarjeni, a malo olikani, vrlo vzgajali. Nič drugače ne sodim o sedanjih pisateljih.

Kajti kateri izmed njih se da najti tako slabe glave, da se ne bi bil niti z najmanjšim zaupanjem vsaj v enem delu zanašal na opomen potomcev? In če je kateri taki, takoj v prvih vrstah bi se spazil in bil preje zavržen, nego bi pečanje ž njim nam pogubilo mnogo časa. Vendar ni vse, karkoli v kako stroko spada, takoj tudi prikladno za vajo v zlogu.

Pa predno da govorim o posamičnih pisateljih, treba je v obče nekaj povedati o različnosti menenj. Nekateri namreč menijo, da se smejo le stari pisatelji čitati, ker se le v njih nahaja prava zgovornost in moška krepkost; drugim vgaja dandanašnji, nalepotičeni in okrašeni zlog in vse, kar je sestavljeno v zabavo nevednega ljudstva. Celó izmed onih, ki se bočejo naravnega govorniškega zloga držati, menijo nekateri, da je le jeder, priprost in od navadnega govora celo nič razlikujoč se zlog zdrav in zares atiški; druge zanima vzvišen, precej živahen in duhovit zlog; prav mnogi pa ljubijo miren, okusen in olikan slog. O tej različnosti bodem natančneje govoril, kedar bo treba razna plemena¹⁾ zgovornosti razpravljati. Tukaj bodem na kratko omenil, česa da se morejo iz posameznih pisateljev oni naučiti, ki si želijo govorniško spretnost pridobiti.

Jaz nameravam namreč malo izmed njih in sicer najboljše izbrati. A prijatelji slovsta bodo lahko one pisatelje poiskali, ki so tem najbližji, tako se ne more nihče pritožiti, da so baš njegovi ljubljenci izpuščeni. Kajti jaz priznavam, da je treba več pisateljev prečitati nego le tukaj navedene.

Zdaj bodem o pisateljih samih razpravljaj, katerih dela najbolj vgajajo onim, ki nameravajo govorniki postati.

Kakor torej Arat²⁾ meni, da je treba z Jovom pričeti, zdi se tudi meni opravičeno začeti s Homerom. Ta je namreč vsem delom govorništva vzgled in početek dal jednako, kakor sam trdi,³⁾ da „izvirajo reke in potoki iz Oceana“. Tega še ni nihče prekosil v krasoti izrazov za velikanske in v priprostosti za malenkostne stvari. On je ob jednom vesel in jeder, prijazen in resnoben, diven i v obilju i v kratkosti izrazov, ne samo izvrsten pesnik ampak tudi vrl govornik. Da namreč o pohvalah, vzpodbudah in tolažbah molčim, ali ne predočuje deveti spev, v katerem se pošiljajo poslanci k Ahilu, ali znani prepir vojskovodij v prvem ali izražena mnenja v drugem spevu vse vrste pravn in nasvetov? Da pa ima ta pisatelj v svoji oblasti dušna razpoloženja, tam mirna,⁴⁾

¹⁾ V desetem poglavju dvanajste knjige. Tu označena plemena zgovornosti so: *genus subtile*, *genus grande atque robustum*, *genus medium vel floridum*, ki odgovarjajo trem različnim nalogam govornika. Govornik namreč hoče ali poučiti, ali ganiti ali razveseliti.

²⁾ V svojem delu *Φαινόμενα* (zvezdne prikazni), ki se pričenja z *ἐκ Διὸς ἀρχόμεθα* (z bogom začnimo), po katerem je tudi latinski pregovor „a Jove principium“ posnet.

³⁾ II. XXI, 196.

⁴⁾ O teh dveh dušnih razpoloženjih, kateri mora govornik znati vzbujati, govori Kvintilijan v VI, 2, 8.

tu razburjena, kdo bi bil tako neizobražen, da ne bi tega priznaval? Dalje, ali se ni v začetku obeh del s prav malo verzi, jaz ne rečem, držal pravila za uvod, ampak ga vtemeljil? Kajti s prizivanjem boginj, v katerih varstvu so baje pesniki, si napravi slušatelja naklonjenega, z napovedjo važnosti tvarine ga zanima in s kratkim pregledom vsebine si ga napravi udanega. Kdo zua bolj na kratko pripovedavati nego on, ko sporoča¹⁾ smrt Patroklovo, kdo bolj znamenito nego on, ki popisuje boj Kuretov in Etoleev? ²⁾ Prilike, poviševanja, vzglede, opise, stvarne in teoretske dokaze in druge stvari, ki se dokazovanja in opovrgavanja tičejo, nahajajo se pri njem v tolikem številu, da celo učenjaki ponajvečkrat dokaze za te stvari iz Homera zajemajo. Kajti kateri sklep bi se dal primerjati z onimi prošnjami, s katerimi Prijam Ahila prosi? ³⁾ Kaj? Ali ne presega v besedah, mislih, figurah in v razporedbi celega dela mero človeškega duha? tako da je vže velike vrednosti Homerove vrline — ne posnemati, ker to ni mogoče, ampak samo razumeti. Pa on je brezdvomno vse in v vsaki vrsti zgovornosti daleč prekosil, posebno pa epike, ker se pač razloček tedaj najbolj jasno pokaže, kedar se primerjava v jednaki tvarini. Hezjod⁴⁾ govori redkokrat z navdušenjem, in njegova dela so večinoma z imeni napolnjena; vendar koristijo njegove misli kot praktična pravila in ličnost izrazov in besedostavje sta pohvale vredna; torej mu se daje prvo mesto v srednjem zlogu. Nasprotno zasluži Antimah⁵⁾ pohvalo zaradi moči, dostojnosti in nikakor navadnega jezika. Pa če prav mu jezikoslovci skoraj jednoglasno drugo mesto odredujejo, pogreša se vendar pri njem navdušenje, prijaznost, jasnost in posebno umetnost, tako da se lahko natančno previdi, kolik razloček je med prvim in drugim mestom. Panijazij⁶⁾ navzel se je nemara pisave obeh, a v vrlinah ne dosega nobenega; vendar prekaša Hezjoda v tvarini, Antimaha v umetni razporedbi tvarine. Apolonij⁷⁾ ni bil vzprejet v imenik od jezikoslovcev⁸⁾ sestavljen, ker nista ocenitelja pesnikov Aristarh in Aristofan nobenega sodobnika v poštev vzela; vendar je dal na svetlo precej zanimivo delo v jednako-merni srednosti.

¹⁾ Antiloh Il. XVIII, 18.

²⁾ Fojnis Il. IX, 529.

³⁾ Il. XXIV. 486.

⁴⁾ Epski pesnik Hezjod, rojen v bojotski Askri okoli l. 800 pr. Kr., je zložil 1. etiško-didaktiško pesen *ἔργα καὶ ἡμέραι* (dela in dnovi); 2. *Θεογονία* (rodoslovje božanstev); 3. *ἄσπετος Ἡρακλέους* (Heroslavov ščit). Zadnji dve epski pesni nekateri Hezjodu odrekajo.

⁵⁾ Antimah, rojen okoli l. 405. pr. Kr. v maloazijskem Kolofonu, bil je epski pesnik, ki je zložil junaško pesen „Thebais“.

⁶⁾ Panijazij, rojen v Halikarnasu okoli l. 490. pr. Kr., bil je epski pesnik in je zložil junaško pesen „Heraklea“.

⁷⁾ Apolonij Aleksandrinec s priimkom Rodčan, ker je na otoku Rodu nekaj časa živel in si ondoto meščanstvo pridobil, bil je epski pesnik v drugi polovici tretjega stoletja pr. Kr. Njegovo delo „Argonavtika“ v 4 knjigah nam se je ohranilo.

⁸⁾ Kvintilijan meni oni imenik raznovrstnih pisateljev, katerega so Aleksandrijski veščaki v umetnijah, osobito Aristofan Bizantinski in Aristarh (v prvi polovici drugega stoletja pr. Kr.) sestavili. Njihovemu mnenju so se pridružili tudi poznejši ocenitelji kakor Dionizij Halikarnaški in Kvintilijan.

Aratova¹⁾ tvarina je presuhoparna, ker ni v njej nobene spremenbe, nobene navdušenosti, nobene osebe, nobenega govora; vendar je nalogi zadostil, za katero se je sposobnega zmatral. Občudovanja vreden v svoji stroki je Teokrit,²⁾ pa njegova kmetska in pastirska muza se ne boji le fora ampak celo mesta. Dozdeva mi se, da slišim, kako se imena premnogih pesnikov od vseh strani navajajo. Kaj? Ali ni Pizander³⁾ Herkulovih činov izvrstno opeval? Sta-li brez vzroka sledila Nikandra⁴⁾ Macer⁵⁾ in Vergilij? Hočemo li Evforjona⁶⁾ zamolčati? Saj je Vergilij njegove vrline priznal, drugače ne bi bil nikakor omenil v pastirskih spevih „pesnij v Halcidskem merilu zloženih.“ Postavlja li brez vzroka Horacij⁷⁾ Tirteja⁸⁾ takoj za Homerom? Gotovo ni nihče tako malo olikan, da ne bi znal vsaj imenika teh pesnikov iz kake biblioteke dobiti in med svoje knjige dejati. Tudi jaz jih prav dobro poznam, katerih ne omenjam, in jih nikakor ne zametujem, saj sem rekel, da je v vsakem nekaj koristi. K tem pa se hočem vrniti, kedar bodo moči vže okrepane in vtrjene; to storimo pri velikih obedih dostikrat, kjer nam, če smo najboljših jedi se nasitili bili, sprememba sè slabšimi vendar vgaja. Potem naj se brezdelica porabi za čitanje elegije, v katerej se Kalimah⁹⁾ odlikuje, drugo mesto je pa po mnenju večine oceniteljev zasel Fileta.¹⁰⁾ Dokler se pa poganjamo za ono stalno, kakor sem rekel, spretnost, treba je privajati se najboljše tvarini, duh vzgajati bolj z natančnostjo nego s čitanjem mnogih pisateljev in si pravo barvo vrati. Torej bode izmed treh od Aristarha vsprejetih pisateljev jambov v govorniško spretnost najbolj koristil Arhiloh.¹¹⁾ On se odlikuje s krepkimi izrazi, z je-

¹⁾ Arat iz Sol v Ciciliji učenec in prijatelj modrijana Zenona, živel je okoli l. 270. pr. Kr. na dvoru macedonskega kralja Antigona Gonata. Na poziv tega je zložil poučno pesen *Φαινόμενα καὶ Διοσημεία* (zvezdne prikazni in vremenska znamenja, (katero delo sta Cicero in Avgustov vnuk Cezar Germanik na latinski jezik preložila.

²⁾ Sirakužan Teokrit je slovel okoli l. 260. pr. Kr. kot najboljši idilski pesnik.

³⁾ Pizander, iz Kamira na Rodskem otoku, zložil je epos „Herakleja“ v sredi sedmega stoletja pr. Kr.

⁴⁾ Kolofončan Nikander je živel v sredi drugega stoletja pr. Kr. deloma na dvoru pergamskega kralja Atala in je zložil poučno pesen *Θηριακά καὶ Ἀλκυονίδεα* (o strupih in sredstvih zoper strupe).

⁵⁾ Emilij Macer iz Verone, sodobnik in prijatelj Vergilijev in Ovidijev, posnemal je Nikandra ter zložil naravoslovsko-poučni pesni „Ornithogonia“ in „Theriaca“. Naravoslovec Plinij ga večkrat kot vir navaja.

⁶⁾ Evforjon, Halkidčan iz Evboje, rojen l. 276. pr. Kr., bil je bibliotekar sirskega kralja Antijoha Velikega in je zložil pesni o poljedelstvu (Georgica). Prim. Verg. ecl. 10, 50.

⁷⁾ Horacij pesništvo v. 401.

⁸⁾ Tirteje je znani pesnik bojnih koračnic (*ἐμβρατήρια*), s katerimi je v drugi menseski vojski (v 7. stoletju pr. Kr.) Sparčane navduševal.

⁹⁾ Cirenčan Kalimah je bil od l. 256.—236. pr. Kr. predstojnik aleksandrijske biblioteke in je spisal mimo mnogo učenih knjig tudi raznovrstne pesni.

¹⁰⁾ Fileta, rojen na otoku Kou, živel je okoli l. 280. pr. Kr. Bil je vzgojitelj kralja Ptolomeja II. Filadelfa in prijatelj Teokritov.

¹¹⁾ Arhiloh, rojen na otoku Paru, živel je v drugi polovici osmega stoletja pr. Kr. večinoma na otoku Tazu. On je izumil novo vrsto pesnij, namreč „Jambe“, v katerih je s hudo strastjo in živo domišljijo napadal neprijatelje. Vsled posebnosti in odločnosti je vplival njegov jezik na potomce, zlasti na govornike. Nek Grk je rekel, da izvira strupen jezik Arhilohov iz pasjega žolča in osjega žela. Horacij ga je v epodah posnemal. (Pr. Ep. I, 19, 25.)

drnatimi in kratkimi mislimi, ki kakor strele švigajo, z veliko navdušenostjo in močjo, da se nekaterim dozdeva, da je snov ne pa njegova nadarjenost zakrivila, če se komu zapostavlja. Izmed deveterih lirikov zasluži prvo mesto Pindar¹⁾ zaradi vrlosti duha, izrekov, figur, zelo rodovitne obilnosti v oziru vsebine in izrazov, in tako rekoč tōka zgovernosti; zatorej je Horacij²⁾ pravo pogodil, da ga ne more nihče posnemati. Kako velikanskega duha da je Stezihor,³⁾ kažejo tudi njegovi predmeti, ker opeva največje vojske, vrlo slavne vojskovodje in obdeluje v liriki težavno epsko tvarino. V njegovih proizvodih delujejo in govorijo osebe s primerne dostojnostjo, in ako bi se bil prave mére držal, mogel bi bil menda prvi s Homerom tekrovati; pa on je preobilan in vskipi, kar je sicer graje vredno, vendar je napaka obilnosti. Alcėj⁴⁾ je v onih pesnih zlata vreden,⁵⁾ kjer samosilnike biča⁶⁾ in tudi lepe nauke daje; izražuje pa svoje misli kratko, veličastno, natančno in ponajvečkrat govorniku podobno; a on zabréde v ničemurnosti in se peča z ljubeznijo, dasi sposoben za važnejše predmete. Simonid⁷⁾ je sicer priprost, vendar nam se zna prikupiti s primer-nim govorom in neko ljubeznjivostjo; posebno pa se odlikuje v vzbujanju usmiljenja tako, da mu nekateri zaradi tega prvrstvo dajejo pred vsemi pisatelji te vrste. — Stara komedija⁸⁾ hrani skoraj sama kakor pravo prijetnost atiškega govora, tako posebno zgovernne odkritosrčnosti, in če tudi se odlikuje v bičanju napak, je vendar prav vrlo tudi v drugih stvareh. Kajti ona je velikanska, okusna, mična, da morda nobena vrsta pesništva, — se vé da za Homerom, katerega je treba kakor Ahila vsakokrat izvzeti, — ni bolj sorodna govorniku ali bolj prikladna njegovi vzgoji. Zastopnikov te vrste pesništva je več. Vendar so najzvrstnejši Aristofan, Evpolij in Kratin. Ustanovitelj tragedije je Ajshil,⁹⁾

¹⁾ Pindar, rojen v Tebah l. 521. pr. Kr., je najslavnejši lirski pesnik med Grki. Največo slavo si je pridobil s zmagospevi (epinikia), kojih še imamo 45.

²⁾ Hor. C. IV. 2, v kateri pesni Horacij Pindara proslavlja.

³⁾ Stezihor, iz sicilske Himere (med 630.—550. pr. Kr.), najstarejši in najslavnejši pesnik v Siciliji, porabljal je v pesnih večinoma mitološko in epsko tvarino.

⁴⁾ Alcėj, Mitilenčan iz otoka Lezba, okoli l. 600. pr. Kr., najvrlejši lirik med Eolci, zložil je mnogovrstne pesni in bil mnogo posneman, posebno od Horacija.

⁵⁾ Z ozirom na Hor. carm. II, 13, 26.

⁶⁾ Samosilnika Mirzil in Pitak, zaradi katerih je moral Alcėj domovino ostaviti. Pesni, v katerih je opeval boje med plemenitaži in meščani svoje domovine, zvale so se *στασιωνικά*.

⁷⁾ Simonid, rojen okoli l. 559. pr. Kr. na otoku Keju, živel je nekaj časa na dvoru atenskega samosilnika Hiparha, pozneje pa pri Hieronu v Sirakuzah. Zložil je elegije in napisnice. Izmed zadnih najbolj slovi ona na pale junake pri Termopilah:

„Lacedemoncem povej, o potnik, da tukaj ležimo

Vrlo pokorni, kakor ondi zakoni velé.“

⁸⁾ Grška komedija je nastala kakor tragedija iz običajev ob praznikih boga Dijoniza. Vže Grki sami so razločevali tri dobe njenega razvitka, ter jo delili v staro, srednjo in novo. Stara komedija se je razvijala za časa atenske svobode ter bičala in javno zasmehovala vsakovrstne napake atenskih državljanov; celo Periklu in Aspaziji ni prizanašala. Po končani peloponeški vojski (404. pr. Kr.) pa je nehala zlata doba atenske svobode in ž njo tudi stara komedija. Kot pesnik stare komedije si je največjo slavo pridobil Aristofan, ki je za časa peloponeške vojske mnogó komedij spisal, kojih nam se je ohranilo 11. Kratin je njegov starejši in Evpolij njegov mlajši sodobnik in tekmeč.

⁹⁾ Ajshil, rojen l. 525. v Atenah, umrl v sicilskem mestu Gela l. 456. pr. Kr., je najstarejši izmed treh slavnih tragikov v Grkih. On je uvel drugega glumača v tragedijo in tako omogočil dialog.

zvzišen, resen in v govoru visokoletêč, dostikrat do napačnosti; pa v premnogh njegovih tragedijah se pogreša olikanost in pravi red; zatorej so Atenčani poznejšim pesnikom dopustili s predelanimi njegovimi proizvodi tekmovati, in mnogi so si na tak način priborili zmagovalca venec. A najbolj vrlo sta proslavila to vrsto pesništva Sofoklej¹⁾ in Evripid; ta dva pesnika se tako razlikujeta v govoru, da se prav mnogi bavijo s prašanjem, kateri izmed njiju je vrlejši. Torej hočem to stvar nerešeno pustiti, ker ni v nobeni zvezi z mojo nalogo.

To vendar mora vsákdo priznati, da je Evripid mnogo koristnejši onemu, ki se pripravlja za govorniški poklic. Kajti on se približuje v govoru (kar baš oni grajajo, katerim se dozdeva slovesna resnost, tragiški koturn in jezik Sofoklev bolj veličasten) govorniškemu zlogu, je poln naukov, in v onih stvareh, katere so modrijani učili, tem skoraj jednak, v govorjenju in odgovarjanju se lahko se vsemi primerja, ki so govorniški posel na foru opravljali; v dušnih razpoloženjih je pa kakor v vseh diven, tako posebno v onih brezdvomno odličen, ki vzbujajo usmiljenje. Njega je tudi največ občudoval, kakor dostikrat sam priča, in posnemal, dasi na drug način, Menander;²⁾ marljivo čitan zadostuje ta po mojem mnenju čisto sam v dosego vsega tega, kar učim; tako vrlo je on naslikal vse življenje, tolika obilnost iznajdenja in vzmožnost pisateljska nahajata se pri njem, tako primerna so vsa dejanja, osebe in dušna razpoloženja. Gotovo so oni ocenitelji pravo zadeli, ki imajo tiste govore, kateri nosijo Harizijevo³⁾ ime, za proizvode Menandrove. Pa meni se on mnogo bolj dopada v svoji stroki kot govornik, če pač niso slabi sodnijski prizori, ki se nahajajo v Epitreptontih,⁴⁾ Epiklerih in Lokrih, ali če pač niso z ozirom na govorništvo mojsterski proizvodi nesodnijski govori v Psufodeji, Nomotetu in Hipobolimaju. Jaz vendar menim, da bode on še bolj koristil deklamatorjem, ker morajo ti prepirkam (kontroverzijam) primerno naloge več oseb prejemati, namreč naloge očetov, sinov, vojakov, kmetov, bogatinov, siromakov, jezečih se, prosečih, krotkih in sirovih ljudi. Vse te značaje slika Menander čudovito lepo. On je pa tudi vse pisatelje svoje stroke daleč prekosil in jih z bleskom svoje slave ob veljavo spravil. Vendar se nahajajo tudi pri drugih komikih, če jih s prizanašbo čitaš, nekatere koristne stvari, posebno pri Filemonu,⁵⁾ kateremu so sodobniki s spačenim okusom dostikrat prednost dali pred Menandrom, pa drugo mesto si je po občenem mnenju brezdvomno zaslužil.

Zgodovino so mnogi izvrstno spisovali, pa brezdvomno se odlikujeta od drugih posebno dva, katera sta z različno vrlino skoraj jednako slavo dosegla.

¹⁾ Sofoklej, rojen v atiskem okraju Kolonu, 495.—405. pr. Kr. — Evripid, rojen na otoku Salaminu v dan salaminske bitke l. 480., umrl 406. pr. Kr.

²⁾ Menander rojen Atenčan (342—200 pr. Kr.) bil je najodličnejši pesnik nove komedije. Njegove komedije so se izimši nekaj odlomkov pogubile; pa tvarino in zlog njegov lahko vzpoznavamo iz Plavta in Terencija, ki sta ga posnemala. Menander je bil zelo natančen opazovalec življenja; zatorej je bilo v njegovih komedijah mnogo jednatih rekov.

³⁾ Harizij je bil govornik v Atenah in sodobnik Demostenov.

⁴⁾ Navedena imena so bili napisi nekaterim Menandrovim komedijam.

⁵⁾ Filemon, rojen v sicilskih Solah, umrl l. 261. pr. Kr. skoraj 100 let star, bil je prvi in najstarejši pesnik nove komedije.

Jedrnat, kratek in vedno naprej hitéč je Tukidid,¹⁾ prijeten, jasen in obširen je Herodot;²⁾ oni je vrlejši v vihnih, ta v mirnih dušnih razpoloženjih, oni v govorih pred ljudstvom, ta v pogovorih, oni se silo, ta z prijaznostjo. Prvi za temi je Teopomp,³⁾ kot zgodovinar sicer manj važen nego onadva, pa bolj soroden govorniku, ker je bil dolgo govornik, preje nego je bil vspodbujen za to stroko. Tudi Filist⁴⁾ zasluži, da se izvzame iz krdela poznejših dasi vrlih pisateljev; on je posnemal Tukidida in je sicer mnogo slabejši pa nekoliko jasnejši. Efor⁵⁾ je po Izokrat-ovem mnenju prepočasen, Klitarh-ova⁶⁾ nadarjenost se hvali, pa njegova zanesljivost je na slabem glasu. Mnogo pozneje rojen Timagen⁷⁾ je vže zaradi tega hvalevreden, ker je prenehano zgodovinarje znova marljivo obdelaval. Na Ksenofonta sicer nisem pozabil, pa on se prišteva modrijanom.

Sledi ogromno število govornikov, ker jih je ena doba ob jednem obrodila deset⁸⁾. Najvrlejši izmed vseh je Demosten⁹⁾ in skoraj zakonik govorništva; tolika moč je v njem, tako jedrnato vse, tako žilavo, tako vse na svojem mestu, tako vse premišljeno, da ni v njegovih govorih nič odveč in se nič ne po-

¹⁾ Atenčan Tukidid je živel med 471.—396. l. pr. Kr. On se je odlikoval kot vojskovodja in kot zgodovinar, in njegova zgodovina peloponeske vojske še dandanes slovi kot najboljša zgodovinsko delo grške literature.

²⁾ Herodot se je narodil v karijskem Halikarnasu l. 485. pr. Kr. Obhodil je večji del tedaj znanega sveta ter v devetih knjigah popisal, kar je na potovanju znamenitega videl in slišal. Imenuje se oče zgodovinarja, ker je o videni in slišani tvari večkrat izrazil svoje mnenje. Kvintilian pravi (IX, 4, 18) o njegovem zlogu nastopno. Pri Herodotu teče vse kakor počasi, tako ima zlasti dialekt (jonski) njegov ono prijetnost, da prejšnja vidoma tudi manj znane oddelke.

³⁾ Teopomp, rojen na otoku Hiju l. 376. pr. Kr., bil je učenec Izokratov in je spisal *Ἑλληνικά* pričenši od ondod, kjer je Tukidid nehal, do bitke pri Knidu l. 394. pr. Kr.) in *Φιλippiκά*. Obe zgodovini sta se pogubili.

⁴⁾ Filist, rojen Sirakužan, živel je za časa obeh Dionizijev in je bil v visoki starosti l. 356. pr. Kr. od ljudstva ubit. Njegova zgodovina Sicilije (*Σικελικά*) v sedemnajstih knjigah se je izgubila. V oziru zloga je posnemal Tukidida in se prišteval najboljšim zgodovinarjem.

⁵⁾ Efor, rojen v eolskih Kumah, živel je od 405.—330. l. pr. Kr. Bil je učenec Izokratov in je nadaljeval njegovo zgodovino od dorske selitve do leta 340. pr. Kr., ki nam se je le v odlomkih ohranila.

⁶⁾ Klitarh je bil spremljevalec in zgodovinar Aleksandra Velikega.

⁷⁾ Tudi Aleksandrijčan Timagen, ki je živel za časa cesarja Avgusta, je spisal zgodovino Aleksandra Velikega in njegovih naslednikov.

⁸⁾ Mimo tukaj navedenih govornikov se prištevajo k omenjeni deseterici še ti-le: Antifon, Andocid, Izej, Likurg, Aristogiton. Pr. Kvint. XII, 10, 21.

⁹⁾ Demosten, rojen v atškem okraju Pajania l. 385. pr. Kr., je vrlo znani atenski govornik in branitelj grške svobode proti nasilstvu macedonskega kralja Filipa II. Tako moštvo in taka značajnost, kakoršno kaže Demosten osobito v filipskih in olintskih govorih, in pa goreča ljubezen do domovine, bodo narodi vseh časov občudovali; dokler bo poštenost in značajnost kaj veljala, imenovan bo Demosten med onimi možmi, ki so vsvo duševno in telesno moč darovali za blagor domovine. Zatorej so mu Atenčani v svetišču na Kalavrijskem otoku, kjer je svojo blago dušo izdihnil, postavili spomenik se sledečim napisom: „Ako bi mislim jednako imel bil moč, o Demosten, — Meč Macedonski nikdar vladal bi Grkom ne bil“. Kot govornik ni krasil svojih govorov z nepotrebnim bliščem; njemu je bilo za stvar; resnica ga je navduševala in mu dajala ono silnost (*δενότης*), ki se v njegovih govorih hvali.

greša. Precej dovršen in bolj obširen je Ajshin ¹⁾, ki se vzvišenemu zlogu tem bolj približuje, čim gostobesednejši je; vendar ima več mesa, manj kit. Pred vsem prijeten in izvesten je Hiperid ²⁾, pa bolj kos, da ne rečem hasnovit, manj važnim pravdam. Stareji nego ti je Lizija ³⁾; on je preprost, okusen in sploh dovršen govornik, ako ne zahtevamo od tega nič drugega, nego da poučuje. Pri njem ne najdeš nič praznobesednega, nič prisiljenega; vendar je bolj podoben bistremu studentu nego veliki reki. Izokrat ⁴⁾, v drugi vrsti zgovornosti vrl, olikan, pa bolj za palestro nego za boj sposoben, se je za vsakojako mičnost v zgovornosti popenjal, in to po pravici; kajti on se je bil pripravil za šolo, ne za sodišče; v iznajdbi je spreten, za poštenost vnet, v skladnji besedij tako natančen, da so mu preveliko skrbnost očitali. Pa vrline, katere sem pri navedenih govornikih omenil, niso edine, ampak največje, in tudi drugi govorniki niso slabi. Jaz celo priznavam, da je Demetrij ⁵⁾ Falerski, dasi je, kakor pravijo, prvi zgovornost spodkopaval, zelo nadarjen in zgovoren bil in zaradi tega spomina vreden, ker je menda zadnji Atičan, ki zašluži imenovan biti govornik; pa Cicero ⁶⁾ ga v srednjem govorniškem zlogu vsem predpostavlja.

Izmed modrijanov, iz katerih je M. Cicero, kakor sam priznava ⁷⁾, največ zgovornosti zajel, je brezdvomno Platon ⁸⁾ najizvrstniši, bodi si, zaradi bistroumnega razlaganja, bodi si, zaradi divnega in homerskega jezika. Kajti on se vrlo vzdiguje čez prozajski in od Grkov vsakdanji imenovani jezik, da iz njegove navdušenosti ne govori človeška nadarjenost ampak delfski prorok. Čemu naj omenim naravno prijetnost Ksenofontovo ⁹⁾, ki se ne da z nobeno prisiljenostjo doseči? Gracije same so menda njegov jezik ustvarile in po vsej pravici se sme to, kar stara komedija o Periklu spričuje, tudi o njem trditi, da je namreč na njegovih ustnicah neka boginja zgovornosti bivala. Kaj mi je treba opozarjati na krasen zlog drugih Sokratovcev? Kaj na Aristotela ¹⁰⁾? pri katerim se ne da dognati, odlikuje li se bolj v učenosti, ali po velikem številu spisov, ali po prijetnosti jezika, ali iznajdljivi bistroumnosti ali mnogo-

¹⁾ Ajshin (390.—314. pr. Kr.) je zloglasni nasprotnik Demostenov in vodja macedonske stranke v Atenah. V slavni pravdi „o vencu“ od Demostena zmagani je ostavil Atene ter se na otok Rod preselil.

²⁾ Hiperid (395.—322. pr. Kr.) je bil sodobnik in prijatelj Demostenov in učenec Izokratov, umorjen na povelje Antipatrovo l. 322. pr. Kr.

³⁾ Lizija, sodobnik Sokratov, umrl je v visoki starosti l. 378. pr. Kr.

⁴⁾ Izokrat je bil izvrsten učitelj govorništva v Atenah. Najodličnejši govorniki so se pri njem izšolali. Svoje življenje je končal 98 let star s prostovoljnim izstradanjem kmalu po bitki pri Heroneji 338. pr. Kr.

⁵⁾ Demetrij, rojen v Falerskem okraju Atike, bil je namestnik Kasandrov v Atenah ter se je podal leta 307. pr. Kr. v Aleksandrijo, izgnan od Demetrija Poljorketa.

⁶⁾ Cic. de or. 2, 23, 95.

⁷⁾ Cic. orator 3, 12.

⁸⁾ Platon iz Aten (429.—348. pr. Kr.), učenec Sokratov, je slaven ustanovnik akademске šole. On je razplel Sokratovo pojmoslovje v velikanski sistem, kojemu vrhunec je nauk o idejah.

⁹⁾ Ksenofon, Grilov sin, iz Aten (444.—354. pr. Kr.), učenec Sokratov, bil je slaven modrijan, zgodovinar in vojskovodja.

¹⁰⁾ Aristotel iz Stagire v Macedoniji (384.—322. pr. Kr.) je največji veleum in učejak grški. Od njega v Atenah ustanovljena šola se je imenovala peripatetska.

vrstnosti del. Lepota Teofrastovega¹⁾ jezika je celo tako divna, da je bajé od-todi tudi ime dobil²⁾. Manj pečali so se s zgovornostjo prvi Stoiki; a oni so kakor priporočali poštenost, tako posebno odlikovali se v sklepanju in dokazo-vanju svojih naukov, pa oni so bili bolj bistroumni mišljeniki nego vrli govorniki, v čemer si gotovo niso veliko truda prizadejali.

Taistega reda se moram tudi pri rimskih pisateljih držati. Kakor torej pri Grkih Homer tako je pri nas vrlo srečen početek osnoval Vergilij³⁾, ki se izmed vseh grških in naših epskih pesnikov brezdvomno Homeru najbolj pri-bližuje. Jaz bodem rabil taiste besede, katere sem kot mladenič od Afra Do-micija slišal; na moje vprašanje, koga da ima prvega za Homerom, rekel je: „Drugi je Vergilij, vendar je bližji prvemu nego tretjemu“. Sicer moramo nebeškemu in nesmrtnemu duhu Homer-jevemu prvo mesto dati, pa pri Vergiliju je zato več natančnosti in marljivosti, ker je njegovo delo bilo bolj trudapolno, in če nas prekašajo Grki z vrlinami, je morda nadomestuje pri nas jednako-mernost. V precejšnji daljavi sledijo vsi drugi pesniki. Kajti Macer in Lukrecij sta sicer čitanja vredna, pa ne da bi pospešila zlog, t. j. jedro zgovornosti; oba popisujeta prav okusno svojo stvarino, a prvi piše v prenavadnem jeziku, drugi je težko razumljiv. Varo⁴⁾ ataški je v tem, s čimer si je slavo pridobil, kot prelagatej tujega dela hvale vreden, pa v pospeševanje zgovornosti pre-malo bogat izrazov. Enija spoštujemo kakor od starosti posvečene gaje, v katerih nas visoki in stari dobi ne mikajo toliko z lepoto, kolikor sè čistiljivostjo. Drugi so bližji in v našo svrho koristnejši. Ovidij⁵⁾ je tudi v onih pesnih, katere je v šestomerih zložil, neobrzdán in preveč navzet svoje nadarjenosti, vendar tu pa tam pohvale vreden. A Kornelij Sevér⁶⁾ je vrlejši kot stihotvorec nego kot pesnik; ako bi pa bil, kakor se je vže omenilo, sicilsko vojsko po-

¹⁾ Naslednik Aristotelov in učitelj peripatetske filozofije. Pr. op. 15.

²⁾ Diogen Laërtski poroča (V, 38.), da so Teofrasta prvotno imenovali Tirtama; a zaradi njegovega blagoglasnega jezika ga je Aristotel prekrstil v Teofrasta = divno zgo-vornega.

³⁾ Vergilij, sin kmetskih roditeljev v Andah pri Mantovi, 70.—19. pr. Kr., je slavní pesnik junaške pesni „Aeneis“, v katerej opeva po izgledu Homer-jeve Odiseje in Iljade Ene-jevo vožnjo po morju in njegove boje na latinski zemlji. Vrh tega je še zložil Buco-lica (10) = pastirske pesni, in Georgica (4 knjige) = poljedelstvo.

⁴⁾ P. Terencij Varo, rodóm Galec iz Ataka, slovel je v prvem stoletju pr. Kr. kot epski pesnik. Zložil je epos „bellum Sequanicum“; po aleksandrijskih junaških in poučnih pesnih je predelal: Argonautae, Chorographia, Ephemeris. Skoval je po Lucili-jevem vzgledu tudi nekaj satir in elegij; zatorej ga omenja Horacij (sat. I, 10, 46).

⁵⁾ P. Ovidij Nazo se je narodil v pelignovskem Sulmonu l. 43. pr. Kr. in je umrl l. 17. po Kr. v Tomah ob črnem morju v prognanstvu. Njegova prva pesniška dela so erotskega značaja: Amores (pesni ljubezni), ars amatoria (umetnost ljubljenja), remedia amoris (pomočki zoper ljubezen). Bolj resnobna je vsebina druge dobe, v katerej je Ovidij kot zrel mož zložil nastopna dela: Fasti (pratika, ki obsega rimske praznike, katero je pa Ovidij samo za prvo polletje dovršil), Metamorphoses (preobrazbe), v katerih opeva Ovidij žalostne in vesele dogodbe iz starodavnih bajk v šestomerih. Zaradi neke pregrehe je moral Ovidij na povelje cesarja Avgusta v prognanstvo. Pesni te dobe so večinoma žalostinke v dveh zbirkah: Tristia (žalostinke) in Epistolae ex Ponto (pisma iz Ponto). Ovidij je duhovit in dovtipen pesnik in natančen opazovalec človeške narave. Tem vrli-nam duha se pridružuje tudi krasota njegovega jezika, ki prav blagoglasno in živahno teče.

⁶⁾ Kornelij Sevér je bil sodobnik in prijatelj Ovidijev in kot epski pesnik zelo číslan.

pisal po vzgledu prve knjige, šlo bi mu po pravici drugo mesto. Pa prerana smrt mu ni dala razviti se do dovršenosti; vendar kažejo njegova dela mladeniške dobe veliko nadarjenost in zlasti v tej dobi vrlo prizadevanje za naraven govorniški zlog. V veliko zgubo nam je nedavno smrt pokosila Valerija Flaka.¹⁾ Silnega in pesniškega duha je bil Salėj Bas,²⁾ vendar ga tudi starost ni do zrelosti razvila. Rabirij³⁾ in Pedo⁴⁾ naj se čitata, ako bode obilo časa. Lukán⁵⁾ je strasten, buren, sloveč zaradi lepih rekov in, da moje pravo mnenje izrazim, bolj posnemanja vreden govornikom nego pesnikom. Naštel sem samo te, ker je Germanika Avgusta⁶⁾ skrb za dežele odvrnila od početega učenja in ker se je zdelo bogovom premalenkostno, da bi on postal največji pesnik. In vendar kaj je lepše, kaj učenejša in naposled kaj v vsakem oziru bolj dovršeno nego so baš ona njegova dela, katera je odloživši poveljništvo spisal bil, oddaljen od svetnega hrupa? Kajti kdo bi vtegnil vojske bolje opevati nego oni, ki jih tako vojuje? Koga bi boginje, v katerih varstvu so znanosti in umetnosti, rajši poslušale? Komu bi Minerva⁷⁾ kot sorodna boginja rajši razod'ela svoje umetnosti? O tem bodo prihodnja stoletja obširnejše govorila, kajti sedaj zakriva ono slavo blesek drugih vrlin. Meni pa, ki se sè skrivnostmi znanostij pečam, dovoli, o Cezar, da tega ne zamolčim, ampak vsaj z Vergilijevim verzom pričam, da „Med lavorike zmagonosne širi se ti bršljin“.

V elegiji tekmuje celo z Grki; najbolj olikan in vrl nje pisatelj mi se vidi Tibul⁸⁾. Nekaterim pa Propercij⁹⁾ bolje ugaja. Ovidij je bujnejši nego oba, Gal¹⁰⁾ pa trši. Satira je celo nam lasten proizvod; v tej vrsti pesništva si je Lucilij¹¹⁾ prvi posebno slavo pridobil ter ima nekatere tako udane čislatelje,

¹⁾ Valerij Flak je bil epski pesnik za časa cesarja Vespazjana, kateremu je junaško pesen „Argonautica“ (v 8. knjigah) posvetil. V tej pesni je posnemał v oziru tvarine Apolonija Rodskega, v oziru jezika pa Vergilija. Vendar je njegova pisava okorna in nejasna.

²⁾ Salėj Bas je bil tudi sodobnik cesarja Vespazjana in je zlagal epske pesni. Tacit (dial. de orat. 5) ga imenuje vrlo dovršenega pesnika (absolutissimus poeta).

³⁾ Rabirij je bil epski pesnik in sodobnik Ovidijev, ki ga (ep. ex Pont. 4, 16, 5) „magnis oris“ imenuje.

⁴⁾ Pedo Albinovan je bil sodobnik in prijatelj Ovidijev, ki (ep. ex Pont. 4, 16, 6) pravi, da je „sidereus“ = železen.

⁵⁾ M. Aněj Lukan je bil rojen l. 39. po Kr. v hispanski Kordubi in umorjen l. 65. v Rimu. Izmed njegovih mnogobrojnih pesnij še imamo „Pharsalia“, ki obsega v deseterih knjigah boj med Cesarjem in Pompejem do obleganja Aleksandrije. Pesnik omiluje jako ganljivo pogin rimske svobode.

⁶⁾ Germanik Avgust. Kvintilijan misli na cesarja Domicijana, ki je ta naslov dobil po triumfu nad Germani (84. po Kr.) Sveton (Domit. 2.) pravi, da je hlinil Domicijan kot mladenič ponižno obnašanje in vnetost za pesništvo in vedo, da je celó javno čital svoje pesni.

⁷⁾ Domicijan je hotel, da bi ga ljudstvo imelo za sina Minervinega (Philostr. vit. Apoll. VII, 12).

⁸⁾ Albij Tibul (54.—18. pr. Kr.), viteškega stanu, bil je sodobnik Vergilijev in Horacijev. Njegove pesni so erotskega značaja.

⁹⁾ Sekst Propercij se je narodil v umbrjskem Asisiju okoli l. 49. pr. Kr. in je umrl l. 16. pr. Kr. V štirih knjigah elegij opeva ljubezen, pa kaže, da je tudi on bil okužen od one izprijenosti, ki je izpodjedala v tej dobi rodbinsko življenje rimskega naroda.

¹⁰⁾ Prim I., 5, op. 6.

¹¹⁾ Lucilij, rimski vitez iz Avrunške Sueše, rojen 180. l. pr. Kr., bil je prijatelj Scipjona mlajšega in Lelija modrega. Kot skladatelj satir je bil zelo čislán. Njegova pisava je bila priprosta in vrlo dovtipna, a verzi premalo dovršeni. Zatoraj graja Horacij njegovo površnost v verzih (Pr. Hor. sat. I., 10.)

da ga ne cenijo samo višje nego druge pisatelje te vrste, ampak brezdvomno tudi višje nego vse pesnike. Jaz pa se ne vjemam niti ž njihovim niti s Horacij-vim mnenjem, ki trdi, da „kalen teče in da se pri njem marsikaj nahaja, kar bi se bolje odpravilo“. Saj se nahaja pri njem čudovita izobraženost in odkritosrčnost, odkoder izvira njegova trpkost in obilna dovtipnost. Mnogo bolj oglašen in čist je Horacij¹⁾ in sploh najodličniši, to pa trdim brez pristrastja. Mnogo in sicer zaslužene slave si je pridobil Perzij²⁾, da-si je le eno knjigo spisal. Tudi dan danes se nahajajo slavni satiriki³⁾, katere bodo potomeci slavili. Drugo še starejšo vrsto satire je uvel naj učenejši Rimljan Terencij Varo⁴⁾, vendar ne tako, da bi imela za podlago le mnogovrstnost metrov. On je spisal mnogo učenih knjig, bil je veščak latinskega jezika, vse starodavnosti in grške in naše zgodovine, vendar bode ž njega znanost več koristi zajela nego zgovornost. Jambiških pesnij kot posebne vrste pesništva Rimljani niso zlagali, pač pa so je nekteri med druge vrste stihov vpletali; trpkost jambov lahko spoznavamo pri Katulu⁵⁾, Bibakulu⁶⁾ in Horaciju, da-si se v sredo pesnij „epodos“⁷⁾ uvrščuje. A izmed lirskih pesnikov je skoraj le Horacij vreden, da se čita. Kajti on se včasih kakor orel vzdiguje, je poln prijetnosti in miline ter kaže vrlo pogumnost v rabi različnih figur in izrazov. Ako bi še želeli koga pridejati, bil bi Cezij Bas⁸⁾, katerega sem nedavno videl; pa

¹⁾ Kvint Horacij Flak je bil rojen l. 65 pr. Kr. v Apulski Venuziji in je umrl l. 8. pr. Kr. v Rimu. Njegov oče je bil oproščenec in je dal svojega sina vrlo izobraziti. Po dovršenih študijah v Rimu je obiskal Horacij Atene in se po bitki pri Filipih iz Gracije v Rim vrnil, kjer se je celó pesništvu posvetil. Kot pesnika so ga Rimljani občudovali ne le zaradi izvirne vsebine njegovih pesnij, ampak posebno zaradi čudovito lepih verzov. V oziru vsebine se najbolj odlikuje v satirah. V teh biča človeške neumnosti in pregrehe po lastnem opazovanju. Najbolj čitali in čislali pa so Rimljani njegove ode, v katerih posnema Horacij z vrlo dovršenostjo in umetnostjo grške ritme. Pohvala, ktero mu je Kvintilijan izrazil, je povsem zaslužena in opravičena.

²⁾ Avel Perzij Flak (34.—62. po Kr.), rojen v Voluterah od imenitnih roditejev, bil je po izvrstnih učiteljih vrlo vzgojen in poučen v vseh vedah, posebno v modroslovju. Po Lucilijevem in Horacijevem vzgledu je zložil šest satir, v katerih biča po strogo stójskih načelih izprijenost svojih sodobnikov. Zlog njegov je temen in premalo olikan.

³⁾ Kvintilijan menda misli na Juvenala (47.—130. po Kr.) in Mareijala (40.—102. po Kr.), izmed katerih nam prvi v 16 satirah slika grozno izprijenost rimskega ljudstva, drugi pa razodeva v 1200 napisnicah svojo dovtipnost in šegavost na kakem predmetu.

⁴⁾ Marko Terencij Varo Reatinčan je živel od l. (116.—27. pr. Kr.) On je bil največji rimski učenjak. Od njegovih mnogobrojnih (blizu 500) spisov raznovrstne vsebine so se ohranile le tri knjige „o poljedelstvu“, potem deli njegovega spisa „o latinskem jeziku“ in odlomki „Menipskih satir“. Slednje je zložil po vzgledu grškega modreca Menipa ter v njih razpravlja deloma v vezanem deloma v nevezanem zlogu jako mnogovrstno tvarino.

⁵⁾ Kvint Valerij Katul, rojen v Veroni l. 87. pr. Kr., umrl jedva 30 let star, bil je prvi lirik rimski. Njemu je bila prirojena plodovita pevska žila. Ohranilo se je 116 njegovih pesnij, ki so po vsebini ali polemskega ali lirskega značaja. Zlog in verzi so krasni.

⁶⁾ Marko Furij Bibakul, rojen l. 99. pr. Kr. v Kremoni, bil je epski in lirski pesnik, katerega pa Horacij (sat. I., 10, 36) graja zaradi nabuhlega zloga.

⁷⁾ Epodos (= prispev) je krajši (jambski) verz, ki je bil daljšemu priklopljen. Epodos se uvrščuje med jambe, pa vendar ne zmanjša njihove trpkosti.

⁸⁾ Cezij Bas, vrstnik pesnika Perzija, bil je lirski pesnik, katerega Ovidij (trist. IV. 10, 47 clarus iambo) zaradi jambskih pesnij hvali.

njega daleč prekašajo živoči talenti. Kot pisatelja tragedije sta pri starih slovela Acij¹⁾ in Pakuvij²⁾ zaradi lepih mislij, krepkih izrazov in veljavnosti oseb. Olikanost pa in zadnja pila pri izdelovanju proizvodov sta menda bolj dobi manjkali nego njima. Vendar pripisujejo ocenitelji Aciju več moči; Pakuvija imajo oni za precej učenega, ki bi sami radi bili učenjakom prišteti. Varijev³⁾ Tijest se da primerjati s vsako grško tragedijo. Ovidijeva Medea menda kaže, koliko bi ta pesnik bil mogel opraviti, ako bi bil rajši vladal svoj duh nego mu se vdal. Izmed onih, katere sem sam poznal, je naj izvrstniši Pomponij⁴⁾ Sekund, katerega so sicer starčeki za premalo tragičnega držali, vendar priznavali, da se odlikuje z olikanostjo in lepoto izrazov. V komediji smo najbolj hromi, naj le Varo po mnenju Elija Stilona⁵⁾ trdi, da bi bile Muze v Plavtovem⁶⁾ jeziku govorile, ako bi bile hotele latinski govoriti, naj le čislajo stari Cecilija⁷⁾ in naj se le pripisujejo Terencijevi⁸⁾ spisi Scipjonu Afričanu; in vendar so v tej vrsti pesništva ti proizvodi naj okusnejši in bi še lepši bili, ako bi bili v trimetrih zloženi. Naše komedije so le slaba senca grških tako, da mi se latinski jezik nesposoben zdi za ono le Atičanom podeljeno lepoto, katere niti Grki v drugem kakem razrečju niso dosegli. V komedijah z narodno⁹⁾ tvarino se odlikuje Afranij¹⁰⁾; o da vendar ne bi bil onečistil svojih prvizvodov z grdo ljubeznijo do dečkov, s čimer je pa tudi svoje življenje odkril.

¹⁾ Lucij Acij (170.—84. pr. Kr.) je bil vrl pisatelj rimske tragedije. Tvarino je zajemal večinoma iz trojanskih pripovedek, pa tudi iz rimske zgodovine.

²⁾ Marko Pakuvij, rojen v Brunduziju okoli 221. pr. Kr. umrl je 90 let star. Njegov stric Enij ga je pripeljal v Rim. Tukaj se je pečal Pakuvij s slikarstvom. Odlomki njegovih tragedij, katere so nam se ohranili, kažejo, da je posnemal Sofokla. Najbolj čislane so bile: *Antioda*, *Dulorestes* in *Iliona*.

³⁾ Lucij Varij Ruf je bil prijatelj Vergilijev in Horacijev in po pričevanju Horacijevem (Ep. II., 1, 247) je on med pesniki poleg Vergilija cesarju Avgustu najbolj ugajal. Varij se ni samo odlikoval kot epik ampak posebno kot tragik. Čez vse pa je slovela njegova tragedija *Tijest*, ki je bila igrana pri slavljenju zmage Akcijske (l. 29. pr. Kr.) Cesar Avgust mu je zaradi tega podaril eden milijon sestereij.

⁴⁾ Pomponij Sekund je živel za časa prvih štiri rimskih cesarjev in je umrl l. 60 pr. Kr.

⁵⁾ Elij Stilo pr. I., 6.

⁶⁾ Tit Makcij Plavt (254.—184. pr. Kr.) se je narodil v umbrijskem mestu Sarzina. Odtodi je prišel v Rim, kjer se je poprijel pesništva in sicer je pisal komedije, katere je po proizvodih novoatiške komedije predelal. Njegov zlog se odlikuje po nevsahljivi živahnosti in krepki dovtipnosti. Izmed 130 komedij, katere je bajé zložil, nam se je ohranilo le 20.

⁷⁾ Cecilij Stacij (okoli 219.—166. pr. Kr.), rodом inzubrijski Galec, bil je najbrž v vojski vjet in v Rim doveden, kjer se je kot oproščenec začel pečati s pesništvom. Spisal je blizu 40 komedij po vzgledu novoatiških. Nekateri ocenitelji so ga imeli za najboljšega skladatelja rimske komedije, vendar graja Cicero (ad Att. 7, 3, 10) v njegovih proizvodih slabo latinščino (*malus auctor Latinatis*).

⁸⁾ Publij Terencij (185.—159. pr. Kr.) s priimkom Afričan (ker je bil v Kartagini rojen) je prišel še mlad v Rim kot suženj senatorja Terencija, ki ga je dal vrlo izolikati ter mu potem prostost podelil. Po vzgledu grškega komika Menandra je zložil Terencij šest komedij, ki se odlikujejo po pravilnosti in lepoti jezika.

⁹⁾ Izprva so zajemali rimski pisatelji komedij tvarino za svoje proizvode iz grške komedije. Taki proizvodi so bili imenovani „*fabulae palliatae*“, proizvodi pa obsegajoči tvarino iz domačega, rimskega življenja so bili imenovani „*fabulae togatae*“.

¹⁰⁾ Lucij Afranij, rojen okoli l. 150. pr. Kr., bil je najizvrstnejši pesnik narodne rimske komedije (*fabula togata*). Nekateri njegovi proizvodi igrali so se bili še za časa cesarja Nerona (Suet. Nero 11).

A v zgodovini nismo nič zaostali za Grki, in jaz se drznem Salustija¹⁾. Tukididu na stran postaviti. Tudi Herodot se ne bi branil enačen biti T. Liviju²⁾, ki ne zna le čudovito prijetno pripovedovati in zelo jasno sestavljati, ampak je tudi nepopisljivo zgovoren v govorih; vse, kar pové, je kakor razmeram tako posebno osebam primerno; dušnih razpoloženj, posebno milejših, ni nobeden zgodovino pisec, da se prav skromno izrazim, bolj pristojno popisal. In tako je čudovito živahnost Salustijevo nadomestil z drugimi vrlinami. Meni se namreč mnenje Servilija Nonijana³⁾ izvrstno zdi, da „sta oba bolj jednaka nego podobna“; tega sem tudi sam poslušal, bil je mož bistrega duha, poln modrih izrekov, pa manj jedrnat nego zahteva veljava zgodovine. To veljavo je izvrstno izkazal malo pred njim živoči Bas Avfidij⁴⁾, vsaj v knjigah o germanski vojski; zlog je vsakako pohvale vreden, vendar bi bil sé svojimi vzmožnostmi tu pa tam lahko bolje pisal. Preostaje še mož, ki poveljčava slavo naše dobe, vreden spomina prihodnjih stoletij, mi ga poznamo, a prihodnost ga bo slavila. Kremucijeva⁵⁾ odkritosrčnost ima mnogo častiteljev, a nobenega posnemovalca, češ da mu je, da-si le v snutkih svojih spisov, škodovala. Vendar se nahaja tudi v tem, kar se je ohranilo, ponosen duh in smeje misli. Našel bi še lahko druge, vrle zgodovino pisce, a jaz omenjam le vrsto, ne preiskujem bibliotek.

Zlasti so pa govorniki latinsko zgovornost tako izolikali, da je grškeje kos. Kajti Cicerona⁶⁾ si upam vsakemu grškemu govorniku nasproti postaviti.

¹⁾ Gaj Salustij Krisp (86.—35. pr. Kr.) rojen v sabinskem Amiternu, je slavno znani rimski zgodovino pisec. V „Katilinarski zaroti“ in v „vojski z Jugurto“ slika Salustij po izgledu Tukididovem dogodiščine z ozirom na нравstvene razmere in značaje svoje dobe ter hvali poštenost prednikov in graja izprijenost sodobnikov.

²⁾ Tit Livij (59. pr. Kr. — 17. po Kr.) je bil v Pataviju rojen. Njegovo obširno delo (Titi Livi ab urbe condita libri), ki je obsegalo v 142 knjigah zgodovino rimskega naroda, nam se je le deloma ohranilo.

³⁾ Servilij Nonijan se je dolgo pečal z govorništvo, potem je spisal zgodovino rimskega naroda koncem republike in v začetku cesarstva. Umrli je l. 59. po Kr. (Tac. ann. XIV., 9).

⁴⁾ Bas Avfidij je živel v prvem stoletju po Kr. in je popisal mimo vojske z Germani tudi domačo vojsko. Prvo izmed teh del je nadaljeval Plinij starejši.

⁵⁾ Kremucij Kord, zgodovino pisec za časa cesarjev Avgusta in Tiberija, bil je zatožen, češ da je v svojih spisih pohvalil republikanca Bruta in Kasija (Tac. ann. IV, 34.) Kremucij se je kazni odtegnil s prostovoljnim izstradanjem. Njegove spise so vsled sklepa rimskega starešinstva edili sežgali. Vendar je njegova hči Marcija, katerej je Seneka tolažilno pismo poslal, spise tajno ohranila. Pa še le cesar Kaligula je dovolil, da so se smeli Kremucijevi spisi objaviti in čitati, sevêda očiščeni republikanskih idej. (Suet. Calig. 16.)

⁶⁾ Marko Tulij Cicero, najizvrstnejši rimski govornik, bil je rojen l. 106. pr. Kr. v Arpinu. Polagoma je dosegel najvočje častne službe, l. 76. je bil kvestor, 70 edil, 66 pretor, 63 konzul ter je po neumornem delovanju zatrl Katilinino zaroto. L. 58. je bil od ljudskega tribuna Klodija zatožen, ker je bil dal zarotnike brez priziva na ljudstvo usmrtiti, in je moral še tisto leto v prognanstvo podati se v Solun. L. 57. je bil spet v Rim poklican. Za leto 51. je postal namestnik provincije Cilicije, katero je vzgledno vladal in se celô kot vojskovodja odlikoval. Povrnivši se v Rim je Cicero mirno pisateljaval. Še le ko je Antonij po Cezarjevi smrti po diktaturi hrepenel, mu se je začel Cicero zoperstavljati ter držal govore (Philippica) zoper njega, kar mu je pa nakopalo sovraštvo Antonijevo. Na povelje tega je bil Cicero l. 43. pr. Kr. blizo Gajete usmrčen. — Cicero-

Sicer dobro vem, kak boj bi zoper mene vzbudil, zlasti ker nisem namenjen, njega tukaj z Demostenom primerjati; saj mi do tega nič ni, ker menim, da se ima Demosten posebno čitati ali bolje rečeno na pamet učiti. Jaz trdim, da imata ta dva govornika premnogo enakih vrlin, načrte, razporedbo, metodo deljenja, pripravljajanja in dokazovanja, konečno vse, kar se tiče iznajdbe. Njihov zlog je pa nekoliko različen; Demosten je jeder, Cicero obširen, onega stavki so stikoma, tega širji, oni se bori vselej z bistroumnostjo, ta dostikrat s pomenitimi besedami; onemu se ne da nič odvzeti, temu nič pridejati, pri onem je vse bolj umetno, pri tem naravno. Vsekako pa prekašamo Grke z dovtipi in z vzbujanjem vsmiljenja, kateri dušni razpoloženji imata zelo veliko moč. Morebiti ni dopuščala onemu atenska šega epiloga¹⁾, a nam pa manjka zbog različnosti jezika ona lepota, katero Atičani občudujejo. V pismih²⁾, da-si jih imamo od obeh, ali v dialogih³⁾, v katerih ni oni nič storil, je tekmovanje zaman. Vendar gre Demostenu prvo mesto, ker je prej živel in večinoma Cicerona v to pripravil, kar je postal. Kajti M. Tulij je natančno posnemaje Grke v svojih delih pokazal moč Demostenovo, obilnost Platonovo in prijetnost Izokratovo. Vendar ni on, kar je bilo pri vsakem izvrstnega, le z učenjem dosegel; ampak večino ali bolje rečeno vse vrline je zelo blagodejna plodovitost nesmrtnega duha sama iz sebe rodila. On namreč ne „nabira, kakor pravi Pindar⁴⁾, deževnice, ampak kipi iz živega vira“, od previdnosti nam v dar dan, da bi zgovernost na njem vso svojo moč poskusila. Kajti kdo more bolj natančno poučevati, kdo močnejše ganiti?

Komu je bila dana kedaj tolika prijetnost? tako da mislimo, da celo to izprosi, kar po sili doseže, in ako sodnika sè svojo močjo v stran potegne, se vendar dozdeva, da ni potegnen, ampak da sledi. Vsi njegovi govori imajo tako veljavo, da nas je sram drugega mnenja biti, ter ne kaže braniteljeve gorečnosti, ampak verovnost priče ali sodnika; pri tem ko vse brez truda teče, kar bi vsak drug posamno komaj z največjo marljivostjo dosegel in njegov govor, najlepši, kar smo jih dosedaj slišali, nam kaže izvanredno spretnost. Zatorej so ga sodobniki po vsej pravici imenovali vladarja⁵⁾ pred sodišči, pri potomcih je pa to dosegel, da ime „Cicero“ ne poznamenuje več osebe, ampak zgovernost. Ta naj bo naš vzor, tega posnemajmo, in oni naj bo uverjen svojega napredka, komur Cicero prav dopada.

novi spisi so zelo mnogobrojni. Vsi se odlikujejo po klasični latinščini. Največe zasluge pa si je Cicero pridobil za govorništvo. On ni bil samo vrl govornik, ampak on je tudi vso govorniško umetnost iz znanstvenega stališča popisal in tako je postal pravi oče govorništva in njegove teorije.

¹⁾ Epilog (sklep), v katerem so poskušali govorniki usmiljenje vzbujati, bil je po atenskih zakonih prepovedan v sodnih govorih pred Areopagom. (Kvint. VI, 1, 7.)

²⁾ Ciceronova pisma so nam se ohranila v treh zbirkah; pisma pa, ki nosijo Demostenovo ime, so brezdvomno podtaknena.

³⁾ Cicero je večino modroslovskih spisov in izmed retorskih tri knjige o govorniku dialogijsko sestavil.

⁴⁾ V ohranjenih Pindarjevih pesnih se tukaj navedeno mesto ne nahaja.

⁵⁾ Ta izraz je Cicero sam večkrat rabil Ep. ad fam. 7, 24—9, 18.

Pri Aziniju Poljonu¹⁾ se nahaja obilna iznajdenost, največja natančnost, tako da se nekaterim čitateljem celo pretirana zdi, zadosti razsodnosti in živahnosti; vendar je od krasote in prijetnosti Ciceronove tako oddaljen, da se dozdeva, da je sto let preje živel. Mesala²⁾ je pa olikan, jasen in njegova pisava nam razodeva nekoliko njegovo plemenitnost, a duh je slabši. Ako bi se bil pa C. Cezar³⁾ le s forom pečal, bi se smel samo on izmed naših govornikov s Ciceronom primerjati. Tolika je njegova moč, taka njegova bistrournost in taka njegova živahnost, da je očitno s taistim duhom govoril, s katerim se je vojskoval; vse te vrline pa krasi čudovita okusnost jezika, s katerim se je posebno pečal. Celij⁴⁾ je duhovit in kot tožnik vrlo dovtipen mož, ki bi bil zaslužil, da bi mu bila usoda podarila blažji značaj in daljše življenje. Naletel sem na ljudi, katerim je bil Kalv⁵⁾ ljubši nego vsi, pa tudi na take, ki Ciceronovemu mnenju pritegujejo, da je (Kalv) zbog prevelike strogosti zoper samega sebe pravo živahnost vdušil; vendar je njegov govor svečan, resen, natančno umerjen in večkrat celo silen. Kalv je bil posnemovalec Atičanov in prerana smrt mu je krivico storila, ako si je nameraval kaj pridejati, ne pa, ako si je nameraval odvzeti. Tudi Servij Sulpicij⁶⁾ si je s tremi govori posebno slavo pridobil in to po pravici. Mnogokrat bode posnemanja vreden, ako ga previdno čitaš, Kasij Sever⁷⁾, ki bi se moral med najboljše govornike vrstiti, ako bi bil k drugim vrlinam pridružil pravo mero in dostojnost izrazov. On se odlikuje z veliko nadarjenostjo, čudovitim sarkazmom in vrlo dovtipnostjo; vendar se je bolj udal strasti nego razsodnosti. Pa če tudi so dovtipi trpki, postane vendar trpkost čestokrat sama smešna.

¹⁾ Gaj Azinij Poljo (76. pr. Kr. do 4. po Kr.) je bil za Ciceronom največji govornik ter ob enem vrl državnik in vojskovodja. Ko je bil l. 40. pr. Kr. z Mecenatom vred pripomogel, da se je med Oktavijanom in Antonijem v Brunduziju mir sklenil, odtegnil se je državnemu poslovanju celo ter se s pisateljstvom pečal in v prijateljstvu živel s Horacijem in Virgilijem. Tudi kot zgodovinopisec in tragiški pesnik je slovel (Hor. *carm.* II, 1; *sat.* I, 10, 42.)

²⁾ Primeri I, 5, str. op.

³⁾ Gaj Julij Cezar (100.—44. pr. Kr.) je veleslavni rimski državnik in vojskovodja, ki se je z govorništvo le toliko pečal, kolikor ga je v dosego svojih namenov potreboval.

⁴⁾ Marko Celij Ruf prim. I, 5.

⁵⁾ Gaj Licinij Kalv prim I, 6.

⁶⁾ Servij Sulpicij Ruf je bil sodobnik Ciceronov in vrl strokovnjak rimskega prava, katero je v svojih spisih z veliko bistrournostjo tolmačil in mu tako znanstveno podlago pripravil.

⁷⁾ Kasij Sever (cvel v dobi cesarja Avgusta) je bil prvi govornik, ki se je oziral na izpremenjeni politični položaj v rimski državi. Zgovornost se je prelevila v deklamatorske vaje in se preselila iz fora v retorske šole. Kasij je nadkriloval sodobne govornike po vsestranski oliki, dovtipnosti in ognjevitosti. Pa Tacit (dial. 26.) pravi o njem, da kaže v večjem delu svojih spisov več strupa nego soka in krvi, da vsled brezobzirnega postopanja in nedostojnih izrazov v svoji besnosti razsaja. Njegovo brezumno psovanje je otemnilo njegovo slavo in mu nakopalo gorjé. Ker je namreč spoštovane ljudi (Tac. *ann.* I, 72) z nesramnimi spisi grdil, bil je po sklepu starešinstva progнан izprva na otok Kreto, potem na Serif, kjer je v 25. letu svojega progнанstva v veliki bedi (37. po Kr.) poginil. Njegovi spisi so bili kakor Labjenovi prepovedani in še le cesar Kaligula je dovolil, da se objavijo.

Nahajajo se še mnogi drugi zgovorni možje, katere naštetih bi vendar predolgo bilo. Izmed onih, katere sem videl, sta najizvrstnejša Domicij Afer¹⁾ in Julij Afričan²⁾. Onemu gre prilstvo zaradi umetnosti, občne kakovosti zloga in njega smemo brez pomisleka k starim prištevati; ta je pa živahnejši, a preskrben v izrazih, v besedostavju preraztezen in v pronosbah malo skromen. Še nedavno so živeli odlični talenti. Tako je bil Trahal³⁾ večidel vzvišen, zadosti jasen in sploh v pisavi po najboljšem hrepeneč, vendar vrlejši govorč; imel je namreč tako prijeten glas, da še nisem nikdar takega slišal, tako prepodavanje, da bi celo na odru zadostovalo, in obnašanje, z eno besedo vsega obilno, kar se tiče zvenajnosti. Vibij Krisp⁴⁾ je bil lepo urejen, prijeten, v zabavo rojen, pa spretnejši v zasebnih kakor državnih pravdah. Julij Sekund⁵⁾ bi bil pri potomeih kot izvrsten govornik slovel, ako bi mu bilo daljše življenje dano bilo. On bi bil kakor je pričel, k drugim vrlinam to pridejal, kar bi se znalo pogrešati, t. j. da bi v svojih govorih bolj odločno postopal in se češče za stvarino brigal nego za izraze. Sicer pa zavzema, da-si ga je prerano smrt pokosila, tudi tako imenitno mesto; taka je njegova zgovornost, tolika milina v razlaganju vsakojake stvarine, tako preprost, miren in krasen je njegov govor, takó navadne celó v okras porabljene besede, takó pomenljivi včasih drzni izrazi. Oni, ki bodo za menoj o govornikih pisali, bodo imeli obilo gradiva za vrle pohvale sedaj živečih zastopnikov govorništva. Saj se nahajajo dandanes izvrstni talenti, s katerimi se forum diči. Zakaj vže dovršeni branitelji tekmujejo se starimi, mladi pa marljivo one posnemajo hrepeneči po dovršenosti.

Preostajejo še oni, ki so o modroslovju pisali, v kateri stroki ima rimska literatura do današnjega dne prav malo vrlih zastopnikov. Zopet je M. Tulij, ki je bil, kakor povsodi, tako tudi v tem posnemovalec Platonov. Izvrstno pa in bolj odlično nego v govorih je Brut⁶⁾ zadostil teži predmeta; saj se lahko prepričaš, da to, kar govori, tudi čuti. Zelo plodovit pisatelj je bil Kornelij Celz,⁷⁾ slednik Sekstijev⁸⁾, olikan in vrl. V spoznavanje stvarine je med Stoiki

¹⁾ Domicij Afer, rojen v Nemavzu narbonenske Galije umrl l. 58. po Kr., bil je izvrsten govornik, katerega je Kvintilijan sam poslušal. (Kvint. X, 1, 118; XII, 11, 3.)

²⁾ Julij Afričan, rodóm Galec, odlikoval se je kot govornik za časa cesarja Nerona.

³⁾ Marko Galerij Trahal, konzul l. 68. po Kr., bil je kot govornik posebno čislán zaradi lepega glasa (Kvint. XII, 10, 11) in izvenredno velike in lepe postave. (XII, 5, 5.)

⁴⁾ Vibij Krisp (ok. 10.—90. po Kr.), rojen v Vercelah, bil je znamenit govornik in nevaren vohón (delator); v Neronovi dobi je bil konzul in v Vespazijanovi namestnik Afrike. Kvintilijan (V, 13, 48) pravi, da je bil vir ingenii secundi et elegantis.

⁵⁾ Julij Sekund, sodobnik in prijatelj Kvintilijanov, bil je kot govornik mnogo občudovan posebno zaradi ukusnosti. V Tacitovem dialogu o govornikih posreduje med zastopniki zgovornosti v republikanski in cesarski dobi.

⁶⁾ M. Junij Brut, glasoviti morilec Cezarjev, bil je izvrsten govornik pa tudi vrl modrec. Posebno navdušen je bil za načela stare akademije, a v etiki se je držal stojskih nauk. Njegovi modroslovski spisi (o kreposti, o dolžnostih, o potrpežljivosti) so se pogubili. Cicero je tega modreca tako čislal, da mu je posvetil ta-le dela: Tusculanae disputationes, de natura deorum in orator. Ciceronov spis „de claris oratoribus“ je celó po Brutu imenovan.

⁷⁾ Kornelij Celz je slavnoznani polihistor za časa ces. Avgusta in Tiberija (Kvint. II, 15.)

⁸⁾ Sekstij: Oče in sin, sodobnika Cezarjeva in Avgustova, bila sta pristaša Pitagorovih in menda tudi stojskih nauk. Starejši je vstanovil v Rimu stojsko šolo, v kateri mu je sledil sin kot vodja.

važen Plavt¹⁾). Med Epikuroveci je Kacij²⁾ sicer neznaten vendar precej prijeten pisatelj. O Seneki³⁾ sem nalašč molčal v vsej literaturi zgovornosti zaradi po krivem o meni razglašenega mnenja, češ da ga obsojam in celo hudo sovražim. Ta sum me je pa doletel, ker sem si prizadeval njegovo neokusno in zbog raznovrstnih napak zmedeno pisavo po precej strogih pravilih uravnati. Pa tedaj so skoraj le njega samega mladenči čitali. Jaz ne bi poskusil ga celo odpraviti, vendar ne morem dopustiti, da bi se boljšim pisateljem predpostavljaj, katere je on neprenehoma napadal, ker si v svesti celo različne pisave ni mogel upati, da bi tem dopal, katerim so oni (pisatelji) dopadali. Vendar so ga bolj čislali nego posnemali in tako daleč od njega odpali, kolikor je on od starih zašel. Želeti bi bilo namreč, da bi temu možu jednaki postali ali mu se vsaj, kar je najbolj mogoče, približavali. Dopadal je le zaradi napak in vsak je na to ravnal te kolikor mogoče posnemati; potem pa so bahaje se, da ravno tako govore, Seneki slabo ime pripravljali. Pa v drugem oziru ima mnoge in velike vrline, prijetno in obilno zmožnost, globoko učenost in obilno znanje stvari; v tem so ga vendar včasih oni prevarili, katerim je kaj preiskati naročil. Razlagal je tudi predmete skoraj vseh strok. Kajti kot njegovi proizvodi se navajajo govori, pesni, pisma in pogovori. V filozofiji je bil premalo natančen, vendar izvrsten preganjalec pregreh. V njegovih spisih se nahajajo mnogi izvrstni reki, mnogi spisi so čitanja vredni zaradi нравstvenih naukov; a njegova pisava je spačena in tem bolj zapeljiva, ker je polna privabljevih napak. Želeti bi bilo, da bi bil svoje misli v bolj okusnem zlogu razlagal. Kajti ako ne bi bil starega zloga zaničeval, po spačenem ne hrepenel, se svoje izvornosti ne tako trdno držal, in ako ne bi bil prave moči mislij uničil z razdrobljenjem v malenkostne stavke; bil bi si soglasno priznanje pridobil bolj pri učenjakihi nego pri lahkovernih dečkih. Pa tudi tako je vreden, da ga čitajo možje, ki so v strogem zlogu zadosti izurjeni, posebno zaradi tega, ker uri razsodnost na obe strani. Kajti mnoge stvari so, kakor sem rekel, v njegovih spisih pohvale, mnoge občudovanja vredne, vendar jih je treba previdno izbrati; žalibože, da ni tega sam storil. Kajti tak duh, ki je vse izvršil, kar je hotel, bil bi vreden višjega smotra.

¹⁾ Katerega Plavta da ima Kvintilijan v mislih, se ne da določiti.

²⁾ Marko Kacij, rodом inzubrijski Galec, bil je epikurski modrec v Rimu za časa Cicerona in je spisal več znanstvenih razprav.

³⁾ Lucij Anėj Séneka (7. pr. Kr. do 65. po Kr.), sin retorja Seneke, rojen v hispanski Kordubi, prišel je precej mlad v Rim in se pečal posebno z modroslovjem in govorništvom. Ko je slovel kot izvrsten učenjak in vrl značaj, izročila mu je Agripina v vzgojo in pouk svojega sina Nerona, ki ga je dal kot cesar l. 65. umoriti. — Séneka je sestavil mnogo spisov v prozi in v verzih. V prozajskih spisih razpravlja različne predmete modroslovja, pa povsodi se drži najbolj stojskih načel. Njegovi spisi v vezanem zlogu so tragedije, katere je po grških proizvodih posnel.

Poglavje 2.

O posnemi.

Iz teh in drugih čitanja vrednih pisateljev se imajo zajemati besede, različne figure in skladnja; nato ima se duh vrediti po vzgledu vseh teh vrlin. Kajti umetnost sestaja brezdvomno večinoma v posnemanju. Kakor je bilo iznajdenje prvo in ostane glayna stvar: tako je tudi koristno držati se tega, kar je bilo vrlo iznajdeno. In vsi pojavi življenja nam kažejo, da želimo to storiti, kar nam pri drugih dopada. Tako sledijo dečki poteze črk, da se v pisanju izurijo; tako si jemljejo glasbeniki v izgled glas učiteljev, slikarji umotvore prednikov, kmetje po izkušnji potrjeno obdelovanje njiv; poslednjič vidimo, da se početki vsakega pouka ravna po gotovih vzgledih. Saj mora tako biti, da smo onim, ki so kaj vrlega završili, podobni ali nepodobni. Podobnega vstvari narava redko, posnema dostikrat. Pa baš to, kar nam postopek v vseh vstvarih zelo olajša v primeru z onimi, ki niso ničesar imeli, po čemur bi se bili ravnali, nam je tudi na kvar, ako se ne rabi previdno in razumno.

Tedaj pred vsem posnema ne zadostuje sama ob sebi vže zategadel, ker je znamenje lenega duha zadovoljiti se s tem, kar so drugi iznašli. Kaj naj bi se namreč bilo v onih časih zgodilo, v katerih še nobenega vzgleda ni bilo, ako bi bili ljudje menili, da je treba le to storiti ali misliti, česar so se vže naučili bili? Gotovo se ne bi bilo nič iznašlo. Zakaj ne bi smeli mi kaj iznajti, česar preje še ni bilo? Saj je one neolikane ljudi le naravna pamet do tolikih iznajdeb dovela: mi pa se naj ne bi dali baš zaradi tega vzpodbosti v raziskavanje, ker dobro vemo, da so oni, ki so raziskavali, iznašli? In če so oni, ki niso v nobeni stvari učitelja imeli, premnogo umotvorov potomcem zapustili: ne bode li koristila nam raba kake stvari v iznajdbo druge? ali pa se bomo morali za vsako stvar drugim zahvaliti? Tako kakor si nekateri slikarji le to prizadevajo, da znajo podobe natančno preslikati. Vže to je sramotno, ako je kdo s tem zadovoljen, da vzgled doseže. Kaj bi se namreč bilo vstvarilo, ako nikdo ne bi bil ničesar drugega dovršil nego to, kar je vže oni, katerega je posnemal? Potem takem ne bi med pesniki nobeden prekašal Livija Andronika¹⁾, v zgodovini nikdo pontifiške²⁾ letopise; na morju bi nam še zdaj rabili plavi; slikarstvo risalo bi le najskrajnejše črte one sence, katero telesa na solneu delajo. In če vse stroke preiščemo, ne nahaja se nobena umetnost na tisti stopinji, na katerej je bila pri iznajdenju; nobena ni ostala pri svojem početku; razven če dandanašnje dobo take neplodovitosti obdolžimo, da še le ona ničesar ne obrodi. Vendar se ne da sè samo posnemo nič vstvariti. Ako ne bi bilo dovoljeno predhodnika preseči, kako bi mogli upati, da postane kdo dovršen govornik? ker izmed onih govornikov, katere do sedaj kot najizvrstnejše poznamo,

¹⁾ Livij Andronik, rodóm Tarenčan, je prvi tragiški pesnik rimski. On je preložil tudi na latinski jezik v saturninskih verzih Homerjevo Odisejo, katero so v Rimu dolgo po šolah čitali (Hor. ep. 2, 1, 69). Prvi igrokaz Livijev je bil v Rimu igran l. 240. pr. Kr.

²⁾ Annales maximi ali pontificum annales so bili letopisi, katere so sestavljali najvišji duhovniki (pontifices maximi). V takih suhoparnih kronikah so bili po vrsti navedeni znameniti dogodjaji vsakega leta, ki so v političnem ali verskem oziru zanimali. Nadaljevali so se ti letopisi do pontifikata Mucija Scevole (130. pr. Kr.) One letopise, katere je požar za časa Galcev vničil, nadomestili so Rimljani iz spomina.

ni nobeden, pri katerem se ne bi česa pogrešalo ali kaj grajalo. Pa tudi oni, ki ne hrepenijo po dovršenosti, morajo rajše takmovati nego slediti. Kajti kdor se trudi pred druge priti, jih bode morda došel, ako tudi ne prehitel. A onega ne more nikdo doseči, po čegar sledu mu je vsekako, kakor misli, korakati. Kdor namreč sledi, mora vedno zadej korakati. Potem je navadno laže več storiti nego prav taisto. Kajti podobnost doseči je tako težavno, da niti narava sama tega ne more tako natančno doseči, da se ne bi dve celo navadni stvari, ki nam se zelo jednaki zdita, nič razlikovali. Vrh tega mora vse, kar koli je drugemu podobno, za tem zaostati, katero posnema, kakor senca za telesom, podoba za obrazom in igralčevo prikazovanje za pravimi duševnimi razpoloženji. To velja tudi za govore. Kajti v onem, kar si za vzgled vzamemo, je prava prirodna moč; vsaka posnema pak je ponarejena stvar in se ravna po tujem vzoru. Zatorej je v deklamacijah manj živahnosti in jedra nego v govorih, ker je tvarina v teh resnična, v onih pa izmišljena. Dalje je to, kar je za govornika najvažnejše, neposnemljivo, namreč nadarjenost, iznajdenost, krepkost, hitrost in sploh vse, česar ne uči umetnost. Zatorej menijo premnogi, ki so posamezne besede iz govorov ali nekoliko ritmiških stopinj iz kake sestave izpisali, dačitano tvarino čudovito lepo posnemajo. A besede ginejo in s časom vzraščajo tako, da je najbolj zanesljivo pravilo za nje raba, in one niso same ob sebi dobre ali slabe (kajti one so le glasovi), ampak še le postanejo, kakor se ravno prikladno rabijo ali ne, sestava pa mora biti kakor tvarina prikladna tako posebno prijetna y spremembi.

Tedaj je treba vse, kar spada v ta del znanosti, z najnatančnejšo razsodnostjo preiskati. Prvič, katere pisatelje naj posnemamo; saj se nahajajo premnogi, ki koprnijo najslabšim in najbolj napačnim pisateljem podobni biti; potem nastane vprašanje, kaj da naj posnemamo v izbranih pisateljih. Kajti tudi pri izvrstnih pisateljih nahajajo se marsikater napake, katere učenjaki med sebo tudi jeden drugemu očitajo; in želeti bi bilo, da bi tem bolje govorili posnemajoči dobro, čim slabše govorijo posnemajoči slabo. Onim pa, ki imajo obilo razsodnosti v izogibanje napak, naj ne zadostuje napraviti le snemek vrline in tako rekoč posneti samo vunajnost ali rajše Epikurove¹⁾ figure, ki po njegovi teoriji iz površja teles izhajajo. To se pa pripeti onim, ki se brez natančnega znanja vrlin tako rekoč po prvem vtisu govora ravnaajo; in dočim jim vse po sreči od rok gre: vendar ne dosežejo prave moči v izrazih in iznajdenosti, čeprav se v izrazih in ritmu malo razlikujejo od vzora, ampak večidel opesajo ter zabredejo v napake, ki so vrlinam najbližje: mesto veličastni postanejo nabuhli, mesto jedri postanejo suhoparni, namesto pogumni predrzni, mesto vrli zmedeni, mesto primerni neobrzdani, mesto priprosti nemarni. Torej mislijo oni, ki so kar koli neslanega in puhlega s prav neotesanimi besedami povedali, da so starim podobni; komur manjka olike in lepих mislij, ta se zmatra se vé da Atičana; onim, ki so zbog prikrajšanih perijod temni, zdi se, da presegajo Salustija in Tukidida; čmerni in sukoparni tekmujejo s Poljonom; brezdelni in nemarni rotijo se, ako so stavek

¹⁾ Grški modrec Epikur (342. — 270. pr. Kr.) je tolmačil vzpoznavanje tvarinskega sveta iz atomov. On namreč trdi, da izhajajo vedno iz površja stvari, katere vzpoznavamo, podobe in zelo nežne oblike. Tega nauka se je držal tudi Lukrecij (4, 46).

precej na dolgo raztegnili, češ da bi bil Cicero tako govoril. Poznal sem može, ki so si domišljevali, da so zlog tega izvrstnega govornika vrlo posneli, ako so končali z „esse videatur“. Tedaj je prvič potrebno, da posnemovalec to- kar namerava posnemati, razume in vé, zakaj da je dobro. — Potem naj pre- jemaje nalogo svojo moč za svet vpraša. Mnogokatero stvari so namreč po- snemljive, v izvršitev pa ali slaba moč narave ne zadostuje ali pa je na poti njena različnost. Kdor je nežnega duha, naj ne hrepeni le po predrznem in sekanem zlogu; komur je pa pogumen a neobrzdani duh prirojen, vtegne svojo moč zbog teženja na ličnost izgubiti, in ne doseči krasnorečnosti, katere želi. Kajti nič ni nespodobnejšega, nego če nežno tvarino z neotesanimi besedami izražuješ. Se vé da sem mislil, da ne sme oni učitelj, katerega sem v drugi²⁾ knjigi poučeval, le tega učiti, za kar rojen bi se dozdeval vsak njegov učenec; ampak on mora dobro, katero pri vsakem izmed njih najde, pospeševati, kar manjka, po možnosti pridejati, mnogokaj popraviti in izpreminiti: saj je vodja in vzgojitelj tujega duha. Težje je svojo prirodnost izobraziti. Pa oni učitelj se tudi pri tem, katerega prirodnost ovira, ne bo zastonj trudil, da-si želi, da bi vsa pravila v poslušalce prav obilno vcepil.

Tudi te napake, katero premnogi napravljajo, se je treba varovati, da ne mislimo, da se imajo v govoru pesniki in zgodovinopisci posnemati, v teh umo- tvorih pa govorniki ali deklamatorji. Vsaka vrsta ima svoj zakon, svojo lepoto. Saj se niti komedija ne vzdiguje na visokem koturnu³⁾, niti ne hojeva tragedija po nizkem soku. Vendar ima vsa zgovornost nekaj skupnega; posnemajmo, kar je skupno. Tudi le ta neprimlik se onim pripeti, ki se le z eno posamezno vrsto pečajo, ako jim se je osornost kakega pisatelja priljubila, da te tudi tam ne opusté, kjer je treba mirne in pohlevne govorice; ako sta jim se pa pri- ljubili preprostost in prijaznost, slabo vstrežajo važnosti predmeta tam, kjer bi bila strogost in resnoba na svojem mestu: saj ni le značaj pravd med sebo različen, ampak tudi značaj posameznih delov; to je treba mirno prednašati, ono ostro, to naglo, ono polagoma, to v pouk, ono v razburjenje živcev; pri vsakej izmed teh stvarij pa je način postopanja drugačen in različen. Torej jaz tega ne bi svetoval, celo udati se kakemu pisatelju, da bi ga v vsakem oziru sledili. Izmed vseh grških govornikov je najbolj dovršen Demosten, vendar se nahaja mnogokaj boljšega tudi pri drugih: večina vrlin se vé da je pri njem. Vendar ni treba onega, ki je najbolj posnemanja vreden, izključljivo posnemati. Ali ne zadostuje vse tako povedati, kakor je M. Tulij govoril? Saj meni bi zadostovalo, ako bi mogel vse doseči. Bi li na kvar bilo, ako bi semtertje pri- dejal moč Cezar-jevo, strogost Celi-jevo, natančnost Poljon-ovo, ukusnost Kalv-ovo? Kajti prvič si razumen človek po možnosti osvoji, kar koli je kje izvrstnega, potem se pri toliki težavnosti naloge posnema komaj deloma posreči onim, ki

²⁾ Prim. II, 8.

³⁾ *Κόθωρος* — cothurnus je bil visok čevelj, kakoršne so lovci, jezdec i t d. nosili. Bili so škrlatne barve ali drugače mnogovrstno pisani ter so se z jermeni ob meče pri- vezavali. S probkovino visoko podložene kotorne so osobito tragiški igralci nosili, da bi se več i in bolj častivredni zdeli. — Komedjaši pa so obuvali nizke čevlje, soki imenovane, ki so bili noša kmetskega ljudstva, podobni rujavim škriptljem. Obe besedi značita v prenesenem pomenu tragedijo in komedijo.

se le enega izgleda držé. Ker tedaj človeku skorej ni dano izbran vzgled popolnoma doseči: predočujmo si vrline več pisateljev, da si iz vsakega drugo v spominu ohranimo, in rabimo vsako na onem mestu, kjer je primerna.

A posnema (in to posebno poudarjam) naj se ne tiče le besedij. Na to se ima pazljivost posebno obračati, kako vrlo da so oni možje stvari in osebe obravnavali, katerega načrta, katere razporedbe so se držali, kako vse meri na uspeh, tudi to, kar na videz v zabavo služi; kaj da se obravnava v uvodu, na kak in kako mnogovrsten način da se pripoveduje, kaka moč da je v dokazih in oprovrzbah, kaka izurjenost v vzbujanju raznovrstnih dušnih razpoloženj, in kako se vporablja pohvala ljudstva v korist predmeta, ki je tedaj najbolj umestna, ako sama od sebe pride, ne pa, kedar se prisili. Če bomo na to pazili, potem bomo prav posnemali. Kdor pa bo k tem vrlinam še lastnih vrlin pridejal, da nadomesti, česar manjka, in odstrani nepotrebno: ta bo postal dovršen govornik, kakoršnega izobraziti se trudim; ki naj bi posebno sedaj vse nadkriloval, ko je toliko več vzgledov vrle zgovornosti, nego jih je bilo onim, ki so vže dovršeni. Kajti tudi zaradi tega jih bode čast doletela, ker se bode reklo, da so prednike prekosili, potomce pa poučili.

Poglavje 3.

Kako se ima pisati?

To so pripomočki, katere dobivamo od zvenaj; izmed tistih pa, katere si moramo sami pripraviti, nam marljivo pisanje največ koristi, da-si nam prizadeva največ truda. Po pravici je imenoval M. Tulij¹⁾ to „najboljšega vzgojitelja in učitelja zgovornosti“; s tem pa, da je položil v pogovorih o govorniku ta izrek v usta Lucija Krasa, združil je svoje mnenje z veljavnostjo onega. Tedaj je treba prav skrbno in prav mnogo pisati. Kajti kakor je precej globoko izorana zemlja bolj rodovitna za plod in rast rastlin: tako daje na-predek, ki ima globoke korenine, obilnejši sad učenja in ga bolj zanesljivo čuva. Kajti brez svesti takih vaj bode ona toliko hvaljena spretnost „brez priprave govoriti“ le prazno blebetavost in besede rodila, ki na ustnicah nastajajo. Ondi (v pisanju) so korenine, ondi podlaga, ondi zaklad, ki je tako rekôč v blagajnici²⁾ za največjo silo shranjen, odkoder se jemlje za nepričakovane slučaje, ako razmere zahtevajo. Pripravljajmo si pred vsem moči, ki so težavnosti bojev kos in zbog rabe ne oslabijo. Kajti zakon narave je tak, da nič vrlega naglo ne nastane in pred najlepše naloge je postavljen trud³⁾; saj je narava tudi pogoj narojenja tako uredila, da večje živali dalje v maternem telesu bivajo.

Pa ker je vprašanje dvojno, kako in kaj naj se ponajvečkrat piše, hočem se tudi v razpravi tega reda držati. Iz prva naj se celo počasi, samo da na-

¹⁾ O govorniku I, 33, 150; 60, 257. Glavni osebi v tem Ciceronovem delu sta L. Licinij Kras (rojen 140., umrl 91. pr. Kr.) in M. Antonij, ded triumvira Antonija, (rojen 143., umrl 87. pr. Kr.)

²⁾ Kvintilijan namiguje na del državnega zaklada rimskega, kjer se je shranjeval denar za največjo silo. (Caes. b. c. I, 14. Liv. 27, 10.)

³⁾ V oziru misli primeri Hezjod. *ἐργα* v. 289: τῆς ἀρετῆς ἰδρωτα θεοὶ προπάροισεν ἔσθλ' ἔργων.

tančno piše; iščimo najboljše in ne veselimo se takoj vsega, kar nam se ponuja, presojajmo najdeno stvarino in razporedimo odobreno. Misli in izraze je namreč treba izbirati in vrednost posameznih presojati. Nato naj sledi pravo besedostavje in naj se preiskuje ritem (blagoglasje); vsaka beseda naj ne obdrži onega mesta, na katerem se je pokazala. Da pa to precej natančno izvršimo, ima se naposled pisano večkrat ponoviti. Kajti vrh tega, da se na tak način sledeče s predidočim bolje veže, dobi si tudi gorečnost mišljenja, ki se zbog ovire pisanja ohladi, novih močij ter se kakor v drugokrat zaleti po taistem prostoru; in to vidimo pri tekmi skakanja, da se skakači iz precejšnje daljave zaženo in do onega prostora v teku hito, kjer se skače; kakor pri metanju pušči roke nazaj potegnemo in hoteči pušico sprožiti tetivo na loku nazaj napnemo. V časih pa, ako ugoden veter piše, je treba jadrati, da nas le ta popustljivost ne vara. Kajti vse naše misli nam dopadajo v začetku; drugače jih še ne bi napisali. Presojajmo je tedaj in zadržujmo prevarljivo hitrost. Tako je bajé Salustij pisal in njegov trud je brezdvomno očividn tudi iz dela samega. Varij poroča, da je tudi Vergilij prav malo verzov na dan zložil. A drugače je ravnati govorniku. Zatorej priporočam to počasnost in skrbnost za početek vaj. Kajti prvič je zahtevati in se tega držati, da kolikor mogoče dobro pišemo; naglost si z vajo pridobimo. Polagoma bodo misli laže prihajale, prikladne besede se ponujale in besedostavje sledilo, konečno bode vsaka stvar svojo službo opravljala, kakor dobro odgojeni posli. Glavno pravilo se takóle glasi: Z naglim pisanjem si ne pridobiš vrle pisave; ako boš pa vrlo pisal, se boš naglo pisati navadil. Pa baš tedaj, kedar si ono spretnost pridobimo, je treba prenehavati, paziti in dirjajoče konje brzdati; to pa ne bo toliko oviralo, kakor znova vzpodbujalo. Saj jaz ne menim, da naj bi bili oni, ki so si nekoliko spretnosti v pisavi pridobili, primorani v nepotrebno kazni sami sebe grajati. Kajti kako bi mogel braniteljski posel dobro opravljati oni, ki v posameznih delih govora obtiči? Nahajajo se taki ljudje, kojim nič ne vgaja; oni želijo vse izpremeniti, vse drugače povedati, nego jim na misel pride; malo si zaupajo in svoji nadarjenosti prav slabo služijo oni, ki zmátrajo za marljivost, ako si pisanje obtežijo. Tudi ni lahko povedati, kateri izmed njih po mojem mnenju večjo napako naredijo, ali tisti, katerim vse vgaja, ali oni, katerim nič. Celo nadarjenim mladeničem se dostikrat pripeti, da jih trud uniči in da zbog prevelikega poželenja dobro govoriti celó obmolčijo. Pri tej priliki se spominjam, da mi je Julij Sekund, znan moj sodobnik in od mene iskreno ljubljen, mož čudovite zgovornosti, pa prevelike natančnosti, povedal, kaj mu je bil stric rekel. To je bil Julij Flor, prvak Galskih govornikov, — ker je samo tamkaj svojo umetnost rabil — sploh vrl govornik in takih sorodnikov vreden. Ko je bil ta Sekunda, ki je še šolo obiskoval, enkrat žalostnega videl: ga je vprašal, zakaj da je čelo tako resnobno nagrbančil? Mladenič pa mu je odkritosrčno povedal, da je vže tretji dan, ko ne more, da si silno trudeč se, nobenega uvoda najti za stvarino mu v izdelovanje predloženo; odtodi izhaja ne le sedanja bolečina, ampak posebno obupanje za prihodnost. Na to je rekel Flor na smeh držeč se: „Hočeš li bolje govoriti nego moreš?“ Tedaj je stvar taka-le: Gledati je na to, da kolikor mogoče dobro govorimo, vendar po vzmožnosti. Kajti v prospeh je potrebna vnetost ne pa nevolja. Da bi pa več nalog

precej naglo izgotovili, nam ne bo samo vaja pripomogla — ki je brezdvomno važna — ampak posebno pametno postopanje: ako ne bomo na stol nazaj naslonjeni v strop gledáje in sam seboj mrmraje čakali, kaj da nam vtegne na pamet priti, ampak ako bomo pazili, kaj da stvar zahteva, kaj je osebi primerno, kakošne da so časovne razmere, kako je dušno razpoloženje sodnikovo, in se tako k pisanju spravili, kakor se ljudem spodóbi. Tako nam začetek in sledéče narava sama propisuje. Kajti premnoge stvari so določene in nam stopijo pred oči, ako ne mižimo; zatorej neolikanci in kmeti ne poprašujejo dolgo, s čim da bi začeli; tem bolj pa je sramotno, ako učenjaki stvari otežijo. Teda naj nikdo ne misli, da je to, kar skrito tiči, najboljšo; drugače bi morali obmolkniti, ako bi mislili, da smemo le to povedati, česar nismo našli. Tej nasprotno napako napravljajo oni, ki iz prva tvarino prav površno preleté in gorečnosti in navdušenosti vdani brez priprave popišejo; to imenujejo „silva“¹⁾. Potem pa ponavljajo in sestavljajo, kar so bili površno napisali; besede in ritem se sicer popravijo, a površnost ostane v nepremišljeno sklopljenih mislih. Teda bode bolj prav takoj v začetku natančno postopati in iz prva delo tako osnovati, da bode sicer treba piliti, ne pa znova pričeti. V časih pa se bomo udali dušnim razpoloženjem, katerih ogenj navadno več zamore nego marljivost.

Iz moje obsodbe onih, ki so v pisanju zanikerni, je razvidno moje mnenje o tako zelo priljubljenem narekovanju. Naj si namreč kdo še tako naglo piše, ga vendar v mišljenju zadržuje njegova roka, ki ne more dohajati hitrosti mišljenja; oni pa, kateremu narekujemo, hiti in mi se včasih sramujemo dvojiti ali prenehati ali kaj izpremeniti boječ se tako rekoč sovedca naše nemoči. Tako se zgodi, da ne samo nerodni in nepremišljeni ampak včasih neprimerni izrazi iz ust uidejo, če le na zvezo mislij pazimo, kateri izrazi ne dosegajo niti marljivosti pisarja niti živahnosti narekovalca. Ako nas je pa pisar sam pri pisanju precej počasen ali nezanesljiv v čitanju tako rekoč zadrževal: se tek ovira in vsa pazljivost zbranega duha se pohabi sè spodtikanjem in včasih tudi z nevoljo. Dalje so ona telesna kretanja, ki so nasledki hudega dušnega razburjenja in ki sama duh nekoliko vznemirjajo — n. pr. z roko mahati, obraz zakremžiti, biti se včasih ob prsa in strani in kar še Perzij²⁾ biča označuje površno pisavo:

„On ne bije ob polt, ne diši po zgrizenih nohtih“ — celo smešna, ako nismo sami. Naposled, da naj važnejšo stvar enkrat za vselej povem, ni mogoče samemu biti pri narekovanju. Saj mi bo vsak pritrdil, da kraj brez prič in velika tihota pišočim najbolj ugajata. Vendar ne smemo takoj onim verjeti, ki menijo, da so v to svrho najbolj pripravi logi in gozdi, ker vzbujata milo nebó in prijetna okolica vzvišene misli in vrlo navdušenost. Vsaj meni se dozdeva, da ima taka samota več prijetnosti nego vzpodbudnosti za učenje. In baš ta prijetnost neizogibno odvrča pazljivost od ukazane naloge. Kajti duh se ne more vestno ob jednom v mnogo stvari globoko zamisliti, in kamor koli se ozre, neha paziti na predloženo stvar. Prijetnost gozdov, mimo tekoče reke, v vejah dreves pihlajoča sapa, ptičje petje, da celo prosti razgled po

¹⁾ Silva znači neuredjeno in neizdelano tvárino in je prestava grške besede ὕλη.

²⁾ Sat. I, 106.

okolici zanima; torej menim, da te zabave mišljenje bolj ovirajo nego napenjajo. Bolje je storil Demosten,¹⁾ ki se je v neki kleti skrit učil, iz katere se ni nobeden glas slišal, in iz katere ni mogel nikamor gledati, da ne bi oči zapeljale duha misliti na kaj drugega. Torej bi nas vtegnila, ako po noči delamo, najbolj motenja varovati nočna tihota, zaklenjena soba in ena luč. Pa kakor pri vsakem načinu učenja tako je zlasti pri tem neizogibno potrebno dobro zdravje in, kar to najbolj pospešuje, zmernost, kadar porabljamo od narave same za pokoj in oddih dani čas v najtežavnejše delo. Vendar se ne sme za to več časa porabiti kakor ta, ki nam od potrebnega spanja ostane. Kajti trdnost škoduje marljivosti pisanja in, ako ni drugih opravkov, zadostuje dan, z opravi preobloženi pa morajo po noči delati. Sicer je pa delanje po noči, ako zdravi in čili začnemo, najboljši način samote.

A želeti je sicer tihote, samote in odvsodi prostega duha, vendar nam se vselej ne posreči dobiti jih, tedaj ne smemo takoj, ko kaj zašumi, pisalnega orodja zavreči in dan kot izgubljen obžalovati; marveč je treba takim zaprekam v bran staviti se in se z vajo tako utrditi, da pazljivost duha vse zapreke premaga; ako vso pazljivost na nalogo samo obrneš, ne bode nič duha motilo, kar koli se očem ali ušesom vsiljuje. Saj povzroči dostikrat celo slučajna zamišljenost, da srečajočih ne vidimo in iz pota zajdemo; ali ne dosežemo taistega, ako si to celo namenimo? Zapeljivosti k lenobi se ne smemo udati. Kajti ako bi mislili, da smemo le tedaj učiti se, kedar smo okrepčani, veseli in prosti vseh drugih skrbi; bi vsakokrat kak izgovor za prizanašanje našli. Tedaj naj se duh sam v samoto umakne, kedar smo v druhalih, na potovanju, celo pri pojedinah. Ako dele predavanja, katere napišemo, le v samotni sobi najti moremo, kaj se bode pa potem zgodilo, kedar bo treba na sredi trga, med tolikimi okoli se vršečimi sodnijskimi obravnavami, med prepirom in tudi slučajnim krikom takoj nepretrgan govor držati? Zatorej je taisti Demosten, ki je samoto toliko ljubil, na morskem obrežju, kamor so valovi sè strašnim šumenjem vdarjali, deklamuj se vabil prenašati hrup zbranega ljudstva.

Pa tudi nekih manj važnih stvari (pri učenju je vsaka malenkost važna) ne smem zamolčati: najbolje je na povoščene table pisati, ker se na njih najlažje briše; ako ne zahteva morda kratkovidnost očíj pergamenta, ki sicer vid podpira, pa zbog pogostnega namakanja peresa roko zadržuje in gorečnost mišljenja ovira. Pa pri obeh načinih pisanja je treba nasprotno stran tabel prazno pustiti, kjer je dosti prostora za dodatke. Kajti včasih povzročuje premajhen prostor zanikrnost v popravljanju ali pa se vtegne vsaj prejšno z novimi pristavki zмести. Potem naj ne bodo povoščene table preširecke; izkušnja me namreč uči, da je v drugem oziru marljiv mladenič predolge govore držal, ker jih je meril po številu vrst in ta napaka, ki se ni dala s pogostnim opominjevanjem popraviti, bila je odpravljena po izpremenjenih tablah. Dalje mora prazen prostor biti, na katerem se one misli zabeležijo, ki se pišoćim izvenredno rojijo, t. j. ki druge točke zadevajo kakor one, katere razpravljamo. Včasih namreč naletimo na najboljše misli, katerih ne smemo vplesti, pa tudi ne odložiti, ker se ali pogubijo ali one, ki jih pamtijo, od drugega mišljenja odvrnejo; zatorej je najbolje, če se shranijo.

¹⁾ Po znani povesti pri Plut. Dem. cap. 7.

Poglavje 4.

Kako je treba popravljati?

Sledi popravljanje, najkoristnejši del učenja. Saj se je po pravici trdilo, da pisalo ravno tako svoj posel opravlja, kedar prečrtava. To delo pa obsega pridevanje, odjemanje in prenaresanje. Se vé da je ložja in navadnejša razsodba tam, kjer je treba kaj dopolniti ali odvzeti; nasproti pa je treba dvojnega truda, ako hočeš nabuhlo pristriči, preprosto povzdigniti, bujno omejiti, neurejeno v red spraviti, neskladno spodobno zvezati, nalepotičnemu pravo mejo določiti. Kajti tu gre ono prečrtati, kar je bilo dopalo, in to najti, kar nam ni znano. Brezdvomno je pa najboljši način popravljanja, ako spis za nekoliko časa odložimo, da se po mejeasju k njemu zopet vrnemo kakor k novemu in tujemu, da nam se naša dela ne priliznejo kakor deteta. Pa tudi to se ne more vselej zgoditi, zlasti govorniku ne, ki mora večkrat za sedanje potrebo pisati; a tudi popravljanje mora svoje meje imeti. Nekateri se namreč vračajo k vsemu, kar so spisali, kakor da bi bilo napačno in, kakor ne bi nič prav bilo, kar so prvič spisali, držijo vse drugo za boljše ter ravnaajo, kedar koli spis zopet v roko vzamejo, ravno tako kakor zdravniki, ki tudi na zdravem mesu izrezujejo. In tako se zgodi, da so njihova dela polna zarastie, brez pravega življenja in da jih popravljanje pokvari. Torej nam naj naši izdelki dopadajo ali vsaj zadostujejo, da jih s popravljanjem dolikamo, ne pa razdrobimo. Tudi v oziru časa se je treba prave mere držati. Ker je Cina¹⁾ svojo pesen „Smyrno“ baje devet let zlagal in Izokratov Panegirik²⁾ po menenju onih, ki prav malo računijo, še le v desetih letih dodelan bil: se to prav nič ne tiče govornika, čegar pomoč bi brezvspešna bila, ako bi tako pozno prišla.

Poglavje 5.

Kaj se ima najbolj pisati?

Na prvem mestu naj povem, kaj da imajo pred vsem pisati oni, ki si hočejo spretnost pridobiti. Sicer ni moj namen tukaj razlagati, katere so tiste snovi, kaj je treba na prvem, drugem i. t. d. mestu tolmačiti; kajti to se je vže v prvi knjigi zgodilo, kjer sem učni načrt dečkov, in v drugi knjigi, kjer sem učni načrt mladeničev razpravljaj; ampak tukaj gre samo zato, od kodi najbolj prihaja obilnost besedij in spretnost v izraževanju.

Iz grščine na latinski jezik prelagnati so naši stari govorniki za najboljšo vajo držali. To je delal Lucij Kras, kakor v Ciceronovi knjigi „o Govorniku“

¹⁾ Gaj Helvij Cina, prijatelj Katulov, zložil je epos Smyrno, v katerem je nenaravno ljubezen Mire do njenega očeta Kinire opeval. Katul pravi v napisnici (95) na epos Smyrno: Smyrna mei Cinnae nonam post denique messem, quam coepta est, nonamque edita est post hiemem.

²⁾ Slavnoznaní grški govornik Izokrat je držal tukaj omenjeni slavnostni govor pri obhajanju olimpijskih iger pred zbranim grškim ljudstvom. Ta panegirik, v katerem poudarja Izokrat atenske zasluge za vso Grško, nam se je popolnoma ohranil.

priznava¹⁾. To priporoča prav pogostokrat Cicero sam,²⁾ kedar v svojem imenu govori; on je celó spise Platonove in Ksenofontove na latinski jezik preložene izdal³⁾. To je vgajalo Mesali, in nahajajo se mnogi od njega na tak način spisani govori; še več, on tekmuje v oziru jasnosti, ki Rimljanom toliko preglavice dela, celo s Hiperidom v njegovem govoru za Frino⁴⁾. In korist takih vaj je očitvidna. Kajti grški pisatelji imajo mislij na prebitek in so zgovornost vrlo izolikali, in onim, ki jih prelagajo, je svobodno najboljših izrazov se poslužiti, saj rabimo vse kot naše. Potem smo pa tudi primorani mnoge in različne figure, s katerimi se govor najbolj okrasí, iznajti, ker se v izraževanju latinski jezik razlikuje od grškega.

Pa tudi prelaganje iz latinskega bi vtegnilo mnogo koristiti vže samo ob sebi. Mislim, da v oziru pesnij nikdo ne dvomi; na tak način se je bajé Sulpicij izključno vadil. Kajti zvišen duh povzdiguje prozajski govor in zbog poetične svobode drzne besede dopuščajo taisto stvar posebno izraziti. Celó mislim se sme govorniška moč pridejati, izpuščeno nadomestiti in preobširno pristriči. Vendar ne želim, da bi bila prestava le razložba, ampak borenje in tekmo vanje v izraževanju taistih mislij. Zatorej ne pritegujem onim, ki so zoper prelaganje latinskih govorov, češ ker je najboljše vže porabljeno in ker bi moralo vse, kar bi drugače izrazili, slabeje biti. Saj ni treba vselej obupati, da ni mogoče nič boljšega najti nego so rabljeni izrazi; pa tudi priroda ni zgovornosti tako puste in borne vstvarila, da bi o taisti stvari le enkrat dobro govoriti zamogla. Razven če je morda moč govora tako slaba, da se ne da nič več povedati o taisti tvarini, ako se je vže kaj povedalo, dočim zamorejo igralci taiste besede s prav mnogovrstnim telesnim kretanjem prednašati. Pa mislimo si, da to, kar smo našli, ni niti boljše niti jednako; vendar je mogoče ono najti, kar je originalu najbližje. Ali ne govorimo sami dvakrat in še večkrat o taistem predmetu in sicer včasih nepretrgane misli? Razven če zamoremo le z nami tekmo vani, z drugimi pa ne. Kajti če bi se dalo kaj le na eden način dobro izraziti: potem bi se smelo misliti, da so nam predniki pot zaprli; tako pa so načini izraževanja brezštevlni in poti premnogi, ki do taistega cilja peljajo. Neko posebno zanimivost ima kratkost, posebno pa tudi obilnost izrazov; druge vrline se nahajajo v prenesenih, druge v prvotnih izrazih; tu vgaja priprost, tam s figurami nalepotičen govor. Napósled je težavnost za vajo v največjo korist. Ali se ne vzpoznavajo na tak način najboljši pisatelji najbolj natančno? Kajti, ako jih pišaje čitamo, jih ne preletimo površno, ampak vse prav natančno predelamo in vzpoznavamo njihove vrline vže iz tega, da jih ne moremo posnemati.

Pa koristilo ne bode le prelaganje iz tujih jezikov, ampak v poseben prid bode raznovrstno razpravljanje v materinskem jeziku; da navlašč nekatere misli na prav mnogovrsten način izrazimo, kakor je navada iz taistega voska različne

¹⁾ Cic. de orat. I, 34, 155.

²⁾ Cicero priporoča čitanje grških pisateljev v začetku svojih spisov „de officiis“ in „de finibus“; mesto pa, kjer bi Cicero priporočal prelaganje iz grškega jezika, se iz njegovih del ne da navesti.

³⁾ Platonovega Timeja in Protagoro in Ksenofontov ojkonomik (gospodarstvo).

⁴⁾ Prim. Kvint. II, 15.

stvari vpodabljati. In bolj priprosta ko je tvarina, tem večja spretnost se po mojem mnenju pridobi. Kajti pri toliki mnogovrstnosti oseb, stvari, časovnih in krajevnih razmer, govorov in dejanj se nevzmožnost lahko skriva, ker se od vseh strani toliko predmetov ponuja, iz katerih se lahko tega ali onega po-primeš. Vzmožnost pa se kaže v tem, da razpravljatelj razširi to, kar je samo ob sebi borno, poveča majhno, pedeli enoličnemu mnogovrstnost, vsakdanjemu zanimivost in o nemnogih stvareh mnogo dobro pové.

V ta namen bodo najbolje služile splošne raziskave, ki se, kakor sem rekel, degeto imenujejo, v katerih se je običeval uriti Cicero, ko je bil vže slaven državnik¹⁾. V zvezi s temi sta oprovrgavanje in dokazovanje razsodeb. Ker je namreč razsodba neki sklep in propis, da se razsodba o stvari baš tako raziskavati kakor stvar sama. Potem občni²⁾ izreki, katere so, kakor vemo, tudi govorniki sestavljali. Kajti kdor zna te preproste in v epise ne zahajajoče stavke vrlo razpravljati, bode gotovo o onih predmetih, ki se dajo mnogovrstno raztegniti, precej obširno govoril in bode za vsako pravdo pripravljen; saj imajo vse za podlago splošne raziskave. Kajti kateri razloček je med tem, „je li ljudski tribun Kornelij³⁾ kriv, ker je nasvet sam prečital“, ali pa: „Godi li se vrhovni oblasti ljudstva krivica, ako oblastnik sam ljudstvu svoj nasvet prečita“? — Se li predloži v razsodbo: „Ali je Milo Klodija po pravici umoril? ali pa: „Se li sme napadnik in za državo poguben državljan ubiti, tudi ako ne zalezuje“? — „Je-li Kato⁴⁾ pošteno ravnal, ko je Marcijo Hortenziju izročil“? ali: „Je-li primerno tako ravnanje za poštenjaka“? Sodi se o osebah, a borba gre za načelne stvari. Góvori za vajo (deklamovanja) pa, kakoršni se v retorskih šolah držijo, ako so le istinitosti primerni in govorom podobni, so zelo koristni ne samo za napredujočega mladeniča, ker iznajdenje in razvrščenje ob enem urijo, ampak tudi za dovršenega in na foru vže slovečega govornika. Od teh namreč prihaja kakor od precej obilne klaje prirojeni zgovornosti napredek in blesk in ona si od truda oddahne, ki se je polasti zbog hudih vsakdanjih borb. Zatorej naj se včasih obširnost zgodovine porabi za vaje v zlogu in prostost pogovorov poskusi. Niti ne bode smotru neprimerno po pesniško se kratkočasiti, kakor borci včasih siljenje k določnim jedem in vajam opustijo, da se s počitkom in prijetnejšimi jedmi okrepečajo. In zatorej menim, da je

¹⁾ To potrjuje Cicero v pismu ad Att. 9, 4 in 9, 9, 1, katero je l. 49. pr. Kr. pisal. K tem splošnim raziskavam smemo tudi „Paradoxa“ prištevati, katera je Cicero tudi v zadnjih letih svojega življenja sestavil.

²⁾ Občni reki — loci communes — so splošne raziskave, ki so služili kot podlaga vsakemu govoru. (Prim. Kvint. II, I, in II, 4.)

³⁾ Ljudski tribun Gaj Kornelij je bil l. 67. pr. Kr. stavil predlog, da ne sme nihče brez dovoljenja ljudstva nobenega zakona prezreti. Ta nasvet bi bil moral po stari navadi glasnik razglasiti, kakor mu ga je pisač po zapisku narekoval. Ker pa tribun Kornelij stareštvu ni bil po volji, so si tribuna Servilija Globula najeli, da se je čitanju onega nasveta zoperstavil. Na to je vzel Kornelij sam zapisek v roke in je nasvet sam prečital, ne oziraje se na ugovor svojega kolége. Zatorej je bil l. 65. pr. Kr. zaradi žaljenja veličanstva (rimskega naroda) zatožen, pa Cicero ga je vpešno branil (Cic. in Vatin. 2, 6.)

⁴⁾ Izvenredna vdanost do Katona Utičana je dala vrlemu govorniku Kvintu Hortenziju povod, da ga je prosil prepustiti mu ženo Marcijo. Kato se je prošnji udal z dovoljenjem svojega tasta; Marcija je živela od 56. do 50. l. pr. Kr. pri Hortenziju in se je po njegovi smrti zopet h Katonu vrnila.

M. Tulij govorništvu toliko svitlobe dal, ker tudi v oddaljene stroke ved zahaja. Kajti ako bi nam dohajala tvarina le iz pravih, morala bi slava zginiti, prsti otrpniti in oni svitli meč duha se otôpiti zbog vsakdanjega borenja.

Pa kakor ta govorniška hrana one, ki so v borbah na foru izurjeni in se tako rekôč vojujejo, pokrepča in ojači: ne smejo se vendar mladenči predolgo zadrževati pri izmišljenih podobah istinitosti in se praznih domišljij tako daleč privaditi, da bi se od njih težko ločili in izstopivši iz one šole, v katerej so se skorej postarali, pravih borb bali kakor solnčnih žarkov. In to se je baje pripetilo celo Porciju Latronu¹⁾ ki je kot prvi učitelj govorništva slovel, ko je imel kot vrl strokovnjak v šoli neko pravdo na foru voditi, da je silno prosil, naj bi se sodni stoli v baziliko²⁾ prenesli. Tako novo mu je bilo milo nebo, da se je zdela vsa njegova zgovernost navezana na streho in stene. Zatorej naj mladenič, ki se je teorije iznajdenja in predavanja od učiteljev natančno naučil (in to učenje ne traja brez konca, ako le znajo in hočejo poučevati), ki si je tudi nekaj spretnosti pridobil in po navadi naših prednikov kakega govornika v vzgled izbral, katerega bi sledil in posnemal: naj bo pri prav mnogih sodnijskih razpravah prisoten in naj pogostokrat posluša borenje, kateremu je svoje življenje posvetil. Dalje naj ali taiste pravde, katerih obravnavanje je slišal, tudi sam pismeno izdela, ali tudi druge, in pa resnične za obe stranki; on naj se uri, kakor to pri borbah vidimo, z odločnim orožjem, kar je, kakor sem omenil, Brut storil v govoru za Milona. To je koristnejše nego protigovore pisati proti starim govorom, kakor je Cestij³⁾ sestavil protigovor proti Ciceronovemu govoru za Milona, ker iz zagovora samega ni mogoče dovoljno vzpoznati nasprotné stranke.

A prej si bode spretnost pridobil oni mladenič, katerega učitelj prisili, da se v prednašanju kolikor mogoče istinitosti drži, in vso tvarino natančno predela, dôčim si dandanes le najložji in najprijetniši del izbirajo. To postopanje, kateremu sem drugo mesto dal, ovira znabiti množica učencev in navada cele razrede ob gotovih dnevih poslušati, nekoliko tudi predsod očetov, ki le na število predavanj gledajo ne pa na vrednost. Toda, kar sem povedal, kolikor se spominjam, v prvi knjigi⁴⁾, dober učitelj se ne bode z večim številom obremenil, kakor ga mora prenašati, pač pa bode prazno besedičenje tako pristrigel, da se sicer vse potrebno, ne pa, kakor mnogokateri hočejo, vsaka sodrga pové; on bode za spisovanje predavanj določen obrok rajši podaljšal ali v razdelitev na več dni dovolil. Kajti jeden vrl izdelan govor bode več koristil nego mnogi le priçeti in take rekôč poskušeni. Zategadel se pripeti, da nobena stvar ne stoji na svojem mestu, da se začetki ne obdelujejo prav, ker mladenči lepotine vseh delov govora nakopičujejo v tem, kar hočejo predavati; tako se zgodi, da prejšnje zmedejo, ker se bojijo, da bi sledeče zgubili.

¹⁾ Marko Porcij Latro je bil učitelj Ovidijev, prijatelj modreca Seneke in vrl retor. Umril je l. 4. pr. Kr.

²⁾ Bazilike so bila krasna poslopja v Rimu, pa tudi v provincijah, v katerih se je sodilo in kupčevalo. Za gledalce in poslušalce je bil poseben oder, podoben koru v naših cerkvah. Od cesarja Konstantina Velikega sem sô začeli baziliko v cerkve predelavati.

³⁾ Lucij Cestij Pij, grški retor iz Smirne, se je za časa prvih cesarjev v Rimu s tem šopiril, da je Ciceronovo veljavnost pobijal.

⁴⁾ Prim, I, 2.

Poglavje 6.

O zbiranju mislij.

V naj ožji zvezi s pisanjem je premišljevanje, ki od onega tudi moči dobiva, in neko sredino zavzema med trudapolnim pisanjem in drznim eks-temporovanjem (govorjenjem brez priprave); tako premišljevanje se menda najbolj pogostokrat nahaja. Kajti pisati ne moremo niti povsodi niti vselej; za premišljevanje je časa in prilik dovolj. Ono obsega le v nekaterih urah celó velike pravde; ono se pospešuje, kedar se spanje pretrga, tudi z nočno tmino; ono nahaja tudi v sredi sodnijskih poslov nekaj časa in ne trpi brezdelice. Pa ono ne postavlja v red le stvari, kar bi vže samo zadosti bilo, ampak veže tudi besede in sestavlja ves govor tako, da mu nič drugega ne manjka kakor roke. Kajti to tudi večidel v spominu bolj zvesto ostane, kar se ne omaje po brezbriznem zapisavanju.

Toda do take vstrajnosti v mišljenju ni mogoče niti takoj niti naglo priti. Kajti prvič si je treba z mnogim pisanjem vzgled vstvariti, ki nas tudi v premišljevanju spremlja; temu se ima polagoma pridružiti navada, da izprva malo stvari z duhom objamemo, katere moremo natančno ponoviti; potem je treba po tako skromnem napredku, da napor ne čuti povečanja, moč pomnožiti in s pogostno vajo ohraniti. Ta moč sestaja večinoma v spominu; zatoorej moram nekaj stvari za ono mesto odložiti, kjer bom o spominu razpravljaj. Vendar more oni, čegaver duh se ne protivi, z neumornim učenjem toliko doseči, da ne zamore le vse, kar je premišljeval, ampak tudi kar je spisal in česar se je na izust naučil, v govoru natančno ponoviti. Vsaj Cicero je sporočil, da so Grki Metrodor¹⁾ Scepski in Rodski Empil²⁾ in naš rojak Hortenzij³⁾ vse, kar koli so bili premišljevali, od besede do besede pri predavanju ponovili.

Pa če nam morda med predavanjem slučajno kaj lepega na misel pride, ne smemo se trdovratno le prevdarjene tvarine držati. Kajti toliko vendar premišljevanje ni vredno, da ne bi smeli kaj slučajnega vzprejeti, ker se dostikrat tudi to v spise vzprejema, kar nenadoma na misel pride. Torej je treba vso vrsto teh vaj tako urediti, da se lahko od njih ločimo in zopet k njim vrnemo. Kajti kakor je najpreje potrebno pripravljeno in zanesljivo zalogo govora iz doma prinesti, bi vendar zelo abotno bilo tega ne porabiti, kar slučaj ponuja. Zategadel naj premišljevanje v to pripravlja, da nas ne more slučaj prevariti, pač pa nam pomagati. To se bode pa z močjo spomina zgodilo, da one stvari, katere smo z duhom obsegli, zanesljivo tečejo; plaho oziranje in odvisnost od spominjanja naj nas ne ovira naprej gledati. Drugače mi je nepripravljen govor ljubši nego slabo spojene misli. Kajti nazaj iskati je precej nevarno, ker se med tem, ko ono pogrešamo, odvrčamo od drugih stvari, in dotično stvar rajši iz spomina vzamemo nego iz predmeta. Ako je pa treba obojnega iskati, nahaja se več stvari, ki se dajo najti, nego onih, ki so vže iznajdene.

¹⁾ Metrodor, rodом Skepčan iz Mizije, bil je akademski modrec, učenec Karneadov, retor in državnik v službi kralja Mitridata Evpatorja. Živel je okoli 140. pr. Kr. in se je odlikoval po izvrstnem spominu (Cic. de or. 2. 88, Tusc. 1, 24, 59.)

²⁾ O retorju Empilu iz otoka Roda nam ni nič znano.

³⁾ O govorniku Hortenziju pravi Cicero (Brut. 88, 301): *memoria erat tanta, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset.*

Poglavje 7.

Kako se pripravlja in ohranjuje vzmožnost¹⁾ z mesta govoriti?

Največja korist in tako rekoč najlepše plačilo za dolgotrajno učenje je spretnost z mesta govoriti. Kdor si te ne pridobi, ta naj se odreče sodnijskemu poslovanju in naj spretnost pisanja, edino, kar si je pridobil, za druge stvari porabi. Kajti zanesljivemu možu se nikakor ne spodobi obrambo ponuditi v občno korist, katere v največjih potrebah dati ne more, nalik pristanišču, v katero more ladja le pri mirni sapi prijadrti. Saj se prav mnogokrat pripeti, da je treba takoj govoriti bodi si pred gosposko bodi si pred naglo sklicanimi sodniki. Če taka nevarnost, jaz ne rečem, nedolžnega državljana pač pa kakega prijatelja ali sorodnika doleti; bo li ta govornik nem stal in one, ki zahtevajo rešilnega glasa in ki so zgubljeni, ako jim se ne pomaga takoj. čakati pustil, da si samote in tihote poišče, da govor sestavi, se ga na izust nauči in glas in prsi pripravi? Kateri pameten vzrok se da za to najti, da ne sme govornik porabiti slučajnih dogodkov? Kaj pa naj se zgodi, ako je primoran nasprotniku od-

¹⁾ Z načeli vrlega Kvintilijana se popolnoma vjema eden najslavnejših angleških državnikov in govornikov sedanje dobe, lord Brougham. Ta je pisal pismo očetu slavnega zgodovinarja Macaulay-a l. 1823., v katerem temu nasvetuje, kaj da naj mladi Macaulay, ki je tedaj v Cambridgu študiral, počne, ako hoče postati govornik. Pred vsem se mora navaditi gladko govoriti. Do tega pa ima vsak po svojem posebnem potu priti. Kajti pri tem početju so prirodnost in slučajne razmere merodajne. Spretnost gladko govoriti pa naj bo temelj, na kateri se vse pozneje pozida. Da se pa zlog gladkega govora v pravo zgovornost pretvori, v to služi le eno pravilo. V tem pravilu se vjema lord Brougham popolnoma s Kvintilijanom (X, 1, 20 in 39) rekoč: „Vašega sina živo opominjam, da si noč in dan grške vzglede predočuje“. Sicer naj si najpreje pregleda najboljše govore noveje dobe (n. pr. Burke- ali Tux-ove). Toda pri teh ne sme obstati. Ako hoče vrl govornik postati, mora takoj k viru podati se in se z vsakim Demosten-ovim govorom natančno seznaniti. Naj se le zdijo Ciceronovi govori lepi, vendar ne koristijo posebno, izvzemši nekatere. Grki morajo vsekako vzgledi ostati. Toda jih le čitati, kakor dečki storijo, ki so jezika vzmožni, nikakor ne zadostuje. On se mora duha vseh govorov navzeti, stališča strank natančno vzpoznavati (prim. Kvint. X, 1, 22 in 23) dokazovanje natančno zasledovati, da si na tak način prisvoji vsekako popoln in strog zlog. Čim česče on te govore čita in prednaša (kajti najlepše mora na pamet znati), tem gotoveje bode njegov okus boljši postajal in tako se bode prepričal, koliko se da doseči z umetno porabo nekaterih, ne mnogih besedij in natančnem odstranjenjem vsega nepotrebneega. To nikakor ni res, da posnemanja teh velikih vzgledov ne bi vspehov imela. „Jaz mu tudi ne svetujem, pristavlja, da bi jih posnema, ampak da se le njihovega duha navzame“. Iz lastne izkušnje pripoveduje primer, da dokaže, da nič tolikega vspeha ne doseže nego to, kar je po grških vzgledih sestavljeno, kazáje na svoj govor, katerega je bil držal za kraljico Karolino v zbornici lordov. „Retorski sklep tega govora, piše, zvršil sem, ko sem bil popreje 3 do 4 tedne neprenehoma čital in recitoval Demostena; predelal sem ga (govor) vsaj dvajsetkrat. Zatóraj je pa tudi imel izreden vspeh, kakoršnega nisem nikakor pričakoval“. Temu pa pripominja: „Če tudi je koristno, govore tako dolgo spisovati, da se privadimo gladko govoriti, naj Vaš sin tudi potem, ko se mu bo to vže posrečilo, nikakor ne neha pridno pisati. To je gotovo jasno: Delo je zares težavno; vsekako je težje nego z mesta govoriti; pa potrebno je, ako hoče kdo vrl govornik postati, vsekako pa potrebno, ako se hoče privaditi pravilnemu zlogu. Toda jaz grem še dalje in trdim, da mora vrl govornik skozi vse svoje življenje večino lepših oddelkov svojih govorov od besede do besede izdelavati“. Kako popolnoma se lord Brougham v navedenem pismu, (katero sem povzel po Krügerjevi izdavi desete knjige govorniškega pouka Kvintilijanovega p. XII.) vjema s Kvintilijanovimi nazori, previdi čitatelj sam.

govarjati? Kajti dostikrat nas prevarijo nadeje, katere smo gojili pri sestavljanju govora in vsa pravda se nenadoma na drugo stran zabrne; kakor krmar po sili nevihte tako mora branitelj svoje postopanje izpreminjati po mnogovrstnosti pravd. Dalje kaj pomaga mnogo pismenih vaj, vedno čitanje in dolgotrajno učenje, če nam taista težavnost preti kakor v začetku? Očividno je trud za onega zgubljen, ki se mora vedno jednako truditi. Sicer pa jaz ne merim na to, da naj bi govornik rajši z mesta govoril, ampak da more to storiti. To pa bomo najlože takó-le dosegli.

Pred vsem ima načrt govora znan biti. Kajti tek se ne more prej posrečiti nego kedar zvemo, kam da bode treba priti in po kateri poti. Tudi ne zadostuje vedeti, kateri so posamezni deli sodnijskega govora, ali pa vrsto vprašanj prav sestaviti, dasi je to zelo važno; ampak treba je tudi vedeti, kaj da mora prvo, drugo itd. mesto zavzemati; kajti sklad je tako naraven, da se ne da nič izpremeniti, nič izpahiti brez zmešnjave. Kdor bode pa po načrtu govoril, ta se bode naravnega sporeda kakor voditelja držal; zatoorej se tudi malo izurjeni ljudje v pripovedovanju prav lahko držé prave poti. Potem je potrebno vedeti, kaj naj se na vsakem mestu išče; oni se ne bodo niti okoli ozirali niti motiti dali od postranskih mislij, niti bodo govor zmešali, tako rekoč sem in tja skakaje in pri nobeni stvari ostajaje. Končno se bodo mere in cilja držali, kar pa brez razporedbe ni mogoče. Ako po vzmožnosti vse dovršijo, kar so nameravili, bodo vedeli, da so do konca prišli.

To nam prihaja iz teorije, sledeče pa iz marljivega delovanja: da si po propisanem načinu obilje najboljših izrazov pripravimo; da si z mnogim in zanesljivim pisanjem govor tako izobrazimo, da celo naglo sestavljeni spisi pisateljsko lepoto kažejo; da zamoremo, ko smo mnogo spisali, tudi mnogo govoriti. Kajti navada in vaja najbolj pripravljata spretnost; ako se pa oni le za malo časa zanemarita, ne zmanjša se samo potrebna naglost v govorjenju, ampak tudi usta sama se stisnejo. Čeprav je treba prirodne gibčnosti duha, da moremo med tem, ko pričujoče govorimo, sledeče sestavljati in povedani tvarini pripravljeno in sestavljeno vrsto mislij vselej priklopiti: bi vendar nadarjenost ali umetnost težko mogla duh raztegniti čez tako mnogovrstno poslovanje, da bi on ob jednom zadostoval iznajdenosti, razporedbi, izraževanju, sestavi mislij in besed, potem temu, kar ravno govori, kar namerava govoriti in na kar je vrh tega treba paziti, marljivo opazuje glas, predavanje in kretanje. Pozornost duha namreč mora daleč naprej hiteti in misli si predočevati, in kolikor se v predavanju uporabi, toliko se ima iz sledečega vzeti, da dotle, ko do konca pridemo, s pogledom ravno tako napredujemo kakor s korakom, ako nočemo postajati in se spodtikati ter po načinu vzdihujočih one kratke in razdrte stavke iz sebe suvati.

Nahaja se pa tudi neka mehanska spretnost, katero Grki *ἔλεγον τριβήν* imenujejo, zbog katere roka pri pisanju hiti, in se oči pri čitanju ob enem na cele verze, njihove spremembe in prehode ozirajo in sledeče preje vidijo, nego se prejšno izgovori. Iz te izhajajo tudi čudeži, katere delajo glumači in slepilei, da od njih vržene stvari same ob sebi na videz v roke drugih pridejo in se na povelje na določenem kraju snidejo. Pa taka spretnost bode le tedaj koristila, ako smo prej omenjenih teoretskih naukov se navzeli, tako da se

celó one stvari, ki se dajo mehansko opravljati, z razumom vršé. Kajti kdor ne govori jasno, lepo in obširno, ta mi se ne dozdeva govoriti ampak vihrati. Tudi ne bodem nikdar slučajno sestavljenega govora občudoval, ki obilno teče, kakor vidim, tudi prepirajočim se baburam; ako pa se pridruži gorečnost in navdušenost, se lahko pripeti, da marljivo izdelan govor ne doseže vspeha nepripravljenega govora. Kedar se kaj takega pripeti, tedaj so, kakor so po Ciceronovem ¹⁾ sporočilu stari govorniki rekali, bogovi pomagali. Sicer je pa vzrok očividen. Kajti globoko segajoča dušna razpoloženja in nove misli tečejo z neprestano silo, pri počasnem pisanju pa včasih opešajo in če jih takoj ne zabeležiš, se ne vrnejo. Ako še nesrečno cepidlačenje pristopi in tek v posameznih trenutkih preneha, se vrla moč nikakor ne more razviti, ampak govor, če so posamezne besede še tako lepo izbrane, ni celoten temveč razkosan.

Zatorej je treba vže omenjene ²⁾ nazore stvari vzprejeti, katere Grki *φαντασίας* imenujejo, in vse, o čemer nameravamo govoriti, pred očmi imeti, osebe, vprašanja, up, strah ter je občutiti. Kajti srce in moč duha napravljata ljudi zgovorne. Zató tudi neizobražencem besed ne manjka, ako le njihovo srce kaka stvar zanima. Potem se ne sme pazljivost duha samo na eden predmet obračati, ampak ob jednom na več, ki se skup držé; kakor gledamo, ako oči obrnemo po kaki ravni poti, ob jednom vse, kar je na njej in okoli nje, in vidimo ne samo najskrajnejše stvari, ampak do kraja. Zgovornost pa tudi vzbujata častilakomnost in pohvala, kateri od predavanja pričakujemo. Znabiti se komu čudno zdi, da se izpodbada nepripravljen govor po množici poslušalcev, kakor vojak po glasu trobil, dočim se pisanje samote veseli in družba ogiblje. Potreba govoriti, menim jaz, vzbuja in izražuje globočje misli, in hrepenenje po dopadanju povečava navdušenost. Takó zelo gleda vse na plačilo, da tudi na zgovornost, da-si ima ona še največ zabave v sebi, najbolj vpliva takoj sledeča korist pohvale in dobrega mnenja. Vendar naj nihče ne zaupa toliko svoji nadarjenosti, da bi pričakoval, da mu se bode takoj posrečilo; ampak takó, kakor sem propisal navodilo za zbiranje mislij, hočem tudi spretnost nepripravljenega govoriti polagoma vzgajati od majhnega početka do dovršenosti, ki se da le z urjenjem doseči in ohraniti. Sicer pa je treba tako izuriti se, da premišljevanje ni vsekako boljše, ampak varnejše postopanje, ker so to spretnost mnogi dosegli ne le v prozi ampak tudi v pesnih kakor Antipater ³⁾ Sidonski in Licinij Arhija ⁴⁾; kajti Ciceronu ⁵⁾ moramo verjeti; saj so tudi možje naše dobe to storili in še delajo. A jaz ne držim te stvari za posebno pohvalne (kajti stvar ni niti koristna niti potrebna), pač pa je dober vzgled za vspodbujanje

¹⁾ Kje da je Cicero to trdil, se iz Ciceronovih del ne da dokazati.

²⁾ Kvint. VI, 2, 29.

³⁾ Antipater Sidonski je bil aleksandrijski pesnik okoli 135. pr. Kr.

⁴⁾ Grški pesnik Avrel Licinij Arhija je bil rojen v sirski Antijohiji l. 120. pr. Kr. Leta 102. je prišel v Rim, kjer se je seznanil z Lukúlom in drugimi odličnimi Rimljani. Leta 63. se je podal z Lukúlom v Sicilijo, pri kateri priliki so mu Herakljani podelili rimsko meščanstvo. Pa nek Gracij mu je l. 61. pravico do tega meščanstva odrekal ter ga tožil. Cicero je pesnika Arhijo z govorom „pro Arhija počta“ vrló branil in mu rimsko meščanstvo rešil. Izmed večih pesniških proizvodov Arhijevih nam se ni nič ohranilo; le nekatere napisnice v grški antologiji (zbirki) nosijo njegovo ime.

⁵⁾ Cic. de orat. III, 50 pro Arhija počta 8, 18.

onih, ki se za forum pripravljajo. Vendar se ne sme tej spretnosti nikdar tako zaupati, da se ne bi vsaj nekaj trenutkov, ki nikjer ne bodo manjkali, porabilo za premišljevanje onih stvari, katere hočemo povedati; pred sodiščem in na foru je vedno dosti časa. Saj nihče ne govori o stvari, katere se ni naučil. Nekatere deklamatorje vzpodbuja napačna čistilakomnost, da hočejo takoj govoriti, ko jim se je prepirna stvar razložila; oni celo besedo zahtevajo, s katero naj bi začeli, kar je posebno neukusno in komedjaško. A zgovernost zasmehuje take ljudi, ki jo tako sramotijo, in one ljudi, ki želijo zdeti se bedakom olikani, imajo izobraženci za bedake. Ako bi pa razmere kedaj zahtevale takoj govor držati, bode precej okretnega duha treba, morala se bode vsa dušna moč za predmet porabiti in za ta čas bo treba skrb za izraze popustiti, ako ne bode mogoče obojega doseči. Potem bodeta odmor dala precej počasno izgovarjanje in oprezen in kakti negotov govor, vendar tako, da se bode dozdevalo, da premišljujemo ne pa obtičavamo. To velja za ta čas, ko iz luke jadramo, ako nas veter žene, dočim še ladijska oprava ni pripravljena; potem bodemo ob jednom med vožnjo polagoma jadra pripeli, vrvi uredili in želeli, da se veter v jadra upré. To je bolje nego udati se praznemu besedovanju kakor burji, da nas odnese, kamor hoče.

Pa ta spretnost se s taistim trudom ohrani kakor pripravi. Kajti teoretski nauki, katerih smo se navzeli, se sicer ne pogubé takoj, tudi zlog zgubi s prestankom v vežbanju le malo hitrosti, vendar se ta pripravljenost in hitrost govorjenja le z vajo ohranjuje. Vaja je pa tedaj najboljša, ako vsak dan govore držimo pred precej mnogoštevilnimi poslušalci, posebno takimi, za katerih razsodbo in mnenje smo v skrbah; kajti le redko kedaj se kdo samega sebe dosti boji. Vendar je bolje, ako samemu sebi govor držiš kakor sploh ne. Nahaja se še druga vaja v zbiranju mislij, ako razpravljaš cele tvarine sicer molčé a vendar kakor da bi sam seboj govoril, in ki se lahko vselej in povsodi godi, ako nimamo drugega dela, in je deloma koristnejša nego ravno preje priporočena. Kajti na ta način sestavlja se bolj marljivo govor nego na oni, kjer se bojimo, da bi zvezo govora zgubili. V drugem oziru je pa prva boljša, ker pospešuje moč glasu, spretnost jezika in kretanje telesa, ki tudi samo govornika, kakor sem rekel¹⁾, vzbuja in izpodbada z mahanjem rok, in stopanjem nog, kakor bajé levi z repom delajo. Učiti pa se je treba vedno in povsodi. Saj nismo skoraj nobeden dan z opravi tako obloženi, da ne bi mogli nekaj trenutkov ostale delavnosti uporabiti za pisanje ali čitanje ali govorjenje, kar je po Ciceronovem²⁾ poročilu Brut delal. Saj je C. Karbo³⁾ običaval celo v šotoru uriti se v tej govorniški vaji. Tudi tega ne smemo zamolčati, kar se taistemu Ciceronu dopada, da naš govor nikjer ne bodi zanemarjen; vse, kar koli in kjer koli govorimo, naj bo vsaj primeroma dovršeno. Pisati pa gotovo ni nikdar več treba, kakor če hočemo mnogo z mesta govoriti. Kajti takó se bode ohranila izvrstnost izrazov, površni izrazi pa bode globočjeje korenine dobili; kakor

¹⁾ III, 21.

²⁾ Cic. de orat. 10, 34.

³⁾ Gaj Papirij Karbo je kot ljudski tribun l. 131. pr. Kr. in kot konzul l. 120. mnogo deloval na socialnem in politiskem polju; odlikoval se je pa tudi kot izvrsten govornik (summus orator.) Prim. Cic. Brut. 27, 103,

kmetje zgornje korenine vinske trte, ki jo na površje vlečejo, porežejo, da se spodnje poglobijo in okrevajo.

Ako oboje skrbno in marljivo izvršimo, pospešuje jedna vaja drugo, tako da zbog pisanja bolj natančno govorimo, zbog govorjenja lože pišemo. Torej je treba pisati, kolikorkrat bode mogoče; ako pa to ne bode mogoče, pre-mišljovati; ako pa nobeno ne bode dano, si je vendar prizadevati, da se ne vidi niti govornik v zadrego spravljen niti pravdar popuščen. Navadno se pa pripeti, da oni, ki imajo mnogo opraviti, najpotrebnejše stvari in le začetek zapišejo, drugo pa, kar že iz doma seboj prinesejo, v glavi imajo, in nepri-čakovane ugovore z mesta pobijajo. To je delal M. Tulij, kakor je očitno iz njegovih zapiskov. Med ljudmi se nahajajo še zapiski drugih mož in so bili slučajno v taisti obliki najdeni, v kateri jih je kdo sestavil namerjajoč govoriti, potem so bili v knjige razvrščeni, n. pr. pravde, katere je Servij Sulpicij⁴⁾ raz-pravljjal, od katerega imamo tri govore; a zapiski, o katerih govorim, so tako natančni, da mi se dozdeva, ka so bili navlašč potomcem v spomin spisani. Kajti Ciceronove za dotično priliko sestavljene zapiske je oproščenec Tiro okrajšal; a jaz jih ne zagovarjam zato, ker mi ne dopadejo, ampak da bi bili tem bolj občudovani. Tukaj dopuščam brez obotave kratke zapiske in zvezke, ki se pač v roki držé, in v katere se sme semtertje pogledati. To pa, kar Lenas⁵⁾ priporoča, mi se ne dopada, namreč po poglavjih celo onih stvari, katere smo zapisali, vsebino vknjiževati v zapiske. Kajti ravno to zanašanje povzročuje nemarnost v učenju na izust in raztrga in izpači govor. Jaz pa mislim, da se ima le tozapisati, kar si hočemo zapomniti. Saj se tudi to pripeti, da nas premišljevanje nazaj pokliče k onim izdelkom in ne pusti, da bi poskusili srečo trenutka. Tako omahuje dvojljiv duh med obema, ker si zapisanega ni zapomnil, novega pa ne išče. Toda za razpravo o spominu je določeno mesto v sledeči knjigi, in se ne sme temu oddelku pridejati, ker je treba preje še druge stvari razpravljati.

⁴⁾ Prim. pogl. 1.

⁵⁾ Popilij Lena je bil sodobnik Kornelija Celza (Kvint, III, 1; XI, 3.)

XI. Knjiga.

S p o m i n.

Spomin so nekateri zmatrali le za dar prirode in brezdvomno ima ona največi vpliv na njega, toda kakor vse drugo se tudi spomin z vežbanjem jači; in vse prizadevanje, o katerem sem do zdaj govoril, je brezvspešno, ako ne prešinja spomin ostalih delov, kakor duša. Saj je spomin podlaga vsakemu pouku in brez vspeha se poučujemo, ako vse, kar koli slišimo, zgine; in baš taista moč nam daje obilico vzgledov, postav, razsodeb, rekov in dejanj, katerih mora govornik vedno obilno pripravljenih imeti. Po vsej pravici se imenuje zakladnica zgovornosti. Toda ne samo zvesto obdržati ampak tudi naglo razumeti mora oni, ki hoče mnogo govoriti, ne le z opetnim čitanjem zapomniti si zapisano tvarino, ampak držati se tudi v tem, kar je bil premišljeval, sporeda stvari in besedij spominjati se stvari, katere je nasprotnik navel, in teh ne oprovrgravati v tistem redu, v katerem so bile povedane, ampak postaviti jih na primerno mesto. Meni se pač vidi, da izhaja nepripravljen govor le iz dušne živahnosti. Kajti dokler druge stvari govorimo, je vže treba na to paziti, kar govoriti nameravamo. Kar tedaj duh vedno premišljuje naprej hiti, shranjuje vse, kar koli med tem najde, nekako v spominu, kar od pazljivosti vzprejema in v izražanje podaje neka, rekel bi, sredna roka. Pa jaz menim, da mi ni treba pri tej točki zadrževati se, v čem da sestaja spomin; čeprav premnogi mislijo, da se duhu nekatera znamenja vtisnejo, katera ohrani, kakor vosek vtiske pechatov. Tudi nisem tako lahkoveren, da bi menil prepričan, ka postaja spomin zdaj slabši zdaj boljši, da je duh odvisen zlasti od take mehaničnosti. Večega občudovanja vredna je vzmožnost spominjati se davnih dogodkov in jih ponoviti; pa ne le tedaj, kedar jih iščemo, ampak včasih tudi svojevoljno, ne le, kedar bedimo, ampak tudi v mirnem spanju. To je še tem bolj čudovito, ker se tudi živali, ki nam se zdijo brez razuma, stvari spominjajo, jih zopet vzpoznavajo in se vračajo, da-si po dolgih potovanjih odvedene, vendar na priljubljena bivališča.

Ni-li to čudna izprememba, da novo iz spomina izgine, staro pa se ohrani? da se, pozabivši včerajšnih dogodkov, spominjamo stvari iz otroške dobe? da se mnogokatere stvari, kedar jih iščemo, skrivajo in slučajno prikazujejo? da nas spomin zapusti, pa se včasih zopet vrne? Vendar ne bi poznali divne moči spomina, ako ne bi bil toliko vplival na zgovornost. Kajti on sam ne podaje le reda stvari, ampak tudi besedij; pa ne samo to malenkost je sestavil, ampak traja tudi vedno, in pri prav dolgih govorih gine preje potrpežljivost poslušalcev nego govorniku zvestoba spomina. Tudi to služi v dokaz, da je v njem neka ročnost in da se pospešuje prirodnost z umetnostjo, ker moremo poučeni to storiti, brez pouka in vaje pa ne. Sicer pravi Platon¹⁾, da raba črk spomin

¹⁾ Platon pripoveduje v dialogu Fedru (pag. 275), da je iznašel egipetski bog Tevt črke in prišel h kralju Tamu v egipetske Tebe svojo iznajdbo priporočat. Ko ga je kralj

ovira; se ve da, ker to, kar smo zapisali, tako rekóč nehamo pamtiti in zbog brezskrbnosti pozabimo. Brezdvomno velja v tem oziru največ pazljivost duha in tako rekoč bistrost očíj, ako na stvari pazi, na katere gleda. Odtodi prihaja, da duh to pamti, kar zaradi učenja na izust skozi več dni pišemo.

Umetnost spomina pa je bajè prvi učil Simonid¹⁾. Povest o njem je znana: Ko je za dogovorjeno plačilo bil pesen skoval na venčanega borca, kakoršna se navadno zmagalecu na čast zloži, bil mu se je del plače pridržal, ker je po pesnikom zelo priljubljeni navadi pesen podaljšal v proslavljenje Kastorja²⁾ in Poluksa. Zatorej mu se je velelo ostali del plače od onih zahtevati, katerih čine je bil slavil. In oni so mu to, kakor ljudstvo pripoveduje, izplačali. Kajti ko je k slavostnemu obedu na čast taiste zmage tudi Simonid povabljen bil, ga je nek sel ven poklical, češ da želita dva mladeniča, ki sta bila prijahala, ž njim o zelo važni stvari govoriti. Teh sicer ni našel, vendar je izprevidel iz izida, da sta mu bogova hyaležna. On je bil namreč komaj čez prag stopil, ko se soba na goste zruši in jih tako razmesari, da niso sorodniki obrazov in udov, katere so za pogreb iskali, na nobeden način mogli vzpoznati. Nato je Simonid vzpominjaó se reda, po katerem so pri obedu sedeli, trupla sorodnikom nazaj dal. A sporočitelji se nikakor ne strinjajo, je-li pesen bila zložena na Glavkona Karistijskega ali na Leokrata ali na Agatarha ali na Skopo; je-li ta hiša v Farzalu³⁾ bila, kakor Simonid sam na nekem mestu naznanja in kakor so sporočili Apolodor⁴⁾, Eratosten, Evforjon in Evripil Lariški, ali v Kranonu, kakor sporoča Apola Kalimah, po katerem je Cicero to povest dalje razširil. Da je Skopa⁵⁾ imeniten Tesalec, pri tem obedu poginil, je gotovo; pristavlja se še, da je tudi sin njegove sestre bil ubit; misli se tudi, da je bila večina gostov

po koristi črk vprašal, rekel je Tevt, da bodo Egipčane modrejše in bolj pomljive storile, kajti one so bile iznajdene v proseh pamčenja in modrosti. Kralj pa mu odvrne: „O preumetni Tevt, drug zamore stvari umetnosti iznajti, a drug korist in škodo njihove porabe presoditi. Tako si tudi ti kot izumnik črk iz gole nagnenosti trdil nasprotno temu, kar povzročajo. Kajti ta tvoja iznajba bode povzročila pozabo v dušah učečih se vsled zanemarjenja pametve, ker bodo pamtili, zanašaje se na pisavo, od zvenaj po tujih znamenjih, ne znotraj iz samega sebe. Torej nisi našel pomočka za pamčenje ampak za vzpomljanje. V oziru modrosti pa ponujaš učencem le domišljavost, ne pa resnico; kajti oni bodo mnogo slišali, pa ne učili se, in si bodo domišljevali, da mnogo vejo, da-si navadno nevedni in v obhoji osorni, ker so v domišljiji ne pa v resnici modri postali“. — Cezar (de b. G. VI, 14) poroča o poučni metodi Druidov (ki so bili duhovniki starih Keltov v Galiji in Britaniji), da-si ne sme nobeden učenec naukov (ki so v verzih sestavljeni) zapisati. To se pa zgodi, kakor Cezar meni, iz dveh vzrokov: Prvič, ker se na ta način najlože tajnost druidskih naukov ohrani, in drugič ker se učenci ne zanašajo na zapiske in se vsled tega pridno na pamet učé. — V taistem smislu trdi tudi modrec Seneka (Ep. 88, 32), da je ono pamčenje najbolj močno in zanesljivo, ki nima izven sebe nobene zaslonbe.

¹⁾ Simonid Kejski, čegar pesniška dela smo vže v X, 1 omenili, je izumil mnemoniko (Cic. de orat. II, 86); kakor sam v neki napisnici trdi, imel je lše v 80. l. dober spomin.

²⁾ Kastorja in Poluksa, imenovana Dioskura = Zenoviča, imeli so Grki za sinova ali Zena in Lede, ali po starejši pravljici za sina špartanskega kralja Tyndareja. Bila sta junaška mladenčca, izmed katerih je slovel Kastor kot vrl konjenik in Poluks kot izvrsten borec s pestmi. V Šparti sta veljala kot varuha države in predstojnika telovadbe.

³⁾ Farzalos in Kranon ste bili mesti v Tesaliji.

⁴⁾ O Apolodoru, Eratostenu in Evforjonu prim. I, 1, 16; II, 15, 12; X, 1, 56.

⁵⁾ Skopadi so bili tesalski knezi v Kranonu. Tukaj omenjeni Skopas je slovel zaradi bogastva in gostoljubnosti v šestem stoletju pr. Kr.

zarod drugega Skope, ki je bil starejši. Sicer pa mi se dozdeva, da je vsa povest o Tindaridih izmišljena, in pesnik sam te stvari nikjer ne omenja, da-si tega za njegovo slavo toliko važnega dogodka gotovo ne bi bil zamočlal.

S tem Simonidovim dogodkom se je menda na to namignilo, da se spomin pospešuje, ako se predstavam sedeži v duši odkažejo, in to zna vsak na sebi izkusiti. Kajti če se čez nekaj časa v kak kraj vrnemo, ne vzpoznamo zopet le kraja samega, ampak se vzpomnimo tudi činov in oseb, ki so bile prisotne, včasih se celo misli vrnejo, katere smo ondi na tihem gojili. Tedaj je nastala umetnost, kakor ponajvečkrat v drugih stvareh, tudi tukaj iz izkušnje. Predstavljajo si namreč v duhu prav razsežen in mnogovrsten prostor, recimo veliko poslopje z mnogimi sobami¹⁾. Kar je v njem znamenitega, si natančno zapomnijo, da morejo brez premisleka in prenehanja vse njegove dele z duhom preleteti. Posebno se je treba tega varovati, da ne obličimo, kedar si to podobo predočimo. Kajti spomin, ki naj bi kateremu drugemu na pomoč prišel, mora posebno zanesljiv biti. Potem zaznamujejo to, kar so napisali ali premišljevali, s kakim znamenjem, ki jih nanj spominja; in to je posneto ali po stvari sami, kakor po jadranju, vojaštvu ali po kaki besedi. Kajti če jim tudi stvar izpade, jim vendar sè spominom ene besede zopet na pamet pride. Kot znamenje jadranga naj bo n. pr. sidro, vojaštva kako orožje. Ta znamenja pa tako-le razredijo. Prvo misel odkažejo tako rekoč veži, drugo dvorani, potem grejo po mostovžu in ne dajajo dotične misli le sobam in dvoranam, ampak tudi kipom in enakim stvarjem zaporedoma. Kedar je potem treba se teh mislij spomniti, začenjajo od kraja ta mesta preiskavati in nazaj zahtevati, kar so kateremu izročili, da se ž njihovo pomočjo onih spominjajo. Naj si bodo stvari, katere si je treba zapomniti, še tako mnogobrojne, so vendar vse kakor po kakem jermenu napeljane, in oni se ne zmotijo sledeče s prejšnim družeci, ako se jih na izust naučé. Kar sem o hiši povedal, se da izvršiti tudi na javnih zgradbah, na dolgem potu, na obsegu mest in na slikah. Take stvari si smemo tudi izmisliti. Tedaj je treba mest, katera si ali izmislimo ali v resnici vzamemo, slik ali podob, katere si je pa vsekako treba izmisliti. Te podobe so znamenja, ki nas na to spominjajo, kar je treba pamtiti, da rabimo, kakor Cicero²⁾ pravi, mesta kot vosek, podobe kot črke. Prav koristno bode tudi sledeče njegove besede navesti: „Rabijo naj se mnogi, znani in prostorni kraji, ki so po majhnih mejutkih ločeni, in pa podobe, ki so mične, ganljive, znamenite, ki se lahko prikažejo in naglo v dušo sežejo“³⁾. Zatórej se tem bolj čudim, kako je Metrodor⁴⁾ v

¹⁾ Impluvium je bil štirikotni, nepokrit prostor v sredi dvorišča (cavaedium), kjer se je deževnica iz strehe v zato pripravljen proster stekala in poleg je bil vodomet. Okoli vodometu pa so bile v okras dvorišča grede in ledinice.

²⁾ Cic. de orat II, 86. — Mnemonika se imenuje umetnost, na poseben način moč pamčenja povečati. Kako da so v ta namen v starem veku mnemoniki postopali, nam kaže mimo Kvintilijana tudi Cicero na navedenem mestu. Izbrali so si kak omejen prostor n. pr. sobo in so si zapomnili 50 ali 100 ali še več stvari na določenih mestih v tem prostoru; s temi mesti so spojili posamezne podobe stvari, katere so si hoteli po gotovi vrsti zapomniti. Te metode spojenja so se mnemoniki večinoma do današnjega dne držali. Leta 1840. je Danec Karl Otto, imenovan Reventlov, metodo mnemonike nekoliko izboljšal. On se drži v knjigi Lehrbuch der Mnemonik (Stuttg. 1843) tega načela, da se nazorne predstave lože pamčijo nego abstraktni pojmi. In ta navod posebno vgaja, ako je treba si celo vrsto števil naglo in dobro zapomniti n. pr. v kronologiji.

³⁾ Prim. Cic. de orat. II, 87. — ⁴⁾ Prim. X, 6.

12terih zamenjih, skozi katere gre solnce, 360 mest našel. Bila je gotovo ničemurna baharija moža, ki se je v oziru spomina bolj sè svojo umetnostjo ponašal nego prirodnostjo. — Jaz priznavam, da taka sredstva v nekem oziru koristijo, n. pr. ako je treba zaporedoma naštet i mena stvari, katera so slišali. Kajti tiste stvari polagajo v one znane prostore: mizo, da se tako izrazim, v predvežo, oder v dvorano in tako druge stvari, in potem, kedar jih zopet iščejo, jih najdejo, kamor so jih položili. Morda je to sredstvo onim pomagalo, ki so po dovršeni razprodaji ravno tako natančno vse naštet i znali, kar so komu prodali, kakor zapiski meničarjev; Hortenzij¹⁾ se je baje v tem odlikoval. Manj koristilo bode pa to, ako je treba nepretrgan govor na izust učiti se, kajti misli nimajo taistega znamenja, kakor stvari; treba bi bilo drugo izmisliti. Vendar spominja kraj nekoliko na te; kako pa bi se dal pamtiti s taisto umetnostjo ves sestavek držanega govora? Jaz se ne oziram na to, da se nekatere besede z nobenimi znamenji ne dajo zaznamovati n. pr. vezniki. Naj si namreč zares imamo kakor oni, ki sè znamenji²⁾ pišejo, gotove podobe za vse stvari in neizmerno veliko prostorov, po katerih bi razložili vse besede, ki se nahajajo v peterih knjigah drugega govora zoper Vera, da bi se vseh, kakor shranjenih spominjali: ali se ne bi neizogibno moral tek govora ovirati z dvojno skrbjo spominjanja? Kajti kako bi mogle besede skup držé se teči, ako bo treba paziti na znamenja; ki so besedam pridejana? Zatoraj naj Harmada³⁾ in vže omenjeni Metrodor Scepski svojo umetnost za se obdržita, o katerih Cicero pripoveduje, da sta se s takimi vajami urila; jaz bom loža sredstva učil.

Ako bode treba daljši govor v spominu obdržati, bode koristilo posameznih delov se na pamet učiti, da se spomin ne preobloži; pa ti deli ne smejo premajhni biti, drugače bodo zopet mnogi in bodo sestavek razdelili in razkosali. Pa tudi gotove mere jaz ne bi propisaval, ampak oddelek naj se po glavni misli napravi, ako ni morda ta tako obširna, da je tudi njo treba razdeliti. Določiti je gotove meje, da si zvezo besedij, ki je najtežja, zapomnimo s pogostnim premišljevanjem, potem naj se posamezni deli ponovijo in zaporedoma zvežejo. Prav koristno pa je besedam, ki se težje zapomnijo, gotova znamenja pridejati, ki nas na nje spominjajo in spomin tako rekoč vzbujajo. Menda ni nihče tako pozabljiv, da ne bi vedel, za katero stvar je kako znamenje določil, da bi moral biti na to opominjan, kar rabi kot sredstvo. Saj je pri pamčenju vrlo važno, da baš znamenja opozarjajo na pozabljene misli: sidro, kakor sem prej omenil, na ladjo; pušica na boj, ako je treba o njih govoriti, kajti znamenja storé mnogo in iz enega pomnjenja sledi drugo, tako kakor nas spominja premeščen ali privezan prstan na to, zaradi česar smo to storili. Tega sredstva se oni še bolje oklepajo, ki spomin od podobnega predmeta prenesejo na onega, katerega si je treba zapamtiti; n. pr. pri imenih, ako je treba ime Fabij v spominu obdržati, se spomnimo na znanega Kunktatorja, katerega ni mogoče pozabiti, ali na kakega prijatelja, ki se tako imenuje. Še lože se to zgodi pri imenih, kakor Aper,⁴⁾ Ursus, Naso, Krispus, da si to vpametimo,

¹⁾ Prim. Cic. Brut. 88; Seneca Controv. I. praef.

²⁾ Stenografi ali naglopisci, katere imenuje Kvintilijan (VII, 2 24) notarii.

³⁾ Harmada je bil akademski modrec, učenec Karneadov in učitelj modroslovja in govornišva v Atenah. Cicero hvali njegovo zgovornost in izvrsten spomin (de orat. II, 88.)

⁴⁾ Aper = merjasec, Ursus = medved, Naso = nosač, Crispus = kodrolas; Cicero se izvaja iz cicer = grah in Verrius iz verres = merjasec. V oziru imena Aurelius pravi Paul.

kar imena pomenjajo. Včasih stori tudi povod izvodov, da si jih zapomnimo kakor pri Ciceronu, Veriju in Avreliju. Pa to so slabi pomočki.

Vsakemu bode lahko na pamet tega, kar je napisal, naučiti se. Kajti on zasleduje nekako svoj spomin in tako rekoč z očmi gleda ne le strani, ampak skoro vsako vrsto; in to potem prednaša, kakor bi čital. Če pa je kaj prečrtano ali pridejano ali izpremenjeno, je to znamenje, na katero pazeti se ne moremo zmotiti. Drugo sredstvo, ki je sicer preje omenjenemu podobno, je vendar, če se smem na svoje izkustvo sklicavati, koristnejše in izdatnejše. Tiho učiti se, — kajti tudi to se je zahtevalo — bilo bi najboljšo, ako se ne bi navadno pritihočile druge misli v tako rekoč brezposleno dušo; zato je jo treba vzbujati z glasom, da se spomin z dvojim delom govorjenja in poslušanja pospešuje. Pa to govorjenje naj bo mirno in bolj mrmranje. Kdor pa se na izust uči, med tem ko drug čita, je deloma oviran, ker je vid ostrejši nego sluh; deloma mu zna to koristiti, ker sme, ko je enkrat ali dvakrat slišal, takoj svoj spomin poskusiti in s čitateljem tekmovati. Sploh pa je treba tudi na to najbolj gledati, da se večkrat skusimo, ker zbog neprestanega čitanja jednako preziramo, kar smo si zapomnili in česar ne. Pri izpraševanju, ali smo si kako stvar zapomnili, je napor večji ter navadno ne potratimo nič nepotrebne časa v ponavljanje tega, kar pomnimo. Torej se le pozabljenost ponavlja, da se z večkratnim opetovanjem utrdi, da si navadno največkrat v tem običimo, kar je izpalo. Učenju na izust in pisanju je to vkupno, da obema najbolj vgaja dobro zdravje, dovršeno prebavljenje in duh, ki je prost drugih mislij. Pa mnogo pomagata pri učenju spisov in pamčenju tega, kar premišljujemo (izvzemši vajo, ki je najizdatnejša) razdelba in skladnja. Kajti, kdor je misli prav razdelil, se v njihovem sporedu ne bode mogel zmotiti. Saj mora ne le pri razvrščanju, ampak tudi pri razpravljanju točkov, ako le prav govorimo, nekaj zavzemati prvo, drugo itd. mesto; in zveza mislij je tako nerazdružna, da se ne da nič odzvzeti in nič vriniti, kar se ne bi takoj zapazilo. Ko je Scevola pri igri dvanajsterih črt¹⁾ prvi potegnil kamen in zmagan bil, je med potovanjem na deželo vršitev cele igre ponovil in zapazivši, kje da je napačno potegnil, se k igralcu vrnil, in ta je priznal, da se je tako zgodilo. Bode-li red v govoru manj veljal, posebno, ker celega svojevoljno sestavimo, dočim je tam red odvisen od dveh igralcev? Tudi dobra skladnja vodi spomin sè svojim redom. Kajti kolikor lažje se verzov na pamet učimo nego prôze, toliko lažje umerjene prôze, kakor neumerjene. Tako se posreči govor, katerega smo nepripravljeni govorili, od besede do besede ponoviti. In to se je tudi mojemu srednjemu spominu poneslo, ako je kedaj pristop oseb, katerim je taka čast šla, me prisilil del predavanja ponoviti. To je pa gola resnica, saj še oni živé, ki so bili prisotni.

Epit. 23: Rodbina Avrelija, ki je na Sabinskem doma, je bajé imenovana bila po solnčnem bogu (a Sole), ker je rimsko ljudstvo njej odločilo kraj, na katerem naj bi Avrelei solnčnemu božanstvu žrtvovali, ki so bili vsled tega Auseli imenovani. Drugi izvajajo ime Aurelius iz aurum = zlato.

¹⁾ Ludus duodecim scriptorum je bila igra podobna dandanašnjemu šahu, katero so Rimljani na deskah igrali. Deska (abacus) je bila z dvanajsterimi črtami v 25 prostorov razdeljena, po katerih so kamenčke potezali. Ako je prišel kamenček med dva kamenčka nasprotnega igralca, bil je izgubljen. Torej je bilo treba pri vsaki potezi paziti in natančno premisliti. Kajti ena sama napačna poteza je dostikrat igro odločila.

Ako me pa kdo praša za edino zanesljivo umetnost spominjanja, navedem mu vajo in marljivost. Mnogo učiti se na izust, mnogo premišljevati in sicer če je mogoče vsak dan, to je najbolj koristno. Nič se ne da jednako zboljšati z marljivostjo, nič tako spriditi po nemarnosti, kakor spomin. Zatorej naj se dečki, kakor sem propisal¹⁾ takoj kar je moči veliko na izust uče in vsaka doba, ki hoče s trudom spomin pospešiti, naj iz prva zatre nevoljo zoper večkratno ponavljanje spisane in prečitane tvarine in tako rekoč prežvekanje taiste jedi. To se pa tem lažje zgodi, če začnemo izprva malo stvari in le tega na pamet učiti se, česar nam se ne gnjusi, in potem vsak dan nekoliko vrst pridenemo, ki prirašanje dela očitno ne povzročijo; tako se pride do neomejene dovršenosti. Najprej naj pride na vrsto pesniška tvarina, potem govorniška, nazadnje tudi precej svobodno sestavljena in od govorniškega zloga se razlikujoča, kakoršni so spisi pravoučenjakov. Kajti to, s čimer se urimo, mora biti precej težko, da nam bode to tem lažje, za kar se urimo; tako n. pr. privadijo atleti svoje roke svinčenim utežem, katere rabijo v borbah prazne in neobložene. Tudi tega ne morem zamolčati, kar nam vsakdanja izkušnja kaže, da imajo precej počasni talenti slab spomin za novo tvarino. Čudovito je in ne da se lahko tolmačiti, kako zelo ena noč spomin ojači, bodi-si, da se oni trud poleže, ki je spomin oviral, bodi-si, da se spomenljivost, ki je njegov najvažnejši del, izdelala in dozori; tako se to, česar nismo mogli takoj ponoviti, drugi dan zaporedoma pove, in taisti čas, ki navadno pozabljivost povzroči, ojači spomin. Prenagel spomin pa brzo zgine in se tako rekoč odpuščen umakne, kakor da ne bi po kratki službi nič več dolgoval. Tudi temu se ni čuditi, da se to bolj pameti, kar se je precej dolgo v glavo vbijalo.

Iz te različenosti nadarjenostij je nastalo prašanje, naj li se govoriti hoteči predavanja od besede do besede nauče ali če zadostuje, zapomniti si glavne misli in njihov spored. O tem se ne da nikakor občno pravilo propisati. Kajti ako nas spomin podpira in ako je časa dovolj: naj mi nobeden zlog ne uide; drugače bi tudi pisanje nepotrebno bilo. Osebito dečki morajo se tega držati in spomin z vežbanjem tej navadi podvreči, da se nauče ne prizanašati sebi. Zatorej je kvarljivo, ako si damo med predavanjem praviti ali pa v spis gledamo, ker to lenobo pospešuje, in marsikateri misli, da to dobro pamti, česar se ne boji, da bi pozabil. Na tak način se pretrgava sila predavanja in govor postane prenehajoč in neprijeten; kdor pa govori, kakor bi se še na pamet učil, ta zapravi tudi vso pohvalo spisa baš s tem, da prizna, da si je bil tvarino napisal. Spomin pa pripravlja tudi slavo vedno pripravljenega talenta, tako da ljudje mislijo, da predavane tvarine nismo iz doma sebo prinesli, ampak takoj na mestu izmislili; in to je tudi za govornika in za stvar samo jako važno. Kajti sodnik bolj občuduje in se manj boji tega, o čemur je preverjen, da ni zoper njega pripravljeno. Torej je v predavanjih posebno treba na to gledati, da nekatere stvari, celo take, katere smo vrlo sestavili, kakor nepripravljene predavamo in semtertje podobni premišljujočim in dvoječim na videz to iščemo, kar smo iz doma prinesli. Iz tega tedaj vsak previdi, kaj da je najboljši. Ako je pa spomin po prirodnosti prepočasen, ali ako časa pomanjkuje: bo celo škodilo se natančno držati vseh besedij, ker pozaba ene izmed njih

¹⁾ Prim. II, 7.

povzroči ali neprijetno prenehanje ali celo obmolčanje; varnejše je stvarino si v duhu predočiti, za izraze si pa preostost pustiti. Kajti nikdo ne izgubi rad one besede, katero si je bil izbral, pa tudi druge ne najde lahko, med tem ko ono išče, katero si je bil zapisal. Toda slabemu spominu tudi to nič ne pomaga izvemši one, ki so si pridobili spretnost iz mesta govoriti. Ako bi pa komu oboje manjkalo, temu bi jaz svetoval govorniški posel celo opusti in se raje pisateljstvu posvetiti, ako ima za to sposobnost. Toda tako slabo nadarjen človek se redkokedaj najde.

Kolik vpliv da imata na spomin prirodnost in marljivost, spričuje Temistoklej, ki je, kakor je znano, v enem letu se prav dobro naučil Perzijski govoriti¹⁾, ali Mitridat²⁾, ki je baje znal dva in dvajset jezikov onih narodov, katerim je vladal; ali znani bogatin Kras³⁾, ki je kot predstojnik provincije Azije pet razrečij grškega jezika tako pamtil, da je vsak v taistem jeziku pravico dobil, v katerem jo je pri njem zahteval; ali pa Cir⁴⁾, ki je, kakor pravijo, imena vseh svojih vojakov vedel. Teodekt⁵⁾ je baje celo le jedenkrat slišane mnogobrojne verze takoj recitoval. Pravilo se je, da še zdaj ljudje živé, ki to delajo, pa meni se ni nikdar posrečilo prisotnemu biti; vendar je treba stvar verjeti vže zaradi tega, da oni, ki to veruje, stvar za dosegljivo zmatra.

¹⁾ Thukydides I, 138; Corn. Nepos II, 10, 1. — ²⁾ Plin. n. h. VII, 24 in XXV, 3. —

³⁾ Valer. Max. VIII, 7, 16. — ⁴⁾ Prim. I, 4. — ⁵⁾ Prim 3. opomnja na 20. strani.

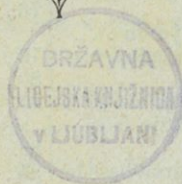
Popravki:

Stran	vrsta	čitaj:	Str.	vrsta	čitaj:
XVIII.,	13. ozd.	vdihniti mesto: vdihaval.	16.,	18. odzd.	neprestanega truda.
XXI.,	10. "	že m. zet.	16.,	17. "	oddihujejo m. odihujejo.
XXI.,	11. "	b je be m. b je b.	17.,	2. in 3. odzg.	ako bi m. če bi.
XXIX.,	12. odzg.	prirajajo m. privajajo.	30.,	3. "	besedij) m. besedij.
Str.	vrsta	čitaj:	30.,	6. "	epitogium m. epitogim.
4.,	14. odzd.	izvanredne govorniške vzmožnosti.	30.,	5. odzd.	v končajih, m. v končajih.
5.,	19. odzg.	in ako bi, m. in če bi.	47.,	6. odzg.	silogizmi m. silogizmov.
5.,	23. "	pravil m. pravila.	61.,	18. odzd.	častnih m. časnih.
6.,	6. "	bolj m. bolje.	62.,	2. "	pre- m. pred.
6.,	8. "	pred retorjev m. v retorjev.	65.,	13. odzg.	je m. jo.
6.,	25. "	kajti ako m. kajti če.	69.,	10. "	vzrasle m. vzrastle.
6.,	33. "	te same ob sebi ne bodo nič koristile.	69.,	14. odzd.	Πανηγοτικός m. Πανηγοτικός.
6.,	34. "	v pisanju, čitanju in ...	74.,	5. "	jedro m. jedno.
8.,	4. "	govora Hortenzije, ⁴⁾ Kvin- tove.	76.,	12. odzg.	pregovorljivega m. pregor- ljivega.
9.,	4. "	tudi ako bi m. tudi če bi.	79.,	16. odzd.	Tizija m. Lizija.
11.,	7. odzd.	najtežjih m. najtežje.	80.,	4. "	pripetilo? m. pripetilo.
12.,	18. "	enega m. onega.	85.,	16. "	umetelnosti m. vmetelj- nosti.
13.,	22. in 23. odzg.	prvih besed m. prve besede.	88.,	18. "	predloženi m. predoženi.
13.,	8. odzd.	otrok m. otroke.	95.,	16. odzg.	včasih m. včaih.
14.,	3. "	potrebna m. potrebno.	95.,	12. odzd.	telji m. telju.
16.,	4. odzg.	je pred vsem spomin m. je spomin.	100.,	12. odzg.	foklov m. foklev.
			101.,	7. odzd.	moži m. možmi.

Kazalo.

	Stran
Predgovor	III—IV
Uvod	V—XXXVI
Govorniški pouk in sicer: Kvintilijanov uvod	3— 7
I. knjiga	7— 52
II. knjiga	53— 90
X. knjiga	91—128
XI. knjiga, pogl. 2.	129—135
Popravki	135

43970

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

S31003

00000265424

